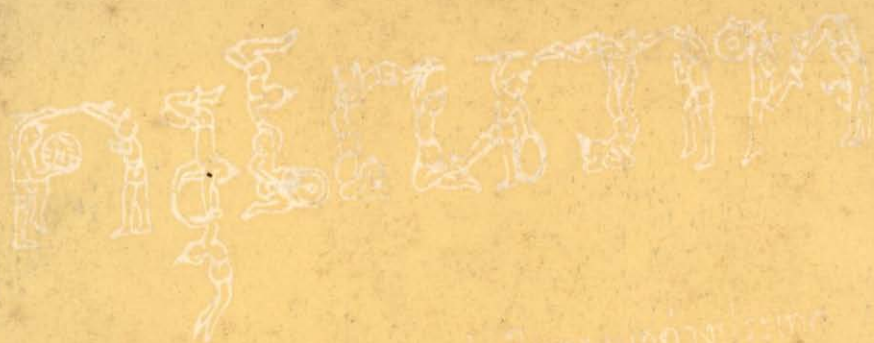

ไปหวังสิ่งพินิจหมายเหตุราชนาว่าให้ทรงมีกำลังพระเดช
พินิจสิ่งวิเศษการช่างต่างๆ โดยเป็นอันเกิดด้วยบุญคุณ
ที่ทรงมีมาซึ่งการละเล่น

แจ้งความให้ท่านทั้งปวงทราบทั่วกัน

พินิจในงานพระราชทานเพลิงศพ

พินิจตำรวจเอก หม่อมเสมี่ยมบุญศิริ เกษมสันต์

ณ เมรุวัดมกุฏกษัตริยาราม

วันที่ ๓๓ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๓๓

THAI NATIONAL ASSEMBLY LIBRARY

3961109787

วันที่ 12 ก.ย. 134

เลขทะเบียน 0865

เลขหมู่ ๑๐

๒๕๑๒

คำนำ

สมบัติห้องสมุดรัฐสภา

ในงานพระราชทานเพลิงศพ พันตำรวจเอกหม่อมเจ้า มนูญศิริ เกษมสันต์ เห็นว่า ควรจะพิมพ์หนังสือเพื่อเป็นอนุสรณ์แทนการแก้ที่แทนที่เคารพนับถือและบรรดาญาติมิตรที่มาร่วมในงานพระราชทานเพลิงศพตามประเพณีนิยม

เจ้าภาพเห็นสมควรที่จะจัดพิมพ์ตอนหนึ่งของหนังสือ “ดร.โนวาท” หนังสือฉบับนี้เป็นหนังสือพิมพ์ฉบับแรกของคนไทยซึ่งได้จัดพิมพ์ขึ้นเมื่อประมาณเกือบร้อยปีมาแล้ว หนังสือฉบับนี้เป็นหนังสือที่หายาก มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์และวรรณคดี นอกจากนี้ยังทรงคุณค่าการพิมพ์เริ่มจัดทำหนังสือขึ้นทรงเป็นพระบิดาของ หม่อมเจ้า มนูญศิริ เกษมสันต์ และเป็นต้นสกุล “เกษมสันต์” ด้วย

ในการจัดพิมพ์หนังสือนี้ ได้รับความกรุณาจากกรมศิลปากรที่อนุญาตให้จัดพิมพ์ อีกทั้งได้รับความกรุณาจากอาจารย์แม่เฒ่า ชาติ ที่ได้ช่วยเหลือค้นหาและถ่ายภาพต้นฉบับหนังสือเพื่อให้การพิมพ์หนังสือสามารถรักษาแบบต้นฉบับและอักษรของเดิมไว้ได้

อนึ่ง เกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของหนังสือพิมพ์ “ดร.โนวาท” นั้น อาจารย์ขจร สขพานิช ได้กรุณาให้ประวัติและคำอธิบายซึ่งทำให้ผู้อ่านได้เข้าใจประวัติความเป็นมาตลอดจนความหมายของเรื่องราวที่อยู่ในหนังสือได้แจ่มแจ้งยิ่งขึ้น อีกทั้ง คุณสงบ สอนศรี ได้กรุณาช่วยตรวจชำระให้ เจ้าภาพจึงขอขอบพระคุณเป็นอย่างสูง มา ณ โอกาสนี้

ทุกสิ่งทุกอย่าง อันเกิดมาจากหนังสือนี้ ขอจงส่งผลบันดาลดลให้ พันตำรวจเอก หม่อมเจ้ามนูญศิริ เกษมสันต์ ประสพแต่ความสงบและความสุขในสัมปรายภพ เทอญ.

หม่อมเจริญ เกษมสันต์ ณ อยุธยา

ม.ร.ว. บัณฑิต เกษมสันต์

ม.ร.ว. พันธุ์วิทย์ เกษมสันต์

ประสูติ ๓ ธันวาคม ๒๔๓๔
 สิ้นชีพิตักษัย ๑๕ มีนาคม ๒๕๑๒

พระประวัติ

หม่อมเจ้า มนูญศิริ เกษมสันต์ เป็นโอรสใน
พระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมหลวงพรหมวรานุรักษ์ และ
หม่อมสุทธิ เกษมสันต์ ณ อยุธยา ประสูติเมื่อวันที่ ๓
ธันวาคม พุทธศักราช ๒๔๓๔ มีเจ้าพี่ร่วมพระมารดาองค์
เดียว คือ หม่อมเจ้า ทศโนภาส เกษมสันต์

ในด้านการศึกษา นั้น ทรงเริ่มเรียนอักษรหนังสือไทยที่โรงเรียนวัดบวรนิเวศ
และต่อมาพระบิดาได้ทรงนำเข้าถวายตัวเป็นมหาดเล็กในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้า
เจ้าอยู่หัวเมื่อครั้งยังดำรงพระยศเป็นสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชสยามมกุฎราชกุมาร
 และได้ทรงโปรดเกล้าฯ ให้เข้าศึกษาในโรงเรียนนายร้อยทหารบกถึงชั้นมัธยม ในขณะที่
นั้นพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชประสงค์จะทุนบำรุงกิจการ
ตำรวจซึ่งอยู่ในระยะเริ่มต้น แต่ยังมีได้รับความนิยมนิยมเชิดชูจากประชาชนทัดเทียมกับ
ผู้รับราชการทหาร และบรรดาเจ้านายส่วนมากก็ได้เข้าศึกษาแต่ทางวิชาการทหารเท่านั้น
 ดังนั้นจึงทรงโปรดเกล้าฯ ให้หม่อมเจ้ามนูญศิริเกษมสันต์ เปลี่ยนแนวการศึกษาจากวิชา
ทหารไปศึกษาทางด้านวิชาการตำรวจ ได้โปรดเกล้าฯ ให้เข้าศึกษาในโรงเรียนนายหมวด
กองตระเวน เมื่อจบหลักสูตรแล้วจึงเข้ารับราชการในกรมตำรวจได้รับยศและตำแหน่ง
เป็นลำดับดังนี้คือ

๖ มีนาคม ๒๔๕๓	เป็นนายหมวดกองพิเศษ
๑ ธันวาคม ๒๔๕๔	เป็นตำรวจตรีแขวง
๒๓ มิถุนายน ๒๔๕๕	เป็นร้อยตำรวจเอก
๒๑ สิงหาคม ๒๔๖๐	เป็นพันตำรวจตรี
๔ พฤศจิกายน ๒๔๗๑	เป็นพันตำรวจโท
๓ พฤษภาคม ๒๔๗๗	เป็นพันตำรวจเอก

ในระหว่างรับราชการได้เคยทรงดำรงตำแหน่งต่าง ๆ อาทิเช่นหัวหน้าผู้บังคับ
ตำรวจพระนครบาล, ผู้กำกับกองทอเยี่ยงกลาง, ผู้บังคับการตำรวจนครบาลธนบุรี,
จเรตำรวจภูธรภาค ๒, ผู้บังคับการตำรวจภูธรเขต ๒ (พิษณุโลก), ผู้บังคับการตำรวจ
ภูธรเขต ๔ (นครราชสีมา)

ใน พ.ศ. ๒๔๘๒ ขณะที่ทรงรับราชการเป็นผู้บังคับการตำรวจภูธร เขต ๔
จังหวัดนครราชสีมาอยู่นั้น ได้บังเกิดความผันผวนทางการเมืองเป็นอันมากซึ่งมีผลกระทบ
กระเทือนต่อราชการงานของท่านทำให้เกิดรู้สึกที่ไม่สามารถจะทรงปฏิบัติหน้าที่ราชการ
ได้ตามอุดมคติที่ได้เคยยึดมั่นมาแต่เดิมได้ จึงได้ทรงลาออกจากราชการเพื่อรับบำเหน็จ
บำนาญตั้งแต่วันที่ ๑ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๘๓

หลังจากที่ได้ทรงลาออกจากราชการแล้ว ก็ได้เสด็จกลับมาประทับยังพระนคร
และทรงใช้ชีวิตอย่างสงบ

หม่อมเจ้ามนูญศิริ เกษมสันต์ ประชวรพระโรคเบาหวานมาหลายปีแต่ก็ทรง
ได้รักษาองค์เป็นอันดี ต่อมาเมื่อประมาณ พ.ศ. ๒๕๐๘ เริ่มปรากฏอาการความดันโลหิต
สูงและวัณโรคปอดเข้าแทรก ต่อมาเมื่อประมาณเดือนกุมภาพันธ์ ๒๕๑๑ มีพระอาการ
มากขึ้นจนถึงขั้นหมดสติจึงได้เข้ารับการรักษาในโรงพยาบาลพระมงกุฎเกล้าได้ประทับอยู่
ในโรงพยาบาลประมาณเดือนเศษ จนพระอาการค่อยทุเลาลง แพทย์อนุญาตให้กลับได้
หลังจากนั้นก็ได้รับการรักษาติดต่อกับแพทย์ตลอดมา แต่เนื่องจากทรงพระชรามากแล้ว
พระอาการจึงมีแต่ทรงและทรุด ในที่สุดก็ได้สิ้นชีพิตักษัยด้วยอาการพระหทัยวาย เมื่อ
วันที่ ๑๕ มีนาคม ๒๕๑๒

๑๑๘ แด่พ่อทรก

เมื่อลูกยังเล็ก ๆ ลูกเคยร้องไห้เมื่อเสียใจหรือเมื่อถูกขี้ใจ หัวเราะเมื่อ
ได้ใจเมื่อได้ของเล่นหรือพ่อตามใจ ครั้นเมื่อลูกเป็นเด็กโตพอรู้เรื่องราวชีวิตบ้าง
แล้ว ตั้งแต่บัดนั้นลูกก็ได้เคยร้องไห้อีกต่อไป ทั้งที่การดำรงชีวิตของลูกในโลก
ตลอดมานั้น เคยประสบความสุข ความขมขื่น ความผิดหวัง ความทุกข์ความ-
เศร้าสลับกันไป ลูกก็อดทนระงับใจได้ไม่เคยร้องไห้ เพราะลูกเป็นพหุศาสนิกชน
เข้าใจถึงความสุข ความทุกข์อันเป็นธรรมดาของชีวิต แต่เมื่อวันที่ ๑๕ มีนาคม
๒๕๑๒ อันเป็นวันที่พ่อจากลูก ลูกต้องกลับร้องไห้อีกเหมือนลูกยังเป็นทารก
ตั้งแต่พ่อจากลูกไปจนถึงบัดนี้ ไม่เคยมีแม่แต่วันเดียวที่ลูกจะลืมพ่อได้

ตั้งแต่ลูกเกิดมา ลูกก็อยู่ใกล้ชิดกับพ่อตลอดจนถึงวันที่พ่อจากลูกไป เมื่อยัง
เยาว์ลูกเคยไม่เข้าใจในพระทัยพ่อ ครั้นเมื่อลูกได้สำเร็จการศึกษามัธยมศึกษาชั้น
ลูกจึงได้เข้าใจในพระทัยของพ่อ ยิ่งทำให้ลูกรักและบูชาพ่อมากขึ้นเป็นลำดับ

หวนระลึกถึงความหลังเมื่อเยาว์วัย เมื่อลูกมีอายุพอที่จะเข้าศึกษาในโรงเรียน
ลูกต้องนั่งรถรางหรือรถประจำทางไปโรงเรียนทุก ๆ วัน บางครั้งก็ต้องเดินกลับจาก
โรงเรียนมาบ้าน ทั้ง ๆ ที่พ่อนั่งรถยนต์ไปที่ทำงานซึ่งเป็นเส้นทางเดียวกับที่ลูกไปโรงเรียน
แต่พ่อก็ไม่เคยยอมให้ลูกนั่งรถยนต์ร่วมกับพ่อไปโรงเรียน เวลานั้นลูกไม่เข้าใจเลยว่า
ทำไมลูกจะนั่งรถยนต์ไม่ได้ ลูกเคยน้อยใจว่า พ่อไม่มีใครจะรักลูกเหมือนลูกคนอื่นเขา
ลูกยังเยาว์เกินกว่าที่จะเข้าใจคำสั่งสอนอบรมของพ่อที่ว่า ลูกควรประพฤติตัวให้เป็นนัก
เรียนและควรจะมีกตัญญูให้รู้จักอดทนความลำบากเสียตั้งแต่ยังเล็ก ๆ

พ่อได้พยายามอบรมลูกอย่างเข้มงวดให้เป็นคนมีระเบียบละเอียดถี่ถ้วนและซื่อ-
สัตย์สุจริตให้เป็นคนมีความทนงใจสูง ทั้ง ๆ ที่ชีวิตการรับราชการตำรวจของพ่อ ทำให้
พ่อมีเวลาน้อยที่จะอบรมลูกและกตัญญูชีวิตรับราชการตำรวจของพ่อปรากฏแก่ลูกเองว่า
พ่อไม่ได้มีชีวิตอยู่อย่างสบายเลย พ่อได้ถือครองตำแหน่งหน้าที่ราชการจนสิ้นเชิง บางครั้ง
พ่อกลับมาถึงบ้านครู่เดียว พ่อก็ถูกตามตัวออกไปปฏิบัติหน้าที่ราชการอีกแม้กระทั่งยาม

คำคิดดีคืนเจ้าพนักงานได้บังคับบัญชาให้โทรศัพท์มาตามพ่อออกไปปฏิบัติหน้าที่ราชการ
ลูกได้เห็นพ่อต้องปฏิบัติราชการอย่างเห็นดีเห็นชอบและเสียงอันตรายเช่นนี้อยู่เป็นนิจสิน
แต่พ่อก็มิได้หย่อนต่องานในหน้าที่ราชการเลย

ในการดำรงอาชีพในบัจจุบันของโลก นับว่าพ่อได้มีส่วนสำคัญในการวางราก
ฐานให้ไว้เป็นอย่างดี ลูกจำได้ว่าเมื่อลูกเรียนหนังสือใกล้จะจบมัธยมปลาย พ่ออยาก
ให้ลูกเรียนวิชากฎหมาย แต่ไม่บอกความประสงค์ของพ่อให้ลูกทราบ พ่อมักจะใช้
ให้ลูกอ่านด้วยบทกฎหมายให้ฟัง และมักจะถามความหมายของถ้อยคำ เมื่อยามว่างบาง
ครั้งพ่อก็ให้ลูกอ่านคำพิพากษากฎหมายให้ฟัง บางครั้งเมื่อมีโอกาส พ่อก็ให้ลูกได้ไปฟังการ
สอบสวนของเจ้าพนักงานตำรวจในคดีบางคดีเป็นต้น ซึ่งในที่สุดลูกก็ได้เรียนวิชา
กฎหมายจนจบสมพระทัยของพ่อ

พ่อได้ให้ความรักและเมตตาต่อลูกเสมอมาแม้เมื่อลูกประกอบอาชีพและมี
ครอบครัวแล้ว วันที่ลูกมีงานต้องกลับบ้านผิดเวลา ทั้ง ๆ ที่พ่อทรงพระชนมอยู่
พ่อก็ไม่ยอมบ่น เพราะความเป็นห่วงใยในตัวลูก ซึ่งพระคุณของพ่อที่อบรมเลี้ยงดู
และวางรากฐานในการดำรงอาชีพตลอดจนให้ความรักและเมตตาต่อลูกนั้น ได้ประทับ
อยู่ในใจลูกจนชั่วชีวิตของลูกไม่มีวันที่จะลืมพ่อได้

พ่อเป็นคนมีใจเข้มแข็ง กล้าหาญที่จะเผชิญความตาย พ่อรู้ตัวว่า พ่อประชวร
เป็นโรคที่ไม่มีทางรักษาให้หายขาด ทั้ง ๆ ที่มีอาการหนัก พ่อก็พยายามบิณฑลกและหลาน
เพราะเกรงว่า ลูกจะกังวลกับพ่อ ต่อหน้าลูกและแม่ พ่อก็พยายามทำองค์ให้เป็นปกติ
ในวันที่พ่อจากลูกไป ก่อนพ่อเข้านอน พ่อยังดูโทรทัศน์และนั่งคุยกับลูกหลานเล่าเรื่อง
ในอดีตอย่างสนุกสนาน ครั้นเมื่อพ่อเข้านอน พ่อก็จากลูกไปอย่างสงบโดยกระทันหัน

พ่อได้จากลูกไปแล้ว คงเหลือแต่ความดีและพระคุณที่พ่อกระทำไว้เป็น
อนุสรณ์ ขอมวลกุศลผลบุญทั้งหลายที่ได้บำเพ็ญอุทิศถวาย จงดลบันดาลให้พ่อ
ของลูก จงประสบแต่สันติสุขในสัมปรายภพทุกเมื่อ เทอญ

ลูก

ชาวิริ เกษมสันต์

ขจร สุขพานิช

บันทึกเกี่ยวกับ

“ดรุโณวาท”

หนังสือพิมพ์ฉบับแรกของคนไทย

พ.ศ. ๒๔๑๖-๒๔๑๘

“หนังสือดรุโณวาทนี้ ได้ตีพิมพ์ในบ้านข้าพเจ้าที่สุตถนนเจริญกรุงใกล้ประตูใหญ่วัดสระเกษ จะตีพิมพ์ออกเจ็ดวันครั้งหนึ่ง ออกวันอังคารเสมอจนตลอดปี ปีหนึ่ง ๕๒ ฉบับ ราคา ๘ บาท ถ้าส่งถึงบ้าน ๑๐ บาท หกเดือนราคา ๕ บาท ส่งถึงบ้าน ๖ บาท ๒ สัปดาห์สามเดือนราคา ๓ บาท ส่งถึงบ้าน ๔ บาท ถ้าซื้อไปหนึ่งสัปดาห์ราคาไปละสี่สัปดาห์ ถ้าผู้ใดจะซื้อหนังสือนี้ เชิญมาลงชื่อบ้านข้าพเจ้าเทอญ” พระองค์เจ้าเกษมสันต์ โสภาคย์ (พ.ศ. ๒๔๑๗)

ประวัติความเป็นมาของกิจการหนังสือพิมพ์ในประเทศไทย ควรจะนับหนังสือ “ดรุโณวาท” เป็นหนังสือพิมพ์ฉบับแรกของคนไทยทีเดียว ที่ว่าเป็นฉบับแรกของคนไทยก็เพราะหนังสือพิมพ์ของคนอเมริกันมีมาก่อนหน้านั้นแล้ว คือหนังสือพิมพ์รายบักซ์ภาษาไทยชื่อ “บางกอกกรีกอเดอร์” ของคนอเมริกัน (หมอบเรตเลย์) เริ่มออกจำหน่ายในพระนครแต่ปลายรัชกาลที่ ๓ (พ.ศ. ๒๓๘๗) และนักหนังสือพิมพ์รายสัปดาห์ภาษาอังกฤษชื่อ “สยามไทมส์” ของฝรั่งอเมริกันอีกคนหนึ่งชื่อ Ferguson (โรงพิมพ์หมอจันทเล) เริ่มออกจำหน่ายแต่ปลายรัชกาลที่ ๔ (พ.ศ. ๒๔๐๗) คนไทยเราได้เรียนวิชาการพิมพ์หนังสือ และการจัดออกหนังสือจากชาติที่เจริญกว่าพอสมควรแก่เวลา จึงจัดออกหนังสือพิมพ์ของตนเองขึ้นบ้าง หนังสือ “ดรุโณวาท” จึงนับได้ว่าเป็นต้นเค้าความเป็นมาของกิจการหนังสือพิมพ์ของคนไทย พระองค์เจ้าเกษมสันต์โสภาคย์ ใน พ.ศ. ๒๔๑๗

ทรงพระชนม์ได้ ๑๗ พรรษา ทรงเป็นทั้งเจ้าของบรรณาธิการและผู้พิมพ์ผู้โฆษณา ส่วน
 คณะผู้จัดทำมีใครบ้างเราทราบแต่นามปากกา จึงรู้แน่ไม่ได้ว่าเป็นใครบ้าง แต่เชื่อกัน
 ว่า เจ้าพระยาภาสกรวงศ์ (พร บุนนาค) คงเป็นนักเขียนประจำอยู่คนหนึ่ง ในเวลานั้น
 ท่านได้เป็นพระยาภาสกรวงศ์ราชธานีมีตำแหน่งในราชการเป็นราชเลขาการ จางวาง
 มหาดเล็กและผู้บังคับการกรมทหารมหาดเล็กอีกด้วย ท่านจึงอยู่ในตำแหน่งที่ใกล้ชิดเป็น
 ที่ไว้วางพระราชหฤทัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว อายุของท่านเมื่อ
 พ.ศ. ๒๔๑๗ ก็ได้เพียง ๒๕ ปี แต่ก็มีวิญญูญิตสูงกว่าเจ้านายและขุนนางรุ่นหนุ่มในต้นรัชกาล
 ที่ ๕ และดูท่านจะเป็นหัวรุนแรงในกลุ่มก้าวหน้าแห่งยุคนั้น กิจกรรมของหนังสือ
 “ตรุโนวาท” จึงเป็นกระจุกฉายให้เห็นโฉมความคิดเห็นของกลุ่มก้าวหน้าอันมีพระยา
 ภาสกรวงศ์ พระยาแต่้วย ๒๕ เป็นผู้แสดงการณพวกเรากันรุ่นหลังยังโศกคดีย่างยิ่ง ที่
 หอสมุดแห่งชาติรักษาค้นฉบับหนังสือ “ตรุโนวาท” ไว้ให้ได้อ่านได้ศึกษา มิฉะนั้น
 เหตุการณ์ในแผ่นดินใน พ.ศ. ๒๔๑๗ ก็จะต้องเลือนลางหายไปจากความทรงจำ

ในแง่ความแสดงวัตถุประสงค์ของหนังสือ “ตรุโนวาท” ฉบับแรก
 ท่านผู้ทรงจัดออกหนังสือพิมพ์ฉบับนี้ทรงชี้แจงว่า “— หนังสือราชกิจจานุเบกษา ซึ่ง
 ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เจ้าพนักงานพิมพ์ในโรงพิมพ์ในพระบรมราชวัง แล้ว
 จำหน่ายไปก่อนแก่พระบรมวงศานุวงศ์ และข้าราชการผู้ใหญ่ผู้น้อยและคนต่าง ๆ นั้น
 เป็นคนประโยชน์แก่ชนเป็นอันมาก แต่ราชกิจจานุเบกษาคำนี แปรว่าเพ่งดูตามราชการ
 โหรุณ้อย ก็ซึ่งจะเอาเรื่องนอกการคือข่าวต่างประเทศ และข่าวบอกราคาสินค้า
 แดการเลหลังเป็นต้น มาลงพิมพ์ในราชกิจจานุเบกษาของหลวงนั้นหาสมควรไม่ เพราะ
 จะผิดจากคำแปลของกิจจานุเบกษานั้นไป ข้าพเจ้าจึงพร้อมใจกับพระองค์เจ้าพิ
 พระองค์เจ้าน้อง และข้าราชการที่ได้หารือกัน คิดทำหนังสือพิมพ์ขึ้นอีกอย่างหนึ่งให้ชื่อว่า
 “ตรุโนวาท” แปลว่าคำสอนของคนเด็กหนุ่ม ให้เป็นฉบับอนุโลมตามราชกิจจานุเบกษา
 ขึ้นอีกเรื่องหนึ่ง —”

“หนังสือ “ตรุโนวาท” ฉบับแรกพิมพ์ออกจำหน่ายเมื่อวันอังคารเดือน ๘ แรมเก้าค่ำปีจอชดศก (จุลศักราช) ๑๒๓๖ (๗ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๑๗) ส่วนหนังสือ-
ราชกิจจานุเบกษา มีประกาศจัดออกเป็นทางราชการในปีเดียวกัน แต่ทว่าจะแก่เดือนกว่า
สัก ๒ เดือน เจ้านายชั้นผู้ใหญ่เป็นผู้ทรงกำกับคือกรมหมื่นอักษรสาส์นโสภณ พระเจ้า-
ลูกเธอ ในรัชกาลที่ ๓ และมีขุนนางอีก ๓ ท่านเป็นเจ้าหน้าที่ผู้เขียนเรื่อง (คือพระยา-
ศรีสุนทรโวหาร พระสารสาส์นพลชั้น และหลวงสารประเสริฐ) ในประกาศ
ทางราชการจัดออกหนังสือราชกิจจานุเบกษารั้งนี้ ก็ได้ทำความถึงหนังสือราชกิจจา-
นุเบกษาที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงออกมาในแผ่นดินก่อน (พ.ศ. ๒๔๐๑)
แต่ทว่าเป็นหนังสือออกไม่มีกำหนด และเมื่อออกครั้งหนึ่งคราวหนึ่งก็แจกจ่ายไปตามบรรดา
เจ้านายและขุนนาง ในการจัดออกหนังสือราชการราชกิจจานุเบกษา ให้จัดออกเดือนละ
๔ ครั้ง ทุกเดือนไป และก็ไม่แจกจ่ายเหมือนครั้งก่อน แต่คิดราคาค่ารับปีละ ๘ บาท
ค่าส่งถึงบ้านอีก ๒ บาท พระองค์เจ้าเกษมสันต์โสภาคย์ คงจะทรงรู้เห็นในกิจการหนังสือ
ราชกิจจานุเบกษายู่ด้วยพระองค์หนึ่ง จึงได้ทรงปรึกษาพระองค์เจ้าพี่พระองค์เจ้าน้อง
คิดทำหนังสือทางราชการและหนังสือนอกเหนือ ทางราชการนั้น หนังสือทั้งสองฉบับนี้
จึงอุบัติขึ้นในปีเดียวกัน อันเป็นปีที่ ๖ ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ในการแจ้งความแสดงวัตถุประสงค์ของหนังสือ “ตรุโนวาท” องค์บรรณา-
ธิการยังได้ทรงแจกแจงต่อไปว่า “—ในหนังสือตรุโนวาทนี้ จะมีเรื่องความเกี่ยวข้อง
อยู่ในราชการบ้าง ซึ่งภาษาอังกฤษเรียกว่า Political ความนอกราชการ คือข่าว
ต่างประเทศ Foreign news แลบอกราคาคินค้าแลการเล่ห์ลับ คือ Advertisements
แลหนังสือสุภาษิตเครื่องสอนใจคือ Proverbs แลตำราการแสดงแบบแผนวิชาต่าง ๆ
คือ Sciences and fine arts แลหนังสือบทกลอนกาพย์โคลงพาดคยฉันท คือ Poetry and
Drama ของโบราณบ้าง ของใหม่บ้าง และเรื่องนิยานิทานเก่าใหม่ คือ Fable ที่เป็น
คติทางชักจูงปัญญาของคนให้ฉลาดขึ้น แลจดหมายเหตุการเล็กน้อย คือ general news
เป็นข่าวในกรุง ข่าวนอกกรุง ลงพิมพ์ในโรงพิมพ์ข้าพเจ้า —”

พิจารณาด้วยวัตถุประสงค์จะลงเรื่องราวใน “ตรุโณวาท” ดังกล่าวข้างต้น เหล่านี้ จะเห็นได้ว่าหนังสือพิมพ์ฉบับแรกนี้ก็ไม่ผิดไปจากหนังสือต่อ ๆ มาในมาตรฐานปัจจุบันเลย อนึ่งเมื่อองค์บรรณาธิการและที่ปรึกษาทั้งปวงทรงเตรียมการจัดออกหนังสือพิมพ์นี้ พระองค์ท่านได้นำความขึ้นกราบบังคมทูลปรึกษาของค์สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ให้ทรงทราบได้ฝ่าละอองธุลีพระบาท พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว “ทรงพระราชดำริเห็นชอบด้วย จึงทรงพระราชกรุณาโปรดเกล้า ฯ พระราชทานพระบรมราชานุญาต แล้วทรงอนุญาตให้ทำหนังสือเรื่องนี้ให้สำเร็จ จะได้เป็นคุณแก่แผ่นดินต่อไป”

เมื่อได้ทรงแสดงวัตถุประสงค์ และแถลงการณ์ได้รับพระบรมราชานุญาตให้ทำหนังสือเรียบร้อยแล้ว องค์บรรณาธิการก็ทรงประกาศว่า “ถ้าผู้ใดมีเรื่องความเป็นข่าวคราวต่าง ๆ ซึ่งเป็นเครื่องประดับปัญญาแก่คนทั้งหลาย ซึ่งเรียกตามภาษาอังกฤษว่า article นั้นขอจงได้ส่งมาช่วยทำนุบำรุงในการพิมพ์ซ้ำพเจ้าด้วย” ครั้นนั้นพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระชนม์ได้ ๒๑ พรรษา กรมพระราชวังบวรสถานมงคล ทรงพระชนม์ได้ ๓๖ พรรษา สมเด็จพระยาปวเรศวริยาลงกรณ์ ทรงพระชนม์ได้ ๖๕ พรรษา ส่วนองค์บรรณาธิการทรงพระชนม์เพียง ๑๘ พรรษา พระองค์เจ้าพี่พระองค์เจ้าน้องก็ทรงพระชนม์ตั้งแต่ ๑๘ พรรษาลงมาด้วยกันทุกพระองค์

หนังสือตรุโณวาท ฉบับแรกลงข่าวราชการไว้ว่า ณ วันอาทิตย์เดือนแปด แรมเจ็ดค่ำเวลาบ่าย ๓ โมงเศษ กรมพระราชวังบวรสถานมงคลเสด็จมาเฝ้า ฯ ในพระบรมมหาราชวัง เวลาบ่าย ๔ โมงเศษเสด็จกลับ ฯ แต่จะมาทูลกิจราชการสิ่งใดซ้ำพเจ้าหาทราบไม่

ข่าวราชการข่าวที่ ๒ นั้น ณ วันเสาร์เดือนแปดขึ้นสิบสี่ค่ำ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนินโดยทางชลมารค เสด็จ ฯ ไปบางปะอิน (ทรงเขียนว่าบางป่าอินทร์) ทอดพระเนตรการทำพระที่นั่งใหม่ ประทับแรมอยู่ที่วัง ๒ ราตรี ณ วันจันทร์ เดือน ๘ แรมค่ำหนึ่ง เสด็จพระราชดำเนินกลับยังพระบรมมหาราชวัง

เกี่ยวกับชาวต่างประเทศ หนังสือตรโนวาทลงพระนามเจ้าแผ่นดินและผู้ปกครองประเทศ ในทวีปยุโรปในเวลานั้น เริ่มด้วยประเทศออสเตรีย — สมเด็จพระเจ้าฟรานซิส โยเซฟที่ ๑ — — ได้ผ่านพิภพแทนพระบิตุราชาริราชซึ่งได้ออกจากราชสมบัติเดือนดีเซมเบอร์ วันที่สองคริสต์ศักราช ๑๘๔๘ พระชนมายุได้ ๔๔ เป็นปีที่ยี่สิบเจ็ดในพระราชสมบัติ ประเทศบาเวเรีย สมเด็จพระเจ้าลูทวิกที่ ๒ ได้ผ่านพิภพแทนพระราชบิดา ณ วันที่ ๑๐ เดือนมีนาคม คริสต์ศักราช ๑๘๖๔ พระชนมายุได้ ๒๙ เป็นปีที่ ๑๑ ในราชสมบัติ ประเทศเบลเยียม สมเด็จพระเจ้าลีโอโปลด์ ที่ ๒ — — ได้ผ่านพิภพแทนพระราชบิดา วันที่ ๑๐ เดือนดีเซมเบอร์ คริสต์ศักราช ๑๘๖๕ พระชนมายุได้ ๓๙ เป็นปีที่สิบในราชสมบัติ ประเทศเดนมาร์ก สมเด็จพระเจ้าคริสเตียนที่เก้า... ได้ผ่านพิภพเปลี่ยนพระวงศ์ใหม่วันที่ ๑๕ เดือนเมษายน คริสต์ศักราช ๑๘๖๓ พระชนมายุได้ ๕๖ เป็นปีที่ ๑๒ ในราชสมบัติ ประเทศอังกฤษ สมเด็จพระนางเจ้าวิกตอเรียที่ ๑... ได้ผ่านพิภพแทนพระบรมบิตุราชาริราช ซึ่งไม่มีพระราชโอรสจะสืบวงศ์ต่อไป วันที่ ๒๘ เดือนพฤษภาคม คริสต์ศักราช ๑๘๓๘ พระชนมายุได้ ๕๕ เป็นปีที่ ๓๗ ในราชสมบัติ ประเทศเยอรมันนี สมเด็จพระเจ้าวิลเลียมที่ ๑ ได้ผ่านพิภพทรงปรดิธิแทนพระบรมเชษฐาธิราชซึ่งไม่มีพระราชโอรสจะสืบวงศ์ วันที่ ๒ เดือนกันยายน คริสต์ศักราช ๑๘๖๓ พระชนมายุได้ ๗๗ เป็นปีที่ ๑๔ ในราชสมบัติ ประเทศกรีซ สมเด็จพระเจ้าโยฮันที่ ๑... ได้ผ่านพิภพโดยราษฎรยอมพร้อมใจกันเชิญเป็นพระราชบุตรที่ ๒ ของสมเด็จพระเจ้าคิงบรมราชาของเดนมาร์ก วันที่ ๔ เดือนพฤษภาคม คริสต์ศักราช ๑๘๖๓... ประสูติ วันที่ ๑๙ เดือนเพบรูอารี คริสต์ศักราช ๑๘๖๗ พระชนมายุได้ ๕๗ เป็นปีที่ ๒๖ ในราชสมบัติ ประเทศอิตาลี สมเด็จพระเจ้าอิตาโลโออีแมนแอลที่ ๒... ได้ผ่านพิภพทรงชาติเนี่ยโดยพระราชบิดาออกจากราชสมบัติ วันที่ ๒๓ เดือนมีนาคม คริสต์ศักราช ๑๘๔๗ แล้วได้รับตำแหน่งที่คิงบรมราชาของอาณาจักรอิตาลี โดยราษฎรยอมพร้อมใจกันเชิญ พระชนมายุได้ ๕๔ เป็นปีที่ ๒๖ ในราชสมบัติ ประเทศปอร์ตุเกศ สมเด็จพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑... ได้ผ่านพิภพแทนพระเชษฐาธิราช ซึ่งไม่มีพระราชโอรสจะสืบวงศ์ วันที่ ๑๑ เดือนดีเซมเบอร์ คริสต์ศักราช ๑๘๖๑ พระชนมายุได้ ๑๖ เป็นปีที่ ๑๔ ในราชสมบัติ ประเทศรัสเซีย สมเด็จพระเจ้าอเล็กซานเดอร์ที่ ๒... ได้ผ่านพิภพแทนพระราชบิดา

วันที่ ๒ เดือนมกราคม คริสตศักราช ๑๘๕๕ พระชนมายุได้ ๕๖ เป็นปีที่ ๒๐ ในราชสมบัติ
ประเทศฝรั่งเศส มาแชนน์ก็มาขออนุดกอฟมัทเคนดา... ได้รับตำแหน่งยศเปรตซีเด็นต์
วันที่ ๒๔ เดือนเมษายน คริสตศักราช ๑๘๗๓ อายุได้ ๖๗ ปี ว่าราชการได้ ๒ ปี

สำหรับทวีปเอเชีย หนังสือพิมพ์ทรูโนวาท ฉบับที่ ๔ ลงพระนามพระเจ้าแผ่นดิน
ในเวลานั้นว่า ประเทศสยาม พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวสมเด็จพระปรมินทร
มหาจุฬาลงกรณพระจุลจอมเกล้าเจ้าแผ่นดินสยาม เป็นพระเจ้าแผ่นดินในรัชกาลที่ ๕
ในพระบรมวงศ์ซึ่งได้ประจักษ์ฐาน และดำรงกรุงรัตนโกสินทร์มหินทรายุทธยา ณ ประเทศ
บางกอก เป็นบรมราชธานีมหานครใหญ่ทั้งสยามเหนือสยามใต้ และเป็นพระบรมราชา-
ธิราชแก่ประเทศที่ใกล้เคียงคือลาวเฉียง ลาวกาวเมืองมลายู และอื่น ๆ ฯลฯ สมภพ
ณ วันที่ ๒๑ เดือนสิงหาคม คริสตศักราช ๑๘๕๒ พระบรมราชวงศานวงศ์ แด่ท่าน
เสนาบดี ข้าราชการทั้งปวง พร้อมกันโหวตถวายให้พระองค์ สืบราชอิสริยยศ แทน
พระบรมชนกนาถ ณ วันที่ ๑ เดือนธันวาคม คริสตศักราช ๑๘๖๘ ได้พระบรมราชา-
ภิเษก วันที่ ๑๑ เดือนโนแวมเบอร์คริสตศักราช ๑๘๖๘ โดยวิเยนซี ได้ละราชสมบัติ
ออกทรงผนวช วันที่ ๑๑ เดือนธันวาคม คริสตศักราช ๑๘๗๓ ได้พระบรมราชาภิเษก
ครั้งที่ ๒ รัชมารชสมบัติเต็มอำนาจมีพระชนมายุบริบูรณ์เช่นภาษาอังกฤษเรียกว่า ดิแกลด-
ออฟเอจส์ วันที่ ๑๖ เดือนโนแวมเบอร์ คริสตศักราช ๑๘๗๓ พระชนมายุได้ ๒๒ เป็น
ปีที่ ๗ ในราชสมบัติ ประเทศพม่า สมเด็จพระเจ้าเมงดวงเมง... ประสูติในปีคริสต
ศักราช ๑๘๑๓ ได้ผ่านพิภพโดยเนรเทศ พระบรมเชษฐาธิราชสมบัติ พระชนมายุได้
๖๑ ปี เป็นปีที่ ๒๓ ในราชสมบัติ

ประเทศจีน สมเด็จพระเจ้ากงเจฮ่งเต้... เป็นพระเจ้าแผ่นดินที่ ๘ ของ
บรมวงศ์ดานิง พวกตาดซึ่งได้ปลงศพเหม็งของพวกจีนในปีคริสตศักราช ๑๖๔๔
ประสูติวันที่ ๒๗ เดือนเอปริล คริสตศักราช ๑๘๕๖ ได้ผ่านพิภพแทนพระราชบิดา
วันที่ ๒๒ เดือนออกัสต์ คริสตศักราช ๑๘๖๑ โดยวิเยนซีได้รับอำนาจเต็ม มีพระชนมายุ
บริบูรณ์ ซึ่งภาษาอังกฤษเรียกว่าดิแกลดออฟเอจส์ ไม่ต้องมีวิเยนส์ ณ วันที่ ๒๓ เดือน
เฟบรูอารี คริสตศักราช ๑๘๗๓ พระชนมายุได้ ๑๘ เป็นปีที่ ๑๔ ในราชสมบัติ

(๑๕)

ประเทศญี่ปุ่น สมเด็จพระเจ้าเมจิ มิโกโตะมิคาโดราชาราชของกรุงญี่ปุ่น
ประสูติ ณ วันที่ ๒๒ เซฟเตมเบอร์ คริสตศักราช ๑๘๕๒ ผ่านพิภพแทนพระราชบิดา
ในปีคริสตศักราช ๑๘๖๗ ได้ทรงเปลี่ยนสถิติฐานกฎหมายธรรมเนียมราชการแผ่นดินตาม
อย่างยุโรป เลิกอำนาจไต่คน ซึ่งเป็นเจ้าได้วาระการแผ่นดิน แลเตอร์ไมสเจ้าประเทศ
ราชซึ่งมีอำนาจเต็มในอาณาเขตของตนเสียหมด มีอำนาจแต่พระองค์เดียว ในปี
คริสตศักราช ๑๘๖๘ พระชนมายุได้ ๒๓ เป็น ปีที่ ๘ ในราชสมบัติ

ประเทศเปอร์เซีย สมเด็จพระเจ้า ناصرเฮดดินชาฮินชา ราชาราชของ
กรุงเปอร์เซีย ประสูติวันที่ ๔ เดือนเซฟเตมเบอร์ คริสตศักราช ๑๘๒๘ ได้ผ่านพิภพ
แทนพระราชบิดา วันที่ ๑๐ เดือนเซฟเตมเบอร์ คริสตศักราช ๑๘๔๘ พระชนมายุได้ ๔๕
เป็นปีที่ ๒๗ ในราชสมบัติ

สำหรับประเทศสหรัฐอเมริกา และประเทศต่าง ๆ ในทวีปอเมริกานั้น
หนังสือดรูกโนวาทกล่าวแต่เพียงย่อ ๆ ว่าสหรัฐอเมริกาเยเนอราล ยูลิเศสแกรนต์-
เปรสซิเดนท์ หัวหน้าประธานาธิบดีของยูไนเตตสเตตส์ เกิดเป็นคริสตศักราช ๑๘๒๒
รับตำแหน่งยศที่เปรสซิเดนท์ คราวแรกวันที่ ๓ เดือนนอเวมเบอร์ คริสตศักราช ๑๘๖๘
แล้วรับตำแหน่งยศที่เปรสซิเดนท์อีก เป็นคราวที่สองวันที่ ๕ เดือนนอเวมเบอร์
คริสตศักราช ๑๘๗๒ ว่าราชการได้ ๗ ปี

บราซิล สมเด็จพระเจ้าเปโดรที่ ๒ เอมเปอเรอร์ราชาราชของกรุงบราซิล
ประสูติ ณ วันที่ ๒ ดีเซมเบอร์คริสตศักราช ๑๘๓๑ โดยริเอนซีได้รับอำนาจเต็ม มี
พระชนมายุอันเต็ม ซึ่งภาษาอังกฤษเรียกว่า ดีแคลออฟเฮดย์ ณ วันที่ ๒๓ เดือนมิถุนายน
คริสตศักราช ๑๘๔๐ พระชนมายุได้ ๔๘ เป็นปีที่ ๔๔ ในราชสมบัติ ประเทศอื่นในอเมริกา
ได้ หนังสือพิมพ์ดรูกโนวาทที่ได้อบรมขัลดความย่อ ๆ ไว้ให้คืออาร์เจนตินา โบลิเวีย
ปารากัว ชิลี โคลอมเบีย คอสตาริกา เอกวาดอร์ กัวเตมาลา เฮติ ฮอนดูรัส เม็กซิโก
นิการากัว เปรู เชนโตนิโก คูากัว เวเนซุเอลา ชานชาวดอร์

ส่วนประเทศในทวีปอาฟริกา หนังสือดรูกโนวาทระบุประเทศมอริสซอกโค และ
ไลบีเรียไว้ดังนี้

โมร็อกโก สมเด็จพระเจ้ามุเลห์ซัน สุลต่านราชอิรราชของกรุงโมร็อกโก ประสูติ ณ ปีกวิศตศักราช ๑๘๔๑ ได้ผ่านพิภพแทนพระราชบิดา ณ วันที่ ๒๐ เดือน เวฟเต็มเบอร์ คริสตศักราช ๑๘๗๓ พระชนมายุได้ ๔๓ เป็นปีที่ ๒ ในราชสมบัติ

ไลบีเรีย โยเซฟเซนกินส์เบิร์กส เปรีติเคนท์หัวหน้าประธานาธิบดีของรีพับลิค-ไลบีเรีย ได้ตำแหน่งยศเปรีติเคนท์ ณ ปีกวิศตศักราช ๑๘๗๒ ว่าราชการได้ ๓ ปี

ใน พ.ศ. ๒๔๑๗ เมื่อหนังสือดรฺโนวาทออกมาสู่ตลาดเมืองไทย เป็นการเผยแพร่ข่าวสารการเมืองและความรู้ของโลกในเวลานั้น ประเทศที่ดำรงตนอยู่ได้ในเอเชีย ยุโรป อเมริกา และแอฟริกา ก็มีอยู่ไม่มากนัก จะเห็นได้จากรายชื่อของประเทศนั้นที่ปรากฏในหนังสือดรฺโนวาทนั้น ถ้าจะนับดูก็อยู่ในราว ๔๐ ประเทศเท่านั้นเอง ในระยะร่วม ๓๐๐ ปี นับแต่เวลานั้นจนเวลานี้ สถานการณ์ทางการเมืองของประเทศต่าง ๆ ได้เปลี่ยนแปลงไป เช่นบางประเทศได้สูญสิ้นไปโดยเข้าไปผนวกอยู่กับประเทศอื่นเช่น ประเทศบาเวเรีย บางประเทศเป็นราชอาณาจักรอยู่แต่เดิม มีพระเจ้าแผ่นดินเป็นประมุข ก็กลายสภาพเป็นประเทศมหานรัฐ เช่นประเทศรัสเซีย อิตาลี กรีซ ปอร์ตุเกส บราซิล และโมร็อกโก เหตุการณ์ในทางการเมืองนับตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๑๗ ได้ทำให้บางประเทศต้องสูญเสียเอกราช เช่น ประเทศพม่า ประเทศลิเบเรีย โลกในยุค ๓๐๐ ปีนี้ มีผู้เรียกกันว่ายุคฝรั่งล่าเมืองขึ้น จะเห็นได้ว่าประเทศอินเดีย กับพม่า ญวน ลาว อินโดเนเซีย ฯลฯ ยังหาได้เป็นประเทศอย่างปัจจุบันไม่ ทั้งนี้เป็นพยานยืนยันการล่าเมืองขึ้นของพวกฝรั่งทั้งหลาย อีกประการหนึ่งใน พ.ศ. ๒๔๑๗ นั้น การคมนาคมสื่อสารยังไม่สะดวกสบาย แม้แต่คลองสุเอซ กว่าจะขุดเสร็จเรียบร้อยแล้วเปิดให้เรือไฟนานาชาติได้ใช้เดินทางติดต่อระหว่างยุโรปกับเอเชีย ก็จะต้องรอไปจนถึง พ.ศ. ๒๔๑๘ เมื่อรัฐบาลอังกฤษได้เป็นผู้ถือหุ้นใหญ่ โดยซื้อหุ้นจากประเทศเจ้าของที่ดินซึ่งคลองสุเอซตัดผ่าน ส่วนการโทรเลขนั้น ยังมีได้มีเข้ามาถึงประเทศไทยอีกร่วม ๑๐ ปี การที่หนังสือพิมพ์ดรฺโนวาท สามารถแถลงข่าวสารการเมืองของโลกให้แก่ผู้อ่านในพระนครได้ทราบโดยรวดเร็ว จึงนับได้ว่าเป็นชิ้นโบว์แดงของหนังสือพิมพ์ฉบับแรกนั้น

ในด้านสารคดี หนังสือพิมพ์ทรโนวาทได้นำเรื่องของ George Stephenson มาลงไว้ให้เป็นเรื่องยาว ลงติดต่อกันหลายฉบับจึงจะจบ หนังสือทรโนวาทให้ชื่อหัวเรื่องนี้ว่า “คนที่ทำรถไฟขึ้นแต่แรกเดิม” เป็นที่น่าสังเกตว่าเมื่อ George Stephenson ประดิษฐ์รถไฟและเริ่มใช้เป็นที่ปลอดภัยแก่สายตาโลกสำเร้จนนั้นเป็น พ.ศ. ๒๓๗๓ คือ ก่อนหนังสือพิมพ์ทรโนวาทจะออกถึง ๕๔ ปี ชาวและเรื่องของการรถไฟ ควรจะเข้ามาสู่เมืองไทยนานแล้ว ถ้าหากการสื่อสารและคมนาคมสะดวกรวดเร็ว แต่เพราะการสื่อสารคมนาคมยังจำต้องใช้เรือใบและเรือจักรพ่วงข้าง ชาวและเรื่องราวของการประดิษฐ์รถไฟขึ้นใช้ในประเทศอังกฤษเมื่อ ๕๐ ปีก่อน จึงยังเป็นข่าวใหญ่สำหรับผู้คนในพระนคร หนังสือทรโนวาท จึงนำมาลงไว้ให้ เขียนเป็นแบบเล่านิทาน โดยเริ่มเรื่องว่า “ยังมีเด็กคนหนึ่งชื่อยอร์ช สตีเวนสัน อยู่เมืองอังกฤษ ยอร์ชเป็นบุตรของคนเข็ญใจ อาศัยอยู่ในเรือนกระท่อมเล็ก ๆ มีน้องชายน้องหญิงหลายคน เจ้ายอร์ชนั้นเป็นคนดีฉลาด ตั้งอยู่ในโอวาทคำสั่งสอนของบิดามารดา มิได้คิดเฮ้อเฟ้อในการเล่นเช่นเด็กอื่น ๆ ทั้งปวง หมั่นอุตส่าห์ทำการงานช่วยบิดามารดามิได้เกียจคร้าน ฝ่ายบิดาเจ้ายอร์ชนั้น ได้ไปหา กินด้วยเป็นลูกจ้างใส่ไฟเครื่องจักรที่บ่อขุดถ่านหิน เจ้ายอร์ชเป็นผู้เอาข่าวและกับไปส่งบิดาทุกวัน ๆ . . .”

ในสารคดีการเมือง หนังสือทรโนวาท ได้นำกฎหมายรัฐธรรมนูญของสหรัฐอเมริกามาลงไว้ให้ โดยได้นำคำแปลภาษาไทยของหมอบริตเลย์มาถ่ายทอด แต่เพื่อให้คนอ่านได้รับความรู้และความเพลิดเพลินไปในตัว จึงเรียบเรียงเสียใหม่เป็นทำนองงูใจผู้อ่าน คือให้หัวเรื่องว่า “กษัตริย์เมืองยโนเต็ดสเตตส์” และดำเนินเรื่องว่า “คนที่คิดหัวข้อก็จะถามว่า เมืองยโนเต็ดสเตตส์มีกษัตริย์ฤๅ ได้ยินข่าวเป็นปริမ်ปราวมาว่า ไม่มีกษัตริย์มีแต่เปรสิเดนทท์ที่ฝูงราษฎรจัดเลือกตั้งขึ้นไว้ ให้เป็นเจ้าเมือง ๔ ปี เมื่อครบแล้วก็จัดเลือกใหม่” แล้วยังกล่าวถึงสภาองเกรส และผู้แทนราษฎร และผู้แทนรัฐในเรื่องข่าวการเมืองระหว่างประเทศ หนังสือพิมพ์ทรโนวาท ได้นำข่าวสงคราม ซึ่งญี่ปุ่นได้ยাত্রาทัพไปตีเกาะฟอร์โมซามาลงไว้ให้ เป็นการรายงานข่าวติดต่อกันตามลำดับเหตุการณ์ นอกจากนั้นยังนำข่าวต่างประเทศในทวีปยุโรปเช่นข่าวประเทศฝรั่งเศสเปลี่ยนแปลงนบตีกันบ่อย ๆ ข่าวประเทศเยอรมันเมื่อ Cunt Bismarke ถูกลอบทำร้าย ข่าวประเทศอังกฤษ เมื่อสมเด็จพระนางเจ้าควีนส์วิกตอเรียเสด็จออกกับแขกเมือง ฯลฯ

แต่บรรดาเรื่องราวต่าง ๆ ที่ปรากฏ ในหนังสือไตรโนวาท ข่าวการพัฒนา
 ประเทศของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในเรื่อง Privy Council ดูจะ
 เป็นข่าวสำคัญมาก ในเรื่องนี้หนังสือพิมพ์ไตรโนวาท นำประกาศทางราชการมาเขียน
 เสียใหม่ เป็นการเขียนแบบนักหนังสือพิมพ์รายงานข่าว ไม่ใช่คัดลอกเอาคำประกาศทาง
 ราชการมาลงทั้งต้น ทั้งนั้นก็เพื่อให้ผู้อ่านเกิดความรู้สึกตื่นเต้นอยากอ่าน อยากทราบ
 เรื่องราวในการพัฒนาประเทศครั้งสำคัญนี้ ด้วยเหตุที่เป็นการรายงานข่าวของนักหนังสือ
 พิมพ์ไทยคนแรก ที่ทำขึ้นใน พ.ศ. ๒๔๑๗ ตามมาตรฐานการสื่อข่าวสากล ข้าพเจ้าจึงขอ
 คัดข้อความมาลงไว้ให้เพื่อเป็นหลักฐานการเขียนข่าวในครั้งเริ่มแรกนั้น “ถามด้วยเรื่อง
 ปรีวีเคาน์ซิล” ด้วยข้าพเจ้าได้อ่านหนังสือราชกิจจานุเบกษาเล่มที่ ๑ แผ่นที่ ๑๕ ลง
 วันอาทิตย์เดือนเกาษาขึ้นสิบเอ็ดค่ำ มีข่าวว่าด้วยปรีวีเคาน์ซิลประชุมถือน้ำ แล้วพระบาท-
 สมเด็จพระเจ้าแผ่นดินสยาม ได้พระราชทานตราตั้ง แล้วมีพระบรมราชโองการในที่
 ประชุม กล่าวถึงการซึ่งจะเป็นประโยชน์ที่ได้ตั้งปรีวีเคาน์ซิล และทรงยินดีขอบพระทัย
 ที่ท่านทั้งหลายได้รับเป็นที่ปรีวีเคาน์ซิล ครั้นทรงอ่านส畢คจบแล้ว จึงทูลเกล้าพระยา-
 ภุชราคัย ผู้ว่าที่สมหนายกอ่านคำส畢ค เป็นคำทูล ตอบแทน ท่านปรีวีเคาน์ซิล ทั้ง
 หลายซึ่งได้ลงเซ็นชื่อไว้ท้ายหนังสือ เสด็จพร้อมกันทั้ง ๔๘ คนนั้น ข้าพเจ้าได้อ่าน
 ตรวจดูเรื่องความคำส畢ค และได้ตรวจดูชื่อเจ้าและขุนนาง ซึ่งรับเป็นปรีวีเคาน์ซิล มีทั้ง
 ผู้ใหญ่ผู้น้อยเป็นคนสำคัญในราชการ ซึ่งข้าพเจ้าได้รู้จักไปมาเป็นอันมากนั้น ข้าพเจ้ามี
 ความยินดีเป็นอันมาก ที่ได้เห็นเมืองสยามมีความเจริญขึ้น การเปลี่ยนธรรมเนียมใหม่
 และยอมให้เจ้าและขุนนางมีอำนาจพูดการได้ทุกสิ่งทุกอย่างตามที่ตนคิดเห็นเป็นการดีมี
 ประโยชน์แก่บ้านเมือง และท่านปรีวีเคาน์ซิลทั้งหลายก็ได้สาบานถวายทุกคน แต่คำ
 สาบานนั้นท่านจะสาบานว่าอย่างไร ข้าพเจ้ายังไม่ทราบชัด เพราะยังไม่มีคำสาบาน
 ลงในราชกิจจานุเบกษานี้ อนึ่งในคำเสด็จของพวกเคาน์ซิลทั้งหลายซึ่งท่าน
 เจ้าพระยาภุชราคัยได้อ่านถวายนั้น ก็ได้เห็นเป็นแน่ที่ท่านทั้งหลายซึ่งรับเป็นที่
 ปรีวีเคาน์ซิลได้ปรานีปรานอมพร้อมเพรียงกัน ช่วยกันทำนุบำรุงสมเด็จพระเจ้าแผ่นดิน-
 สยามให้มีความเจริญยิ่งขึ้น ไม่มีความรังเกียจแก่กันและกันว่าวาสนาน้อยวาสนามากก็ดี

อายุน้อยอายุมากก็ดี ที่ได้มาเป็นปรีวีเคาน์ซิลแล้ว ถ้าผู้ใดหนึ่งคิดการซึ่งเป็นความดี ความเจริญก็ไม่มี ความอิจฉาริษยาแก่กันตั้งนั้น ก็เป็นที่หมายอย่างหนึ่งว่า ท่านเคาน์ซิล ทั้งปวงคงจะรักษาความสามัคคีพร้อมเพรียงกัน ช่วยกันคิดราชการทำนุบำรุงแผ่นดินสยาม ให้มีความเจริญเหมือนคำในเอตเรตส์กล่าวไว้ ว่าปรีวีเคาน์ซิลทั้งหลายจะตั้งความสัตย์ กตัญญูต่อบุคคล ต่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินสยามตลอด บรรดาไรชที่ก็จะสืบ ราชอิสริยยศต่อไป ให้ติดต่อเนื่องไปตั้งที่โปรดพระราชทานพรแก่พวกปรีวีเคาน์ซิล ทุกประการนั้น ก็เป็นที่หมายอีกอย่างหนึ่ง ด้วยว่ากรุงสยามคงจะมีความเจริญต่อไปได้ เพราะการที่จะสืบราชอิสริยยศติดต่อเนื่องกัน แต่ข้าพเจ้ามีความสงสัยอยู่ว่า ในพวกซึ่ง ท่านรับเป็นที่ปรีวีเคาน์ซิลนั้น เห็นนามท่านเสนาบดียังขาดอีกหลายท่าน มีชื่อใน ปรีวีเคาน์ซิลแต่ท่านเจ้าพระยาภูธราภัยที่สมุหนายก ๑ ท่านเจ้าพระยาภาณุวงศ์- มหาโกษาธิบดีที่พระคลัง ๑ แต่ท่านเสนาบดีนอกนั้นไม่มีชื่อในปรีวีเคาน์ซิลจะเป็นด้วย เหตุอันใดข้าพเจ้ายังไม่ทราบ ถ้าในหลวงจะไม่เชิญให้ท่านเป็นปรีวีเคาน์ซิลเพราะท่าน ขราหรือป่วยอยู่บ้างดอกระมัง ถ้าในหลวงได้เชิญท่านแล้ว ท่านจะไม่รับด้วยความ ขัดข้องด้วยเหตุใดเหตุหนึ่ง ถ้าท่านจะไม่อยากอดสติบัญญัติยังไม่รู้แน่ แต่ถ้าในหลวง ได้เชิญแล้วท่านไม่รับก็ผิดไป ถ้าคำถามานจะเรี่ยวแรงเป็นอย่างไร ท่านกลัวจะรับการ ไปไม่ตลอดท่านจึงไม่อาวรับ ข้าพเจ้าอยากจะทราบให้ชัดขอท่านผู้อ่านที่ได้รับการเรื่องนี้ ชัดเจนแล้วได้ช่วยอธิบายให้ข้าพเจ้าทราบชัดด้วย ขอท่านเจ้าของหนังสือพิมพ์ตรุโนวาท จงได้ลงพิมพ์หนังสือนี้ จะได้ให้ท่านผู้อธิบายความให้ชัดเจนด้วย แจ้งความมา ณ วันอังคารเดือนเก้าแรมห้าค่ำ”

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อทรงประกาศออกหนังสือพิมพ์ ราชกิจจานุเบกษา เมื่อพุทธศักราช ๒๔๑๗ แล้ว ก็ได้ทรงประกาศตั้งปรีวีเคาน์ซิล หรือ ที่ปรึกษาส่วนพระองค์ขึ้น ทั้งนี้เพราะทรงพระราชดำริเห็นว่าราชการและผลประโยชน์ บ้านเมือง ยิ่งรกร้างมาแต่เดิมมากถ้าจะทรงจัดการแต่พระองค์เดียวก็จะไม่ใคร่สำเร็จ ไปได้ ถ้ามีผู้ช่วยกันคิดหลายบัญญัติแล้ว ความดีความเจริญก็คงบังเกิดแก่ บ้านเมือง จึงได้ทรงจัดสรรข้าทูลละอองธุลีพระบาท ตั้งไว้เป็นที่ปรึกษาแห่ง

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เมื่อมีการประชุมพิจารณาข้าราชการที่สำคัญ จะตั้งเป็นกฎหมายแบบฉบับธรรมเนียมในแผ่นดิน ก็ทรงอนุญาตให้ที่ปรึกษาทบทวนทลความคิดความเห็นของตน พระองค์ทรงตัดสินเป็นกลาง ไม่ทรงเห็นว่าเป็นผู้ใหญ่ผู้น้อย จะทรงเลือกค่าปรึกษาแต่ความยุติธรรมเป็นประมาณ

นอกจากปรีวีเคาน์ซิล พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวยังทรงตั้งที่ปรึกษาแผ่นดินชั้นอีกคณะหนึ่ง เรียกเป็นภาษาอังกฤษว่า Counsellor of State เพื่อจะช่วยให้ช่วยคิดเรื่องราชการแผ่นดิน ที่ปรึกษาแผ่นดินคณะนี้ประกอบด้วย ๑๐ ท่านขึ้นไป แต่ไม่เกิน ๒๐ ซึ่งทรงเลือกมาจากบรรดานางชั้นพระยา นอกจากจำนวนชนนางที่ปรึกษา ๒๐ ท่านดังกล่าว พระองค์ยังทรงตั้งพระบรมวงศานุวงศ์อีก ๖ พระองค์ มีอำนาจจะเข้าไปนั่งประชุมปรึกษาในที่ประชุมราชการแผ่นดินได้

บทความในหนังสือตรโนวาที่ได้อ่านไว้ข้างบนแล้วนั้น เป็นบทความเกี่ยวกับคณะที่ปรึกษาล้วนพระองค์สาบานตัว จำนวนผู้ที่เข้าร่วมสาบานหนังสือพิมพ์ก็ระบุจำนวนไว้ว่ามีถึง ๔๙ ท่าน ซึ่งในพระราชบัญญัติที่ปรึกษาในพระองค์ พ.ศ. ๒๔๑๗ มิได้ระบุจำนวนอย่างน้อยอย่างมากมายให้ไว้ พระราชบัญญัติระบุแต่ว่า “จำนวนที่ปรึกษาในพระองค์นั้นมากน้อยเท่าใดไม่มีกำหนด” และ “ผู้หนึ่งผู้ใดได้เป็นที่ปรึกษาในพระองค์แล้ว ต้องรับตำแหน่งจนสิ้นแผ่นดิน” กำหนดอายุที่ปรึกษาในพระองค์ตามตำแหน่งจึงแตกต่างไปจากที่ปรึกษาในราชการแผ่นดิน ซึ่งกำหนดไว้ว่าเมื่อครบห้าปีแล้วต้องออกจากตำแหน่ง ข้อแตกต่างระหว่างที่ปรึกษา ๒ คณะนี้ยังมีอยู่อีกเป็นข้อปลีกย่อย เช่นที่ปรึกษาในพระองค์ไม่มีเงินเดือนสำหรับตำแหน่งที่ปรึกษา แต่ถ้าได้รับตำแหน่งราชกรณียตลอด ๑๐ ปี โดยเรียบร้อยภักดีต่อราชการ พระองค์จึงทรงโปรดให้รับพระราชทานเงินเบี้ยเลี้ยงไปตลอดชีวิต ส่วนที่ปรึกษาในราชการแผ่นดินนั้นได้รับพระราชทานเงินเบี้ยไม่ต่ำกว่าปีละ ๔๕ ชั่ง และมียศบรรดาศักดิ์รองท่านเสนาบดี

พิจารณาจากหลักเกณฑ์ตามที่ตราไว้ในพระราชบัญญัติ เราก็คงจะสรุปได้ว่าตั้งแต่พุทธศักราช ๒๔๑๗ เป็นต้นมา ราชการแผ่นดินในประเทศไทยอยู่ภายใต้การบริหารของคณะเสนาบดีตามระเบียบแบบแผนที่มีไว้ นอกจากนั้นยังมีคณะที่ปรึกษาราชการ

สมบัติห้องสมุดรัฐสภา

(๒๑)

แผ่นดินอีก ๒๐ ท่าน และคณะที่ปรึกษาส่วนพระองค์อีกไม่จำกัดจำนวน การดำเนินงานในราชการแผ่นดินจะเป็นไปอย่างไร จะมีการผสมผสานกันเป็นที่เรียบร้อยหรือกำกวม ป็นเกลียวกันเพียงใด ยังไม่มีผู้ใดศึกษาแจกแจงให้เราได้ทราบไว้เลย ผู้เขียนเคยพบแต่รายงานของสถานทูตอังกฤษที่มีไปยังรัฐบาลของเขาว่า “กษัตริย์หนุ่มไม่ทรงปลงพระทัยที่จะอยู่ภายใต้การควบคุมจึงทรงชวนชวายหาสมัครพรรคพวกที่ตนชอบ ๆ เพื่อต่อต้าน (นโยบายการปกครองประเทศของผู้สำเร็จราชการ) พรรคพวกของกษัตริย์เป็นฝ่ายเปิดการโจมตีในเรื่องนี้ (คือเรื่องสมเด็จพระราชวังบวรสถานมงคล) (รายงานของ Newman ไปกระทรวงการต่างประเทศอังกฤษ ลงวันที่ ๕ มกราคม พ.ศ. ๒๔๓๗) FO 69/Siam พิจารณาจากรายงานของเจ้าหน้าที่อังกฤษฉบับนี้ คณะที่ปรึกษาทั้ง ๒ คณะดังกล่าวมาแล้วจึงเข้าไปช่วยลักษณะพรรคการเมือง เหตุการณ์ภายในประเทศในปลายปี พ.ศ. ๒๔๓๗ ก็ดะลัสนว่นววยชอบกล มีเรื่องเพลิงไหม้ในพระบรมมหาราชวัง การเตรียมพร้อมที่วังหลวงและวังหน้า สมเด็จพระราชวังบวร ฯลฯ เติ้ดๆไปลัถัยในสถานกงสุลอังกฤษ * วิกฤตการณ์เข้าครอบคลุมกรุงเทพพระมหานคร จนจนกระทั่งรัฐบาลไทยมีความจำเป็นต้องเชิญผู้สำเร็จราชการเมืองสิงคโปร์ (Sir Andrew Clarke) เข้ามาไกล่เกลี่ยเหตุการณ์ต่าง ๆ จึงค่อยสงบเข้าสู่ปกติภาพนี้เป็นเหตุการณ์ในปี พ.ศ. ๒๔๓๗ เป็นปีที่คณะที่ปรึกษาสำหรับแผ่นดินและสำหรับส่วนพระองค์ และหนังสือพิมพ์ตรโนวาท ได้เสนอบทความไว้อย่างฉิวฉิน จนพวกเราคณรุ่นหลัง ไม่สามารถทราบเรื่องราวได้กระจ่าง และถ้าจะมีผู้ใดศึกษาเฉพาะเหตุการณ์ใน พ.ศ. ๒๔๓๗ ก็คงจะได้ความกระจ่างแจ่มขึ้นเป็นอันมาก

พิจารณาเฉพาะคำสาบานซึ่งที่ปรึกษาในพระองค์จะต้องกล่าวถวาย (ดังปรากฏอยู่ในราชกิจจานุเบกษา พ.ศ. ๒๔๓๗) มีอยู่รวมด้วยกัน ๗ ข้อ เช่นเดียวกับคำสาบานของที่ปรึกษาราชการแผ่นดิน คือ ข้อ ๑ จะกราบทูลด้วยเต็มสติปัญญา ข้อ ๒ ให้เป็นคนประโยชน์แก่แผ่นดิน ไม่กล่าวเท็จเป็นจริง จริงเป็นเท็จ ข้อ ๓ จะรักษาความลับในพระราชดำริที่ยังไม่ทรงเปิดเผย ข้อ ๔ ไม่เห็นแก่อำมิสสินจ้าง ข้อ ๕ จะช่วยคำช

* เอกสารแสดงรายละเอียดของเรื่องเหล่านี้ ปรากฏในหนังสือ “สมเด็จพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ ของคุณลัทธิ สุนทรสิงกรม ตีพิมพ์จำนวน ๒ เล่มจบใน พ.ศ. ๒๕๐๔ และ พ.ศ. ๒๕๐๕

อุดหนุนสิ่งซึ่งปรึกษาดทลงกันแล้วให้มั่นคงแข็งแรง ข้อ ๖ จะตอบโต้ต่อสู้กันกลางขัดขวาง และข้อ ๗ จะรักษาประเพณีตัวให้สมควรเป็นแบบอย่างที่ดีต่อไป สังกัดคำสาบานของ คณะที่ปรึกษาทั้ง ๒ คณะ รวม ๗ ข้อดังกล่าว กับข้อความซึ่งหนังสือครูโณวาทได้เสนอ บทความเกี่ยวกับคำสาบานผู้อ่านจะเห็นคำสาบานซึ่งพิเศษออกไปอยู่ในคำที่ว่า “(ข้าพเจ้า) ทั้งหลายจะตั้งความสุจริตกตัญญูแก่พระบาทสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินสยาม ตลอดบรมราชาโรตที่จะสืบราชอิสริยยศต่อไป ให้ติดต่อนื่องไปดังเช่น ไปรดพระราชทานพรแก่พวกปรีวีแคนันชิลทุกประการนั้น ก็เป็นที่หมายอีกอย่างหนึ่ง ด้วยว่ากรุงสยามคงจะมีความเจริญต่อไปได้เพราะการที่จะสืบราชอิสริยยศต่อติดเนื่อง กัน” หรืออีกนัยหนึ่ง หนังสือครูโณวาทเสนอบทความว่าคณะที่ปรึกษาส่วนพระองค์ได้ ถวายคำสาบานว่าจะซื่อตรงต่อพระบรมราชาโรตที่จะสืบราชอิสริยยศต่อไป นี่เป็น คำสาบานที่เกี่ยวกับปัญหาว่าใครจะเป็นผู้สืบราชสมบัติ และหนังสือครูโณวาทได้แสดง ความเห็นอย่างชัดแจ้งว่า คณะหนังสือพิมพ์นั้นมีความเห็นว่าผู้ที่สืบราชสมบัติต่อไปคือ สมเด็จพระบรมราชาโรต นี่เป็นบทความตีพิมพ์ในพุทธศักราช ๒๔๑๗ ซึ่งในบั้นนั้น พระเจ้าลูกเธอในรัชกาลที่ ๕ ที่ประสูติแล้วก็มีพระองค์เจ้ากิติยากรวรลักษณ ประสูติเมื่อ ๘ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๑๗ และพระองค์เจ้าระพีพัฒน์ศักดิ์ ประสูติ ๒๗ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๑๗ ส่วนสมเด็จพระเจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศยังมิได้ประสูตรจวบจน ๒๗ มิถุนายน ๒๔๒๑ การที่หนังสือพิมพ์ครูโณวาทแถลงปักใจในปัญหาผู้สืบราชสมบัติไว้แต่เนิ่นเช่นนั้นก็ดู น่าพิศวงขอบกล

หนังสือครูโณวาทยังลงบทความและนิทานการเมืองอีกหลายบท นอกเหนือไป จากรายงานข่าวทำนองธรรมดาสามัญ พิจารณาบทความต่าง ๆ ออกจะ “เชิษฐ์” สถาปนใหม่ ๆ น้อยเป็นอันมาก ส่วนนิทานการเมืองก็มุ่งกระแนะกระแหนติเตียน ผู้เก่าเฒ่าซึ่งอยู่ในตำแหน่งราชการสูงมานานมาแล้ว ว่าควรจะร่วมมือออกไปหาความสุข ตามประสาคนแก่เสียที ข้อเขียนด้วยถ้อยคำคมคาย. พร้อมทั้งคำเปรียบเปรยให้เจ็บแสบ จะปรากฏอยู่เสมอ ๆ มีผู้กล่าวกันว่าผู้เขียนใช้นามปากกาต่าง ๆ แต่ก็เป็นคนคนเดียว เดียวกัน คือท่านเจ้าพระยาภาสกรวงษ์ (พร บุนนาค) ส่วนผู้ใหญ่ในแผ่นดินซึ่งมี อิทธิพลครอบคลุมไปทั่วคณะเสนาบดีในขณะนั้น และเชื่อกันว่าท่านเป็นผู้ที่ถูกเปรียบเปรย

อยู่ตลอดเวลา คือ สมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค) ถ้ากล่าว
เช่นนี้เป็นความจริง. พวกเราคนรุ่นหลังก็จะไม่สามารถเข้าใจอะไรได้เลย เพราะท่าน
ผู้เขียนก็เป็นน้องชายคนเล็กติดเตียนพี่ชายคนใหญ่ จะต่างกันก็แต่ท่านผู้พี่ใหญ่อาวุโสกว่า
๔๑ ปีเท่านั้น และยังเป็นผู้ส่งน้องชายคนเล็กไปศึกษาต่างประเทศอังกฤษจนได้กลับมา
รับราชการอยู่ในตำแหน่งล่ามต่างประเทศในปลายรัชกาลที่ ๔ นั้น ท่านสมเด็จพระยา
บรมราชาธิบดีบันทึกส่วนตัวของชาวต่างประเทศในรัชการที่ ๓ ก็สดุดียกย่องว่าเป็นผู้ที่
ฝึกฝนในความก้าวหน้า เป็นพวกหัวใหม่หรือ Young Siam ครั้นเมื่อท่านพ้นจากตำแหน่ง
ผู้สำเร็จราชการแผ่นดิน ในต้นรัชกาลที่ ๕ นั้น บรรดาขุนนางหนุ่มในพุทธศักราช ๒๔๑๗
ต่างก็เพ่งเล็งว่าท่านเป็นคนหัวโบราณคร่ำครึเสียแล้ว ความจริงจะเป็นอย่างไร พวก
หัวใหม่จะก้าวเร็วไปหรือไม่ บางทีปัญหาเรื่องผู้จะสืบราชสมบัติ ซึ่งหนังสือศรุโณวาท
ก็ได้เผยไฟให้เห็นไว้แต่ พ.ศ. ๒๔๑๗ คงจะช่วยให้พิจารณาเป็นส่วนประกอบได้บ้าง
กระมัง.

หนังสือพิมพ์ศรุโณวาท ยังแปลบทความจากหนังสือพิมพ์ต่างประเทศลง
บ่อย ๆ เช่นบทความเรื่อง “แหลมมลายู” จากหนังสือพิมพ์ The Mail ออกใน
กรุงลอนดอน เรื่อง “กรุงสยาม” บทความจากหนังสือ Pall Mall Gazette ออกใน
กรุงลอนดอน และเรื่อง “บ่าวทาสในกรุงสยาม” จากหนังสือพิมพ์ฮ่องกงไทมส์
ประจำเดือนพฤศจิกายน ค.ศ. ๑๘๗๔

บทความเรื่อง “บ่าวทาสในกรุงสยาม” ของหนังสือพิมพ์ฮ่องกงไทมส์นั้น
ควรนับได้ว่าเป็นการเสนอข่าวการเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่ยิ่งในประวัติศาสตร์ประเทศไทย
เพราะบ่าวทาสเป็นสถาบันมีมาในประเทศช้านานกว่า ๕๐๐ ปี การที่พระบาทสมเด็จพระ
จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตรากฎหมายขบเลิกสถาบันนี้
ก็เป็น “ก้าวยาว” ก้าวหนึ่งในประวัติศาสตร์ความเจริญสถาพรของประเทศ และถ้าเราคำนึง
ด้วยว่ากฎหมายขบเลิกการเป็นทาสเริ่มประกาศใช้ในพุทธศักราช ๒๔๑๗ ในขณะที่
พระองค์ทรงพระชนม์ได้เพียง ๒๑ พรรษาเท่านั้น เราก็จำต้องยอมรับว่า ความทรง
ก่อนวัยวุฒิมิได้เป็นอุปสรรคของกิจกรรมอันยิ่งใหญ่แต่อย่างใด และพระราชนิพนธ์ซึ่ง

เริ่มด้วยคำ “เฮ้ย เฮ้ย ออย่าเหาะเห้ย หยามเด็ก อันว่าพริกเม็ดเล็กเม็ดดำ.....” นั้น มีความจริงเพียงไร

เรื่องพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเลืกหาสนั้น เป็นเรื่องที่ทราบกันแพร่หลาย แต่รายละเอียดปลีกย่อยยังไม่ค่อยมีผู้ให้เห็น ทราบกันจนติดปากแต่ว่า “มะโรงเลืกหาส” อันที่จริงมีมะโรง พุทธศักราช ๒๔๑๑ เป็นปีที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวสวรรคต และพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ ทรงได้รับราชสมบัติ แต่ขณะนั้นพระองค์ทรงพระชนมายุเพียง ๑๕ พรรษา กฎหมายเลืกหาสยังไม่ตราขึ้น จนพ.ศ. ๒๔๑๗ ซึ่งเป็นปีจอ ผู้ใฝ่ใจจะค้นหากฎหมายเลืกหาสในปีมะโรง พ.ศ. ๒๔๑๑ จะหาไม่พบ เพราะกฎหมายนั้นตราขึ้นในปีจอ พ.ศ. ๒๔๑๗ เรียกว่า “พระราชบัญญัติพิทักษ์พระเกียรติยศ เลืกหาส เลืกไทย จุลศักราช ๑๒๓๖” แต่เพราะ “.....จุลศักราช ๑๒๓๐ มีมะโรงสัมฤทธิ์ตกเป็นปีพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้เถลิงถวัลยราชสมบัติบรมราชาภิเษก ในพระมหาเศวตฉัตรเป็นปีมหามงคลอันประเสริฐ จึงโปรดเกล้าให้ตั้งปีมะโรงสัมฤทธิ์ตกเป็นต้นพระราชบัญญัติลักษณะเลืกหาส” คือให้บังคับใช้กฎหมายนั้นย้อนหลัง ๖ ปี โดยถือว่า “ปีมะโรง” ปีทรงได้ราชสมบัติ เป็นปีเริ่มพระราชบัญญัติ (นี่เป็นตัวอย่างกฎหมาย ซึ่งใช้ย้อนหลังซึ่งหาได้ยาก) และผู้ที่เกิดปีได้ราชสมบัติถึงจะเกิดเป็นเลืกหาสก็พ้นความเป็นหาสอย่างช้าที่สุดเมื่ออายุ ๒๑ ปี คือเมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๒ ผู้ที่เกิดแต่ พ.ศ. ๒๔๓๒ เป็นต้นไป เกิดเป็นไทยทั่วกันหมด ถึงแม้จะสมัครเป็นหาสก็ไม่ได้

หนังสือพิมพ์ฮ่องกงไทมส์ วิจารณ์ข่าวการเลืกหาสในประเทศไทยว่า “การแก้ไขธรรมเนียมเก่า กลายเป็นธรรมเนียมใหม่ เป็นการแก้ไขสำคัญ.... จะได้เตือนสติปัญญาเมืองจีน และเมืองญี่ปุ่นทั้งสองประเทศ จะได้ให้เขตรีกตรองในการที่กรุงสยามก้าวยาว ถ้าเขาจะเอากรุงสยามซึ่งเป็นเมืองใกล้เคียงเป็นเมืองเยี่ยงอย่างไปควรจะเป็นประโยชน์แก่เขา.....” หนังสือพิมพ์ฮ่องกงไทมส์ยังกล่าวสดุดีพระราชนิยกิจในเรื่องอื่น ๆ เช่น การทรงให้เลิกการหมอบคลานเมื่อเข้าเฝ้า การทรงตั้งคณะที่ปรึกษาแผ่นดิน การทรงตั้งคณะที่ปรึกษาในพระองค์ ครั้นแล้วจึงสรุปบทความว่า

“ขอให้สมเด็จพระเจ้ากรุงสยามได้มีพระชนม์พรรษายืนยาว ให้พระองค์อยู่สบายอย่าให้มีโรคเลยเพื่อจะได้นำเมืองและราษฎรของท่านให้เจริญยิ่งขึ้นไป”

ส่วนบทความในหนังสือ Pall Mall Gazette ลงวันที่ ๙ ตุลาคม ค.ศ. ๑๘๗๔ มีข้อความสำคัญว่า “เมืองสยามมีบุญอีกอย่าง คือผู้ครองเมืองในเร็ว ๆ นี้ได้ครอบครองเมืองโดยดี ตั้งแต่คราวทำหนังสือสัญญากับอังกฤษ ณ ปี ๑๘๕๖ คอเวอร์แมนตีสยามได้รักษาหนังสือสัญญาโดยสุจริต พระเจ้ากรุงสยามในบัดนี้ขึ้นนี้ ตั้งแต่บรมราชาภิเษกในเดือนพฤศจิกายนปี ค.ศ. ๑๘๗๓ ได้แก้ไขธรรมเนียมบ้านเมืองหลายอย่างให้ดีขึ้นกว่าแต่ก่อน... ฯลฯ ซึ่งประเทศสยามเจริญเร็วในการสืบลำดับนี้ ควรจะว่าเหมือนเมืองญี่ปุ่น ต้องกลัวแต่สิ่งเดียว คืออย่าให้เร็วนัก....”

ในการพัฒนาประเทศเมื่อ พ.ศ. ๒๔๑๗ นั้น ประเทศไทยเราก้าวมาเป็นอันมากจนหนังสือพิมพ์ในต่างประเทศต่างพากันสดุดีสรรเสริญเอาใจช่วย แต่หนังสือพิมพ์ในกรุงลอนดอนมีความห่วงใยอยู่อีก จึงแนะนำเตือนสติว่า “อย่าให้เร็วนัก” เพราะประชาชนผู้ยังคิดยึดถือคติเก่าจะก้าวไม่ทัน แล้วอาจเกิดแตกสามัคคีไม่ปรองดองกัน บ้านเมืองก็จะไม่สงบสุข คำแนะนำเช่นนี้สมกับกาลเวลาเป็นอันมาก เพราะในบั้นต้นเองกรมพระราชวังบวรสถานมงคลต้องเสด็จไปเสวยยังสถานกงสุลอังกฤษ และกว่าเหตุการณ์จะสงบมีตามคึกคักกันดังเก่าก่อน ประชาชนคนเดินถนนจะต้องออกเดินขวัญแวนกันอย่างไร ก็ยังไม่มีผู้ใดนำมาแจกแจงให้ทราบกัน

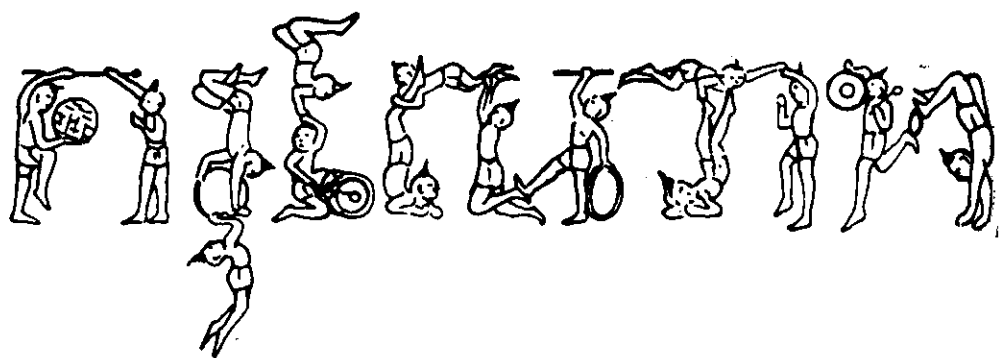
ในการพัฒนาประเทศครั้งนั้น โดยยบเลิกของเก่า ตั้งของใหม่ขึ้นแทนที่ และในบางโอกาสก็เปลี่ยนแปลงขนบธรรมเนียมของเดิมให้ทันสมัยเหมาะสมกับกาลเวลา มีอยู่สิ่งหนึ่งซึ่งได้นำมาใช้แต่ก็ยังไม่สมบูรณ์ คือการออกล็อตเตอรี่ หนังสือ “ดร.โนวาท” ลงแถลงการณ์ของผู้ได้รับมอบหมายให้นำล็อตเตอรี่ออกจำหน่าย คือมิสเตอร์ อาดบาสเตอร์ ๆ แถลงข้อความไว้ว่า “พระยาภาสกรวงศ์ และออฟฟิเชอร์ทหารมหาดเล็ก... มอบให้ข้าพเจ้าจัดการล็อตเตอรี่ตามธรรมเนียมยุโรป เมื่อแรกคิดจะขายได้ถึง ๒๐,๐๐๐ ตัวเป็นเงินพันชั่ง.... แต่จะเป็นด้วยเหตุสิ่งใดข้าพเจ้าหาทราบไม่จึงขายได้แต่ ๔๙๓๐ ตัว คิดเป็นเงิน ๒๔๖ ชั่ง สิบตำลึง...” การออกล็อตเตอรี่เป็นครั้งแรกใน พ.ศ. ๒๔๑๗ จึงเป็นการก้าวเร็วไป

มิลสเตอร์อาลบาสเตอร์ (Albaster) และคณะ “สยามหนุ่ม” ผู้จัดออก
 ลีตเตอร์ในครั้งนั้น เมื่อคิดการและดำเนินงานออกลีตเตอร์ไปไม่ประสบผลสำเร็จก็ยินดี
 รับผิดชอบโดยขึ้นตาวา “จะเป็นด้วยเหตุสิ่งไรข้าพเจ้าหาทราบไม่” แต่ก็ยังดีที่ท่านไม่โทษ
 ดินฟ้าอากาศหรือผู้ใดใครอื่น ว่าเป็นเหตุแห่งความล้มเหลว อันที่จริง พระยาภาสกรวงศ์
 และนายอาลบาสเตอร์ต่างก็เป็นหัวหน้าด้วยกันทั้งคู่ และเฉพาะนายอาลบาสเตอร์
 มีประวัติกรีกโครมน่าสนใจยิ่งไม่น้อย ประการแรกท่านมีประวัติในการเรียนอย่างดียิ่ง
 คือ สอบได้ได้ปริญญาเป็นที่หนึ่งในชั้นของท่านที่ King's College, London ประจำ
 สถานกงสุลอังกฤษที่กรุงเทพฯ แต่ พ.ศ. ๒๔๐๐ เมื่อท่านกงสุลคือเซอร์รอเบิร์ต ซอมเมอ
 ฟันจากตำแหน่งแล้วมิลสเตอร์น็อกซ์ก็ได้เลื่อนขึ้นเป็นกงสุลโดยมีนายอาลบาสเตอร์เลื่อนขึ้น
 เป็นผู้ช่วย แต่ในคราวหนึ่งใน พ.ศ. ๒๔๑๐ ท่านกงสุลไม่อยู่ไปยุโรป นายอาลบาสเตอร์
 รักษาการแทน เกิดการขัดแย้งไม่เข้าใจกันขึ้นระหว่างกระทรวงการต่างประเทศ และ
 สถานกงสุลอังกฤษ นายอาลบาสเตอร์จึงออกคำสั่งให้ชักธงลงจากยอดเสาเป็นเวลา
 หลายวัน เป็นเหตุให้เกิดวิพากษ์วิจารณ์กันมากในครั้งนั้น ครั้นมิลสเตอร์น็อกซ์กลับเข้ามา
 จึงทำรายงานเสนอเรื่องราวไปยังกรุงลอนดอน เป็นเหตุให้นายอาลบาสเตอร์ถูกเรียกตัว
 ไปสอบสวนและโยกย้ายไปรับราชการยังประเทศอื่น นายอาลบาสเตอร์จึงลาออกจาก
 ราชการอังกฤษ และกลับเข้ามายังพระนคร ทางราชการไทยจึงรับตัวเข้าไว้ช่วยราชการ
 แต่ พ.ศ. ๒๔๑๔ ความเห็นกระทรวงต่างประเทศอังกฤษเกี่ยวกับนายอาลบาสเตอร์สั่งให้
 ชักธงลงจากเสาในครั้งนั้นว่า “...เป็นคนดูความ ขาดวิจยารณญาณเรื่องไม่น่าเกิดจึงเกิด
 ขึ้น” ควรถูกกล่าวด้วยว่าท่านเป็นคนคงแก่เรียน และหนังสือที่ท่านแต่งขึ้นในครั้งนั้นชื่อ
 The Wheel of the Law คือพระธรรมจักรก็ยังใช้ศึกษากันอยู่จนขณะนี้

ในปลาย พ.ศ. ๒๔๑๗ หนังสือ “ครูโณวาท” ได้ลงข่าวสมเด็จพระเจ้านั่งอาเธอ
 เจ้าฟ้าภาณุรังษีสว่างวงศ์ ได้ทรงอ่านสมีชให้พรท่านเจ้าพระยาภาณุวงศ์มหาโกษาธิบดี
 (ท้วม บุนนาค) ในการที่ท่านได้รับเป็นเปรสิเดนท “ยังสยามไซไซเซด” Young
 Siam Society และข้าราชการสยามจะตั้งสายโทรเลขแต่บางกอกถึงเมืองไซ่ง่อน ส่วน
 บทความนั้นมีเรื่อง หลักตามประการในการพัฒนาประเทศ คิดดูแล้ว การมุ่งพัฒนา
 ประเทศเป็นการใหญ่ ใน พ.ศ. ๒๔๑๗ ก็ดูจะไม่แตกต่างกับความมุ่งมาดปรารถนาไปจาก
 ที่เราเห็นกันอยู่ใน พ.ศ. ๒๕๐๕ นี้เอง

หนังสือพิมพ์ “ครุโณวาท” มีชีวิตอยู่ในบรรณโลกได้เพียง ๑๒ เดือนก็หยุดออกจำหน่าย จะเนื่องด้วยเหตุใดไม่ทราบชัด สืบเนื่องจากถ้อยแถลงขององค์บรรณาธิการในฉบับสุดท้ายว่า “ตั้งแต่ครุโณวาทที่ได้ออกมีไฉนไป ข้าพเจ้าจะต้องจัดการใหม่ให้เป็น การที่ยั่งยืนกว่านี้ไป ด้วยแต่ก่อนข้าพเจ้าคิดว่าจะมีผู้ช่วยบ้าง บัดนี้หาผู้ใดช่วยข้าพเจ้าไม่ อนึ่งการที่ข้าพเจ้าคิดทำนึ่งหาเป็นแน่ไม่ ด้วยว่าหนังสือจะออกต่อไป จะไม่ขาดทุนแล้ว ข้าพเจ้าก็จะได้ทำต่อไป ถ้าการนี้เป็นการขาดทุนแล้ว ข้าพเจ้าจะต้องเลิกเสีย...” มูลเหตุเห็นจะเป็นเพราะหาคนช่วยทำไม่ได้ประการหนึ่ง หนังสือพิมพ์ต้องจำหน่ายโดยขาดทุนอีกประการหนึ่ง หนังสือพิมพ์ไทยฉบับแรกของคนไทยจึงถึงกาลอวสาน ด้วยมูลเหตุเดียวกันที่ทำให้หนังสือพิมพ์รุ่นแรก ๆ ในรัชกาลที่ ๔ ต้องประสบกาลอวสานเช่นกัน สิ่งใดที่เป็นสิ่งล้าหน้า เกิดก่อนเวลาอันสมควร ก็ย่อมต้องล้มเลิกไป เพราะขาดการอุดหนุน แต่เราจะทราบได้อย่างไรว่าสิ่งนั้นล้าหน้า ยังไม่สมควรแก่เวลา นอกจากกำลังทุนลงแรงจัดออกมาเป็นการทดสอบ

เมื่อใดมีการกล่าวถึงหนังสือพิมพ์ในเวลาต่อ ๆ มา เช่นหนังสือพิมพ์ข่าวราชการ มิวเซียมหรือรัตนโกษ สยามสมัย วชิรญาณ ยุทธโกษ วิทยาจารย์ ลัทธิวิทยา ถกวิทยา วิทยาดิลก ฯลฯ แม้แต่หนังสือพิมพ์รายวันชื่อ กรุงเทพเดลิเมล์ ซึ่งออกจำหน่ายในรัชกาลที่ ๕ เมื่อสืบต้นเค้าประวัติความเป็นมาของหนังสือพิมพ์ด้วยกันแล้ว หนังสือ “ครุโณวาท” สมควรอย่างยิ่งที่จะอยู่ในอันดับแรก ๆ ในประวัติการหนังสือพิมพ์ของประเทศไทย และยิ่งกว่านั้นหนังสือ “ครุโณวาท” ควรนับได้ว่าเป็นเอกสารพยานว่า ในพุทธศักราช ๒๔๑๗ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (พร้อมทั้งพระอนุชา คู่พระทัย ๖-๗ พระองค์) ขณะทรงพระชนม์เพียง ๒๑ พรรษา ได้ทรงนำการพัฒนาประเทศเป็นการมโหฬารยิ่ง มีการยุบเลิกของเก่าล้าสมัย ตั้งสถาบันใหม่ที่กาลเวลาบังคับให้ตั้งขึ้น และปรับปรุงของเดิมที่ยังใช้ได้ให้ทันสมัยอยู่เสมอ ตราบใดกาลเวลาที่เวลาไม่หยุดยั้ง และโลกต้องผันแปรไปตามกาลเวลานั้น การพัฒนาประเทศก็จำต้องทำอยู่เสมอ เพื่อความคงอยู่ของประเทศและความสุขสันต์ของประชากร.

เป็นหนังสือจดหมายเหตุมารวมข่าวในกรุงเทพมหานคร และ
หนังสือวิชาการช่างต่างๆ ถือเป็นที่ประทับใจผู้อ่านคนหนุ่ม
ก็พิมพ์ออกอังกษการละหน

เล่ม • น้าเบอร์ • วันอังคารเดือน ๘ แรมเก้าค่ำ ปีมอ ฉศก ๑๒๓๖ ราคาแปดบาทหนึ่ง

แจ้งความให้ท่านทั้งปวงทราบทั่วกัน

๑ ข้าพเจ้าพระเจ้าอนันตยาเธอ, พระองค์เกษมสันตโศภนได้ดำริห์แล้วหาฤ
กับพระองค์เจ้าพี่พระองค์เจ้าน้อง, แลข้าราชการบางท่านบางนายเห็นพร้อมกันว่า,
(หนังสือราชกิจจานุเบกษา, ซึ่งทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เจ้าพนักงานช่างพิมพ์
ในโรงพิมพ์ในพระบรมมหาราชวัง, แล้วจำหน่ายไปแก่พระบรมวงษานุวงษ, แล
ข้าราชการผู้ใหญ่ผู้น้อยแลคนต่างๆ นั้น, เป็นคุณเป็นประโยชน์แก่ชนเป็นอันมาก, แต่
ราชกิจจานุเบกษาคำนับแปลว่า, เพิ่งดูตามราชการใหญ่น้อย, ก็ซึ่งจะเอาเรื่องนอกจาก
ราชการ, คือข่าวต่างประเทศแลข่าวบอกราคาสินค้า, แลการเลหลังเป็นต้น, มาลงพิมพ์
ในราชกิจจานุเบกษาของหลวงนั้นหาสมควรไม่, เพราะจะผิดจากคำแปลของราชกิจจา
นุเบกษานั้นไป, ข้าพเจ้าจึงพร้อมใจกับพระองค์เจ้าพี่พระองค์เจ้าน้อง, แลข้าราชการ
ที่ได้หาฤกัน, คิดทำหนังสือพิมพ์ขึ้นอีกอย่างหนึ่ง, ให้ชื่อว่าดุริยสาร, แปลว่าคำสอน
ของคนเด็กคนหนุ่ม, ให้เป็นฉบับอนุโลมตามราชกิจจานุเบกษา ขึ้นอีกเรื่องหนึ่งใน

หนังสือดร.โนวาทนี้, จะมีเรื่องความเกี่ยวข้องอยู่ในราชการบ้าง, ซึ่งภาษาอังกฤษเรียกว่าโปลิตีกาล, แลความนอกราชการ, คือข่าวต่างประเทศ, คือฟอร์นยันวิก, แลข่าวบอกราคาสินค้าแลการเลหลัง, คือแอตเวอร์ติคเมนต์, แลหนังสือสภาพิตเครื่องสอนใจ, คือ โปรเวิร์บ, แลตำราแสดงแบบแผนวิชาต่าง ๆ คือ ไฮเอนชแอนด์ไฟน์อาร์ต, แลหนังสือบทกลอนกาพย์โคลงพาคยฉันท, คือ โปยตริแอนด์ดรัมมา, ของโบราณบางของใหม่บาง, แลเรื่องนิยานิทานเก่าใหม่, คือ เฟเบตอ, ที่เป็นคติทางชักจูงบัญชาของคนให้ฉลาดขึ้น, แลจดหมายเหตุการเล็กน้อย, คือเยเนรราลนวิค, เป็นข่าวในกรุงข่าวนอกกรุง, ลงพิมพ์ที่โรงพิมพ์ข้าพเจ้า, ท่านผู้รับปรึกษาทั้งปวงก็เห็นชอบพร้อมกัน ครั้นวันอังคารเดือนแปดแรมเก้าค่ำปีจอชศก, เวลาห้าค่ำแล้วทุ่มเสด. พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว, เสด็จออกทรงหล่อเทียนพรรษาแล้ว, เสด็จพระตำเนิรไปประทับที่สนามหญ้าน้ำพระอินทร์ใหม่, ข้าพเจ้าและผู้ปรึกษาทั้งปวงพร้อมใจกัน, นำข้อความนั้นขึ้นคำนับทูลพระกรุณาได้ทราบได้ฝ่าธุลีพระบาทแล้ว, (ทรงพระราชดำริทเห็นชอบด้วยจึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานพระบรมราชานุญาต, แล้วจะทรงช่วยอุดหนุนให้ทำหนังสือเรื่องนี้ให้สำเร็จ จะได้เป็นคนแก่แผ่นดินต่อไป,) ข้าพเจ้าจึงได้คิดจัดหาเรื่องต่าง ๆ, แลจ้างครูแปลตำหรับที่แสดงวิชาแลข่าวต่างประเทศอย่างที่ว่าแล้ว, มาเรียบเรียงลงพิมพ์, จำหน่ายที่โรงพิมพ์ซึ่งตั้งอยู่ในบ้านข้าพเจ้า, ที่สุดถนนบำรุงเมืองใกล้ประตูใหญ่วัดสเกษ, แลหนังสือดร.โนวาทนี้ข้าพเจ้าเห็นว่า, จะเป็นเครื่องประดับปัญญาชักจูงให้ได้รับความฉลาด, แลจะให้รู้รอบคอบในสรรพกิจการงานทั้งปวงต่าง ๆ, แลเป็นทางที่จะได้รู้ผิดชอบหนักเบา, บำรุงสติปัญญาคล้ายกับมีครู, ผู้ท่านนั้นคอยตักเตือนอยู่เป็นนิจ, ส่วนที่เป็นเรื่องแสดงกิจการวิชา, ก็เป็นเครื่องเรื่องปัญญาในวิชาต่าง ๆ, จะได้เป็นหนทางแสวงหาทรัพย์เลี้ยงชีวิตได้โดยง่าย, เมื่อวิชาแพร่หลายในพระนครแล้ว, พระมหานครนั้นก็สมบรม, เป็นความสุขความเจริญทั่วไป, หนังสือเรื่องนี้ข้าพเจ้าเห็นว่า, ถ้าใครได้ข้อใจแล้วศึกษาตามจะได้เป็นคนเป็นประโยชน์แก่ท่านทั้งหลายได้จริง, มิใช่จะเยินยอให้ท่านทั้งหลายชื่อ, แล้วจะได้เป็นผลเป็นประโยชน์แก่ข้าพเจ้าฝ่ายเดียวนั้นหามิได้, ถ้าจะคิดโดยเล่ห์จริง ๆ แล้ว, ผลประโยชน์

ถ้าในเรื่งนี้ก็มีไม่มากนัก, แต่ข้าพเจ้ามีความสำคัญที่คิดจัดหนังสือเรื่องนี้ขึ้น, ด้วยหวังจะให้เปนเครื่องบำรุงปัญญาแก่คนเด็กคนหนุ่ม, ที่จะเจริญในภายหน้า, จะได้รับราชการฉลองพระเดชพระคุณ, ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวต่อไป, แลหนังสือเรื่องนี้ มีกำหนดจะออกทุกวันอังคารเสมอไปตลอดปี, หนึ่ง ๕๒ ฉบับ, ราคาแปดบาท, ถ้าส่งถึงบ้านสิบบาท, หกเดือนราคาห้าบาท, ถ้าส่งถึงบ้านหกบาทสองสลึง, สามเดือนราคาสามบาท, ถ้าส่งถึงบ้านสี่บาท, ถ้าซื้อใบหนึ่งส่งไปราคาใบละสลึงเพียง, ถ้าผู้ใดจะต้องการก็เชิญมาลงชื่อที่บ้านข้าพเจ้า, และจะต้องขอเงินราคาล่วงหน้าในต้นปีก่อน, จะได้ใช้การเพิ่มเติมเครื่องพิมพ์, แลค่ากดตึกให้ตลอดปีหนึ่ง, อนึ่งถ้าผู้ใดมีเรื่องความเป็นข่าวคราวต่างๆ, ซึ่งเป็นเครื่องประดับปัญญาแก่คนทั้งหลาย, ซึ่งเรียกตามภาษาอังกฤษว่า, ฮาร์ติเกิลอนั้น, ขอจงได้มาส่งช่วยทำนุบำรุงในการพิมพ์ข้าพเจ้าด้วย, ซึ่งข้าพเจ้าคิดตีพิมพ์หนังสือนี้, หวังจะให้เปนประโยชน์ใหญ่ในภายหน้าข้าราชการผู้ใหญ่ผู้น้อย, แลราษฎรทั้งปวงที่มีปัญญาแสวงหาความชอบ, แลความฉลาดรอบรู้ในราชการแลการต่างๆ, ก็ควรที่จะออกเงินซื้อหนังสือนี้ไว้อ่านตรวจดูเหตุการณ์ต่างๆ, ที่เกิดขึ้นในประเทศสยามบ้าง, ในต่างประเทศบ้าง, ก็จะได้ทราบความชัดในเหตุต่างๆ, ทั้งใกล้แลไกลได้สมประสงค์, แลจะได้ชำนาญรอบรู้ในบทกลอนแลวิชาต่างๆ, ผู้ใดที่ได้รับหนังสือไปแล้ว, อย่าให้เสื่อมสูญเสียรักษาไว้ให้จงดี, เมื่อประสงค์จะทราบการสิ่งใดในหนังสือนี้, ก็จะได้อย่าง่าย, ไม่ต้องขอยืมผู้ใดผู้หนึ่ง, ขอท่านทั้งปวงช่วยอนุเคราะห์, อย่าให้เสื่อมสูญเสียได้โดยเร็ว, จะได้เปนเครื่องประดับสติปัญญาของท่านทั้งหลายสืบกาลนานเทอญ ๖

ว่าด้วย ข่าวในสยามนี้

๑ ข้าพเจ้าได้ทราบว่, ในปีจอชดศกนี้, จทรงพระกรุณาโปรดให้ข้าหลวงออกวังวัดสวน, แลได้ทราบว่ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ราษฎรเจ้าของสวนตัดฟันต้นไม้ที่ไม่มีผลได้, ไม่ต้องเสียค่าปรับใหม่เหมือนอย่างเดิม, ข้าพเจ้าได้ทราบอยู่ว่, ธรรมเนียมแต่ก่อนนี้มีท้องตราบังคับว่า, ให้แต่งข้าหลวงไปรังวัดแล้ว, ราษฎรบังอาจ

ตัดต้นผลไม้, มีคำอากรซึ่งนายวางประกาศเมื่าร้องห้ามแล้ว, ให้ขาดเงินอากรของหลวงไป, ให้ปรับไหมอากรต้นหนึ่งเป็นสามต้น, สลักหลังไว้ในโคนเป็นไม้โทษ, แล้วอย่าให้หักสับลดให้แก่ราษฎรผู้กระทำผิดนั้น, บัดนี้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ราษฎรตัดต้นผลไม้ซึ่งไม่มีประโยชน์, ไม่กอบที่ราษฎรจะเสียอากรนั้น, ข้าพเจ้าคิดเห็นว่าเป็นการดีเป็นที่สุด, เพราะราษฎรที่ตัดพันธุ์ไม้ที่ไม่มีผลประโยชน์เสียได้นั้น, ก็คงจะสร้างขึ้นใหม่, เหมือนหนึ่งหรือเรือนเก่า, ก็คงจะสร้างขึ้นใหม่, ที่จะทิ้งให้ร้างอยู่นั้นไม่มี ข้าพเจ้าคิดเห็นว่าในประเทศสยามนี้, คงจะมีความเจริญยิ่งกว่าเก่าหลายเท่า, เพราะพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมีพระราชหฤทัยแผ่ไป, ในการที่จะทำนุบำรุงบ้านเมืองให้มีความเจริญ จะได้มีความสุขทั่วกันไปในราชอาณาจักร, ผลประโยชน์ในแผ่นดินก็จะบริบูรณ์ขึ้นกว่าเก่าเป็นอันมาก. ะ

๑ ณ วันอาทิตย์เดือนแปดแรมเจ็ดค่ำเวลาบ่าย ๓ โมงเศษ, กรมพระราชวังบวรสถานมงคล, เสด็จมาเฝ้าในพระบรมมหาราชวัง, เวลาบ่ายสี่โมงเศษเสด็จกลับ, แต่จะมาทูลกิจราชการสิ่งใดข้าพเจ้าหาทราบไม่ ะ

เสด็จพระราชดำเนินเกาะบางป่าอินทร

ณ วันเสาร์เดือนแปดขึ้นสิบสี่ค่ำ, พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนินโดยทางชลมารค, เสด็จไปบางป่าอินทร์, ทอดพระเนตรการที่ทำพระที่นั่งใหม่, ประทับแรมที่วังสองราตรี, ณ วันจันทร์เดือนแปดแรมค่ำหนึ่ง, เสด็จพระราชดำเนินกลับยังพระบรมมหาราชวัง

ว่าด้วยการปลูกต้นไม้

๑ ณ วัน เดือนแปด ค่ำเป็นวันกำหนดที่จะปลูกต้นไม้หลวง, ที่สวนหน้าวังสวนญรมย์, ครั้นเวลาบ่ายพระบรมวงษานวงษ, แลข้าราชการทั้งปวง, ก็มาพร้อมกันที่สนามหญ้าน้ำพระที่นั่งใหม่, คอยตามเสด็จพระราชดำเนิน, ครั้นเวลาบ่ายห้าโมงเศษ, พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนินออกณสนามหญ้า, แล้วเสด็จขึ้นทรงรถ

พระอินทร์. สมเด็จพระเจ้าอนันตวรฤทธิเดชเจ้าฟ้าภาณุรังษีสว่างวงศ์หนึ่ง, พระองค์เจ้า
กฤษดาภินิหารหนึ่ง, พระองค์เจ้าเทวัญไทยวงศ์หนึ่ง; ตามเสด็จพระราชดำเนินบนรถ
พระอินทร์, เสด็จพระราชดำเนินไปประทับในสวนน้ำวังสราญรมย์, จึงทรงพระกรุณา
โปรดเกล้าฯ ให้เจ้าพนักงานรักษาท้องพระที่นั่ง, ยกต้นพวาททองซึ่งจะปลูกลงในหลุม,
ครั้นเสร็จแล้ว, จึงทรงรดน้ำด้วยพระเต้าแก้ว, พระเต้าทอง, พระเต้าเงิน, ถ้วยสาม
พระเต้า, ครั้นพระราชทานน้ำเสร็จแล้ว, เจ้าพนักงานรักษาท้องพระที่นั่งซึ่งขึ้นมานม,
ครั้นนมเต็มเสร็จแล้ว, จึงทรงโปรยน้ำด้วยสุมฝรั่งอย่างเล็ก, ครั้นเสร็จก็เสด็จพระราช
ดำเนินทรงประภาษอยู่ในสวน, เมื่อเวลานั้นมีข้าราชการเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาท, คือ
สมเด็จพระเจ้าภาณุรังษีสว่างวงศ์หนึ่ง, พระองค์เจ้ากฤษดาภินิหารหนึ่ง, พระองค์เจ้า-
ศุขสวัสดิ์หนึ่ง, พระองค์เจ้าทิวฉวยลาภหนึ่ง, พระองค์เจ้าทองกองก้อนใหญ่หนึ่ง,
พระองค์เจ้าเกษมสันต์โสภาคย์หนึ่ง, พระองค์เจ้ากมลาคันเดศวรหนึ่ง, พระองค์เจ้า
ทองแถมถวัลย์วงศ์หนึ่ง, พระองค์เจ้ากาพย์กนกรัตน์หนึ่ง, พระองค์เจ้าเทวัญไทยวงศ์
หนึ่ง, พระองค์เจ้าสายสินีทองหนึ่ง, พระองค์เจ้าสิงหนาทหนึ่ง, พระยาภาณุวงศ์หนึ่ง,
เจ้าหมื่นเสมอใจราชหนึ่ง, เจ้าหมื่นสรวรพเพ็ชรภักดีหนึ่ง, พระปรีชาภักดีหนึ่ง,
พระไพรัชภักดีหนึ่ง, หลวงพิจาวจกรกิจหนึ่ง, หลวงพินิจจกรภักดีหนึ่ง,
หลวงสวัสดิโกษาหนึ่ง, รวมยี่สิบด้วยกัน, ครั้นเสด็จทรงประภาษในสวนนั้นเสร็จแล้ว,
เวลาค่ำจึงเสด็จพระราชดำเนินทรงรถพระอินทร์, เสด็จกลับยังพระบรมหาราชวัง, เสด็จ
ประทับในสนามหญ้าน้ำพระอินทร์ใหม่, ตรัสกับข้าราชการที่ปวงที่อยู่ในเฝ้านี้, จนเวลา
ยามเสดึกเสด็จขึ้น. ๖

ข่าวต่างประเทศ

แปลหนังสือพิมพ์ ลอนดอน, โซธิเมส, ว่าด้วยมาลาญเป็นนิมิต

๑ ลงพิมพ์เมื่อเดือนเมษายนที่หกคฤศตศักราช ๑๘๗๔ มีความว่าทุกวันนี้, ที่ทวีป
ยุโรปไม่มีใครจำกุกถึงสเตรตมดักกาเลย, เราทั้งหลายในเวลาเมื่อยังเป็นเด็กอยู่, ได้อยู่

ที่ตระกูลเคยได้อ่านหนังสือ, ว่าด้วยสถิติที่สเตรมลักกานัน, บัดนี้เราได้ทราบว่า
คอเวอร์นแมนตอังกฤษได้ทำการเกี่ยวข้องกับเมืองมาลายาเป็นมิสลา, ก็เพราะเหตุอะไรจึง
คอเวอร์นแมนตอังกฤษ, จึงมาเกี่ยวข้องกับพระพลกเหล่านั้น, ถ้าเราไม่ระวังตัวแล้วก็
เห็นจะต้องรบกันเหมือนเมืองอาซันต์คอกกระมัง, ประการหนึ่งเมืองมาลายาเป็นมิสลาม
แล้วทุกอย่างต่าง ๆ เป็นอันมาก, เพราะดังนี้คอเวอร์นแมนตอังกฤษ, จึงได้คิดอ่านรักษา
เมืองเหล่านั้น, ประการหนึ่งราษฎรแขกทุกวันนี้, ไม่เหมือนแขกโบราณไม่ว่าทำการ
นาการสวนเลย, แต่เมืองเหล่านั้นได้มีความเจริญมา, ก็เพราะพวกจีนมาหาใคร่ทำมา
หากินในบ้านเมือง, แลพวกจีนเหล่านั้นเขาทำการแข่งแรงเรียบร้อย, แล้วก็ไม่ใคร่จะ
เกี่ยวข้องกับพระคนอื่น ๆ แต่เสียอยู่อย่างหนึ่งมักจะเกิดวิวาทกันเอง, ถ้าวิวาทกันขึ้นแล้ว
ก็ไม่มีที่จะได้หยุดเลย, แล้วการบ้านเมืองก็ต้องเสียไปเสมอ, ถ้าว่าเจ้าเมืองกรมการว่า
กล่าวแข่งแรงเอาเขา, ๆ ก็เกิดเป็นขบถเป็นสลัดขึ้นเป็นอันมาก, แล้วก็เป็นที่น่ารำคาญ
ผู้รักษามันเมือง, พวกจีนก็กล่าวว่าในนี้มีอยู่สองแซ่, ๆ โงกวนแซ่หนึ่ง, ชิกวนแซ่หนึ่ง,
ทั้งสองแซ่มียู่ตลอดในมาลายาเป็นมิสลาประการหนึ่งการที่เกิดขึ้นที่เมืองลรุตนั้น, คือว่า
ประมาณสามสิบปีมาแล้ว, พวกจีนเมืองลรุตได้รบแคว้นกับชาวตำบลหนึ่ง, เมืองลรุต
ติดต่อกันกับโปรเวเนซเวลเลดดี, แต่เมืองลรุตนั้นขึ้นอยู่กับสุดตานเมืองเประ, แล้ว
ร่ายมลดรีเป็นเจ้าเมืองลรุต, พวกจีนแซ่ชิกวนครั้นรบตำบลแคว้นกับเมืองลรุตที่วามัน
แล้ว, เขาก็ทำศึกเสียค่าอากรภอสมควรให้แก่ร่ายมลดรีเจ้าเมือง, การก็เจริญมาพวก
จีนจึงได้ตั้งบ้านเรือนขึ้น, ะ

๑ ครั้นมาภายหลังพวกจีนเมืองอื่น ๆ ก็ได้พากันมาหาใคร่อยู่ที่ตำบลใกล้เคียง
เคียงกับพวกแซ่ชิกวนอยู่นั้น, เขาจึงได้เรียกแซ่พวกเขาว่าโงกวน ครั้นต่อมาพวกโงกวน
นั้นก็มากขึ้นกว่าพวกชิกวน พวกโงกวนจึงได้กระทำข่มเหง, เกิดวิวาทกันกับพวกชิกวน
ด้วยการทำแคว้นรบ, แล้วในพุทธศักราช ๑๘๖๒ พวกโงกวนจึงจัดแจงเครื่องสาตราวุธ
มาสู้รบกับพวกชิกวน, แล้วขับไล่ครอบครัวพวกชิกวน, ให้สอกไปจากที่อันนั้นจนได้,
พวกชิกวนพากันออกไปจากที่นั้น, แล้วก็มีใจเจ็บแค้นคิดจะทำการสู้รบต่อไปให้จงได้,
ครั้นในเดือนเพ็ญวโรกาศศักราช ๑๘๗๒ พวกชิกวนเป็นอันมาก, พากันกลับมากระทำ

การรพฟ่งพวกโงกอน. ๆ ก็แตกยับเป็นภากันหนีไปทั้งสัน, ไปอาไศรยอยู่ในเขตแดน
 ปุโลมป็นิ่งคือเกาะหมาก, พวกซีกวนภากันยกมาอยู่ในเขตแดนเมืองลรุต, ที่พวกโงกอน
 เคยอยู่นั้นได้ประมาณแปดเดือน, พวกโงกอนก็จัดทหารลงเรือสำเภา, สรรพด้วยเครื่อง
 สาทราวุธไปเมืองลรุต, เพื่อจะสู้รบกับพวกซีกวน, ครั้นพวกซีกวนรู้ความว่าพวกโงกอน
 จะมาสู้รบต่อไป, พวกซีกวนก็ตระเตรียมเครื่องสาทราวุธ, สำหรับที่จะสู้รบไว้พร้อม
 เส็รแล้ว ก็จัดแจงการปิดปากน้ำเมืองลรุต, แลตระเตรียมทำค่ายสนามเพลาะสู้รบกับ
 พวกโงกอน, ข้างฝ่ายรยามลตวีเจ้าเมืองลรุตนั้นเข้าช่วยข้างพวกโงกอน ฝ่ายรยามคา
 ซึ่งเป็นบุตรคนใหญ่ของสุตตานคนเก่า, ซึ่งควรจะเป็นสุตตานเมืองเประนั้นเข้าช่วยข้าง
 พวกซีกวน, เพราะรยามคาเป็นที่เกลียดชังรยามลตวี, ข้างฝ่ายนายทหารแขกที่แย่งชิง
 รยามคาตั้งตัวขึ้นเป็นสุตตานเมืองเประเองนั้น, ก็ไม่มีอำนาจที่จะว่ากล่าวระงับ, จัดการ
 บ้านเมืองให้เรียบร้อยได้, การเป็นดังนี้แล้วก็เกิดโจรผู้ร้ายชุกชุมมากขึ้น, ทั้งทางน้ำทาง
 บก, เรือลูกค้าประเทศหนึ่งประเทศใดจะไปมาค้าขายโดยสะดวกก็ไม่ได้, ภัยแต่พวกสลัด
 สัตว์เที่ยวกระทำร้ายเสมออยู่, ครั้นคนในสหประชาชาติอังกฤษผลประโยชน์ไปแล้ว,
 คอแวนแมนอังกฤษจึงได้จัดเรือรบใหญ่ลำหนึ่งชื่อมิคซ์, ให้ไปที่ปากน้ำเมืองลรุตเมื่อเดือน
 เสดมเบอวันที่สิบหก, ครั้นเรือรบใหญ่ไปถึง, เข้าปากน้ำไม่ได้จึงได้จัดเรือโบท, ให้
 นายเรือรบกับพวกออฟฟิเซอร์ขึ้นไป, เรือโบทยังไม่ทันจะถึงฝั่ง, พวกจีนก็ยิงปืนลงมา
 ถูกละเตอร์แนนต์เตรคแวน, กับละเตอร์แนนต์ดิงชีสองนาย, บัวยมีบาดแผลแต่หาตาย
 ไม่, แล้วต่อไปได้สี่วันห้าวัน, พวกสลัดจับเรือพวกโปลิตอังกฤษ, ที่สำหรับลาดตระเวน
 ไปได้ลำหนึ่ง, ฆ่าคนตายหลายคน, การเกิดเป็นดังนี้แล้ว คอแวนแมนอังกฤษก็มีความ
 ยินดี, เหนเป็นช่องที่จะคิดอ่านทำให้เมืองเหล่านั้น, ขึ้นสเตรตเสดเตลเมนต์ได้, พวก
 จีนทั้งสองพวกก็ไม่หยุดรพฟ่งต่อกัน, พวกสลัดสัตว์ก็กำเริบชุกชุมมากขึ้น, แล้ว
 รยามคารยามลตวีกับสุตตานก็มีความเกลียดชังแก่กัน, การค้าขายที่ปุโลมป็นิ่งผล
 ประโยชน์ก็ลดน้อยถอยลงไป, เซอร์แอนด์รูกลารด์ซึ่งเป็นคอเวอร์นเนอรสเตรตเสดเตล-
 เมนต์คนใหม่, ที่ได้เข้ามาอยู่เมืองสิงคโปร์ในสองเดือนสามเดือนนั้น, คิดจัดการให้เรียบ

วัย, แล้วจะเอาเมืองเหล่านั้นให้ได้. เซอร์แอนดรูกลารด์ก็ทราบอยู่แล้ว, เซอร์ฮารีเซนต์-ยอชยอร์ด, ซึ่งเป็นเจ้าเมืองสิงคโปร์อยู่นั้น, ได้ลงจัดการเมืองลุตเมืองเประมาแต่เดิมก็ยังไม่สำเร็จ. เซอร์แอนดรูกลารด์ก็คิดเห็นว่า, ไม่ควรที่จะเอาเรือรบไปรบกับพวกเมืองลุตเมืองเประเลย, ควรที่จะทำการตีไปลงมากให้ตกลงกันไม่ต้องรบพุ่งกันให้เหนื่อยไป, การคิดเห็นดังนี้แล้ว, จึงได้เชิญพวกจีนซึ่งเป็นหัวหน้าทั้งสองพวกนั้น, กับรายนารายามลตรีสุลต่านเมืองเประมาพร้อมกันที่ปูโลงอ, ครั้นถึงกำหนดวันประชุมที่ปูโลงอแล้ว, เรือรบอังกฤษสองลำไปที่ปูโลงอ, แต่เซอร์แอนดรูกลารด์ไปกับเรือรบชื่อปลูโต. ครั้นเซอร์แอนดรูกลารด์, ถึงปูโลงอแล้วตัวนายที่ได้เชิญทั้งนั้นก็มาถึงที่ประชุมพร้อมกันทั้งสี่, เว้นแต่สุลต่านเมืองเประมาไม่ ด้วยเขามีความกลัว, แล้วเซอร์แอนดรูกลารด์จึงเชิญพวกจีนหัวหน้า, กับรายนารายามลตรีสุลต่านเมืองเประมาไปด้วย, ครั้นนั้นไปถึงเรือปลูโตพร้อมกันแล้ว, เซอร์แอนดรูกลารด์จึงเรียกพวกจีนไปพูดกับเขาก่อน, แล้วบังคับพวกจีนโดยแข็งแรง, ให้พวกจีนเก็บเครื่องศาสตราวุธปืนกระสุนดินดำ, แลเรือสำเภามามอบส่งให้เรือรบทั้งสี่, พูตกกันอยู่นานพวกจีนจึงได้ยอม, แล้วนัดกำหนดวันที่จะให้พวกจีนเอาเรือสำเภาแลเครื่องศาสตราวุธมาส่งคืนให้เซอร์แอนดรูกลารด์, ครั้นถึงกำหนดนัดแล้ว, พวกจีนได้ส่งสำเภาใหญ่มาเก้าลำ, กับปืนใหญ่ยี่สิบเจ็ดบอก, ในยี่สิบเจ็ดบอกนั้นมีปืนเยียรมะมันที่เรียกว่าครุบอยู่บอกหนึ่ง, กับปืนไรเฟลหลายพันบอก ครั้นตรวจเครื่องศาสตราวุธปืน กระสุนดินดำเสร็จแล้ว เซอร์แอนดรูกลารด์จึงให้พวกจีนทำหนังสือสัญญาตามที่เขาว่ามานั้น, คือพวกจีนที่ทำแรวตีบอกทำมาหากินอยู่ในเมืองลุตเมืองเประ, ได้มีความวิวาทรบพุ่งกันมานานแล้ว, จีนทั้งสองพวกจึงได้เชิญเซอร์แอนดรูกลารด์มา, พิจารณาในการที่วิวาทกันแล้ว, ให้ตัดสินความโดยยุติธรรม. เซอร์แอนดรูกลารด์พิจารณาความแล้วจึงได้ตัดสินตามหนังสือสัญญาห้าข้อ ๆ

๑ ข้อหนึ่งว่าจีนทั้งสองพวกที่เกิดวิวาทรบพุ่งกันนั้น, ยอมคืนเครื่องศาสตราวุธของเขาให้แก่คอแวนแมนอังกฤษ, แล้วให้เปิดปากน้ำ, แลให้เรือค้าขายสนามเพละที่ท่าไว้ทั้งสี่, ๆ ข้อสองว่าจีนทั้งสองพวกจะกลับมาตั้งทำมาหากินแลซดแรวตีบอกอยู่ที่เมืองลุตตามเดิมก็ตามแต่ใจ, ข้อสามว่าจีนทั้งสองพวก, จะต้องเลือกเอาฮอฟฟิเชออังกฤษคนหนึ่ง

ฤๅสองคน, กับเงินอยู่ในบังคับอังกฤษสองคนตั้งไว้เป็นคอมมิชชันเนอร์, สำหรับชำระ
 ตัดสินความที่เมืองลรุต, ถ้าเรขิตนต์ตัดสินประการใดแล้ว, ต้องกระทำตามคำตัดสิน,
 จะฟ้องร้องว่ากล่าวต่อไปอีกนั้นไม่ได้, ฯ ข้อสี่เรขิตนต์ที่เมืองลรุต, ฤๅเมืองเประมี
 อำนาจที่จะตั้งกฎหมายสำหรับเรขิตนต์, แลสำหรับจัดแจงการบ้านเมือง, แล้วต้องเชื่อ
 ฟังเรขิตนต์ตามคำตัดสิน, ฯ ข้อห้าสุลต่านเมืองเประต้องเข้าชื่อในหนังสือสัญญาด้วย,
 แลสุลต่านเมืองเประจะตั้งเจ้าพนักงานคนหนึ่ง, สำหรับไปตรวจการบ้านเมืองที่ลรุต,
 แลพวกจีนผู้ซื้อ, คือจีนวงอาของหนึ่ง, จีนอาฮัมหนึ่ง, จีนตังอาเกวหนึ่ง, จีนโอเก้มสัน
 หนึ่ง, จีนเกียงเกงโบหนึ่ง, จีนลิฟูหนึ่ง, จีนวงกังสันหนึ่ง, จีนอ้งองโกวหนึ่ง, จีน-
 ยงม้งเกียตหนึ่ง, จีนบฮาเยมหนึ่ง, จีนวงเตงไวหนึ่ง, จีนโกฮาไจหนึ่ง, จีนเหลงจิบัว
 หนึ่ง, จีนจังกักวหนึ่ง, จีนยงอาเกนหนึ่ง, จีนลีอาบักหนึ่ง, จีนลีอาปาหนึ่ง,
 จีนโฮฮาจหนึ่ง, จีนเยมาทหนึ่ง, จีนโกฮาโกวหนึ่ง, จีนวงยังโปหนึ่ง, จีนกอกฮามัน
 หนึ่ง, จีนลีไลหนึ่ง, จีนตามอาฮูหนึ่ง, จีนวงซามซิวหนึ่ง, จีนวงกิมยูหนึ่ง, จีนฟูจีย
 หนึ่ง, รวมยี่สิบเจ็ดคน, ซึ่งเป็นหัวหน้าแลนายพวกจีนทั่วเมืองเประ, แลเมืองลรุตนั้นได้
 ขอมพร้อมกันทุกคน, จะถวายเงินแก่สมเด็จพระนางเจ้าภคินีวงศ์เธอเรีย, แลพระราช-
 วงษานวงษซึ่งจะสืบพระราชอิริยคต่อไปภายหน้า, บัลดะห้าหมื่นเหรียญเสมอจทุกปีมิให้
 ขาด, แต่เงินรายนี้สัญญาจะส่งที่คลังบูโลบิณังฤๅมลกาฤๅสิงคโปร์ก็ ตามแต่ใจ, หนังสือ
 สัญญาได้เขียนชื่อประทับตรายี่สิบเจ็ดคนพร้อมกัน, ต่อหน้ามคเตอมีกริมมิตเตอรานเคด,
 หนังสือสัญญานี้ลงชื่อที่บูโลบองซึ่งเป็นเกาะของอังกฤษ, ในเดือนยี่นวันวันที่ยี่สิบ,
 คฤศตศักราช ๑๘๗๔ หนังสือสัญญานี้ได้เขียนเป็นอักษรอังกฤษ, แต่ได้อ่านแปลให้พวก
 จีนฟังเป็นการถูกต้องแล้ว, ครั้นทำหนังสือสัญญานี้แล้วกัสนธระ, ฝ่ายพวกจีนที่วิวาทกัน,
 เซอร์แอนดรูกลารด์จึงว่า ราชการเมืองเประเมืองลรุตนั้นก็ไม่มีบริษัทยเลย, ข้าพเจ้าจะ
 จัดการเผื่อต่อไปภายหน้า, จะไม่ให้มีความวิวาทกัน, เซอร์แอนดรูกลารด์จึงนับว่าในเดือน
 ยี่นวันวันที่ยี่สิบสอง, ข้าพเจ้าจะจัดการให้สำเร็จ, ครั้นถึงกำหนดวันที่ยี่สิบสอง
 เวลาเที่ยง, รายามตารายามลตรีกับขุนนางแขกยี่สิบนาย, ได้ขึ้นมาหาเซอร์แอนดรูกลารด์
 ที่บนเรือรบปลูโต, รายามตาดำรงตัวประดับทองคำ รายามลตรีแต่งตัวอย่างขุนนางแขก,

แล้วเซอร์แอนดรูกลาร์ด์จึงพูดว่าข้าพเจ้าปรารถนาจะช่วยท่านทั้งหลาย, ให้มีความเจริญต่อไปข้างหน้า, เพราะดังนั้นท่านทั้งหลายจึงได้ตั้งให้ข้าพเจ้าเป็นคนกลาง, ตัดสินเรื่องเมืองเประเมืองลุต, บัดนี้ข้าพเจ้าตั้งให้รายนาคาเป็นสูลตานเมืองเประ, ตั้งให้รายนาสตรีเป็นรายนาเมืองลุต, ข้าพเจ้าตั้งเวซเดนต์สำหรับเมืองเประเมืองลุตเมืองละคน. แต่สูลตานเประที่เป็นนายทหาร, ได้ชิงเอาราชสมบัตินี้ให้ถอดเสียจากที่สูลตาน, ให้เรียกชื่อว่าเอกษสูลตาน, แล้วเพื่อจะไม่ให้เมืองเประกับคอแวนแมนอังกฤษ, มีความอุม่เถียงวิวาทกันต่อไป, สูลตานเประจึงต้องยกที่ในเมืองเประแห่งหนึ่ง, ยาวสี่สิบห้าไมล์, กว้างยี่สิบห้าไมล์ให้เป็นสิทธิของคอแวนแมนอังกฤษ, ครั้นเซอร์แอนดรูกลาร์ด์พูดดังนี้. รายนาคารายนาสตรีกับขุนนางก็ไม่มีใครจะยอม, พวกกันแต่เวลาเที่ยงจนถึงบ่ายสามโมง, แต่เห็นว่าเซอร์แอนดรูกลาร์ด์ไม่ยอมอย่างเดียว, ก็ต้องยอมตามเซอร์แอนดรูกลาร์ด์ในทันทีนั้น, เซอร์แอนดรูกลาร์ด์เขียนหนังสือสัญญาให้สูลตานเมืองเประที่ตั้งใหม่ประทับตราเป็นสำคัญ, ถอดประทับตราเสร็จแล้วเรือรบก็ชักธง สูลตานเมืองเประขึ้นยิงสลุดคำนับสับเฮ็ดนัด. ะ

๑ แลข้าพเจ้าผู้ตีพิมพ์หนังสือนี้, เห็นว่าเซอร์แอนดรูกลาร์ด์เป็นคนฉลาดมีสติปัญญา, เป็นดีไปดมาดิกแท้ ๆ, การที่เขาจัดแจงให้สำเร็จได้ในวันนี้เดียว, คอเวอร์นเนอร์อื่น ๆ, ที่ได้เคยมาอยู่เมืองสิงคโปร์มาแต่ก่อนนั้น คิดจัดแจงมาถึงสิบห้าปีแล้วยังไม่สำเร็จ, บัดนี้ข้าพเจ้าเห็นว่าเมืองมาลายาเป็นนิมิตสา, คงจะเจริญด้วยว่ามีเวซเดนต์อังกฤษบังคับอยู่ในเมืองนั้น, ต้นความในหนังสือพิมพ์แต่เท่านี้. ะ

พระนามเจ้าแผ่นดิน

แลนามผู้ครองแผ่นดินในทวีปยุโรปในบัดนี้

ออกศเตரிய

๑ สมเด็จพระเจ้าฟรานซิช, โยเซฟที่หนึ่ง, เอมเปเรอร์ราชอิราชของกรุงออกศเตரிய, แลกษัตริย์ราชของฮังการีแลโบฮีเมีย, ประสูตวันทีสิบแปดเดือนออกเกสต์,

คฤชตศักราช ๑๘๓๐, ได้ภานภิกพแทนพระบรมมิตราชาธิราช, ซึ่งได้ออกจากราชสมบัติ, เดือนดีแชนเบอร์วันที่สอง, คฤชตศักราช ๑๘๔๘, พระชนมายุได้สี่สิบสี่ปีเป็นปีที่สี่สิบเจ็ด ในราชสมบัติ.

บาเวเรีย

สมเด็จพระเจ้าลุดวิก, ที่สอง กิงบรมราชาของกรุงบาเวเรีย, แลเตนด์ปาตาติน ออนธิงไรน์, ประสูตวันที่ยี่สิบห้าเดือนธอเกศต, คฤชตศักราช ๑๘๔๕ ได้ภานภิกพแทน พระราชบิดา, ณ วันที่สิบเดือนมกร, คฤชตศักราช ๑๘๖๔, พระชนมายุได้ยี่สิบเก้า, เป็นปีที่สิบเอ็ดในราชสมบัติ

เบลเยียม

สมเด็จพระเจ้าลีโอโปลด์, ที่สอง กิงบรมราชาของชนชาวเบลเยียมส์, ประสูต ณ วันที่เก้าเดือนเอปริน, คฤชตศักราช ๑๘๓๕, ได้ภานภิกพแทนพระราช บิดา, วันที่สิบเดือน ดีแชนเบอร์, คฤชตศักราช ๑๘๖๕ พระชนมายุได้สามสิบเก้า, เป็นปีที่สิบในราชสมบัติ

เดนมาร์ก

สมเด็จพระเจ้าคฤชเตียนที่เก้า, กิงบรมราชาของกรุงเดนมาร์ก, ประสูตวันที่ แปดเดือนเอปริน, คฤชตศักราช ๑๘๑๘, ได้ภานภิกพเปลี่ยนพระวงษ์ใหม่วันที่สิบห้า เดือนเม, คฤชตศักราช ๑๘๖๓, พระชนมายุได้ห้าสิบหก, เป็นที่สิบสองในราชสมบัติ.

อังกฤษ

สมเด็จพระนางเจ้าวิกตอเรียที่หนึ่ง, กวินราชินีของกรุงเกรตบริเตนแอนด์ ไอร์แลนด์, แลเปนเอมเปรศราชินีราชของอินเดีย, ฯลฯ ฯลฯ ประสูตวันที่ยี่สิบสี่, เดือนเม คฤชตศักราช ๑๘๑๘, ได้ภานภิกพแทนพระบรมมิตราชาธิราช, ซึ่งไม่มี พระราชโอรสจะสืบวงษ์ต่อไป, วันที่ยี่สิบแปดเดือนยูน, คฤชตศักราช ๑๘๓๘ พระชนมายุ ได้ห้าสิบห้า, เป็นปีที่สามสิบเจ็ดในราชสมบัติ.

เยอรมนี

สมเด็จพระเจ้าวิลเลียมที่หนึ่ง, เอมเปอเรอราชาธิราชของกรุงเยอรมนี, แด่กษัตริย์
บรมราชาของกรุงปรัสเซีย, ประสูตวันที่ยี่สิบสองเดือนมกราคม, คฤศตศักราช ๑๗๙๗,
ได้ภานภิกพกรุงปรัสเซียแทนพระบรมเชษฐาธิราช, ซึ่งไม่มีพระราชโอรสจะสืบวงศ์,
วันที่สองเดือนยี่นุนาวี, คฤศตศักราช ๑๘๖๑, แล้วได้รับตำแหน่งที่เอมเปอเรอราชาธิราช
ของกรุงเยอรมนี, วันที่สิบแปดเดือนยี่นุนาวี, คฤศตศักราช ๑๘๗๑, พระชนมายุได้
เจ็ดสิบเจ็ด, เป็นปีที่สิบสี่ในราชสมบัติ.

กรีซ

สมเด็จพระเจ้าโยฮันที่หนึ่ง, กษัตริย์ของเฮลเลนิก ประสูตวันที่ยี่สิบสี่เดือน
มิถุนายน, คฤศตศักราช ๑๘๔๕, ได้ภานภิกพโดยราชฎยอมพร้อมใจกันเชิญ, เป็น
พระราชบุตรที่สอง, ของสมเด็จพระเจ้ากษัตริย์ของเดนมาร์ก, วันที่สี่เดือนยูน,
คฤศตศักราช ๑๘๖๓ พระชนมายุได้ยี่สิบเก้า, เป็นปีที่สิบสองในราชสมบัติ.

ฮอลแลนด์

สมเด็จพระเจ้าวิลเลียมที่สาม, กษัตริย์ของเนเธอร์แลนด์ ประสูตวันที่
สิบเก้าเดือนพฤษภาคม, คฤศตศักราช ๑๘๑๗ พระชนมายุได้ห้าสิบเจ็ด, เป็นปีที่ยี่สิบหก
ในราชสมบัติ.

อิตาลี

สมเด็จพระเจ้าอิตโตริโออีแมนูแอลที่สอง, กษัตริย์ของอิตาลี, ประสูต
วันที่สิบสี่เดือนมกราคม, คฤศตศักราช ๑๘๒๐, ได้ภานภิกพกรุงชาติเนียบโดยพระราชบิดา
ออกจากราชสมบัติ, วันที่ยี่สิบสามเดือนมกราคม คฤศตศักราช ๑๘๔๗, แล้วได้รับตำแหน่ง
ที่กษัตริย์ของอาณาจักรอิตาลี, โดยราชฎยอมพร้อมใจกันเชิญ, พระชนมายุได้
ห้าสิบสี่, เป็นปีที่ยี่สิบหกในราชสมบัติ ะ

หนังสือครุโนวาท

๑ หนังสือครุโนวาทนี้, ได้ตีพิมพ์ที่โรงพิมพ์ในบ้านข้าพเจ้า, ที่สุตถนนเจริญกรุง, ใกล้ประตูใหญ่วัดสะแก, จะตีพิมพ์ออกเจ็ดวันครั้งหนึ่ง, ออกวันอังคารเสมอจนตลอดปี, หนึ่ง ๕๒ ฉบับ, ราคา ๘ บาท, ถ้าส่งถึงบ้าน ๑๐ บาท, หกเดือนราคา ๕ บาท, ส่งถึงบ้าน ๖ บาท ๒ สตึง ตามเดือนราคา ๓ บาท, ส่งถึงบ้าน ๕ บาท, ถ้าซื้อใบหนึ่งสองใบราคาใบละสตึงเฟื้อง, ถ้าผู้ใดจะซื้อหนังสือนี้, เชิญมาลงชื่อที่บ้านข้าพเจ้าเทอญ.

ตั้งตระลาการศาลรับสั่ง

๑ เมื่อ ณ วันอาทิตย์เดือนแปดแรมสิบสี่ค่ำ, พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว, เสด็จออกพระที่นั่งอัมรินทร์วินิจฉัยพร้อมด้วยพระบรมวงศานุวงศ์, และข้าราชการผู้ใหญ่ผู้น้อยเฝ้าอยู่ทั้น, จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ พระราชทานสัญญาบัตร, ตั้งให้ข้าราชการ ๑๐ นายเป็นตระลาการศาลรับสั่ง, คือพระยาเจริญราชไมตรี, น.ช. ที่ปลุขาราชการแผ่นดินเป็นหัวหน้าที่หนึ่ง. พระยาราชสุภาวดี, จ. ม, ท. จ. ว. ที่ปลุขาราชการแผ่นดิน ๑ พระยากระลาปนกิจโกศล, ท. จ. ว, ม. ม. ที่ปลุขาราชการแผ่นดิน ๑, พระยาภาณุวงศ์, ท. จ. ว, ภ. ข, ภ. ม. ที่ปลุขาราชการแผ่นดิน ๑, พระยาราชโยธาที่ปลุขาราชการแผ่นดิน, พระยาอินทราธิบดีสีหราชรองเมือง, ภ.ข, ๑ พระมหามนตรี ท.ข. ๑ พระอินทรเทพ, ม.ม., ภ.ข. ๑, พระพิเรนทรเทพ, ว.ม. ๑ แลการที่ตั้งตระลาการศาลรับสั่งนี้, มิใช่เป็นไปจนตลอดชีวิต, ตามแต่พระราชประสงค์ของสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว จะทรงพระกรุณาโปรดให้ไปเท่าไรก็ได้, การนี้จะประชุมที่ทิมดาบข้างโรงนาพิกา, ข้างพระที่นั่งอนันตสมาคม, จะประชุมตั้งแต่ ณ วันอังคารเดือนแปดทศัฒศารทศนาคำหนึ่ง,

เสด็จพระราชดำเนินทางชลมารก

๑ ณ วันอังคารเดือนแปดแรมเก้าค่ำ, เวลาบ่ายห้าโมงเศษ, พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนินโดยทางชลมารก, ลงทรงเรือพระที่นั่งปิกนิกลำใหญ่

เรือกลไฟพุ่งขึ้นไปตามลำน้ำ, ครั้นขึ้นไปถึงตามเสน, จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้กลับเรือพระที่นั่งล่องลงมาตามลำแม่น้ำ, มาประทับทำราชวรดิษเวลาทุ่มเศษก็เสด็จขึ้นจากเรือพระที่นั่งเข้าสู่พระบรมมหาราชวัง.

ณ วันพุธ เดือนแปด แรมสิบค่ำ เวลาบ่ายโมงเศษ, พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว, เสด็จพระราชดำเนินทรงเรือพระที่นั่งบิณฑิกลำใหญ่, เรือกลไฟพุ่งล่องลงไปตามลำน้ำไปถึงโรงสีไฟทางบิณฑิกเปลี่ยนตกเป็นอันมาก, เสด็จพระราชดำเนินต่อไปมิได้, จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้กลับเรือพระที่นั่งขึ้นมาตามลำแม่น้ำ, มาประทับทำราชวรดิษเวลาทุ่มเศษเสด็จขึ้นจากเรือพระที่นั่ง, เข้าสู่พระบรมมหาราชวัง.

การยกยอพระเจดีย์

ณ วันพุธ เดือนแปด แรมสิบค่ำ, ทรงพระกรุณาโปรดให้ตั้งการสดมภ์ที่วัดราชบพิธ, ในการจะยกยอพระเจดีย์

ณ วันพฤหัสบดี เดือนแปด แรมสิบเอ็ดค่ำ เวลาเช้าพระสงฆ์รับพระราชทานฉัน, เวลาเช้าทำโมงเสกเป็นพระฤกษ์ทรงยกยอพระเจดีย์, ครั้นเสร็จแล้ว เสด็จพระราชดำเนินมาประทับในสวนน้ำวังสราญรมย์, ทรงทอดพระเนตรสวนแล้วเสด็จกลับเข้าสู่พระบรมมหาราชวัง

ข่าวตายในกรุงเทพ

๑ พระเจ้าราชวรวงษ์เธอกรมหมื่นภูมินทรภักดี, ประชวรพระยอที่พระชนอง, ชื่ออักษณเสน, ครั้น ณ วันเสาร์ เดือนแปด ขึ้นสิบสี่ค่ำ, เวลาแปดทุ่มครึ่ง สิ้นพระชนม์, ๗ ได้หกสิบพรรษา ะ

๑ พระยาเพชรพิไชยจางวางกรมล้อมพระราชวัง, บัวยโรคเรื้อรังมาช้านาน, ณ วันจันทร์ เดือนแปด แรมสิบค่ำ อาการชวรตมมากลง, ณ วันพุธ เดือนแปดแรม สิบค่ำ ถึงแก่กรรม, อายุได้ ๗๕ ปี.

ข่าวผู้ร้ายในกรุง

๑ ข้าพเจ้าได้ทราบข่าวทหารผู้รักษาด่านในกรุง, จับผู้ร้ายตั้งแต่วันจันทร์ เดือนแปด แรมค่ำหนึ่ง, จนถึงณวันเสาร์ เดือนแปด แรมสิบสามค่ำ, มีข้อความหลายเรื่อง

๑ ตามเดือนยามนำวัดมหาธาตุ, จับอ้ายแดง อ้ายเต่า มาส่งว่า, จึงรวางวด เหล้าวันจันเชียบไปขวดหนึ่ง ให้การเป็นสัจ,

อ้ายแผนคนนักโทษปล้นบ้านใหม่ตลาดเนื้อ มีประกันเชิงลาออกมา, จึงรวาง หีบเสื้อหีบผ้าจันเชียบ, รับเป็นสัจลงพระราชอาญาห้าสิบตี, สักหน้าว่าไม่ให้มีประกันออก

สาขันธ์ยามวัดมหันต์ผกาารม จับเอาตัวอ้ายเอี่ยมทาสเจ้าพระยายมราช,

อ้ายแหม่มทาสนายสุต, จึงรวางเงินจันตึกห้าบาทสี่สิบ, ให้การรับเป็นสัจ ได้กราบ มังคมทูลพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จำไว้ถากหญ้าสนามทหาร

สาขันธ์เกิดถนนนำวัดสุทัศน์เทพวรารม ขุนพินิจอักษรร้องให้ทหารจับว่า อ้ายนากจึงรวางผ้าลายผืนหนึ่ง

สาขันธ์อนยามถนนเฟื่องนคร, จับเอาตัวจันทะจึงรวางผ้าตาเมดงามารดาจะหมิ่น กังสัน ให้การรับเป็นสัจ

กับตันโต ยามตพานหัน, จับตัวอ้ายจันสุณลักกางเกงแพรดำ, ของจันฮุนไป ตัวหนึ่ง ให้การรับเป็นสัจ

กับตันฉาย ยามวัดเทพธิดา, จับเอาตัวอ้ายจันผู้คุมคนโทษในพระบาราช- รongเมือง, แย่งชิงเอาเงินนายแดงไปห้าตำลึง, ให้การรับเป็นสัจ

สาขันธ์อยู่ยามวัดเทพธิดา, จับเอาตัวอ้ายทองบัว เจ้าหน่อคำ, จึงรวางผ้าลาย นายทูปไปผืนหนึ่ง, ให้การรับเป็นสัจ

สาขันธ์สาทยามตพานหันเล็ก, จับเอาตัวนายเนตกับมีตราชอง, มาส่งว่า นายเนต เมาสุรา ถือมาเวลาสองทุ่ม ไม่ค่านับยาม.

สาขันธ์อยู่ยามถนนบำรุงเมือง, จับเอาตัวนายดี นายนาก ทหาร, เมาสุรา เทียวดำผู้มีชื่อ, แลทหารยามห้ามไม้พัง ตัดสินให้เขียนคนละสองโหล, จำไว้สามเดือน

นายพร้อมรับสินบนจับตัวอ้ายจันไพร่หลวงโรงสัก, จึงรวาทีบใส่เงินรวมสิบสี่บาทเฟื้อง ลงพระราชอาญาห้าสิบที่ จำไว้ไม่ให้มีประกัน

สายันผิงยามประตูกักขนิญจับเอาตัวนายแดงทหาร กับกระบี่ทหารมาส่งว่า, นายแดงเอาระบี่ทหารไปจำนำในโรงขานี้น, ให้การรับเป็นสัจตัดสินให้จำไว้เดือนหนึ่ง

นายแดงร้องให้ทหารยามจับตัวอ้ายแดงนี้, ว่าอ้ายแดงนี้เป็นภรรยา, ตามอ้ายแดงนี้มาตามกันมา, แต่นายแดงหาได้เสียสินสอดขันหมากให้ไม่ อ้ายแดงนี้สมัคเป็นภรยานายแดง ๆ จะเอาอ้ายแดงนี้ไปขาย อ้ายแดงนี้ไม่ยอมให้ขาย อ้ายแดงนี้หนีนายแดง ๆ บอกให้ทหารจับตัวอ้ายแดงนี้, นายแดงจะเอาค่าอ้ายสิบสองตำลึงสองบาท, ระวังการตัดสินว่านายแดงไม่ได้เอาสินสอดขันหมากมาจะเอาเงินค่าชายนั้นไม่ได้,

สายันกรุดยามถนนลี้กักบ้านม่อ, จับเอาตัวนายพลอยกับมิด ถือมาเวลาดี่ทุ่ม, ทหารจับกลับเอาไม่ตีทหาร ตัดสินให้ทำขวันทหารตามสมควร, เขียนโหลหนึ่ง จำไว้เดือนหนึ่ง

๑ ข้าพเจ้าขอแจ้งความมายังท่านทั้งหลายให้ทราบ, ด้วยท่านทั้งหลายบางคน, ที่ได้ทราบความเรื่องผู้ร้ายนี้ ก็จะมี ความขัดเคืองข้าพเจ้าด้วยความบางเรื่อง มีข้อบอกว่า, เป็นคนอยู่ในบังคับของท่านนั้น ๆ, ท่านจะเห็นไปว่าข้าพเจ้าแกล้งบอกชื่อคนร้ายว่าเป็น บ่าวของท่าน, จะให้ชื่อท่านเสียไปเพราะท่านเลี้ยงบ่าวที่ชั่ว, ให้มีความเดือดร้อนต่อแผ่นดินนั้นหาได้, ที่ข้าพเจ้าบอกชื่อคนร้าย, แลบอกว่าเป็นบ่าวของท่านด้วยนั้น, เพราะข้าพเจ้าเข้าใจว่าท่านทั้งปวงคงจะไม่ปราฐานจะให้บ่าวของท่านไปเที่ยวทำร้ายแก่ราษฎร, ที่บ่าวของท่านกระทำความไม่ดีเช่นนั้น, ก็, เพราะที่ท่านไม่รู้ไม่เห็น, แลไม่แจ้งว่าบ่าวของท่านเป็นคนร้าย, ที่ข้าพเจ้าลงพิมพ์ออกไว้, ก็ปราฐานจะให้ท่านทั้งปวงทราบ, จะได้กำชับกวดขันบ่าวไพร่ของท่าน, ไม่ให้กระทำความชั่วต่อไป, ภายหน้าราษฎรจะได้อยู่เย็นเป็นสุขทั่วกัน, กรุงสยามก็จะได้มีความเจริญยิ่งขึ้นไป, ถ้าท่านผู้ใดห้ามปรามกวดขันคนในบังคับของท่าน, ไม่ให้กระทำความเดือดร้อนต่อแผ่นดินได้แล้ว, ท่านผู้นั้นคงจะมีความดีความเจริญยิ่งขึ้นไป

ว่าด้วยรูปพรรณโลกย

ซึ่งเรียกตามภาษาอังกฤษว่าอีโอโลยี

๑ โลกยนี้เป็นเหมือนอย่างดาว, ๆ ที่เรียกว่าแพลเนต, คือดาวพระเคราะห์ คือดาวเวียนรอบพระอาทิตย์, รูปโลกยเป็นคล้ายกับลูกข่มไม้กลมแท้, ทิศเหนือ ทิศใต้ แบนอยู่เล็กน้อย, อีเควเตอร์, เส้นรอบกลางโลกยโต, ทางเดินรอบพระอาทิตย์ไม่กลมแท้, แต่เป็นดั่งรูปไข่, เหาอย่างกลางโลกยนี้ ห่างจากพระอาทิตย์ประมาณ ๓๗๖ โกลีเส้น, หมุนรอบในตัวเอง, ใน ๒๔ ชั่วโมงรอบหนึ่ง, เวียนรอบพระอาทิตย์ปีละหน, คือ ๓๖๕ วัน, ทำชั่วโมง ๔๘ นาที ๔๘ แรกกัน, รอบโลกยรอบหนึ่งประมาณ ๔๘๐๐๐๐ เส้น

๑ นักปราชเาแบ่งโลกยเป็นสองชั้น, ในหนึ่ง เปลือกนอกหนึ่ง, เปลือกนอกนั้นหนาอยู่ใน ๘๑๐ เส้น เปลือกนอกนั้นนักปราชเารู้มากแล้ว, แต่ชั้นในหาถึงไม่ได้, ไม่มีใครรู้การเป็นแน่, รู้แต่ว่าสิ่งซึ่งอยู่กลางโลกยน้ำหนัมาก, ผู้ที่ขุดทำกุดลงในดินเขาเห็นว่า ถ้าขุดลงไปดินค่อยร้อนขึ้นเสมอ, นักปราชเาเห็นจริงดังนี้, แล้วเขาเห็นว่ามีย่านน้ำร้อน มีภูเขาไฟ, แลเมื่อแผ่นดินไหว เปลวไฟเกิดขึ้นจากดิน นักปราชเาจึงคะเนว่า, สิ่งซึ่งเป็นเนื้อโลกยนั้นไม่มีแรงเลย, เป็นของถ่วงเสียหมด, มีแต่เปลือกนั้นเป็นของแข็ง, ผู้ที่ขุดทำกุดลงในดิน, ได้ขุดลงเพียง ๑๕ เส้น, แลนักปราชเาได้ตรวจตราตามหิน ตามภูเขา ภูเขาจะรู้บ้าง, เปลือกโลกยนี้มีสิดา มีแร่หลายอย่าง, อยู่เป็นชั้น ๆ กันบ้าง, ชั้นดิน ชั้นหิน, เป็นแผ่นตรงกับเนื้อดิน, บางทีแตกบ้าง ร้าวบ้าง, หินอย่างอื่นแทรกเข้ามา, บางทีแผ่นดินนั้นไม่ได้อยู่ตรงตามระดับ, คดบ้าง, ตั้งตรงชั้นบ้าง, บางทีแผ่นดินนั้นกลบทับชั้นล่างกลับเป็นชั้นบน, ในรอบดินที่ร้าว, มักมีแร่ต่าง ๆ, ผู้ใดคะเนรูปหิน รูปดิน คงจะเห็นว่า, รูปโลกยในคราวนี้ไม่เหมือนรูปโลกยในคราวก่อน, ซึ่งเป็นแผ่นดินแห้งในเดี๋ยวนั้น, แต่ก่อนเป็นทะเลบ้าง, ซึ่งเป็นทะเลนั้น แต่ก่อนเป็นแผ่นดินแห้งบ้าง, แม้นว่าบนภูเขาสูงมีเปลือกหอยต่าง ๆ, ซึ่งหาใครยได้แต่ในน้ำเค็ม นักปราชเาหาใครยเปลือกหอย เพื่อจะจำแผ่นดินที่เป็นชั้น ๆ นั้น, ถ้ามีหอยอย่างเดียวกันเขาว่าแผ่นดินทั้งสองแห่งนั้น, เป็นทะเลในคราวเดียวกัน, แล้วเขาแบ่งหินจำพวกดินไปมะรืหิน คล้ายไปน, แตรนสิดิอัน หิน

คราวที่สองเรียกว่าเสกอนควี, หินคราวที่สามเรียกว่าเตอรฺติอาวิ, กรวด หวาย แลดิน เรียกว่าอาลลวเวียม, ที่เรียกว่าชั้นที่หนึ่งนั้น นักปราชญ์บางคนเรียกว่าปูลโตระนิ, ปูลโตระ แปลว่าพระยายมราชผู้ครองเมืองนรก, เมืองเพลิงไฟ เพราะว่าหินนี้เป็นของถลง, เมื่อร้อนเป็นดังนี้ แก้วจะลายเมื่อเย็น, เป็นของแข็งมีเงาตั้งดินถ้วยแก้วในจำพวกนี้มีหินสีดา แข็งเป็นอันมาก, เมื่อโลกยังยังเป็นไฟมีแต่ธาตุถลงอยู่หมด, เป็นรูปกลมดั่งเมตผ่น ซึ่งลอยอยู่บนอากาศ, เมื่อความร้อนลดลงบ้างแล้ว, ธาตุซึ่งถลงอยู่นั้น, อยู่เป็นชั้นนอก, เย็นลงแล้วกลายเป้นหินดั่งว่ามาแล้ว, โลกยเดิมีแต่หินอย่างนี้, มนุษย์แลสรรพสัตว์แล สรรพพฤกษชาติหาไม่มี, แล้วทีหลังเมื่อเย็นกอน้ำอยู่ได้, ผ่นตกบ้าง น้ำค้างบ้าง, มีสระ มีทเลน้ำไหลไปไหลมาเสมอ, หินซึ่งแข็งนักลึบเป็นผง เป็นทราย เป็นโคลน, น้ำพัดไปถึงทเลบ้าง, อยู่ตามริมแม่น้ำบ้าง, เหมือนดั่งหาดทราย แลที่เกาะเกิดขึ้นทุกปี, ในแม่น้ำแลทเลของเรา, เมื่อเป็นอย่างนี้ได้หลายหมื่นปี, รูปโลกยนี้ก็กลายไป, ที่ทเลที่ละน้อย, เพราะเป็นของถลงอยู่ข้างในเหมือนดั่งน้ำ, เปลือกนอกนั้นบางหนิดเดียว, เหมือนดั่งเยื่อกระเพาะใส่น้ำ, บิบบแห่งหนึ่งพองขึ้นมาแห่งหนึ่ง, เปลือกโลกยนี้ไม่อยู่คงที่, ชั้นที่หนึ่งนั้น, ดึงนทีเป็นทะเลก็กลายเป้นบก, จนทุกวันนี้ยังมีอยู่เสมอ, แลเมื่อทเล กลายเป็นบกนั้น, พื้นทเลนั้นหาได้เป็นหินแข็งไม่, เหมือนดั่งหินเดิม, เป็นทรายแลดินเป็นชั้น ๆ อยู่ ตามแต่แม่น้ำแลทเลนั้น, ได้ล่างที่ดินนั้นออกจากที่ไหน, จะเป็นดินสอพอง ๆ จะเป็นทราย เป็นเลน แลทุก ๆ อย่าง, แต่ในหิน แลดินนั้นไม่ใคร่จะมีของ ซึ่งมีชีวิต, มีแต่สองอย่างสามอย่าง, ที่หลังเกิดสรรพสิ่ง ซึ่งมีชีวิต, แลหินคราวนั้นเรียกว่าสิกอนควี, มีดินเหนียว หินปูน แลดินสอพองเป็นอันมาก, ในคราวนั้นสรรพพฤกษชาติมีมาก, แลสรรพพฤกษานั้นได้กลายเป้นหิน, ถ้าผู้ใดจะตถ่านหินให้พิจารณาตถจะเห็นรูปไปไม่, ในชั้นนั้นไม่ใคร่จะมีสรรพสัตว์, ในชั้นบนยังเป็นสิกอนควี, สรรพสัตว์มีมากคือหอย ปลาอย่างใหญ่, งู แลจระเข้โตเหลือที่จะประมาณ, แต่สรรพสัตว์นั้น, ในคราวนี้ไม่เกิดเลยสักอย่างเดียว, เป็นรูปอื่นเสียทั้งสิ้นในคราวหลังมาเป้นชั้นที่สาม, ในชั้นที่สามนั้น เปลือกหอยก็มาก, กระดุกปลากกระดุกสัตว์ก็มาก, แลสัตว์นั้นอยู่จนทุกวันนี้ก็มีบ้าง, แต่กลายแปดรูปน้อยเดียวสัตว์มีหลายอย่าง, ไตมากกว่าสัตว์ทุกวันนี้, เหมือนดั่งที่

ชื่อมามมอท, ซึ่งมีงาเหมือนช้าง แต่ใหญ่กว่า, ตามที่เมืองวุตเสียแลเมืองฮัมเมริกา, เขาขุดงาขึ้นบ่อย ๆ, จนทุกวันนี้, แต่กระตักคนหาไม่, เป็นแต่ในดินควาวที่สุดที่เรียกว่าอาลลเวียม, มีกระตักคน, แลมาสัตว์ซึ่งใช้ของมนุษย์, แม้คนได้อยู่เป็นหลายหมื่นปี, ชายคนกับชายโลกย์ไม่เป็นสำคัญเลย, หาเปรียบเทียบได้ไม่, ถ้าจะคิดเอาตั้งแต่มีมนุษย์, จนถึงทุกวันนี้เป็นกัลป์หนึ่ง, ชายโลกย์ได้หลายอสงไขยกัลป์, ซึ่งที่วามาข้างบนนั้น, เรื่องหินเกิดในไฟในน้ำ, เป็นแต่พูด ตามทางขวาง ๆ, ภูจะเข้าใจน้อย, ให้รู้ว่าโลกย์นั้นไม่ได้เกิดในทันที, ไม่ใช่ของนิรมิตเสร็จสรรพแล้ว, แต่ได้เกิดเต็มได้กลายรูปในคราวหลัง, ตามแต่กรรมคาโลกย์, ต้องฟังสิ่งซึ่งบังคับอยู่เสมอ, จะเป็นอย่างไรโลกย์สันฐานไตรภพ ของสัตว์ที่ชาวเราถือก็ว่าได้, จะเป็นอย่างไรในคำภีร์ ไบเบลอศาสนาฝรั่งหาไม่ได้เลย, แต่เป็นเหมือนดังว่าในพุทธศาสนา, เดิมเหตุกรรมก็มีเหตุจึงมีผล, แลผลนั้นเป็นต่อไป แต่เหตุต่อไป, ถ้าไม่มีเหตุเป็นต้น, ผลที่เป็นปลายจะมีมาแต่ไหนได้, เปรียบดังดอกไม้ผลไม้, ถ้าไม่มีต้นพฤกษชาติแล้วก็ไม่มีฉะนั้น.

ข่าวมาทางทะเลแบกรบ สายไฟฟ้า

ลอนดอนวันที่ ๒๒ เดือนยูน

พระเจ้าแผ่นดินฮอลันดาเสด็จไปวิสิต, เยี่ยมสมเด็จพระเจ้าเฮมเปเรอเยอรมัน, แลสมเด็จพระเจ้าเฮมเปเรอรัสเซีย, ที่เมืองเฮมส์

สมเด็จพระนางเจ้ากวินวิกตอเรีย, จะเสด็จไปวิสิตกรุงเซนต์ปีเตอร์สเบิร์ก, เมืองหลวงรัสเซีย ในเดือนเสปเตมเบอร์น่า

ลอนดอนวันที่ ๒๑ เดือนยูน

ที่เมืองสเปนพวกดิบบัลิก กับพวกคองกาโลด, ยังรบกันอยู่ที่เมืองเซเตลลา, เบนเราลดอนรามิไซชะนะ แล้วตีที่สำคัญแตกที่หนึ่ง, พวกคองกาโลดเสียท่า, แล้วก็ถอยกองทัพไปที่อาลวา

ที่เมืองฝรั่งเศสพวกอาตเชมบัตกับเคตคอมมิตตี ไม่ยอมอนุญาตที่จะให้ตั้งภาษีใหม่, ที่จะเก็บเงินใช้นี้.

ปรีนเซดลยคอฟเฮค, ประสูติเจ้าหญิงองค์หนึ่ง, เจ้าที่ประสูติใหม่นี้เป็น
นั้ตาที่ ๒๒ ของสมเด็จพระนางเจ้ากวันวิกตอเรีย ดูกาเบอร์กัณ, ที่เปนไวศรยเมือง
ไฮร์แลนด์ ได้เชิญปรีนสอาร์เทอร์ ไปที่เมืองดับลินทำการใหญ่ให้คนปรากฏ, ด้วย
ปรีนสอาร์เทอร์ ได้รับตำแหน่งยศเปนดุก, ของพวกไวลิต.

เงินที่เรียไรช่วยในการเข้าแพงที่เมืองมังกาลา, เดียวหน้เมืองลอนดอนรวมได้
หมื่นพันชั่ง.

เกิดเข้าแพงที่เมืองเบลลูคลัม.

ที่เมืองอเมริกา, น้ำมันได้ทำออกจากเมลดผ่ายได้เป็นอันมาก, การสงคราม
เมืองอาซันตินั้น, เสียเงินใช้ศรย ๘๐๐๐๐๐ ชั่ง

ถ่านลิดาที่เกิดในยูไนตคเตศอเมริกา, บีกลายันซุดได้สี่โกฏิห้าล้านสี่แสนหมื่น
สามพันสามร้อยสี่สิบตัน, แต่เมื่อปีมเมียโทศกซุดได้ ๔๒๗๔.๒๔๑ ตัน.

อนึ่งได้ข่าวว่ามีศเตอริเดนิชฟกอมมิชชันเนอร์เมืองวางนุ, ได้รับตะเลกราบ
จากลอนนอร์ลบกวกไวศรยเมืองอินเดีย, ยอมให้ทำทางรถไฟ, ตั้งแต่เมืองวางนุไป.

ว่าด้วยนิทานเป็นการเล่นสนุก แลเป็นคติสดับสติปัญญา

๑ ยังมีพวกหาปลาอยู่สี่คน, ชื่อกันแหลมหนึ่ง, ชุ่มกมากหนึ่ง, สองมือปาม
หนึ่ง, หูกางหนึ่ง เป็นสี่คนด้วยกัน เทียวทอดแหค้ชอนหากินอยู่ประเทศบ้านนอก
มาวันหนึ่งพวกสี่คนไปเทียวหาปลาในลำแม่น้ำ, เหนรวงฝั่งบนต้นไทร, เสาที่ยังลงไป
น้ำ, โดยความที่โง่ของตัว, สำคัญว่ารวงฝั่งนั้นอยู่ใต้น้ำ, เจ้ากันแหลมจึงใช้ให้เจ้าหูกาง
ลงดำเหารวงฝั่งนั้นมา เจ้าหูกางลงไปใต้น้ำไปเทียวดำรวงฝั่งนั้น, ก็มีได้เห่นสิ่งหนึ่งสิ่งใด
เลย, จนตัวเข้าไปได้รากไทรตาย. ครั้นเพื่อนที่อยู่บนเรือนั้นคอยอยู่เฝ้าหูกางหายไป,
จึงคิดว่าเจ้าหูกางไปกินฝั่งเสียแต่ผู้เดียว, จึงพากันลงไปตามจับตัวเจ้าหูกาง, ครั้นตาม
ลงไปจึงภคพเจ้าหูกาง, ซึ่งช้ชอยู่ใต้รากไทร, จึงพากันฉุดลากเอาศพนั้นขึ้นมาวางไป
บนเรือ, จึงพากันเข้าทบทศพนัน, ด้วยความโง่ถือว่าไปกินรวงฝั่งเสียแต่ผู้เดียว, ไม่เอา
มาสู่เราบ้าง, ครั้นทบทเสร็จแล้วก็เอาศพใส่เรือนั้นไป, ครั้นศพนั้นเน่า คนทั้งปวงที่

ภพเขาก็พากันเกลียดบ่นกันว่าไปทั่วทุกลำ, ครั้นเจ้าก้นแหลมได้ยินเขาว่าดังนั้น, จึงถามเขาว่าถ้า همینเน่าดังนี้, เป็นฤๅตายช้าไม่เร็วเลย, เขาเรือทั้งปวงจึงว่าเขาทั้งเสียเกิด, ไม่ต้องการที่จะเอาไปเลยคนก็ตายแล้ว, เจ้าก้นแหลมได้ฟังดังนั้น, จึงชวนพวกเพื่อนหามเอาศพนั้นทั้งน้ำเสีย, ก็ชวนกันเที่ยวหาปลาต่อไป. ครั้นเวลาเย็นไปจอดเรือหุงข้าวที่น้ำวัดแห่งหนึ่ง, ครั้นเจ้าตามมีอุปมาผายลมออกมากก็เหม็นไปทั่วลำเรือ, เจ้าก้นแหลมจึงว่ากับเจ้าขมกมากกว่า, อ้ายสองคนนี้ตายแล้ว, เราจะได้เสียดีกว่า ๆ จะเอาไว้, เจ้าขมกมากกว่าให้ไล่เสียดี, ภอนั่งอยู่สักครู่หนึ่ง, เจ้าก้นแหลมกับเจ้าขมกมากกว่าผายลมออกมาบ้าง เจ้าก้นแหลมจึงว่าเราต่างคนต่างตายแล้ว, ควรที่ต่างคนต่างจะไปตามกำลังของตัว, ภอเจ้าก้นแหลมว่าดังนั้นแล้ว, ก็ขึ้นจากเรือไปถึงวัดแห่งหนึ่ง, จึงขึ้นไปนอนขวางอยู่บนตพานที่จะข้ามไปบ้ำช้า, ครั้นเวลาเย็นพระในวัดจะไปปลงพระกรรมฐานที่บ้ำช้า, จะข้ามตพานไปก็มีได้, จึงปลุกเจ้าก้นแหลม เจ้าก้นแหลมก็ไม่ลุกด้วยสำคัญว่าตัวตาย. พระนั้นเห็นปลุกไม่ลุกขึ้นจึงโกรธ, เอาไม้ท้าวตีสองที่หลังเจ้าก้นแหลม ๆ เหลือทนจึงคิดว่า, ไม้ท้าวของพระนั้นชบคนได้เป็นแท้, เมื่ออ้ายหูกางตายนั้น, เราพากันตีทุบเท่าไรก็ไม่ลุกเลย, เราถูกไม้ท้าวพระที่เดียวก็ลุกได้, เจ้าก้นแหลมคิดดังนั้นแล้ว, จึงเข้าไปอ้อนวอนขอไม้ท้าวแก่พระ ๆ นั้นก็ยอมให้, จึงรับไม้ท้าวขึ้นถือเดินไปตามทาง, ไปภบบ้านแห่งหนึ่งลูกสาวเขาตาย. ครั้นเจ้าก้นแหลมเดินไปภบเข้า, จึงถามชาวบ้านว่าเพนอะไรกัน. จึงพากันร้องไห้อยู่ดังนี้ ชาวบ้านจึงบอกว่าลูกเขาตายเขาจึงได้ร้องไห้. เจ้าก้นแหลมจึงว่าข้าจะรับอาษาชบให้เป็น ท่านจงไปบอกแก่พ่อแม่เด็กที่ตายนั้นเกิดเพื่อนบ้านได้ฟังดังนั้นก็ดีใจ, จึงไปบอกกับพ่อแม่ของเด็กที่ตายนั้นว่า, มีชายผู้หนึ่งเดินทางมาบอกกับเราว่า, จะรับชบลูกท่านให้เป็นเช่นดังเก่า พ่อแม่ของเด็กนั้นก็ยอม เจ้าก้นแหลมจึงเข้าไปยกศพเด็กออกจากโลง, ก็เอาไม้มนัสนี้ตีศพจะให้เป็นเช่นดังเก่า ศพนั้นก็มิได้เป็น, เจ้าก้นแหลมจึงหนีขึ้นไปบนซ้อ, ครั้นเวลาค่ำพ่อแม่ของเด็กจึงเข้าไปตลกของตัวก็มิได้พบ, ครั้นแลดูเห็นแผดขยับไปทั้งตัว, จึงเที่ยวแสหาเจ้าก้นแหลมก็มิได้พบ, ครั้นแลไปบนซ้อเห็นเจ้าก้นแหลมขึ้นไปนั่งอยู่, จึงขึ้นไปจตุลลากตัวลงมา, เอาไม้ท้าวมนัสนี้ตีเจ้าก้นแหลมเป็นอันมาก, จึงว่ากับเจ้าก้นแหลมว่าทำเนียมลูกเขาตายดังนี้, ควร

จะมาช่วยเขาร้องให้ร้องห่มจึงจะถูก, ครั้นโบยตีเสร็จแล้ว, เจ้าก้นแหลมจึงออกจากบ้านของเด็กนั้นไป, ครั้นไปกบบ้านแห่งหนึ่ง, กำลังงานเจ้าบ่าวเจ้าสาวชด้นกันอยู่, เจ้าก้นแหลมไปกบเข้าจึงชักผ้าขาวม้าของตัวคลุมหัวเข้าไปร้องไห้อยู่, เขาจึงได้ทบทึ่งลงมาจากเรือน, เขาจึงพูดว่าควรจะมาเล่นเป็นการสนทนกันด้วยกันจึงจะถูก, ไม่ควรที่จะมาร้องให้, ถ้าที่หลังไปเที่ยวที่อื่นอีก ถ้าเห็นเขาทำการจึงช่วยกันให้ร้องจะได้เป็นมงคล, เขาว่าเท่านั้นแล้วเขาก็ได้ออกจากบ้าน. ครั้นเดิรมาเห็นเขากำลังต่อนกเขาอยู่ในป่า, ครั้นตัวเดิรเข้าไปใกล้, จึงแก้ผ้ากระพือไล่นอกจนนกหนีไปจากต้นไม้จนสิ้น. ผู้ที่ไปต่อนกนั้นเขาก็โกรธ, เขาจึงว่าควรที่จะช่วยกันด้อมมอง, หนีอย่าทำอย่างนั้นต่อไป, ครั้นเขาว่าดังนั้นแล้ว, เจ้าก้นแหลมจึงเดิรไปจากที่เขาต่อนกเขานั้นเดิรไปตามทาง, ครั้นเห็นผู้หญิงกับผู้ชายเขย็นพูดกันอยู่, ตัวจึงคอยด้อมมองอยู่ข้างหลัง ครั้นเขาเหลียวมาเห็นเขาเขาก็โกรธ, เขาจึงได้ทบทเขาแล้วเขาจึงว่า, ไม่ควรที่จะมาแอบฟังเขาพูดกันนั้นไม่ควร, ถ้าเห็นคนอื่นมาแอบฟังควรที่จะชักชวนห้ามปรามให้ไปเสียทางอื่น, จะมาขัดคอเขาอย่างนี้ไม่ดี, ครั้นเขาว่าดังนั้นแล้ว, เจ้าก้นแหลมก็ลาไป, จึงไปกบข้างชนกันอยู่ในป่า เจ้าก้นแหลมจึงเข้าไปก้นกลางห้ามข้างว่าอย่าชนกันเลย, ข้างเห็นคนเข้าไปขวางดังนั้นก็เกิดโมโห, จึงแทงเจ้าก้นแหลมตาย, เพราะด้วยฤทธิ์ของเจ้าก้นแหลมนั่นเอง. ะ

ยังมีเศรษฐีคนหนึ่งมักพอใจเป็นคนพาล, จนเพื่อนบ้านกลัวไปทั่วทุกคน, ยังมีผู้เดิรทางคนหนึ่ง, เดิรมาถึงบ้านเศรษฐีนั้น, ฤกษ์เป็นเวลาพลบค่ำ, ครั้นจะเดิรต่อไปก็ไม่มีที่อาไศรย, จึงเข้าไปในบ้านเศรษฐีหวังจะขออาไศรย. ชายนั้นจึงเดิรเข้าไปในบ้านเศรษฐี, เวลานั้นเป็นเวลาที่เขาเศรษฐีกินเข้า, ครั้นชายผู้นั้นเดิรเข้าไปกบเศรษฐีกำลังนั่งกินเข้าอยู่, ชายนั้นจึงนั่งลงไหว้, บอกว่าจะขออาไศรยสักคืนหนึ่ง, เวลาเช้าจึงจะไปต่อไปอีก เศรษฐีจึงว่า, เรากินเข้าอยู่ไม่ควรจะมาว่าอาไศรย, เราอยู่อย่างนี้เป็นคนโหรไม่มีอะไรจะกิน, เองแกล้งมาสดกคืนกับเข้าของเรา, เศรษฐีว่าดังนั้นแล้ว, ก็ให้บ่าวไพร่ของตัวจับชายผู้นั้นไว้, แล้วจึงทำเรื่องราวไปฟ้องแก่ตระลาการ ๆ จึงตัดสินให้เอากระจกมาวางลง, แล้วให้เอาเงินมาวางลงสิบสองบาท, แล้วจึงว่ากับเศรษฐีว่า, ท่านมาฟ้องว่าเขาสุกกินกลืนกับเข้าของท่านนั้น, เชิญท่านเอาเงินค่าปรับไหมในเงากระจกนั้นเถิด.

คำเปรียบนี้ใจความว่า, หาที่ชอบที่สุดวิธจะได้โดยชอบโดยสุจริต, ถ้าหาโดยไม่ชอบถึงจะได้ก็โดยไม่สุจริต, เหมือนตระลาการตัดสินให้เสรีเอาเงินค่าปรับใหม่ในเงากระเจกนั้น

ยังมีมดงามตัวหนึ่งเดินมา, ครั้นเหบบ่อน้ำก็หยากจะกินน้ำ, จึงเดินลงไปริมบ่อ, ถอดมพัดมาต้องตัวมดนั้น, ก็ตกลงไปในบ่อน้ำนั้น, ยังมีนกเขาตัวหนึ่ง, จับอยู่บนต้นไม้ริมบ่อน้ำ เห็นมดนั้นตกลงไปในบ่อน้ำก็มีความสงสาร, จึงเอปากจิกใบไม้ทั้งลงไปในบ่อ. มดนั้นก็ตายขึ้นบนใบไม้ไม่ได้, ลมพัดมมดนั้นก็ขึ้นฝั่งได้ อยู่มาวันหนึ่งมีคนเที่ยววิ่งนกเดินไปในป่า, คนนั้นครั้นเห็นนกเขาจึงยกปืนขึ้นจะยิง มดนั้นครั้นเห็นคนจะยิงนกเขา, จึงคิดถึงคุณนกเขาว่า เขาได้ช่วยชีวิตเราไว้ครั้งหนึ่งแล้ว, ครั้นเขาคงจะถึงที่ตายแน่แท้, เราจะต้องช่วยชีวิตเขาไว้ให้รอดจากความตาย, คิดแล้วจึงเข้าไปกัดเขาคนที่กำลังยิง, คนที่จะยิงก็ความเจ็บก็ยังไม่ได้, จึงลงปืนลงเสียจากป่าก็ลงฆ่ามดนั้นตาย, ครั้นนกเขาแลลงมาเห็นคนก็ตกใจ, จึงบินหนีไปได้,

คำเปรียบนี้ใจความว่า, ทำคุณกับเขาแล้ว, ถึงเขาจะเล็กกว่าก็จริง, เขาก็จะสนองคุณได้, เหมือนมดกับนกเขานั่น.

นิทานตามเรื่องนี้ของท่านขุนศรีทนต์ไชย

คำโคลงแลบทกลอนต่างๆ

๑ ข้าพเจ้าขอแจ้งความมายังท่านทั้งหลายให้ทราบทั่วกัน, ด้วยข้าพเจ้าคิดเห็นว่าคำโคลงแลบทกลอนต่างๆ, ซึ่งนักปราชได้แต่งไว้นั้น, ควรที่ท่านทั้งหลายจะรู้, เพราะคำเป็นคติที่มีประโยชน์, ควรจะสดับสติปัญญา, ข้าพเจ้าจึงได้เก็บหนังสือเก่ามาแต่ที่ต่างๆ ลงพิมพ์ในหนังสือตรุโนวาทนี้, เพื่อจะให้เป็นที่สดับสติปัญญาของท่านทั้งหลายต่อไปภายหน้า

วังแกกำปั่นต้อย	ตีดิน
ใช้กระทบทินหิน	หอนัน
แมลงเม่าโอบเพลิงบิน	บังอาจ
คนเคอะคิดตื้นตัน	ดูเล่นคมตา
หนูร้ายแรงโทษแท้	เวียนผลาญ
ถึงถ้อยจันทนาราน	บ้าไม้
กาโคตชาติอันทพาม	เบียดพุ่ม นกนา
พราหมณ์โหดโทษทั้งให้	เบียดเบียดนรชน
อารักขมืทัวไม้	รวมด
ที่ศักดิ์สิทธิ์วิบุรณ	เครื่องเส้น
ที่ไม่ศักดิ์สิทธิ์สูญ	สังคโลก
ดูดังเสวกาเว็น	ว่าถ้อยความเมือง

บอกนำหนังสือศุภโณวาท

๑ ในหนังสือศุภโณวาทฉบับที่สองนี้, มีแปดหน้าคือนำ ๘, ๑๐, ๑๑, ๑๒, ๑๓, ๑๔, ๑๕, ๑๖.

ในหน้า ๘ นั้นมีเรื่องตั้งตระลาการศาลรับสั่งเรื่องเสด็จประพาสลำแม่น้ำ.

ในหน้า ๑๐ นั้น, มีเรื่องยกยอดพระเจดีย์. ข่าวดาย, ข่าวผู้ร้าย

ในหน้า ๑๑ อธิบายด้วยรูปโลก

ในหน้า ๑๓ บอกข่าวที่มาทางทะเลแถบแอม.

นิทานเป็นการสนทนากัน, แลที่เป็นคติสัจธรรม.

ในหน้า ๑๖ จะว่าด้วยคำโคลงแถบทุกลอนต่างๆ.

หนังสือครุโณวาท

๑ หนังสือครุโณวาทนี้, ได้ตีพิมพ์ที่โรงพิมพ์ในบ้านข้าพเจ้า, ที่สดถนนเจริญกรุง, ใกล้ประตูใหญ่วัดสเกษ, จะตีพิมพ์ออกเจ็ดวันครึ่งหนึ่ง, ออกวันอังคารเสมอจนตลอดปี, หนึ่ง ๕๒ ฉบับ, ราคา ๘ บาท, ถ้าส่งถึงบ้าน ๑๐ บาท, หกเดือนราคา ๕ บาท, ส่งถึงบ้าน ๖ บาท ๒ สตึง, สามเดือนราคา ๓ บาท, ส่งถึงบ้าน ๔ บาท, ถ้าซื้อใบหนึ่งสองใบราคาใบละสตึงเฟื้อง, ถ้าผู้ใดจะซื้อหนังสือนี้, เชิญมาลงชื่อที่บ้านข้าพเจ้าเทอญ.

อนึ่ง หนังสือครุโณวาทฉบับที่ ๓ นี้ ในหน้า ๑๘ จะว่าด้วยเคาน์ซิลลอร์ออฟสเตต และข่าวผู้ร้ายในกรมกองตระเวนพระยาอินทราธิบดีสีหราชรองเมือง ในหน้า ๑๙ ว่าด้วยข่าวประหารชีวิตผู้ร้ายและข่าวผู้ร้ายในโรงอพยพทหาร ในหน้า ๒๐ ว่าด้วยชาร์กรูรุษเสียดังเมืองอังกฤษ. ในหน้า ๒๒ ว่าด้วยข่าวมาทางทะเลแครฟสายไฟฟ้า, ในหน้า ๒๓ ว่าด้วยนิทานเล่าเล่นเป็นการสนุก, ในหน้า ๒๔ ว่าด้วยว่าด้วยบทกลอนและคำโคลงต่างๆ,

ข่าวเคาน์ซิลลอร์ออฟสเตต

ณ วันอังคารขึ้นค่ำหนึ่งเดือนแปดทุติยาสาท, ตั้งพระราชพิธีถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยา, ณ พระที่นั่งสมมุติเทเวราชอุบาทว์, ในการที่ท่านเคาน์ซิลลอร์, จะได้ถวายสัตยานุสัตยาตามกฎหมาย, และท่านเคาน์ซิลลอร์ทั้งปวงจะได้รับพระราชทานตราตั้งตามตำแหน่งเคาน์ซิล. ครั้นเวลาค่ำพระสงฆ์สวดพระพุทธรูปจนดับแล้ว, พระมหाराชครูจึงอ่านคำแข่ง, น้ำขุบพระแสงครั้นเสร็จแล้ว, พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวประทับพระที่นั่งโอรน, ท่านเคาน์ซิลลอร์และเคลิกออฟเคาน์ซิล, ลูกขุนพร้อมกันอ่านคำสาบาลรับพระราชทานน้ำพระพิพัฒน์สัตยา, ครั้นเสร็จแล้วพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระราชทานตราตั้ง, ถ้วนทุกนายตามลำดับ, ขาดแต่พระยากลาโหมราชเสนาคนหนึ่ง, ยังมีได้ถวายสัตยานุสัตยา, แลรับพระราชทาน ตราตั้ง, เพราะมีราชการขึ้นไปเมืองตาก.

ข่าวผู้ร้าย

ในกองตะเวนพระยาอินทราธิบดีสีหราชรองเมือง

เรื่องหนึ่งอำแดงมอนโจท, อ้ายเมืองจำเลย, หากันว่ามีคนร้ายลอบพันจิ้นเกฉัว อำแดงมอน, จิ้นเก ออกความระบว่าอ้ายเมืองพันจิ้นเก, ๗ ออกความเท่านั้น, จิ้นเก ชาติใจตาย. อ้ายเมืองบ่ดีเศศไม่รับ, สืบพยานวังวัดได้พิรุท, ผูกอ้ายเมืองยกหนึ่งขึ้นคำ อยู่,

เรื่องหนึ่งอำแดงคำกรรยามหมัดชูเชนโจท, อ้ายเผือกอ้ายขาวจำเลย, หากัน ว่าแย่งชิงวิ่งราวแหวนเพชร ต้มหูเพชร, ราคา ๓๐๐๐ บาทเศศ, อ้ายเผือกอ้ายขาวให้ การบ่ดีเศศไม่รับ, สืบพยานสมโจทจำเร่งอยู่.

เรื่องหนึ่งหม่อมเจ้าบังกฎโจท, อ้ายจิ้นสองจำเลยหากันว่าเป็นผู้ร้ายย่องเบา, ลักทรัพย์สิ่งของเครื่องนาก, เครื่องทอง, เครื่องถม, เครื่องเพชร, ราคา ๒๕๐ ชั่ง, อ้ายจิ้นสองให้การรับเป็นสัจ, ชดถึงอ้ายเล็กทาสนายครด, ว่าเป็นพวกเพื่อนย่องเบา ด้วยกับอ้ายจิ้นสอง, ๗ ได้เอาทรัพย์สิ่งของรวมใส่หีบลิ้นกุญแจ, ฝากอ้ายแย้มพี่อ้ายจิ้น-สองไว้ อ้ายจิ้นสองนำโจทกับเสมียนผู้คุมไปเอาของกลางที่อ้ายแย้ม, ๗ หนีทาบทัวไม่, นายหนพี่เขยอ้ายจิ้นสองเอาหีบของกลางมาคืนให้ว่า, อ้ายจิ้นแย้มฝากไว้, ขณะนั้นตรวจ ทรัพย์สิ่งของต่อหน้าพร้อมกัน, อ้ายจิ้นสองว่าสิ่งของที่ฝากนั้นถูกต้องแล้ว, ๗ ได้ผูกหีบ สิ่งของมาตรวจสอบคำหาคำตราสิน, ได้ท่นทรัพย์ของกลางแล้ว, ประมาณ ๒๐๐ ชั่ง, ยิ่งขาดอยู่ประมาณ ๕ ชั่ง, อ้ายเล็กหนีหาได้ตัวไม่, ได้นายครดนายเงินมาเป็นตัว จำนำ, นายครดผู้ส่งตัวอ้ายเล็ก, ก็ยังหาได้ตัวไม่

เรื่องหนึ่งอำแดงโจท, อ้ายพันจำเลย, หากันว่าดัดประตู่ห้องตึกหลวงที่เข้า, เข้าย่องเบาลักทรัพย์สิ่งของราคาชั่งหนึ่ง, มีผู้รับสินบนจับ ของกลางกับตัวอ้ายพันได้, อ้ายพันรับเป็นสัจชดถึงอ้ายสัง, ๗ เป็นน้องครุจ้อยนายทหารหมื่นนักสวด อ้ายสังหนีไป ยังหาได้ตัวไม่, ไปขอตัวอ้ายสังที่ครุจ้อย, ๗ ทูลเอาติดตามก็ยังหาได้ตัวอ้ายสังไม่.

เรื่องหนึ่งเงินเก่งโจท, นายเฮงเงินต่างอำเภอห่วยจำเลย, หากันว่าทรัพย์สินของหายประมาณสองซ่ง, จับแหวนทองคำตราหนึ่งสีจันทน์ได้ที่นายเฮง, ๗ ซัดถึงอำเภอห่วยว่า, อำเภอห่วยให้ยืมมา, อำเภอห่วยว่าเป็นแหวนเงินต่าง, ตานายเฮงฝากต่างคนต่างให้ทานบนไว้ว่าไม่มีพยาน, คัดสำนวนส่งให้พระครูพิเชตปฤกษาช้ชาติ

เรื่องหนึ่งเงินเจียมโจท, เงินแดงจำเลย, หากันว่าเงินแดงเบ็ดทึบหมาก, ลักสายสร้อยตราบทองคำหนักสิบตำลึงไป เงินแดงให้การไว้แต่เดิมไม่รับ, บัดนี้เงินแดงแบ่งรับเข้ามาว่า, เครื่องนุ่งสาวเงินเจียมรักใคร่กับเงินแดงเครื่อง, ให้สายสร้อยตราบเงินแดงจำนำส่งค่าตัวเงินแดง, ให้แก่เงินก็มหลานเงินเจียม, เงินแดงส่งสายสร้อยให้เงินคงลูกเงิน ๗ กับเงินแดงเอาสายสร้อยไปจำนำแล้ว, ให้นายโมลูกเงินน้องภรรยาเงินแดงทอนไปขายที่โรงกงสียาผันเป็นเงิน ๗๐๐ บาท, ท้าวว่าขายไว้กับผู้ใดไม่, ยังไม่ได้เกาะเงินคงเงินแดงเงินไม่มาถาม.

เรื่องหนึ่งอำเภอแดงเขี้ยวโจท, อ้ายเงินพ่ออีแพ้อีเฮมจำเลย, หากันว่าอีแพเป็นลูกเลี้ยงลูกเงิน, ทรัพย์สินของหนีตามตัวแดงของได้บ้าง, ของยังขาดหายอยู่คิดเป็นเงิน ๑๒ ซ่ง, อีแพให้การว่าอ้ายเงินพ่ออีเฮมคบคิดให้ลักของหนี, ครั้นลักได้แล้วส่งของให้อ้ายเงินพ่ออีแพแล้ว, อีเฮมเอาห่อผ้าสิ่งของเล็กน้อยลงเรือส่งอีแพข้ามฟาก, สิ่งของของรูปพรรณนอกจากนี้ ราคา ๑๒ซ่ง, อีเฮมยกเอาไว้, อ้ายเงินพ่ออีเฮมให้การว่าหาได้ยากของของทั้งนี้ไว้ไม่, พิจารณาเสร็จสำนวนส่งให้พระยามานูศาลาลูกขุนปฤกษาช้ชาติแล้ว, อีแพป่วยเป็นโรคโลหิตคั่งชำระ

เรื่องหนึ่งนายเขียวโจท, นายเขยนายเล็กทหารจำเลยหากันว่าพันแห่งมีบาดแผล, นายเล็กให้การรับ, ดาบเขยตายนายเล็กจำอยู่

เรื่องหนึ่งอำเภอแดงจัดผู้หนึ่งไว้ความให้นายชายพี่ว่าโจทอำเภอแดงจำเลย, หากันว่ายืมของรูปพรรณหนักทอง ๑๐๗ บาทเศษ, อำเภอแดงให้การไม่รับอ้างสืบพยาน, แล้วอำเภอแดงฟ้องนายเขียวนายบัวพยาน, พิจารณาถึงส่งตัดสินสองเรื่อง.

เรื่องหนึ่งนายหมื่นภรคลังสุพรัตน์โจท, อ้ายสุดจำเลย, หากันว่าลัคม่วงดำ เพาะตำรวัดคชของหลวง, อ้ายสุดรับเป็นสัจ, ได้ของกลางบ้างยังบ้าง, นายแดงข้างรับ เอาไป.

เรื่องหนึ่งจิ้นมั่งโจท, จิ้นเคยจำเลย, หากันว่าจิ้นเคยกับนายพัดลอบแอบเอา เหล็กมีคมพันจิ้นมั่ง, จิ้นจิวมีบาดแผล, ถ้ามจิ้นเคยจำเลยให้การบัตืเสดไม่รับ, พิจารณาถึงสืบพยาน, ๗ เบิกความสมจิ้นมั่ง, จิ้นเคยให้การกลับรับเป็นสัจ, ชัดถึงนายพัด เพื่อนจิ้นเคย, ยังไม่ได้ตัว.

ข่าวที่ออฟพิศทหาร

วันศุกร์เดือนแปด แรมสิบสองค่ำ กับต้นเพายามถนนนอกคลอง, จับเอาตัว นายบางโจท, นายบันจำเลยกับกลองยาวมาส่ง, โจทอาัยัดตัวนายบันกับกลองยาวไว้, ตัดสินให้นายบันคืนกลองให้โจท.

วันศุกร์เดือนแปด แรมสิบสองค่ำ, ขายันโพยามถนนวัดราชบูรณ, เอาตัวหญิง พุ่มโจทอำแดงปรางจำเลยมาส่ง, โจทหาว่าอำแดงปรางกู้เงินไปรายหนึ่ง, ต้นเงินห้าตำลึง ดอกบาทหนึ่ง, รายหนึ่งต้นข้งหนึ่ง, อำแดงปรางได้เอาเงินมาชำระให้ห้าตำลึงแล้ว, ยัง แแต่รายต้นข้งหนึ่ง.

วันเสาร์เดือนแปด แรมสิบสามค่ำ, ขุนอำมรดักดาธุ, จับเอาตัวอ้ายคร้าม ทาษท่านพระยาพิศณุโลกยกมาส่งว่าอ้ายคร้ามเปนทาษ. อ้ายคร้ามรับว่าคำตัวข้งหนึ่ง.

วันอังคารเดือน ๘ ขึ้นค่ำหนึ่ง, ขายันเพ็ชยามท่าเตียน, จับเอาตัวนายคนกับ ปืนคาบศิลาสองบอกมาส่งว่า, ถือมาเวลากลางวันไม่ค่านับยาม, ถ้ามนายคนว่าปืน ขำรทจะเอาไปจ้างช่างทำ.

วันอังคารเดือน ๘ ขึ้นค่ำหนึ่ง, ขายันต่อมยามถนนโรงหอยเก่า, ภาเอาตัว นายนะโจทจิ้นจิ้นจำเลยมาส่ง, โจทหาว่าจิ้นจิ้นเหยียบเรือนนายนะด่ม, ทรวพยสิ่งของ ๗ นายนะตกน้ำหายไป, คิดเปนเงินตราสองข้งห้าบาท, จิ้นจิ้นว่าเรือนายนะโดนเรือจิ้นจิ้น ด่ม, ของจิ้นจิ้นเสียไปเงินตราสิบห้าตำลึง, เข้าสารสี่ถึง,

วันพฤหัสบดีเดือน ๘ ขึ้นสามค่ำ, ชายันต่อมยามประตุนนตพานหัน จับเอาตัวจีนซึ่งโจทจีนสี่จำเลยมาส่ง, โจทหาว่าจีนสี่วิ่งราวทางเกงแพรดำตัวหนึ่ง, ราคาห้าบาท รับเป็นสัจ,

วันพฤหัสบดีเดือน ๘ ขึ้นสามค่ำ ชายันนุ้ยยามนำวัดราชบพิต, จับเอาตัวอ้ายจีนเสียงมาส่ง, ว่าวิ่งราวผ้าพันศรีเหลือบผืนหนึ่ง, ผ้าลายแดงผืนหนึ่ง, ของบ้านคุณจ่ม, รับเป็นสัจจำไว้,

วันพฤหัสบดีเดือนแปดทศกัณฐาขึ้นสามค่ำ, ปี่จอนตอก, ชายันยามตพานถ่าน, จับเอาตัวนายกิ่งมาส่งว่า, นายกิ่งเอาขวานไล่ฟันนายเบี่ยง, ให้การไม่รับได้ขวานกลางจำไว้.

ข่าวประหารชีวิตผู้ร้าย

กรมการเมืองบางมุง, บอกส่งอ้ายผู้ร้ายมาสองราย, หนึ่งอ้ายคุ้มมีใจรักอำแดงว้างๆ ไม่รักอ้ายคุ้มโกรธ, เขามีตมคุมพันอำแดงว้างเก้าแห่งขาดใจตาย, รายหนึ่งอ้ายจีนชยลอบขึ้นไปบนเรือนปั้ง, พันนายปั้งตาย. พระยาพิพัฒน์โกษาเป็นตระลาการชำระ, ได้ความเป็นสัจ, ลูกขุนปลูกษาโทษนำข้อความขึ้นกราบบังคมทูล, พระกรุณาทราบได้ผ้าลอบของทูลพระบาท, จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ลงพระราชอาญาคนละสามยกเก้าสิบตี, แล้วเอาไปประหารชีวิตรเสียตามโทษานุโทษ, ครั้น ณ วันพฤหัสบดีเดือนแปดทศกัณฐาขึ้นสามค่ำ. เจ้าพนักงานนำตัวอ้ายคุ้มอ้ายจีนชย, ออกมาลงพระราชอาญาคนละสามยกเก้าสิบตี, แล้วนำไปประหารชีวิตที่วัดพลับพลาไชย

ข่าวกรุงรัตนโกสินทร์เสด็จมาเมืองอังกฤษ

๑ ณ วันเดือนหกแรมสิบสามค่ำ, สมเด็จพระเจ้าอาเลกซานเดอร์, ที่ ๒ ข้าราชการราชพิธีพระเจ้ากรุงรัสเซีย, ได้ถึงเมืองอังกฤษ, เสด็จมาเยี่ยมสมเด็จพระนางเจ้ากวิณวิกตอเรีย, มีงานรับต่างๆ ตั้งจะว่ามาข้างหลัง, พระเจ้าชาร์ลส์, ได้เสวยราชสมบัติตั้งแต่สิบเก้าปีมาแล้ว, เมื่อแรกตั้งบรมราชาภิเศกท่านยังหนุ่มอยู่, แต่ชื่อท่าน

เลื่องลือตลอดทั่วภิกพ, แลอังกฤษรักใคร่มาก, ด้วยท่านได้เปลี่ยนธรรมเนียมกรุงรัสเซีย, ให้เป็นยุติธรรมหลายอย่าง, เมื่อท่านแรกเสวยราช, ราษฎรในเมืองรัสเซียเป็นไพร่หลวงหมด, ถ้าจะทำการสิ่งหนึ่งสิ่งใด, ประโยชน์ตกอยู่กับนายฝ่ายเดียว, ราษฎรหาไม่ประโยชน์ไม่, ชุนนางเล็กน้อยทั้งเมืองข่มเหงนัก, แลเจ้านายผู้ใหญ่เขาไม่เป็นพระเลย, ไม่ได้ถือว่าเป็นมนุษยชาติเดียวกันกับเขา, แต่นับคิดในสรรพสิ่งของดังนี้, คือมีพลอยเพชรราคาเท่านั้น, มีตึกมีที่ราคาเท่านั้น, มีม้าเท่านั้น, สนัขไล่เนื้อเท่านั้น, ใช้คนชายเท่านั้น, ใช้คนหญิงเท่านั้น, โคกระบือแลสัตว์อื่นๆ เท่านั้น, แต่พระเจ้าซาร์องค์นี้, ท่านเห็นว่าเป็นมนุษย์ด้วยกัน, มนุษย์ซึ่งเป็นผู้ใหญ่ควรจะช่วยมนุษย์ซึ่งเป็นผู้เล็กให้มีความสุขเจริญขึ้น, ถ้าจะเลิกความกดขี่แลจะเตือนปัญญา, เขาคงจะมีอายุในความชั่ว, แลความร้ายความชั่วในเมืองจะน้อยลง, ท่านเห็นดังนี้แล้ว, จึงได้มีพระราชดำริสั่งให้เลิกความกดขี่, ความมีเสมีท่าจะมีบ่าว, คนซึ่งที่เป็นเลขเป็นทาสเป็นบ่าว, ท่านจัดแจงยกนาให้ทำทุกคน, เพื่อจะเลี้ยงชีวิตได้, แลนาที่ยกให้ขึ้นอยู่กับนายคนเก่า, เพื่อจะได้ช่วยทำนาของนายคนเก่าพร้อมกับนาของตนด้วย, บ้านเมืองก็ได้เจริญขึ้นมาก, ท่านก็ได้จัดทหารของท่าน, แข็งแรงดีขึ้นกว่าแต่ก่อนเป็นอันมาก, แลความชำระลงพระราชอาญาโดยตกรวจท่านเห็นเป็นที่เวทนา, ท่านจึงให้เลิกการสิ่งนี้เสีย, ตระลาการชำระความต้องอาไศรยปัญญาของตน, จะอาไศรยไม่หายนั้นไม่ได้, แลท่านได้จัดโรงสอนหนังสือ, ให้ราษฎรมีปัญญาขึ้น, แลได้เก็บเอาภาษีอากรเอง, ไม่ให้มีเจ้าภาษีอากรเลย, แลได้ให้ราษฎรในหัวเมืองประชุมเลือกเอาคนแทนตัว, ที่จะนั่งปรึกษากับเจ้าเมืองกรรมการในการบ้านเมือง, แลในการศึกท่านก็ได้ประมาทเหล่าน้อยเลย, ท่านได้แต่งทหารออกไปปราบปรามเมืองซึ่งหยกหยิกในขอบขันธเสมา, แลท่านได้ตีเอาเมืองหลายเมือง, เข้าอยู่ในพระราชอาณาจักรของท่าน, ต้องรับว่าท่านเป็นพระมหากษัตริย์เป็นแท้, แลเมื่อสองเดือนสามเดือนมาแล้ว, พระราชบิดาของท่านองค์หนึ่ง, ท่านให้ทำการวิชาวทมนต์กับพระเจ้าลูกเธอคกออฟเอดินบิร็ก, บุตรที่สองของสมเด็จพระนางเจ้ากวินอังกฤษ, ท่านทรงเรือพระที่นั่งกลไฟของท่านเอง, มีเรือรบอังกฤษมาส่งท่านด้วย, แรกท่านนึกว่าจะขึ้นบกที่ท่าเกรฟเซนต์, แต่เรือพระที่นั่งติดหาดอยู่ครึ่งวัน, จึงโปรดให้ขึ้นที่ท่า

เมืองดูเวอร์, ที่เมืองดูเวอร์พระเจ้าลูกเธออังกฤษทุกองค์คอยรับท่าน, แต่งเครื่องอิสริยยศเมืองรุดเซีย, เมื่อเรือพระที่นั่งถึงท่าแล้ว, พระเจ้าลูกเธอก็ขึ้นเรือไปเฝ้าท่านทุกองค์, ท่านแต่งตั้งเป็นทหารใส่เครื่องอิสริยยศอังกฤษ, แล้วปรินออฟเวลด์พระเจ้าลูกเธอพระองค์ใหญ่ ภายหน้า, ซึ่งจะได้สืบราชอิสริยยศในเมืองอังกฤษต่อไปที่ท่านขึ้นรถไฟไปวังวินด์เซอร์, ถึงประตุนั้นในสมเด็จพระเจ้าจอร์จลงมารับสมเด็จพระเจ้าชาร์ลส์ กวีนกับพระเจ้าลูกเธอองค์หญิงได้พาท่านขึ้นบันไดเข้าในวัง, มีทหารมหาดเล็กรับเป็นแถวรับบันได, เจ้าแฉะขุนนางทั้งเมืองรุดเซีย, เมืองอังกฤษเดินตามหลังท่านเป็นอันมาก, ในเมืองรุดเซียที่มีชื่อเสียงมีหลายนาย, ตอนวัดอาดเวอร์เมกต์เป็นจางวาง, ซึ่งเป็นตำแหน่งสูงใหญ่กว่าตำแหน่งทั้งปวงในเมืองรุดเซีย, มีอายุใกล้ๆ กันกับพระเจ้าชาร์ล, พระเจ้าชาร์ลก็ได้เป็นคนโปรดมาตั้งแต่หนุ่มๆ ด้วยกัน, คอนดัชอาลอฟเป็นนายทหารโปลิต, แลผู้บังคับในการรับทั้งปวง, ท่านเฝ้าทุกวันแลจะทูลกับแอมเปรอพูดได้หมด, ไม่มีใครทูลความเหมือนดังท่าน, แลยังมีแอตมีราลแม่ทัพเรือสองนาย, เยเนอราลแม่ทัพบกในที่ประทับนายหนึ่ง, เยเนอราลรองท่านจางวางนายหนึ่ง, เยเนอราลผู้บังคับในการเสด็จประพาสนายหนึ่ง, กับต้นนายเรือรบสองนาย, เจ้าเป็นนายทหารสององค์ เป็นหมอยหลวงองค์หนึ่ง ที่สองกรมต่างประเทศนายหนึ่ง.

๑ ในหนังสือพิมพ์ว่า, ฅวันพมพระเจ้าชาร์ลมาถึงนอนที่วังวินด์เซอร์ ฅวันพฤหัสบดีพระเจ้าชาร์ลจะขึ้นรถมาเที่ยวตามบ้านวินด์เซอร์จะชมนาหลวง, ซึ่งพระเจ้าจอร์จรักษาดแลเองแห่งหนึ่ง, ปลูกเข้าต่างๆ แลลงเครื่องทำนาต่างๆ เพื่อจะรู้ว่าเมล็ดพรวไรดี, เครื่องสิ่งไรดี, ที่ราษฎรจะได้ใช้ต่อไป, แลเลี้ยงโคกระบือม้าหมู่แกะไก่เปิดทุกๆ มี, ท่านให้เขาไปชื้อมดุกกับของๆ ราษฎร, กับของขุนนางที่เขาใจใส่ในการทำนา, แลในการเลี้ยงสัตว์ซึ่งเป็นของใช้, แลเป็นอาหารของมนุษย์, แลมีผู้ชำระตัดสินว่าของใครดี, ตามพรวณตามสิ่ง, ผู้ใดดีสิ่งหนึ่งสิ่งใด, ผู้นั้นได้ตราเงินตราทองเป็นบำเหน็จ, จะเป็นของในหลวงดี, ฤาของขุนนางราษฎรดี, ผู้ที่ชำระตัดสินนั้นก็ชำระตามยุติธรรม, ไม่เหินแก่หน้าผู้ใด, ชมนาหลวงแล้วเสร็จทางปาร์กไปชมที่น้ำตก, ที่ตกปลาลับซ่อนเล่น, แล้วลงเรือบดเที่ยวตามสระใหญ่, เวลาเย็นเลี้ยงโต๊ะที่ในวัง ๑๕๐ คน. สมเด็จพระนางเจ้า

กนิษฐกลาง, พระเจ้าชาร์นังข้างขวา, พระเจ้าลูกเธอของพระเจ้าชาร์นังข้างซ้าย, ผู้ที่
 นังกินโต๊ะด้วยมีแต่เจ้าแลราชทูต, แลคนดีไปดมาติกแลมินิคเตอร์, แลขุนนาง
 ผู้ใหญ่กับภรรยาของท่าน, เครื่องตั้งโต๊ะล้วนแต่พลอยเพชรทองเงินแลของประหลาด
 ณวันศุกร์เวลาเช้าพระเจ้าชาร์นังเสด็จไปอยู่ที่วังบักกิงฮามในกรุงลอนดอน, รับราชทูตซึ่ง
 อยู่เมืองลอนดอน, กับขุนนางแลผู้ซึ่งยกยอเข้ามาเฝ้า, เวลาบ่ายสี่โมงท่านเสด็จจรดไปเยี่ยม
 ปรีนซ์ฮอฟเวลด์, แลเจ้าอังกฤษองค์อื่น ๆ อีกสามแห่งสี่แห่ง, แลเจ้าฝรั่งเสดองค์หนึ่ง
 ด้วย, เวลาเย็นเสด็จไปกินโต๊ะที่วังปรีนซ์ฮอฟเวลด์, แล้วไปบ้านคอกอฟสเตอร์แลนด์,
 ที่มีกรวาท้าว, ณวันเสาร์เวลาเช้า ๕ โมง, ท่านเสด็จไปเยี่ยมพระเจ้าเฮมเปรคภรรยา
 พระเจ้านโปเลียนที่สาม, ที่สันพระชนม์แล้ว, แล้วไปเที่ยวดูวัดแลที่สำคัญในเมือง
 ลอนดอน, เวลาบ่ายห้าโมงเสด็จจรดไปกรีตตาลแปลด, แปลว่าวังแก้ว, ด้วยฝาแล
 กระดานแก้วแลเหล็กทั้งนั้น, ในกรีตตาลแปลดมีสวนดอกไม้สิ่งหนึ่ง, มีเพลงมโหรี
 หลายอย่าง, คนพิณพิณพาทย์แลคนขับร้องมีประมาณสามพันคน, พระเจ้าชาร์นังโปรดมาก,
 เรียกผู้บัญชางานที่กำกับมาเฝ้า, แล้วสรรเสริญในทันที, แล้วไฟฟ้าเตกรวาทถึงสมเด็จพระนาง
 เจ้ากนิษฐที่วังวินด์เซอร์, แลถึงพระเจ้าเฮมเปรค, ซึ่งเป็นธรรมเนียมของท่านที่เมือง
 รุสเซีย, แล้วเสด็จไปดุน้ำพ่นขึ้นเป็นของงาม, แลแล้วเลียงโต๊ะ, แลแล้วดูดอกไม้ไฟ, มีพล
 จุดที่ละ ๖๐๐, กรวดที่ละ ๑๖๐๐. ณ วันอาทิตย์ได้ไปวัด, ราชทูตรุสเซีย, เวลากลางวัน
 เสด็จไปวินด์เซอร์ลาพระนางเจ้ากนิษฐ, แลแล้วเวลาเย็นเลียงโต๊ะกับปรีนซ์ฮอฟเวลด์ที่
 วังซิดนิก, ณ วันจันทร์พระเจ้าชาร์นังเสด็จไปเยี่ยมลอร์ดแมร์ ผู้รักษาเมืองลอนดอนแลเป็น
 ในลูกค้าเมืองลอนดอน, ตามทางตลอดมีลิ้วนแต่ง, แลผ้าแดงดอกไม้แดงเครื่องตั้ง,
 ทหารยืนสองข้างทางตลอด, ถึงศาลากลางเมืองแล้ว, ที่เรียกว่ากิลด์ฮอลล์, ลอร์ดแมร์
 ถวายหนังสือแอตเตรคชมพระเจ้าเฮมเปรค, ๆ ตอบแล้วจึงพากันไปนั่งกินโต๊ะ, เลียง
 ลอร์ดแมร์ให้ดื่มน้ำองุ่นค่านับสมเด็จพระนางเจ้ากนิษฐ, แลให้ดื่มค่านับพระเจ้าเฮมเปรค,
 แลแล้วพระเจ้าเฮมเปรคดื่มค่านับลอร์ดแมร์, แลแล้วลอร์ดแมร์ดื่มค่านับปรีนซ์ฮอฟเวลด์, ๆ
 ตอบแล้ว, เลิกโต๊ะพากันขึ้นรถไปวังบักกิงฮาม, แล้วไปกินโต๊ะที่วังเจ้าคอกอฟเกมบริซ.
 แล้วไปฟังเพลงมโหรีที่โรงเพลงใหญ่แห่งหนึ่งชื่อว่าอาลบิตซอลล์. ณ วันอังคารพระเจ้า

แอมเปอเรเตอร์ไฟ, ไปชมทหารที่เมืองฮอลเตอร์วอด, มีทหารฝึกหัดกัน ๑๕๐๐๐ คน, แลเป็นใหญ่สี่สิบแปดบอง, พวกทหารนั้นเล่นเหมือนการรอกี้วิ่งไปวิ่งมา, ยิงปืนตามมามีแต่ควันดินปืนขึ้นเป็นหมอก, แลบนอากาศมืดด้วยฝุ่นกลุ่มไป, เว้นแต่บัดนี้ไม่มีลูกกระสุน, วันอังคารเวลาค่ำมีการรำท้าวที่วังบั๊กกิ่งฮาม, ณ วันพุธพระเจ้าชาร์เลอเต็ญไปดุจวิจ, เวลาเข้าไปดูโรงช้างหลวง, แล้วยกไปดูทหารปืนใหญ่หัดกัน, ขึ้นมีเก้าสิบหกกระบอก, ม้า ๑๓๖๘, เวลาเย็นไปลอนดอน, แล้วยกไปที่ศาลต่างประเทศมีงาน, ณ วันพฤหัสบดีจึงได้เสด็จกลับไปเมืองของท่าน. ะ

ข่าวมาทางสายทะเลแครฟไฟฟ้า

ลอนดอนวันที่ ๒๘ เดือนยูน, ที่เมืองสเปนเยเนอราลคอนชาต้องชาวอิตาเลียนเวลาจวนนี้, เมื่อเข้าไปที่ค่ายพวกตองกาโลคที่มารโค ใกล้กันกับเมืองเอสเตลลา, กองทัพฝ่ายลิบบลิกถอยออกมาโดยเรียบร้อย, เยเนอราลชาบาโลได้เป็นแม่ทัพแทนเยเนอราลคอนชา, แต่วกันที่เอสเตลลานั้น, กองทัพฝ่ายพวกลิบบลิกแตกยับเยินเสียทหารประมาณสี่พัน, ออฟฟิเชอร์ก็ตายมาก, แต่เครื่องอาวุธนั้นไม่เสีย, กองทัพถอยมาตั้งอยู่ที่เดริม.

ที่เมืองฝรั่งเศส

ปารีสเดนมัคมาสนออกวิจวิจชมทหาร แล้วสรรเสริญกองทัพว่า, ถ้าเรามีกองทัพดังนี้แล้ว, เราคงรักษาอำนาจให้บ้านเมืองเรียบร้อยตลอด ๗ ปีได้.

ที่เมืองยในติสเศศ อเมริกา

ที่ชุมนุมราชการ, ซึ่งเรียกว่าเฮาส์ออฟคอนเกรสซทั้งสองแห่ง ตกลงกันตั้งกฎหมาย, เรียกว่ากรีนเชปิล. ยอมให้ใช้เงินกระดาษ, ซึ่งเรียกว่ากรีนแบก, มีกำหนดเพียง ๓๘๕ ล้าน.

ลอนดอน

วันที่ ๒๔ เดือนยูน, สายตเลแครฟทางทะเล, ซึ่งบอกข่าวเหตุการณ์ตั้งแต่เมืองลิศปอน, เมืองหลวงเมืองโปรตุคอล, จนถึงเมืองปานาบุโกโก, อยู่ที่อเมริกานั้นได้ขึ้นเปิดแล้ว, บอกข่าวได้ด้วยดี.

ตอนก่อน

วันที่ ๒๖ เดือนยุน, ที่ปาลัวแมนต์, ในเฮาสอพอลฟอร์ดซุมมุกันเวลาคืนนี้, ปฤกษาทกลงกันด้วยเรื่องกฎหมาย, ทำปากอ่าวเมืองกอลอมโบ, ซึ่งเป็นเมืองชายทะเลอยู่ที่เกาะลังกา, เมืองกอลอมโบเดี๋ยวนี้ทำเป็นท่าสำหรับเรือกลไฟพัก, แทนท่าปอยน์ต์เดอคอดที่ในเฮาสอพอคอมอน, พวกแมมเปรอที่ซุมมุกันเป็นอันมาก, ได้โหวตขอเงินที่จะจัดการรักษาเมืองโกดศใหม่, ซึ่งอยู่ในทวีปอาฟริกา.

ว่าด้วยนิทานเป็นการเล่นสนุก

๑ ยังมีสมภานองค์หนึ่ง, อยู่ในวัดบ้านนอกมานานแต่พระองค์นั้นเป็นไม้มืดจะบริสุทธิ์ในพระวิโนย, ชาวบ้านในประเทศนั้นไม่มีใครจะชอบ, อยู่มาวันหนึ่งก้านั้นแกลงมานิมนต์พระสงฆ์ในวัดนั้นห้าองค์ ไปสวดมนต์เย็นในการตักขุมทรายที่บ้าน, แต่มิได้นิมนต์สมภานองค์นั้นไปไม่ สมภานนั้นก็เคืองว่าทำไมมันจึงไม่นิมนต์เราไปบ้าง, เราจะห้ามลูกวัดของเราเสีย, ไม่ให้ไปกินของมัน ๆ จะได้เสียของ, จะได้สมน้ำหน้ามันตักถกเรา, ฤๅพระที่ไปสวดมนต์นั้นกลับมามีวัด, สมภานก็ทำเป็นโกรธ, จึงว่ากับลูกวัดว่า, พวกท่านพากันไปเที่ยวเล่นในบ้าน, ทำไมจึงไม่บอกกับเราผู้เป็นใหญ่ในอารามนี้, ท่านมีความผิดเป็นอันมาก, เราจะให้ชนทรายตั้งแต่เช้าจนเย็นจึงจะพ้นโทษ พระพวกนั้นจึงพดขุ่นว่า, เมื่อกระผมจะไปได้ทั่วก็ได้เห็น, กระผมก็ได้รับใช้ได้ทั่วอยู่, ทำไมได้ทั่วเห็นผิดจึงนั่งเสียเล่า. สมภานนั้นก็จนไม่รู้ที่จะว่าประการใดได้, จึงว่าถ้าทีหลังจะไปให้มาบอกแก่เรา, หนะขอรับพระพวกนั้นก็ไปยังกะฎิของตนทุกองค์, ครั้นพระลูกวัดกลับไปแล้ว สมภานยังไม่หายโกรธ, นั่งบ่นเพื่อยุ่นจนเวลาสามยาม. ครั้นหาเวลานั่งจึงเข้าไปในกะฎิที่กลับไปแล้ว ครั้นเวลาเช้าพระสงฆ์ทั้งปวงบันดาที่ได้รับนิมนต์ไว้ทั้งห้าองค์, ก็ชวนกันเข้าไปหาสมภานจึงบอกแก่สมภานว่า, จะลาไปบิณฑบาตรแล้วจะแวะไปฉันด้วย. สมภานกำลังมีงอน, ก็หาทักคิดถึงความที่โกรธไม่, จึงชิงเอาพระที่มัลลานั้นว่า ไปเกิดพระพวกนั้นก็พากันออกมา, ครั้นสมภานตื่นขึ้นเรียกหาตัวลูกวัดจะชนทราย ดิษที่อยู่ที่นั่นกับบอกว่า, ไปฉันที่บ้านก้านั้นแสง. สมภานจึงเดินลงไปนั่งอยู่ที่ตพาน้ำ, คอยว่า

พระพวงนั้น. วันนั้นนายจิตไปเที่ยวยิงนก, เหนสมภานั่งอยู่. นายจิตจึงถามว่าเขา
ไม่ได้นิมนต์ท่านไปฉันด้วยฤๅ. สมภานนั้นจึงบอกว่า, ถึงมันจะนิมนต์รูปก็ไม่ใช่, ถึงจะไป
ก็ไม่ฉันของมัน, ถึงจะฉันก็ไม่มาก, ถึงจะฉันมากก็ไม่ให้อิ่ม, ก็อยู่กับท้องของรูป แล้ว
นายจิตก็กลับมา.

มีคางคกตัวหนึ่ง, ไม่พอใจเที่ยวหากินสิ่งไรเลย, ครั้นเวลาเช้าก็ไปนั่งอยู่ริมบ่อ
แห่งหนึ่ง, เวลาบ่ายมีคนมาเที่ยวยิงนกในประเทศนั้น, ครั้นมาถึงที่บ่อนั้น, ก็ได้เห็นอะไร
เห็นแต่คางคกอยู่ตัวเดียว, เขาก็ยิงเขานกนั้น, ฝ่ายคางคกเห็นได้ทีที่จะหาความ, ก็
นำความไปฟ้องแก่ วพว ผู้ว่าราชการในสัดต่าง ๆ, ซึ่งยุบเตอตั้งไว้แล้ว, ว่าเดิมเมื่อ
บิดาข้าพเจ้าได้สั่งไว้ว่า, ถ้าเราตายไปแล้วจะไปเป็นนกอยู่ที่บ่อนั้น, ข้าพเจ้าจึงได้ติดตาม
ไปรักษามิดาข้าพเจ้าในที่นั้น, มีผู้ชายคนหนึ่งมาข่มเหงบึงอาจ, มายิงเอาบิดาข้าพเจ้า
นั้นตาย, ขอท่านได้หาตัวผู้บึงอาจข่มเหงข้าพเจ้า, มาพิจารณาให้เห็นเท็จแลจริง, วพว
จึงสั่งให้หาตัวผู้ไปยิงนกนั้นมา, จึงว่าท่านไปบึงอาจยังบิดานกขางซึ่งเป็นของคางคกเขา
จริงฤๅไม่. ชายผู้นั้นจึงว่า, เดิมบิดาข้าพเจ้าจะตายนั้น, ได้สั่งไว้ว่าจะไปเกิดเป็นปลา
อยู่ในบ่อนั้น, ครั้นบิดาข้าพเจ้าตาย. ข้าพเจ้าก็จะได้ช้อนอย่างอังกฤชที่ช้อนวัดกิลชัน,
บอกหนึ่งบิดาข้าพเจ้า, ครั้นอยู่มาคางคกตัวนั้นมากินบิดาข้าพเจ้าล้ารับรักษาถึงแก่
ความตาย, ข้าพเจ้าจึงได้ฆ่ามันนั้นส่งคืนบิดาข้าพเจ้าเสีย, จะได้ไม่ข่มเหงกันต่อไป

คำเปรียบนี้ใจความก่อกวนก่อกวน, ตัวโกงเขาเขาก็โกงตัวเหมือนกัน.

นิทานสองเรื่องนี้ของท่านขุนศรีทนต์ไชย.

บทกลอนชมโฉมเพชมงกุฏ

๑ ร่าย ๖๖ เมื่อนั้น ศรีสุริยวงของค์พระเพชมงกุฏ, โฉมเฉิดสุดโสภณ,
เจริญพระชนม์สืบทุกปี, ทรงลักษณะศรี สุนทรเทศ, บังวรเกสรเส้นสลวย, จุไรรอยเรียบร้อย
ขนงช้อยชดปลาย, วิลาสผ่ายผ่องนวล, เนตรนัยยวณูยงสร ขนเนตรจอนงามพริ้ม,
นาสาบมั่งอังกฤ, กรวรรณลิบบุขบงบาท, ปรางยิ่งปานปรางเมวียบ, ริมโอษฐ์เรียบไรทันต์,

ทันต์ดำกลแมลงภู, โยษฐตุจแยม, หนุแฉดัมเพราพร้อง, สอทรงปลั่งกลกลึง,
อ้งษาชิงองค์วิธ, กรรทวยทักกลวง, อชินทรวงจับลง, สรรพทางคักกลมอันแอ้น,
ยรยาตแม่นเหมือนหงษ์ หยิงแฉหลงลิมนอน, กล้าวกลกลอนขับอ้าง, ชมโฉม
หน่อกระษัตริสร้าง, รูปท้าวใดเทียม, พ่อนา.

กลอนคดี

๑ ฝ่ายกระษัตริย์ตยาธิบทำกระษัตริ, ใครแจ้งอรรถตามหนังสือพระภุชสี, มาที่
แทนแผ่นผาน่าศิริ, เหนบาพิลาชดักณอักษร, ว่าทุกขสุขสวัสดิเป็นสี่สิ่ง, ให้ชายหญิงพึง
คิดเป็นปฤษนา, กับข้อหนึ่งซึ่งว่าเกิดกำเนิดมา, มีเหตุปากจุมักตั้งทุกคน, แต่ดวงใจในยนา
ก็ภาขึ้น, คูอื่น ๆ เหนแจ้งทุกแห่งหน, แต่คิวตาหน้าผากในปากตน, แจ้งว่าตนใดเหน
จะเป็นบุญ, แม้นไม่เหนเป็นกระบือทั้งคอด, มทลโละในเมถุน, ไม่กบเหนเป็น
ประโยชน์ที่โทษคุณ, ยอมหมกหม่นเมามัวว่าชีวิต, แม้นใครอยากเหนหน้าหากะจก,
มาหีบยกเงาสรวงให้ต้องที่, อนึ่งนั้นต้นหาตาไม่มี, ไม่เหนที่ดินสวรรค์ในสันดาน,
เหมือนหนึ่งว่าตาบอดสุดตาเหน ให้พิชเป็นทางธรรมพระกรรมทาน, ตามกศลผลปลา
ปรีชาชาญ, ตามโบราณรักษาดัจจาใจ,

คำโคลงแลบทกลอนต่าง ๆ

นายหนึ่งแรงโกรธร้าย	เรียกขาน
นายหนึ่ง บ เจื้อจาน	ทวิพยบ้าง
นายหนึ่งเมื่อเอางาน	บ ย่อง ยกนา
นายหนึ่งข่มคนมด้าง	สิ้นเสฟไฉน
ผิวชำนางนาฏถ้วน	ถึงพัน
ข้าพฤติพราหมณพรตกรรม	เกือบร้อย
ข้าโคสุสพสรวรพ์	แสนโกฏิ กี่
บาป บ เปรียบปรับถ้อย	ท่านให้ล่าเสียง

หนังสือตรุโนวาท

๑ หนังสือตรุโนวาทนี้, ได้ตีพิมพ์ที่โรงพิมพ์ในบ้านข้าพเจ้า, ที่สดถนนเจริญกรุง, ใกล้ประตูใหญ่วัดเสนา, จะตีพิมพ์ออกเจ็ดวันครั้งหนึ่ง, ออกวันอังคารเสมอจนตลอดปี, ๗ หนังสือ ๕๒ ฉบับ, ราคา ๘ บาท, ถ้าสั่งถึงบ้าน ๑๐ บาท หกเดือนราคา ๕ บาท สั่งถึงบ้าน ๖ บาท ๒ สลึง, สามเดือนราคา ๓ บาท, สั่งถึงบ้าน ๔ บาท, ถ้าซื้อไปหนึ่งสองใบราคาใบละสลึงเพียง, ถ้าผู้ใดจะซื้อหนังสือนี้, เชิญมาลงชื่อที่บ้านข้าพเจ้าเทอดบุญ.

การสมโภชแลทรงผนวช

๑ ณ วันพฤหัสบดีเดือน ๘ ขึ้นสิบค่ำเวลาทุ่มเศษ, พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว, เสด็จออกพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัยโดย, พร้อมด้วยพระบรมวงศานุวงศ์, แลข้าราชการเฝ้า ทูลฉลององค์พระบาท, ในการจะสมโภชพระเจ้าน้องยาเธอ, พระองค์เจ้าเจ้ากฤดาภินิหาร, ซึ่งจะทรงผนวชพระ, แลพระเจ้าน้องยาเธอพระองค์เจ้าไชยานุชิตหนึ่ง, พระเจ้าน้องยาเธอพระองค์เจ้าวรวรนาถหนึ่ง, กับหม่อมเจ้าในพระเจ้าน้องยาเธอกรมหมื่นมหิศวราชวิลาสสององค์, คือหม่อมเจ้ากรรณเจียรนัยหนึ่ง, หม่อมเจ้าชายคำหนึ่ง, ซึ่งจะทรงผนวชเป็นสามเณร, ครั้นได้มงคลฤกษ์, พระครูพรหมคณิกะเบิกแว่นเทียน, เวียนสมโภชโดยทักษิณวัตรห้อมรอบ, แล้วดับเพลิงโบกควันธูปถวายจุลเจิมตามราชประเพณี, แล้วพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว, ทรงรดน้ำพระสังข์แลทรงเจิม, พระราชทานตามลำดับ, ครั้นเสร็จจากสมโภชแล้ว, จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระบรมวงศานุวงศ์, ซึ่งทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เชิญไว้แล้ว, คือสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอเจ้าฟ้าจาตุรนต์รัศมี น.ร. ป.จ. จ.ช. หนึ่ง, สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอเจ้าฟ้าภาณุรังษีสว่างวงศ์, น.ร. ป.จ. หนึ่ง, พระเจ้าน้องยาเธอพระองค์เจ้ากฤดาภินิหาร ท.จ.ว.ม.ม. หนึ่ง, พระเจ้าน้องยาเธอพระองค์เจ้าคัคณางค์ยศ ท.จ. หนึ่ง, พระเจ้าน้องยาเธอพระองค์เจ้าสุทนต์ ท.จ. หนึ่ง, พระเจ้าน้องยาเธอพระองค์เจ้าทิวดีวลัยลาภ ท.จ. หนึ่ง, พระเจ้าน้องยาเธอพระองค์เจ้าทองกองก้อนใหญ่ ท.จ. หนึ่ง, พระเจ้าน้องยาเธอพระองค์เจ้าเกษมสันต์โสภาคย์ ท.จ. หนึ่ง, พระเจ้าน้องยาเธอพระองค์เจ้า-

กมลาคันเดโสรวรค์ ท.จ. หนึ่ง, พระเจ้าน้องยาเธอพระองค์เจ้าเกษมศรีสุโขโยค
 ท.จ. หนึ่ง, พระเจ้าน้องยาเธอพระองค์เจ้าสิทธิธิงไชย ท.จ. หนึ่ง, พระเจ้า
 น้องยาเธอพระองค์เจ้าทองแถมถวัลลวงษ ท.จ. หนึ่ง, พระเจ้าน้องยาเธอพระองค์เจ้า
 ชุมพลสมโภช ท.จ. หนึ่ง, พระเจ้าน้องยาเธอพระองค์เจ้ากาพย์กนกรัตน ท.จ.ว.ม.,
 หนึ่ง, พระเจ้าน้องยาเธอพระองค์เจ้าเทวโนไทยวงษ ท.จ. หนึ่ง, พระเจ้าน้องยาเธอ
 พระองค์เจ้ามนุชนาคนานพหนึ่ง, พระเจ้าน้องยาเธอพระองค์เจ้าไชยานุชิตหนึ่ง,
 พระเจ้าน้องยาเธอพระองค์เจ้าวรวรรณากรหนึ่ง, พระองค์เจ้าสายสินีทองษ
 ท.จ.ว.ม.ม. หนึ่ง, เข้าเฝ้าทอดของทูลีพระบาท, นั่งโต๊ะในที่ประชุม, เป็นการ
 ไปรเวตเนื่องจากการสมโภชพระเจ้าน้องยาเธอทั้งสามพระองค์, ที่พระที่นั่ง
 สมมติเทวราชอุโบสถ, เพื่อจะให้เปนสวัสดิมงคลอีกอย่างหนึ่ง, แลพระบรมวงษานุวงษ
 ซึ่งได้มาประชุมในที่นั้น, สวมฉลองพระองค์แยกเพศขาว, ติดตราทูลีจจุอมเกล้า,
 แต่พระองค์เจ้าเกษมศรีสุโขโยค, กับพระองค์เจ้าไชยานุชิต, สองพระองค์มิได้มาในที่
 ประชุมนั้น, ครั้นเสร็จการประชุมแล้ว, เวลาเจ็ดทุ่มเศษเสด็จขึ้น, ครั้นรุ่งขึ้น ณ วันศุกร์
 เดือน ๘ ขึ้นสิบเอ็ดค่ำเวลาเช้าห้าโมงเศษ, พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว, เสด็จออก
 ทรงพระที่นั่งราชยานเสด็จพระราชดำเนินไปประทับพลับพลา, ที่ข้างประตูวัดพระศรีรัตน-
 ศาสดาราม, แล้วพระเจ้าน้องยาเธอแลหม่อมเจ้าที่จะทรงผนวชห้าองค์, ทรงเสด็จมา
 ขึ้นเฝ้าไปรยทาน, ครั้นทรงไปรยทานเสร็จแล้ว, พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว, เสด็จ
 พระราชดำเนินมาประทับในพระอุโบสถ, พระองค์เจ้าแลหม่อมเจ้าที่จะทรงผนวช, ก็
 ตามเสด็จพระราชดำเนินเข้าไปในพระอุโบสถ, พระองค์เจ้าแลหม่อมเจ้าก็ทรงผนวชตาม
 ลำดับไป, ครั้นเสร็จแล้วพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว, จึงทรงถวายไทยธรรมแก่
 พระองค์เจ้าแลหม่อมเจ้าซึ่งทรงผนวชใหม่, ครั้นเสร็จแล้วก็เสด็จกลับเข้าสู่พระบรม-
 มหาราชวัง, แล้วจึงทรงพระกรุณาโปรด, ให้พระเจ้าบรมวงษเธอกรมพระปวเรศวริยา-
 ลงกรณหนึ่ง, หม่อมเจ้าพระอรุณนิภาคุณากรณหนึ่ง, พระธรรมวโรดมหนึ่ง, พระองค์
 เจ้าพระกฤดาภินิทราหนึ่ง, พระองค์เจ้าเนรไชยานุชิตหนึ่ง, พระองค์เจ้าเนรวรวรรณากร
 หนึ่ง, เข้าไปอยู่ในพระพุทธรูปต้นฐานพระที่นั่งทรงผนวช, อยู่ที่พระที่นั่งทรงผนวชคืบ

หนึ่ง, รุ่งขึ้นเวลาเช้า, ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอเจ้าฟ้า-
ภาณุรังษีสว่างวงศ์, พระเจ้าน้องยาเธอพระองค์เจ้าศุขสวัสดิ, ไปส่งพระองค์เจ้า
พระกฤดาภินิหาร, พระองค์เจ้าเนรไชยานุชิต, พระองค์เจ้าเนรวรพรรณาภรณ์ที่วัด
บวรนิเวศ

๑ ณ วันศุกรขึ้นสิบเอ็ดค่ำ, เวลาค่ำแล้วท่มเสด, พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
เสด็จออกพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัยโดย, พร้อมด้วยพระบรมวงษานวงศ์, แลข้าราชการ
เฝ้าทูลละอองธุลีพระบาท, จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เวียนเทียนสมโภชหม่อมเจ้า,
ซึ่งจะผนวชเป็นภิกษุหกกองค์, คือหม่อมเจ้าเล็กหนึ่ง, หม่อมเจ้าอ่อนหนึ่งหม่อมเจ้าสอง
องค์หนึ่ง, เป็นหม่อมเจ้าในพระบรมวงษเธอกรมหลวงสรรพคัลป์ปรีชา, หม่อมเจ้าปุ๋ยใน
พระบรมวงษเธอกรมขุนสุทธิตถสถาพรหนึ่ง, หม่อมเจ้าอเนกในพระบรมวงษเธอ
กรมขุนวรจักรธรานุภาพหนึ่ง, หม่อมเจ้าโคมในพระบรมวงษเธอพระองค์เจ้ารัชนิกรหนึ่ง,
หม่อมเจ้าแดงในพระบรมวงษเธอพระองค์เจ้าชายหนึ่ง, มีการสมโภชตามธรรมเนียม
เหมือนวันก่อน, ครั้นสมโภชเสร็จแล้ว, พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวก็เสด็จขึ้น,
รุ่งขึ้น ณ วันเสาร์เดือน ๘ ขึ้นสิบสองค่ำเวลาบ่ายโมงเสด, หม่อมเจ้าที่จะผนวชทั้ง
หกองค์, ก็ขึ้นทรงเสด็จไปโดยลำดับชั้นเกยโปรยทาน, ครั้นโปรยทานเสร็จแล้ว, ก็เข้า
ในพระอุโบสถทรงผนวชเป็นภิกษุ, ตามลำดับกันทั้งหกองค์, เวลาบ่ายห้าโมงเสด,
พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จออก, ทรงพระที่นั่งราชรถไปประทับวัดพระศรีรัตน-
ศาสดาราม, ทรงถวายไทยธรรม, แก่หม่อมเจ้าที่ผนวชใหม่เสร็จแล้ว, เสด็จทรง
พระที่นั่งราชรถไปประทับที่สวนน้ำวังสราญรมย์, เวลาค่ำเสด็จกลับพระบรมมหาราชวัง.

ข่าวที่ออฟฟิศทหาร

นายครุฑทหารยามเอาตัวนายจำจิตนกลโจท, นายสวัสดิ์จำเลยมาส่ง, โจทหา
ว่านายสวัสดิ์มีเรือเปิดไปลำหนึ่งราคาซึ่งหนึ่งกับสิ่งของรับกัน, จำเร่งเงินยังไม่ได้

วันอาทิตย์ขึ้นหกค่ำเดือน ๘, ชายันขำยามถนนตพานถ่าน, จับเอาตัวจีนแสงโจท,
อ้ายข้างทาสมาส่ง, โจทหาว่าอ้ายข้างเป็นทาสค่าตัวซึ่งห้าตำลึง, จีนแสงเสียเงินค่า
ทหารจับสืบบาท, สืบบนนายแสงนำขึ้นสามสิบสามบาทรับกัน, นายเงินรับตัวไปแล้ว.

นายโต๊ะ, นายแยม, นายสอนทหารปืนทองปลายขวา, ยามประต้วัดโสภ, จับเอาตัวนายโทนม้าวเจ้ากรมเนียมในสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระบารามประมุก, กับกระดานหลวงสามแผ่นมาส่ง, ว่าลักกระดานหลวง, ให้การรับเป็นสัจจำไว้.

วันพฤหัสบดีขึ้นเก้าค่ำเดือน ๘, นายขมนายตานทหารล้อมพระราชวัง, มาร้องเรียนว่าเมาสุราวิวาทกัน, นายตานเอากะบั้งตีผักพั่นเอนนายขมที่หนึ่ง. นายขมชกเอนนายตานที่หนึ่ง, ตัดสินให้เขียนคนละสองโหล.

ข่าวตาย

๑ พระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมหมื่นกระษัตริย์ศักดิ์เดช ท.จ.ว. ทรงพระประชวร, เสวยพระอาหารไม่ได้, ประทมไม่หลับ, ให้อ่อนเปลี้ยไป, พระอาการทรงอยู่เก้าวันสิบวันแล้วสวรรคตลง, ประชวรอยู่ประมาณห้าเดือนเศษ, พระอาการกำเริบมากขึ้น, ครั้นวันพฤหัสบดี เดือน ๘ ขึ้นสิบค่ำ, เวลาเช้าสี่โมงเศษสิ้นพระชนม์ ๗ ได้เจ็ดสิบห้าพรรษา.

๑ ณ วันเสาร์ขึ้นห้าค่ำเดือนแปดพฤหัสบดีสาธิตจุลศักราช ๑๒๓๖ ปี, ตรงกับวันที่ ๑๔ เดือนยี่ไร คฤชศักราช ๑๘๗๔, หม่อมเจ้าชายในพระเจ้านั่งยาเธอ, พระองค์เจ้าอนุภรรณอนันตวรไชย, ท.จ.,ภ.ม., สิ้นชีพิตักษัย, หม่อมเจ้าคนนี้ได้คลอดเมื่อ ณ วันพฤหัสบดีเดือนแปดแรมแปดค่ำ ปีมะโรงเบญจศก, ศักราช ๑๒๓๕, ตรงกับวันที่ ๑๗ เดือนยี่ไร, คฤชศักราช ๑๘๗๓, เป็นโรคลมซางแต่กำเนิด, ครั้น ณ วันพุธเดือนห้าขึ้นสิบสามค่ำปีจอยังเป็นเบญจศก จุลศักราช ๑๒๓๕. พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว, ทรงพระกรุณาโปรดให้ท้าวสมศักดิ์เนยนอกราชการ, ออกมาผูกข้อมือทำขวัญ, แลพระราชทานทองยี่ห่ออันเสกห้าตำลึง, ด้วยเป็นธรรมเนียมบัพตย์นั้น, ถ้าพระองค์เจ้าองค์ไร้มหม่อมเจ้าออกมาแล้ว, จงเข้าไปเฝ้าได้จะทรงพระกรุณาโปรดพระราชทานทองตามตำลึงทุก ๆ คน, ถิ่นทรงพระกรุณาสงสาร, เห็นว่าพระองค์เจ้าอนุภรรณสิ้นพระชนม์ชีพเสียแล้ว, หม่อมเจ้าชายนั้นยังไม่ได้เข้าเฝ้า, จึงพระราชทานทองเติมอีกสองตำลึงดังนี้, ครั้นอยู่มาได้ ๑๐ วันตั้งแต่พระองค์เจ้าอนุภรรณสิ้นพระชนม์ชีพแล้ว, โรคที่เป็นนั้นไม่คลายจึงกำเริบขึ้น, ครั้นถึงเวลายามเศษในวันนั้นก็สิ้นชีพิตักษัย.

ข่าวมาทาง ทะเลบแคร์ฟ สายไฟฟ้า

ลอนดอนวันที่แปดเดือนมิถุนายน, ที่เมืองฝรั่งเศสมีนักเทศน์เสนาบดี, ขอลาออกจากราชการ, แต่ประเทศเดนมาร์กมาขอรับ. ไม่ยอมรับให้ออกจากราชการ, แล้วมีจดหมายไปถึงเสนาบดีว่า, ท่านคิดจะบำรุงรักษาเมืองฝรั่งเศสให้ครบเจ็ดปี, ตามที่ได้ยอมให้ท่านมีอำนาจ

แคว้นดัตช์, กองสเปนไต่กับเยเนอราล, รุคเซียสามนายได้มาถึงเมืองอียิปต์เนอร์, ซึ่งเป็นเมืองหลวงกรุงออสเตเรีย, ในข่าวว่าท่านจะมาเฝ้าสมเด็จพระเจ้าเฮมเปรือ, แลถวายพรในการปี, ซึ่งได้ฉลองในการสงครามที่แรก, ซึ่งออสเตเรียมีชัยชนะ, แก่พวกฮังการีซึ่งเป็นชนก.

ข่าวเบตเตลด

เมืองเยอรมนีมีข่าวว่า, มีผู้ร้ายขึ้นปล้นเรือนวิเปเรเนเตดฟ, ผู้แทนคอเวอร์นแมนต์ต่างประเทศ, ที่เมืองเบอร์ลินหลายบ้าน

พระเจ้าอลูกเซอพระองค์ใหญ่, กรอนบิรันชกับเทวี, ของท่านซึ่งเป็นพระราชบิดาของสมเด็จพระนางเจ้ากวิณวีกตอเรียกำหนดจะออกจากกรุงเยอรมนี, มาอยู่ที่เกาะไฮล์ฮอฟไวส์ต์ของอังกฤษ, ณวันที่หนึ่งเดือนมิถุนายน

ที่เมืองสิงคโปร์ข่าวว่า, คอเวอร์นเนอร์เซอร์แอนดรูกลารด์, ซึ่งได้ออกจากเมืองสิงคโปร์วันที่ ๑๕ เดือนเมษายน, ไปตรวจเมืองขึ้นต่างๆ นั้น, เดียวกันไปอยู่ที่เมืองบีนัง, จะจัดการให้สำเร็จแล้ว, ต่อต้นเดือนนี้ท่านจึงจะกลับมา.

ข่าวมาจากเมืองอาจีนในเร็วๆ นี้, ว่ากองทัพพวกดัตช์ซึ่งรักษาเมืองอยู่นั้น, ต้องรบกับพวกนั้น, ต้องระวังอยู่เสมอกำลังก็อ่อนลง. ถ้าจะรักษาเมืองต่อไป, ต้องขอกองทัพเพิ่มเติมไปช่วย, โดยเร็วจึงจะได้

ที่เมืองเปอร์เซีย

มีข่าวว่าเปอร์เซียยกกองทัพไปตีเซเตรแดนของพวกเติร์ก, แล้วก็จับเอาพวกเด็กซึ่งไปมาในเมืองเปอร์เซียซึ่งคุกไว้, เพราะว่าพวกเด็กข่มเหงพวกเปอร์เซียซึ่งไปเที่ยวທຸດมาก, คอเวอร์นแมนต์เมืองตุรกี, คิดจะยกกองทัพมารบ, ถ้าเปอร์เซียไม่ยอมตามคำขอของพวกเด็กแล้ว, ทางพระราชไมตรีจะเศร้าหมอง

ที่เมืองยี่ปุ่น

มีข่าวว่าเมืองยี่ปุ่นได้ยกกองทัพมาตีเกาะฟอโมซา, ซึ่งขึ้นแก่เมืองจีน, แต่การที่ยกกองทัพมารบนั้น, มารบกับพวกชาวเกาะนั้น, ซึ่งเป็นคนชาติร้ายได้ซุ่มแทงพวกยี่ปุ่นมาก, หาได้รบกับพวกจีนซึ่งอยู่ที่เกาะนั้นไม่ พวกจีนเหล่านั้นมีความยินดีด้วยเป็นอันมาก. คอเวอร์นแมนตจีนก็ได้ให้เรือรบมาดการที่รบพุ่งกันด้วย, พวกออฟฟิเซอร์เรือรบจีน, กับนายทหารยี่ปุ่นก็มีความรักใคร่ชอบพอกันเป็นอันมาก, การซึ่งพวกยี่ปุ่นยกกองทัพมารบพวกเกาะฟอโมซาครั้งนี้, คอเวอร์นแมนตจีนก็ไม่ได้เกี่ยวข้อง, ทางพระราชไมตรีก็ไม่ได้เสว้าหมองทั้งสองฝ่าย

เข้าแพงในเมืองอินเดีย

๑ ในหนังสือพิมพ์อังกฤษ, กล่าวความด้วยเรื่องเข้าแพงในเมืองอินเดีย, ว่าแต่ท่านผู้ซื้อได้อินวอนขอคอเวอร์นแมนตให้ขดคลองในเมืองมคธราช, ซึ่งภาษาอังกฤษเรียกว่าบิฮาร์, ซึ่งขึ้นอยู่ในบังคอดเปรตเตนซ์, ซึ่งเป็นที่เข้าแพงเดี๋ยวนี้, ว่าให้ลงทุนสักห้าแสนชั่ง, แล้ววราษฏรก็จะทำนาได้ด้วยดี, เข้าก็จะบริบูรณ์ทุกปี, แต่คอเวอร์นแมนตไม่ยอมตามคำผู้ขอตั้งนั้น, จึงต้องเสียเงินถึงล้านชั่ง, ในบิเดียวชอเข้าเลี้ยงวราษฏรซึ่งอดอาหารนั้น ะ

อนึ่งที่ในปาร์ลลิเมนต์, คือที่ปฤษฐาราชการในเมือง อังกฤษ, ดุกออฟอาร์ไคยด์, ซึ่งเป็นเสนาบดีได้ว่าการอินเดียคนเก่า, ได้พูดคำสบัชในเฮาส์ออฟลอร์ด, คือที่ประชุมของเบียร์ขุนนางที่มีตระกูล, ปฤษฐาราชการแผ่นดินในคำสบัชนั้น, มีความด้วยเข้าแพงเป็นหลายอย่าง, อย่างหนึ่งท่านว่าในเมืองอินเดีย, เดี่ยวนี้มักเกิดเข้าแพงขาดเสบียงอาหารบ่อยๆ, ตั้งแต่คฤชตศักราช ๑๘๕๗, คือ บีมเสงนพคมาจนถึงคฤชตศักราช ๑๘๕๓, คือ บีรกา เบญจศก, เกิดเข้าแพงถึงสี่ครั้ง, แต่ชัวในรหว่าง ๑๖ ปีเท่านั้น, แล้วได้มีขุนนางอังกฤษประชุมปฤษฐาสืบเหตุ, แลคิดการที่จะผ่อนให้ความลำบากอันนั้นน้อยลง, แต่ในคราวนี้คอเวอร์นแมนตได้เห็นว่า, คงจะเกิดเข้าแพงอีก, เพราะว่าเดือนแปด, เดือนเก้า, เดือนสิบ, เดือนสิบเอ็ดฝนน้อย, ถึงเข้ายังถูกบริบูรณ์อยู่ก็ดี,

คอเวอร์นแมนตจึงได้ปรึกษาในการที่จะจัดการเรื่องนี้ไว้, แลมีผู้ว่าควรคอเวอร์น-
แมนตจะห้ามไม่ให้เรือลูกค้า, บันทุกเข้าไปขายเมืองต่างประเทศให้เขาเข้าไว้ใช้อยู่แต่
ในเมืองจิงควร, แต่คอเวอร์นแมนตไม่เห็นด้วยกับผู้ที่ห้ามในการเรื่องนี้, เพราะว่าถ้าจะ
ห้ามก็จะเป็นการขัดขวางแก่การค้าขาย, จะเป็นลำบากแก่ลูกค้า, แลในเมืองนั้นการ
ค้าขายคงจะไม่เจริญ, ลูกค้าคงจะน้อย, แลแล้วลูกค้าเป็นผู้เก็บผู้แจกเสบียงอาหาร, แล
หาของใช้เข้ามาใช้ต่าง ๆ, แลเป็นผู้ทำให้เงินทองบริบูรณ์เกิดขึ้นในบ้านเมือง, คอเวอร์น
แมนตได้อาไศรยเป็นกำลัง, ดูกตั้งสายโลหิตที่เลี้ยงในกายตัว, ที่เป็นคอเวอร์นแมนตจะ
รักษาหวงแหนนัก, จึงไม่หยากจะห้ามปราม, ทำการสิ่งใดให้เป็นที่ยังเกียจแก่ลูกค้า
ประการหนึ่งถ้าเกิดเข้าแพงขึ้นแล้ว, ผู้คนอดอาหารมากตั้งแต่สิบล้านขึ้นไปตั้งนั้น, แต่กำลัง
คอเวอร์นแมนตจะเป็นผู้ซื้อเข้าหาเข้ามาแจกเองไม่ไหว, ต้องอาไศรยกำลังลูกค้าหาเข้ามา
ขายให้คอเวอร์นแมนต ถ้าคอเวอร์นแมนตไม่ได้ทำความให้เป็นที่ยังเกียจแก่ลูกค้าแล้ว,
ถึงเข้าจะแพงก็ดี, ลูกค้าจะเอาเข้าเข้ามาขายช่วยกำลังคอเวอร์นแมนต ๆ จึงไม่ได้ห้าม
ไม่ให้ลูกค้าบันทุกเข้าไปขายเมืองต่างประเทศนั้น, อนึ่งการเข้าแพงคราวนี้, ราษฎรที่เป็น
คนจนขัดสนอดอาหารเงินซื้อเข้ากินไม่ได้เป็นอันมาก คอเวอร์นแมนตก็ต้องเป็นพระ, ให้
ราษฎรที่อดอาหารมาทำการหลวงขุดคลองแลทำถนนให้เป็นการจ้าง, ฤๅได้เงินมาซื้อเข้าเลี้ยง
ชีวิตตัว, แต่ผู้ที่มีเงินนั้น, คอเวอร์นแมนตให้ซื้อของตัวเอง, แลคอเวอร์นแมนตได้เอา
ใจใส่เป็นพระโดยเร็ว, ในการที่จะหาเข้ามาส่งให้ทันคนที่ขัดสนเลี้ยงชีวิต, แลคอเวอร์น
แมนตได้หาเรือแลท่าทางลัดทางเกวียน, บันทุกเข้ามาส่งให้โดยเร็ว, อนึ่งลูกค้าแต่แรก
ได้บันทุกเข้าออกไปขายเมืองอื่นนั้น, ที่หลังรู้ว่าเข้าแพงก็ซื้อเข้าที่เมืองอื่นมาขายที่เมือง
นั้น, ช่วยกำลังคอเวอร์นแมนต ๆ ก็ได้จัดการทุกอย่าง, ที่จะให้ไปมาได้โดยเร็ว, จึง
ได้ผ่อนผันให้เป็นขึ้นน้อยที่สุด, ก็ซึ่งมีผู้ติเตียนไวยสรวยคอเวอร์นนาเยเนอราลนั้น,
ข้าพเจ้าเห็นว่าควรจะชมท่านเป็นอันมาก, เพราะท่านได้คิดการข้างน่าไว้, ตั้งแต่เมื่อเข้า
ยังไม่แพง, แลก็ยังไม่ได้หยุด, ทำการแข่งแรงตลอดไป, ข้าพเจ้าไม่หยากจะอวดเลย,
การอย่างนี้เป็นสุขแต่สิ่งซึ่งเป็นประธานในสกลโลกจะโปรด, แม้ว่าคุณจะตายบั้งนั้น,
จะติเตียนท่านไวยสรวยไม่ได้, การใหญ่ดังนั้นก็เหลือบุญญาแห่งบุคคล ะ

สุเอชกแนล

๑ คือคลองขุดใหม่ในเมืองไฮยคูบโต, ที่ภาษาอังกฤษเรียกว่าอียิปต์, ซึ่งเป็นคลองลัดต่อทะเลแดง, กับทะเลเมดิเตอร์เรเนียน, ให้กำปั่นใหญ่ในเมืองยุโรปมาค้าขายในทวีปเอเชียได้โดยเร็ว, เพราะในคราวก่อนนั้น, เรือกำปั่นใบแลเรือกำปั่นไฟ, ต้องเดินรอบเบกคอฟกูดโฮบ, แปลว่าแหลมหัวใจดีเป็นทางอ้อม, เรือกลไฟเดินได้ตั้งแต่ยุโรปมาถึงอินเดียในประมาณ ๒ เดือน, แล้วต้องเอาถ่านลึลลันทุกให้กลไฟใช้ในตามทาง, ระวังเรือที่เหลื่ออยู่นั้นมันทุกสิ้นค่าได้น้อยนัก, ทั้งเสียเวลาก็มาก, ถ้าเป็นเรือใบเดินถึงสามเดือนเศษสี่เดือน, จึงจะถึงเมืองอินเดีย, แต่เมื่อประมาณ ๒๕ ปีมาแล้ว, มีคนอังกฤษคนหนึ่ง, คิดเห็นว่าจะให้เรือกลไฟ, ซึ่งเป็นเรือเมล์ส่งหนังสือแต่เมืองกลักกัตตา, ถึงเมืองลอนดอน, ให้เรือเมล์ออกจากเมืองกลักกัตตา, ไปทางทะเลแดงเพียงถึงท่าสุเอซ, แล้ววนของขึ้นบนบก, มันทุกต่างบนหลังอูฐไปถึงเมืองอาเล็กซานเดอร์, ทางประมาณห้าพันเส้น, ที่เมืองอาเล็กซานเดอร์ให้เอาสิ่งของลงกำปั่นไฟอีก, ส่งที่เมืองลอนดอนก็ดี, เมืองฝรั่งเศสก็ตั้งขึ้น, แต่เมืองกลักกัตตาถึงเมืองลอนดอนทางประมาณเดือนเดียว, เรวกว่าแต่ก่อนสักครึ่งเท่า ครั้นในภายหลังเขาไม่ใช่อูฐ, แต่ได้ทำรถไฟมันทุกสิ้นค่าส่งเมล์ไปมา, แต่ท่าสุเอซถึงเมืองอาเล็กซานเดอร์นั้น, ความเรื้องนั้นแจ้งอยู่ในหนังสือหม่อมราชวงศ์ไทยกะต่าย, ว่าด้วยราชทูตออกไปเมืองลอนดอน, ซึ่งได้ลงพิมพ์ไว้ในกรุงเทพหลายปีมาแล้ว, ครั้นในคราวหลังนั้น, มีอินนิเยินายช่างฝรั่งเศสคนหนึ่ง, ชื่อมองซิเออร์เดอเลเซบ, คิดเห็นว่าการขนของขึ้นบนบก, แล้วเอาลงบนทุกเรือนั้น, เป็นที่ลำบากมาก, ควรจะขุดคลองลัดให้เรือกลไฟเดินไปได้ตลอด, ตั้งแต่ทะเลแดงถึงทะเลเมดิเตอร์เรเนียน, แล้วเรือกำปั่นคงจะเดินได้สะดวกไม่ต้องเป็นการลำบากขนของขึ้นลง, แต่เมื่อแรกมองซิเออร์เดอเลเซบ, คิดขึ้นดังนี้ไม่มีผู้เห็นชอบด้วยเลย, บางคนว่าขุดไม่ได้ทีเดียว, บางคนว่าขุดแล้วรักษายาก, ด้วยแผ่นดินอียิปต์นั้นเป็นทะเลทราย, เมื่อลมพัดมาทรายก็ไหลไปไหลมาตามลม, แต่เอมเปอเรอร์นโปเลียนนั้น, ทรงเห็นด้วยตามคำมองซิเออร์เดอเลเซบว่าควรจะทำ, ฝรั่งเศสหลายคนจึงได้เรียวกันลงทุน, แล้วเจ้าไกโรคือไวเซอร์อียิปต์ก็ให้เงินช่วยด้วย, แลเกณฑ์คนไปช่วยด้วย, การลงทุนขุดคลองนั้น.

คิดเปิดเสรีงัดได้สามแสนเจ็ดหมื่นหกพันชั่ง, ซึ่งได้สำเร็จ, เรือกำปั่นใหญ่ได้เดินเสมอ
ตั้งแต่ ๕ ปีมาแล้ว, แต่ในปีมีฤกษ์ดีศักราช ๑๘๗๒, บั๊วอกจัตวาคนนั้น, มีเรือชาติ
อังกฤษเดิน ๖๗๑ ลำ, ฝรั่งเศสแปดสิบห้า, อิตาลี ๖๖ ลำ, ฮอลันดา ๖๑ ลำ, เยอรมนี
๑๖ ลำ, ฮอลันดา ๑๓ ลำ, โปรตุเกส ๑๐ ลำ, กับเรือชาติอื่นๆ อีกรวมเป็น ๑๐๘๓ ลำ,
หนึ่งผู้เรียบเรียงการชดเชยนั้น, ต้องลงทุนมากหยากจะได้กำไรบ้าง, จึงเรียกค่าเรือเดิน,
ค่าธรรมเนียมแรงนัก, ลูกค้าทั้งหลายจึงร้องขอคอเวอร์นแมนต์หลายประเทศ ๆ, จึงได้
ตั้งราชทูตประชุมปรึกษากันในลอนดอน, ราชทูตกับมินิสเตอร์เดนาบดีฝ่ายเมืองไกวโร, ซึ่ง
เป็นเมืองหลวงของอียิปต์ แลมินิสเตอร์เดนาบดีเมืองตุรกี, ซึ่งอียิปต์เป็นเมืองขึ้น, ได้
ประชุมปรึกษาตกลงกันตั้งพิกต์ใหม่, แต่มองซิเออร์เดอเลคเชบไม่ยอมเรียกพิกต์ใหม่.
แล้วมองซิเออร์เดอเลคเชบว่าจะปิดทาง, ก็จะไม่ปิดคลองเสีย, แต่เจ้าไกวโรเพราะซึ่งได้
สัญญากับราชทูตไว้แล้วท่านจึงให้เรือรบไปลาดตระเวนอยู่ในคลอง, แลให้ทหารขัดตั้งทัพ
รักษาชายคลอง, ไม่ให้มองซิเออร์เดอเลคเชบบัดคลองได้

ฝ่ายมองซิเออร์เดอเลคเชบ, จึงต้องยอมเรียกค่าธรรมเนียมตามพิกต์ใหม่, แต่
ได้ออกไปประกาศความเรื่องนี้จะเกิดอีก, แลฝรั่งเศสที่เมืองปารีสหลายคนบ่นว่า, เรา
ได้ลงทุนทำซึ่งจะไม่ยอมให้เรียกเอาค่าธรรมเนียมเดินเรือ, ขอคืนทุนที่ได้ตั้งไว้นั้นไม่เป็น
ยุติธรรม, แลคนซื้อตรงในเมืองอื่น ๆ คงจะเหน็ดด้วยมาก, ถ้าคอเวอร์นแมนต์
ต่างประเทศยากจะบังคับ, เรื่องเงินค่าธรรมเนียมเดินเรือในคลองนั้น, ควรจะชดเชย
ไว้ก่อนจึงจะบังคับได้,

แต่นี่จะว่าด้วยพระนามพระเจ้าแผ่นดิน

แลผู้ครองแผ่นดินในทวีปยุโรป แลทวีปเอเชีย

ลำดับต่อดุริยประณีตที่แปดต่อไป

โปรตุกอล

สมเด็จพระเจ้าหลุยส์ที่หนึ่ง, กษัตริย์ของกรุงโปรตุกอล, ประสูตวัน
สามสิบเอ็ดเดือน ออกโตเบอร์, ฤกษ์ดีศักราช ๑๘๓๘, ได้ฐานภิกษุแทนพระเชษฐาธิราช,
ซึ่งไม่มีพระราชโอรสจะสืบวงศ์, วันที่สิบเอ็ดเดือนธันวาคม, ฤกษ์ดีศักราช ๑๘๖๑,
พระชนมายุได้สามสิบหก, เป็นปีที่สิบสี่ในราชสมบัติ,

รุดเซีย

สมเด็จพระเจ้าอาเลกซันเดอร์ที่สอง, เอมเปเรอร์ราชาริราชของกรุงรุดเซีย, ประสูตวันที่ยี่สิบเก้า เดือนเอปรีล คฤศตศักราช ๑๘๑๘, ได้ภานภิกพแทนพระราชบิดา, วันที่สอง เดือนมารช, คฤศตศักราช ๑๘๕๕, พระชนมายุได้ห้าสิบหก เป็นปีที่ยี่สิบ, ในราชสมบัติ

สวีเดนคั่นแอนดันนอเรเว

สมเด็จพระเจ้าออกคาที่ที่สอง, กิงบรมราชาของกรุงสวีเดนคั่นแอนดันนอเรเว, ประสูตวันที่ยี่สิบเอ็ด เดือนยันนุแวงวี, คฤศตศักราช ๑๘๒๘, ได้ภานภิกพแทนพระบรมเชษฐาธิราช, ซึ่งไม่มีพระราชโอรส จะสืบวงศ์, วันที่สิบแปด เดือนดิเซมเบอร์, คฤศตศักราช ๑๘๗๒, พระชนมายุได้สี่สิบห้า เป็นปีที่สามในราชสมบัติ

แซกซอนี

สมเด็จพระเจ้าอาดเบิร์ตที่หนึ่ง, กิงบรมราชาของกรุงแซกซอนี, ประสูตวันที่ยี่สิบสาม เดือนเอปรีล, คฤศตศักราช ๑๘๒๘, ได้ภานภิกพแทนพระราชบิดา, วันที่ยี่สิบเก้า เดือนออกโทเบอร์, คฤศตศักราช ๑๘๗๓, พระชนมายุได้สี่สิบหก เป็นปีที่สองในราชสมบัติ

ตุรกี

สมเด็จพระเจ้าอับดุลฮาซิทซ่านสุลต่านราชาริราช, ของตุรกีอาณาจักร, ประสูตวันที่เก้า เดือนเพบวารี, คฤศตศักราช ๑๘๓๐, ได้ภานภิกพแทนพระบรมเชษฐาธิราช, วันที่สิบห้า เดือนยูน คฤศตศักราช ๑๘๖๑, พระชนมายุได้สี่สิบสี่ เป็นปีที่สิบสี่ในราชสมบัติ

เวอร์เทมเบอร์ก

สมเด็จพระเจ้าการ์ลที่หนึ่ง, กิงบรมราชาของกรุงเวอร์เทมเบอร์ก, ประสูตวันที่หก เดือนมารช, คฤศตศักราช ๑๘๒๓, ได้ผ่านภิกพแทนพระราชบิดา วันที่สิบห้า, คฤศตศักราช ๑๘๖๔, พระชนมายุได้ห้าสิบเอ็ด เป็นปีที่สิบเอ็ดในราชสมบัติ

ฝรั่งเศส

มาฆานัมภิกขุชอนดกอกอฟมิกเคนตา, เปเรติเคนต์หัวหน้าประธานาธิบดี, ของ
ลัทธิลัทธิฝรั่งเศส, เกิดวันที่สิบสาม เดือนมิถุนายน, คฤศตศักราช ๑๙๐๘, ได้รับตำแหน่งยศ
เปเรติเคนต์ วันที่สิบสี่ เดือนเมษายน, คฤศตศักราช ๑๙๗๓ อายุได้หกสิบเจ็ด, ว่าราชการ
ได้สองปี.

สเปน

อิมิลิโอกาเตลา, เปเรติเคนต์หัวหน้า ประธานาธิบดี, ของเคาน์ซิลเมืองสเปน,
เกิดเมื่อคฤศตศักราช ๑๙๓๒, ได้รับตำแหน่งยศเปเรติเคนต์, วันที่เจ็ด เดือนสิงหาคม,
คฤศตศักราช ๑๙๗๓, อายุได้หกสิบเจ็ด, ว่าราชการได้สองปี

จะว่าด้วยนามพระเจ้าแผ่นดินในทวีปเอเชียในบัดยบันนี้

สยาม

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว, สมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์
พระจุลจอมเกล้าเจ้าแผ่นดินสยาม, เป็นพระเจ้าแผ่นดินในรัชกาลที่ห้า, ในพระบรมวงษ
ซึ่งได้ประดิษฐาน, แด่ดำรงกรุงรัตนโกสินทร์มหินทรายุทธยา ณะประเทศบางกอก, เป็น
พระบรมราชธานีมหานคร ใหญ่ทั้งสยามเหนือสยามใต้, แด่เป็นบรมราชาธิราชแก่
ประเทศที่ใกล้เคียง, คือลาวเฉียง ลาวลาวเกรียง มาลายู, แลอื่น ๆ ฯลฯ สมภพณ
วันที่สิบเอ็ด เดือนสิงหาคม, คฤศตศักราช ๑๘๕๓, พระบรมราชวงษานุวงษ, แด่
ท่านเสนาบดีข้าราชการทั้งปวง, พร้อมกันโปรดถวายให้พระองค์สืบราชอิสริยยศ, แทน
พระบรมชนกนาถ, ณ วันที่หนึ่ง เดือนธันวาคม, คฤศตศักราช ๑๘๖๘ ได้
บรมราชาภิเศกวันที่สิบเอ็ด เดือนธันวาคม, คฤศตศักราช ๑๘๖๘, โดยวิเยนซี, ได้ละ
ราชสมบัติออก ทรงผนวช, วันที่สิบหก เดือนสิงหาคม, คฤศตศักราช ๑๘๗๓, ได้
บรมราชาภิเศกครั้งที่สอง, รับราชสมบัติเต็มอำนาจ มีพระชนมายุบริบูรณ์, เช่นภาษา
อังกฤษเรียกว่าติเกิ้ลออฟเอตย์, วันที่สิบหก เดือนธันวาคม, คฤศตศักราช ๑๘๗๓,
พระชนมายุได้สิบสอง ปีที่เจ็ดในราชสมบัติ

พม่า

สมเด็จพระเจ้าเมงดวงเมง, พระเจ้าช้างฉัตรทันต์, ซึ่งเป็นเจ้าของช้างทั้งหลาย, แลพระเจ้าช้างเผือกเป็นเจ้าของแร่ทองคำ แร่เงิน แร่ทับทิม แร่อำพัน แร่หยก, เป็นเจ้าปืนใหญ่แก่ชมพูทวีป, แลเฒ่าไปรราชาธิราชอาณาจักร แลประเทศต่าง ๆ, ซึ่งมีเจ้าผู้ครอง, ได้นั่งเสวยรัตนตรัย แลเป็นผู้บำรุงพระศาสนา, เป็นพระเจ้าแผ่นดิน สืบเนื่องมาจากพระอาทิตย์, เป็นเจ้าชีวิต, เป็นพระเจ้าทรงธรรม, ซึ่งได้รับนามยศตามภาษาพม่า, เป็นผู้สว่างในไตรภพโลก, แลเป็นราชาธิราชของอาณาจักร, ที่จะคณานับไม่ได้, แลเป็นพระสัพพัญญูจบทุกประการ, ฯลฯ ประสูตรในปีมฤคยุตศักราช ๑๘๓๓, ได้ภานภิกพโดย เนรเทศพระบรมเชษฐาธิราช จากราชสมบัติ, พระชนมายุได้หกสิบเอ็ดปี เป็นปีที่ ยี่สิบสามในราชสมบัติ

จีน

สมเด็จพระเจ้าทองเจ๋องเต้, แต่ก่อนทรงพระนามว่ากีเซียง, เฒ่าเปเรอราชาธิราชของจีนอาณาจักร, เป็นพระเจ้าแผ่นดินที่แปดของบรมวงษตาฉิงพวกตาด, ซึ่งได้ผลิตวงศ์แห่งของพวกจีน, ในปีมฤคยุตศักราช ๑๖๔๔, ประสูตรวันที่ยี่สิบเจ็ดเดือนเอปวิน, คฤศตศักราช ๑๘๕๖, ได้ภานภิกพแทนพระราชบิดา, วันที่ยี่สิบสองเดือนออกเกิด, คฤศตศักราช ๑๘๖๑, โดยวิเยนซีได้รับอำนาจเต็ม, มีพระชนมายุบริบูรณ์, ซึ่งภาษาอังกฤษเรียกว่า, คิเกลร้อฟเฮดย์ ไม่ต้องมีวิเยนซ์, ณ วันที่ยี่สิบสาม เดือนเพปปรูวรี, คฤศตศักราช ๑๘๗๓, พระชนมายุได้สิบแปด เป็นปีที่สิบสี่ในราชสมบัติ

ญี่ปุ่น

สมเด็จพระเจ้าเมกุมิโกะโทมิกาโด, ราชาธิราชของกรุงญี่ปุ่น, ประสูตร ณ วันที่ยี่สิบสอง เดือนเสปเตมเบอร์, คฤศตศักราช ๑๘๕๒, ภานภิกพแทนพระราชบิดา, ในปีมฤคยุตศักราช ๑๘๖๗, ได้ทรงเปลี่ยนคอลลสดิอุชัน, กฎหมายธรรมเนียมราชการแผ่นดินตามอย่างยุโรป, เลิกอำนาจไคคุน, ซึ่งเป็นเจ้าได้ว่าราชการแผ่นดิน, แลคโคโมคเจ้าประเทศราช, ซึ่งมีอำนาจเต็มในอาณาจักรของตนเสียหมด, มีอำนาจแต่พระองค์เดียว, ในปีมฤคยุตศักราช ๑๘๖๘, พระชนมายุได้ยี่สิบสาม เป็นปีที่แปดในราชสมบัติ

เปอร์เซีย

สมเด็จพระเจ้านักศรเดคตินชาอินทราราชาธิราชของกรุงเปอร์เซีย, ประสูตวันทีสี่ เดือนเสฟเตมเบอร์, คฤศตศักราช ๑๘๒๘, ได้กานภิกพแทนพระราชบิดา, วันที่สิบ เดือนเสฟเตมเบอร์, คฤศตศักราช ๑๘๔๘, พระชนมายุได้สี่สิบห้า เป็นปีที่สิบเจ็ดในราชสมบัติ

นิทานโบราณว่าด้วยราชสีห์กับช้าง

๑ กาลวันหนึ่ง, ยังมีราชสีห์อยู่ตัวหนึ่ง, อยู่ในถ้ำอันใหญ่. ก็หากินของตัว, แลหาของที่ถ้ำอื่น ๆ มาใส่ที่ถ้ำของตัว, แลเขาคิดมีความซื่อสัตย์, คิดแต่จะให้ถ้ำของเขาเจริญดี, แลคบพวกพ้อง, แลคิดจะให้เปนสามัคคีเปนต้น, แลเพื่อสัตว์อื่น ๆ จะมาอยู่ในถ้ำนั้นต่อไป, ภายน่าจะได้เป็นที่ซื่อเสียงปรากฏให้สัตว์นั้นทั้งปวงจึงคิดให้ดีด้วยเขาไม่ไว้, แลสัตว์จะได้สรรเสริญราชสีห์ตัวนั้น, แลเขาได้ไปเที่ยวดูในถ้ำนั้น, เพื่อจะได้ห่มดจดให้เจริญขึ้น, ก็มาเวลาวันหนึ่ง, เขาได้เดินไปเที่ยวตรวจถ้ำของเขา ๆ ก็ได้พบช้างเข้าตัวหนึ่ง (ที่เจ้าของเขาปล่อยไปแล้ว, ด้วยช้างนั้นแก่แล้ว, เห็นว่าจะใช้การไม่ได้เขาจึงปล่อยไป, แลเขาได้ใช้มานานแล้ว, เขาจึงคิดถึงบุญคุณของช้าง, ที่เขาได้ใช้มานาน, เขาจึงปล่อยให้ไปตามใจไม่ขัดขวาง ครั้นช้างได้ไปถึงที่, จึงไปในถ้ำที่ราชสีห์อยู่, เห็นถ้ำนั้นใหญ่มากว้าง แลสะอาดผอศควรเราจะอยู่ได้, ไม่ต้องทำอะไรต่อไป, แล้วเขาเข้าไปอยู่ในถ้ำแห่งหนึ่ง) ครั้นราชสีห์ไปปะเข้า แลราชสีห์จึงรู้ว่าคงจะสู้เราไม่ได้เป็นแน่แล้ว, ราชสีห์จึงเข้าไป ครั้นช้างเห็นราชสีห์เข้าก็โกรธ, หารู้ว่าราชสีห์ทำถ้ำไม่, แลหมายว่าตัวใหญ่โตราชสีห์คงสู้ไม่ได้, จึงเอาอำนาจของตัวเข้าพูดกับราชสีห์, ว่าท่านอย่าทำไม่จึงได้เข้ามาในถ้ำของเรา, ที่เราได้มาอยู่ในนี้, แลท่านเห็นว่าถ้ำนี้ไม่โสโครก, แลเรียบร้อยดีไม่ต้องทำอะไร, ท่านจะมาแย่งเราอย่างไรได้, ท่านกลัวท่านจงออกไปเสียจากถ้ำนี้ให้พ้นเถิด ราชสีห์จึงตอบว่าทำไมเราได้มาอยู่แต่เดิม, แลเราได้รักษาถ้ำนี้มาช้านานแล้ว, เราได้ออกไปเที่ยวตรวจทำถ้ำของเราอยู่เสมอ, ภาเราเดิรมาวันนี้นำปะท่านเข้าวันนี้, ท่านจะมาไล่เราดังนี้จะได้ฤฯ, เราไม่กลัว

ท่านดอกร, เราได้เป็นราชสีห์เป็นใหญ่ในสัตว์ทั้งปวง, ท่านมาดหมื่นเรานัก, ท่านจงไปเสียจากถ้ำของเรา, ๆ ไม่ชอบใจให้มีสองคนอยู่ในถ้ำนี้, เราจะได้รักษาผู้เดียว. ครั้นช้างได้ฟังดังนั้น, จึงพูดว่าท่านมาดดอกร, เราโตกว่าท่านมากนัก, จ้าแล้วจ้ะว่า. ท่านมีอำนาจมีฤทธิ์อย่างไร, ท่านทำอะไรได้, เราอาเราให้คนใช้ได้, เราได้ให้เขาที่เราทำงานการได้สารพัด, ก็ท่านทำอะไรได้. ราชสีห์จึงหัวเราะแล้วว่า, ท่านเอ๋ยท่านนี้โง่นัก, ยังจะแค้นมาดอกร, ถึงมีวิชาจริง, มีแต่วิชาให้เขาใช้มันจะใช้ได้ๆ, เราอาเราไม่ได้ให้เขาใช้, เรามีบุญญาเราก็ได้ทำนุบำรุงถ้ำของเราให้เจริญดี, เราจะได้อยู่ให้สบายไปภายหน้า, แลเราคิดว่าจะให้คนรักเรา, ก็เพราะบุญญาความดีของเรา, ไม่ได้ให้เขาใช้, ให้คนเขาชอบไม่ต้องเหน็ดเหนื่อยเปล่า. ครั้นช้างได้ยินดังนั้น, ก็ยังมีความโกรธมากขึ้นจึงว่า, ท่านอย่าพูดฉวนวายเป็น, มาแต่เสียงกันใครจะดังมีอำนาจกว่ากัน, ถ้ายิ่งกว่าใครคนนั้นอย่าอยู่ในถ้ำนี้ (ที่เขาพูดนี้เพราะความโง่ของเขา, หมายถึงตัวโต) จึงร้องแผดเสียงด้วยเต็มกำลังของตัวจนคอจะแตกก็หาสดังไม่, แล้วราชสีห์จึงร้องแผดเสียงขึ้นบ้าง, เสียงนั้นดังมากกว่าช้าง, (ด้วยเป็นราชสีห์) ช้างก็ตกใจกลัวตัวจึงวิ่งหนีไปในป่าด้วยความกลัวแลความละอาย, แล้วราชสีห์ก็กลับไปที่อยู่ของตน จะกล่าวถึงช้างไปอยู่ในป่า, สันกลัวแล้วจึงคิดขึ้นมาได้, ว่าเราจะกลัวทำไมไม่ต้องการ, แล้วก็กลับไปอยู่ที่ในถ้ำอย่างเดิม. ภอราชสีห์ไปเที่ยวตรวจในถ้ำก็ไปปะข้างเข้าอีก, ก็ทรมึงกันกับราชสีห์, ๆ ก็แผดเสียง. ช้างก็วิ่งหนีไปอีกอย่างนั้น, ถึงสองหนตามหน, (ก็เพราะความโง่หยากได้ถ้ำนั้น, แลคิดว่าตัวโตว่าไปมีแต่ยศเป็นที่ยิ่ง,) วันหนึ่งเขาคิดขึ้นมาได้, ว่าเราจะนั่งอยู่ทำไม, นายเราก็นาย, ถึงเขาใช้เราไม่ได้ก็เอาเถิด, เขาคงคิดถึงบุญคุณเราที่เขาใช้มั่งดอกร, จ้าเราจะไปอ้อนวอนนายเรา, ให้ไปช่วยไ้ราชสีห์ให้ไปเสียจากถ้ำ, ถ้านายเราชวนพวกพ้องไปไ้ราชสีห์, ๆ ก็คงกลัว, เราคงจะอยู่ในถ้ำได้สบายเป็นแน่. ครั้นคิดแล้วจึงไปบอกกับนายว่า, นายช่วยไปไ้ราชสีห์เสียทีเถิด, ฉันไปอยู่ในถ้ำราชสีห์เขาไปไ้ฉัน, ฉันอยู่ไม่ได้ก็ต้องมาบอกนาย, ขอให้นายช่วยพากันไปไ้ราชสีห์ให้ฉันอยู่ได้สบายเถิด, จ้าแล้วก็ออกมาจากนาย, ครั้นนายได้ทราบแล้วก็มี ความสงสาร, จึงคิดว่า จ้าเราจะไม่วอนเพื่อนของเราให้ไปช่วยไ้ราชสีห์เสียเหนจะดี, ด้วยช้างนี้มีคุณกับเรา

มาก, ว่าแล้วก็ไปชวนพวกพ้องที่รู้จักกันเป็นอันมาก. เล่าความที่ข้างมาบอกทุกประการ, แล้วคนเหล่านั้นจึงว่า, ไม่ใช่ชะตาของเรา, แลไปเผื่อราชสีห์แผดเสียงเอาเรา, ทุ กี่จะมีตายเสียฤ. ครั้นนายข้างได้ยินดังนั้นแล้ว, ก็มาคิดว่าราชสีห์ทำไมใคร่ได้, มารังแกข้างของ เราเปล่าๆ, เปนไรก็เปนไป, เราก็คงไปคนเดียว, ว่าแล้วก็รีบไปในถ้ำ, ที่ราชสีห์อยู่นั้น, ก็ไปกับข้างข้างนั้นไป. ครั้นปะราชสีห์เข้า, ราชสีห์เห็นคนเข้าก็แผดเสียงอันดัง, นายข้างบนหลังข้างก็แตกตกข้างตาย, ครั้นข้างเห็นนายตายก็เสียใจเป็นอันมาก, แล้วแลวิ่งหนีไปยังป่าที่ตัวอยู่แล้ว, จึงมาคิดว่า, ไหนๆ นายเราก็คงสู้ไม่ได้, จำเราจะไปบอกข้างทั้งปวง, ให้ไปช่วยรบฆ่าราชสีห์, เราก็คงอยู่ได้โดยสบาย, คิดแล้วก็ไปบอกข้างทั้งปวงว่าให้ช่วยกันฆ่าราชสีห์ให้ตายเสียทีเถิด, เราจะได้อยู่ในถ้ำให้สบาย, ถ้าเราได้เราจะแทนคุณท่าน, ว่าแล้วก็พากันมายังถ้ำราชสีห์. ทุ เห็นข้างมาเป็นอันมาก, จึงคิดเห็นวามามากนัก, เห็นจะเหลือกำลัง. ราชสีห์จึงร้องเรียกพวกราชสีห์ทั้งปวงๆ ก็วิ่งมาเป็นอันมาก, ต่างคนต่างเห็นกันเข้า, ก็มีความโกรธเป็นอันมาก, ก็เข้าสู้รบกันเปนสามารถข้างเห็นจะสู้ราชสีห์ไม่ได้, ด้วยมีกำลังกว่าก็วิ่งหนีไปหมด. ยิ่งเหลือแต่ข้างตัวเก่าอยู่ตัวเดียว, (ด้วยมีความทูลฐึมานะอันกล้า, แลความโง่เป็นประมาณ,) ราชสีห์เหล่านั้น, ก็ฆ่าข้างนั้นตาย ราชสีห์ตัวนั้นก็อยู่สบาย, ไม่มีใครมาจวนต่อไปอีกเลย. ะ

๑ (คำเปรียบว่าความโง่, แลคิดปราฐานร้าย, ไม่รู้จักว่าจะสู้เขาได้ฤาได้, คอยแต่จะทำยคว่าตัวใหญ่ไม่ได้, ต้องต้อนานาจนต้นจึงจะได้. ะ

๑ ยังมีคนชราคนหนึ่ง, อยู่มากับชายหนุ่มผู้หนึ่ง, ซึ่งเป็นญาติแก่กัน, ครั้นอยู่มาวันหนึ่ง, คนชราผู้นั้นไปเที่ยวในตลาด, เห็นผลเงาะแรกมีมาในท้องตลาด, ก็หยากจะใคร่ซื้อไปกิน, จึงเดินเข้าไปถามผู้ขายเงาะนั้นว่า, เท้าไรต่อเฟื่อง (เพราะแก่เป็นคน หุนหวกมักกลัวเสียงดัง, จึงได้ใช้หนังสือตัวโตไว้เป็นที่สังเกต,) เจ้าของเงาะจึงบอก ว่าสิบผลต่อเฟื่อง คนชราผู้นั้นก็เอาเงินสตึงให้แก่เจ้าของเงาะนั้นสตึงหนึ่ง, แล้วกรับเอาเงาะนั้นมา, ครั้นเดินมาถึงบ้านก็คิดว่า, เราจะเอาเงาะนั้นขึ้นไปบนเรือน, ก็จะต้องแบ่งให้แก่หลานเสียบ้าง, เห็นเราจะกินไม่อิ่ม, เราจะเอาเงาะนั้นซ่อนเสียบ้าง, จะเอาขึ้นไปแต่ห้าผล, แล้วเราจะเข้ากินด้วย, ถ้าหมดแล้วก็แล้วกัน, คิดดังนั้นแล้วจึงเอาเงาะนั้นไป

ชวนไว้ในครกตำเข้าดิบห้ำผด, เอาขึ้นไปให้หลานแต่ห้ำผด, เมื่อเวลาคนชราเจริญอายุ
มานั้น, หลานแดงอยู่, ครั้นเห็นตาเอางะไปชวนไว้ในได้ครกก็มีได้ว่าประการโต,
ครั้นตาเอางะมาให้, หลานจึงถามว่า, ตาได้เางะมาเท่านั้นฤ. ตาได้ฟังหลานถามก็
ตกใจ, จึงคิดจะบอกจริงให้แก่หลาน, แต่ยังหัดความเสียดายไม่ลง, จึงทำเป็นไม่ได้ยิน,
แล้วกลับถามหลานว่า, อาไรหาหลานจึงพูดว่า, ธรรมนิยมในบ้านเมืองทุกวันนี้เขาจะ
เอาจริงกันหมดแล้ว, การที่เหลวๆ ไหลๆ เขาไม่ใช้กันเลย, ตาจะมาทวงกินอยู่อย่างนี้
ไม่ควร. ครั้นตาเห็นหลานว่าสิ่งนั้น, จึงคิดว่า, เขารู้เท่าเอาแต่ครั้ง, ถ้ารู้ไม่ถึงจึงจะเอา
ให้เต็ม, คิดดังนั้นแล้ว, ก็ลงไปเอางะมาให้แก่หลานอีกห้ำผด, แล้วจึงพูดว่า, ตั้งแต่
ข้าแก่ตัวลงนี้, หูกหนวก, ตาก็มัว, หลงก็หลง, ผิดปรกตินับอาไรก็ไม่ใคร่จะถ้วน, เจ้า
อย่าถือโทษเราเลย, เราไม่เกล้งจะแบ่งให้เองน้อยดอก, เพราะข้านับผิดไป.

นิทานสองเรื่องของท่านขุนศรีทนต์ไชย.

คำโคลงแลบทกลอนต่าง ๆ

ทำมิดอกฉบับได้	พันวากัด
ทำชอบเสมออุณา	เขตรชั้น
อย่าคิดจิตตรัสสัญญา	หลักลับอยู่แยะ
ผิดชอบที่ทำนัน	หากให้คนเห็น
พวกพ้องผิดเท่าช้าง	จำเภา
พวกอื่นผิดเท่าเหา	หากรู้
โทษตนเท่าภูเขา	คิดบิตไว้เฮย
โทษท่านเท่าถ้อยสุ	ส่งให้เหนสูง
สกุลส่อชาติให้	เหนการ
กล่าววมโนโอพาน	ข้ามช้อย
มาระยาตรส่อตันตาน	เหนสาวาใจนา
หวานสันคจหาอ้อย	กล่าวถ้อยเจริญผล

บทกลอนเพชมงกุฏ

ร่าย ๑ ศรีสุดาสุดสวาสดี, ไท้ธิดาขจรษัตรา, หวังกริษารมเขต, เต็ดโกเมท-
กุสุมา, ทำปฤษนาแนะให้, แก้วดอกล้มเลอเดิยว, เวียนรอบเสรีจดับ, เหาบขบัน
มาทับ, กับธระเชยชิต, แล้วจุมพิตรบบผา, ทัดกรรนาแห่งนาง, ข้าเลื่องทางเนตรคั่น
สทอนฤไทยทวัน, แล้วเทพินทรลีลาษ, ขึ้นสู่ราชวาทอง, สมนนงแห่ห้อม, ล้อม
เสด็จโดยขบวน, นางวิญจวนจ้อท้าว, ออกผเฝ้าเพียงทอง, แหว่ม่านมองเหเดียวหลัง,
จนถึงวังเวียงราช, ขึ้นสู่ปราสาทกระเมนเสว, เพราะเสน่ห้กล่มเร้า, เร่งร้อนภายใน. ะ

กาพย์ ๑ ครั้นนางโคดคลาศแคล้ว, พระปลุกพิเลียงแล้ว, เล้าสันสตุคความ. ะ

๑ พี่เอยนางงามแท้, น้องใครได้นางแท้, เสน่ห้นันสตุคหวัง. ะ

ร่าย ๑ พี่เลียงพังพานารถ, ยอกรอภิวาทบังคม, ออย่าปรารมเลณพ้อ,
นางก็ส่อปฤษนา, เสน่หาแห่งท่านไท้, ข้าพลันได้โดยกล, ซึ่งบอกยบดบันหา, เอา
บุษบาเวียนเคียว, บอกมณเทียรแห่งห้น, ว่าเจ็ดชนปราสาท, ซึ่งบุบผะชาติทิดกรรณ,
บอกคำคัญนามเมือง, ชื่อกรรณเรืองบุรี, ซึ่งเทพียาบผา, แะมารตามิตรงค์, พระองค์
ชื่อท้าวทนต์ราช, ซึ่งเอาบุบผะชาติจุมพิตร, นางใครชิตชมท้าว, อันดอกล้มบันทับ,
กับธราแนบเนื้อ, คือใครร่วมรศเกือ, กับท้าวศขรมย. ะ

กาพย์ ๑ พระนิยมนำพิเลียง, ดั่งได้นชเนื้อเกลี้ยง, แแนบเคล้าคดังชม. ะ

๑ พี่เอยฉันใดจักได้, วานพี่ช่วยชักให้, ร่วมน้องดจปอง. ะ

๑ ถ้าพระทองอย่าเศร้า, เชิญพระแปรองค์เจ้า, เช่น เชื้อพราหมณา. ะ

ขอแจ้งความให้ทราบทั่วกัน

๑ ขอแจ้งความมายังท่านทั้งหลาย, ผู้ซึ่งจะรับหนังสือตรุโนวาทนี้, ให้ทราบ
ทั่วกัน, ด้วยหนังสือตรุโนวาทที่ทำโดยวันข้ากว่าแต่ก่อน, ด้วยผู้ที่ท่านจะช่วยส่งข่าว
นั้น, ท่านไม่ใคร่จะส่งมาโดยเร็ว, การจึงต้องช้าไป, แต่ขอท่านทั้งปวงที่สัญญาว่าจะ
ให้คนมารับนั้น, จงให้คนมารับตั้งแต่เวลาบ่ายสามโมงแล้วไป, ที่ข้าพเจ้าจะให้คนไปส่ง
นั้น, ตามแต่เวลาที่การจะแล้ว, แต่ก่อนข้าพเจ้ามิได้มีที่สัญญาเวลาให้ผู้มารับ, ผู้ซึ่งจะมา
รับก็มา, การแล้วทันทันบ้างไม่แล้วบ้าง, ข้าพเจ้าต้องขอโทษท่านผู้มารับแทบทุกครั้ง, ต่อไป
นี้ท่านผู้ใดจะให้คนมารับ, จงให้คนมาตามเวลาที่บอกไว้นั้นเทอญ. ะ

หนังสือศรโนวาท

๑ ขอแจ้งความให้ทราบทั่วกัน, ด้วยหนังสือศรโนวาทนี้, ข้าพเจ้าได้จัดการหวังจะให้เรียบร้อย, ก็ยังไม่เรียบร้อยเป็นปรกติลงได้, บัดนี้ข้าพเจ้าคิดเห็นว่า, หนังสือศรโนวาทที่ออกไปทุก ๆ ฉบับ, ข้าพเจ้าได้เอาข่าวต่าง ๆ มาลงในหนังสือศรโนวาทแล้วออกไปทุกคราวออก, มีข่าวดังที่ลงมาแล้วนี้, บางแห่งท่านผู้ได้ออกเงินซื้อไปก็จะชอบ, บางแห่งก็จะไม่ชอบ, เพราะหนังสือที่ออกไปนี้, ข้าพเจ้าได้จัดข่าวทั้งปวงมาให้เป็นการเดา ๆ, ที่ออกไปก็ไม่ถูกตามความประสงค์ของท่านผู้ซึ่งจะรับ, การที่เป็นประโยชน์แก่ท่านก็น้อยลง, ท่านผู้รับทั้งปวงก็ควรที่จะเสียตายนเงินเป็นอันมาก, ข้าพเจ้าขอท่านับมายังท่านทั้งปวง, ผู้ซึ่งได้ออกเงินซื้อหนังสือนี้, ขอท่านทั้งปวงจงได้ช่วยข้าพเจ้า, จัดการทำหนังสือนี้ให้เรียบร้อย, คือช่วยติเตียนในหนังสือศรโนวาทที่ขอไม่เป็นประโยชน์, ที่ท่านทั้งหลายไม่พอใจฟัง, เพราะเป็นการไม่เป็นที่พอใจของท่าน, แลขอให้ช่วยตักเตือนข้าพเจ้า, ให้หาสิ่งที่เป็นประโยชน์, ที่ท่านทั้งปวงปราฐานจะฟัง, แลประสงค์จะให้เป็นที่สืบสอนของคนต่อไปในภายหน้า, แลท่านทั้งปวงได้เห็นนิทานใดที่ดี, มีประโยชน์ควรจะสืบสอนชนทั้งปวงได้แล้ว, จงส่งมาให้ข้าพเจ้าลงพิมพ์ในศรโนวาท, จะได้เป็นที่สืบสอนแก่ชนทั้งปวงไปภายหน้า, ถ้าการที่จะจัดนี้เรียบร้อยลงได้แล้ว, คุณประโยชน์ก็มีแก่ทั้งปวงผู้ซึ่งช่วยจัดการนี้เป็นอันมาก, ถ้าการที่จะจัดให้เรียบร้อยนี้ไม่สำเร็จลงได้แล้ว ท่านผู้รับแลตัวข้าพเจ้าก็เป็นที่เสียใจ, เพราะท่านผู้รับท่านก็ได้ออกเงินซื้อ, ด้วยหวังจะทราบการต่าง ๆ แลหวังจะให้เป็นอย่างประโยชน์แก่ชนทั้งปวงต่อไปภายหน้า, การก็มีได้สมปราฐาน, ก็จะเป็นที่เสียใจของท่านผู้ซื้อ, ตัวข้าพเจ้าก็เป็นผู้ได้อุส่าห์จัดการเรื่องนี้, ก็หวังจะให้เป็นอย่างประโยชน์การก็หาเป็นประโยชน์ไม่, ข้าพเจ้าก็จะเป็นที่เสียใจเป็นอันมาก, ขอท่านผู้รับจงเห็นแก่สิ่งที่เป็นประโยชน์ในแผ่นดิน, จงช่วยจัดการนี้ให้สำเร็จด้วยเทอญ ะ

ข่าวราชการ

๑ ณ วันพฤหัสบดีแปด อุตฺราสาท แรมค่ำหนึ่ง, เวลาบ่ายแล้วพระบาท-
สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จทรงรถพระที่นั่ง, เสด็จทางสถลมารค, ทอดพระเนตร
สวนญ่นาวังสราญรมย์, เสด็จทรงพระราชดำเนินทอดพระเนตรต้นไม้ต่าง ๆ ในสวนญ,
แล้วเสด็จขึ้นทรงรถพระที่นั่งมาประทับนำวัตรราชประดิษฐ์เสด็จขึ้นบนพระอุโบสถ, ทรง
จุดเทียนพรรษาถวายพุ่มกับพระธรรมวโรดม, ถานานุกรมอันดีพร้อม ๒๕ องค์, พระสงฆ์
ถวายยถาสัพพี, เพลา ๓ โมงเช้าเสด็จกลับพระบรมมหาราชวัง, เพลา ๕ โมงเช้าเสด็จ
ออกพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัยโดย, ทรงเลี้ยงพระสงฆ์, ทรงจุดเทียนเครื่องทองน้อย, ทรง
นมัสการพระบรมอัฐิ พระอัฐิ ทรงทอดผ้าจากพระนามสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว, ซึ่งเสด็จ
ล่องลับไปแล้วนั้น, กับทั้งพระประยูรวงษ์ซึ่งทรงสถลอันใหญ่ยิ่ง, อันสมควรซึ่งจะ
ทรงประดิษฐานอยู่บนพระที่นั่งเสวตวรดิตร, อีกทั้งพระอัฐิซึ่งเป็นอันดีพึงต่ำลงมา,
พระราชทานถานานุกรมถวายสดปกรณ์แล้วเสร็จ, เสด็จทรงพระราชยาน, ไปประทับ
เกยวัดพระศรีรัตนศาสดารามด้านตะวันตก, แล้วเสด็จพระราชดำเนินขึ้นพระอุโบสถ,
ทรงเปลี่ยนเครื่องพระพุทธรัตนบัลลังก์ตามอย่างธรรมเนียม, เข้าวัดรัตนกฤ, ครั้นทรง
เปลี่ยนเครื่องแล้ว, พระครุราชพิธีจุดเทียนให้แว่น, เจ้าพนักงานก็ประโคมมหรทัก
แต่ระสังข์พิณพาทย์, แล้วเสด็จกลับขึ้นข้างใน, เวลาบ่าย ๕ โมงเศษ, เสด็จทรง-
พระที่นั่งรถ, เสด็จทางสถลมารคประทับวัดพระเชตุพล, เสด็จทรงพระราชดำเนินขึ้น
บนพระอุโบสถ, ทรงจุดเทียนพรรษาทรงถวายพุ่มพระพุทธรูปติมากรณ, แล้ว
เสด็จพระราชดำเนินไปวิหารพระพุทธรูปมاریไชย, แล้วเสด็จพระราชดำเนิน, ไปที่วิหาร
พระพุทธรูปชินราชวโรวาทบรมจักร, แล้วเสด็จไปที่พระวิหารพระพุทธรูปศรีมณีนารถ,
แล้วพระราชทานเทียนให้พระเจ้าน้องยาเธอ, พระองค์เจ้าดิษฐวรากรมาร, ไปจุดบูชา
ที่วิหารพระบำลไธย, แล้วเสด็จไปทรงนมัสการพระเจดีย์ ๔ องค์, แล้วเสด็จไป
ทรงจุดเทียนพรรษาที่วิหารพระพุทธรูปไสยาสน์, แล้วเสด็จพระราชดำเนินไปที่ตำหนัก,
พระเจ้าบรมวงษ์เธอกรมสมเด็จพระปรมานุชิต, ซึ่งเป็นใหญ่ในราชตระกูลฝ่ายข้าง
บรรพชิต, ทรงนมัสการพระอัฐิตามราชประเพณี, แล้วทรงถวายพุ่มสมเด็จพระ
พระวรวงษ์รัตนซึ่งเป็นอธิบดีในพระอาราม, แล้วเสด็จกลับพระบรมมหาราชวัง, ฯ

๑ ณ วันพฤหัสบดีเดือนแปดชวดสาธแรมสองค่ำ เวลาโม่งเช้าเสด็จทรงพระที่นั่ง
รถ. เสด็จไปประทับสรวณนำวังสราญรมย์. ทรงพระราชดำเนียรทอดพระเนตรต้นไม้,
แล้วเสด็จทรงพระที่นั่งรถมาประทับวัดราชบพิต. ทรงพระราชดำเนียรขึ้นพระอุโบสถ,
ทรงจุดเทียนนมัสการถวายพุ่มพระพุทธรูปนิมิตการณ, แล้วถวายพุ่มหม่อมเจ้าพระอรุณ
นิภาคนาการณ, หม่อมเจ้าพระศักดิ์ศรี, ถานานุกรมอันดับรวม ๓๓ องค์. ทรงถวาย
เสร็จแล้ว. พระสงฆ์ทั้งปวงก็สวดถวายไชยมงคลเสร็จแล้ว. เวลา ๓ โมงเช้าเสด็จกลับ
พระบรมหาราชวัง. ะ

๑ ณ วันพฤหัสบดีเดือน ๕ แรมสองค่ำ. เวลาบ่ายห้าโมงเสด็จพระบาทสมเด็จพระ
พระเจ้าอยู่หัวเสด็จพระออกสนามหญ้า, นำพระที่นั่งใหม่ แล้วเสด็จขึ้นทรงรถพระที่นั่ง,
เสด็จพระราชดำเนินโดยทางสถลมารค, ไปประทับวัดบวรนิเวศ. แล้วเสด็จพระราช-
ดำเนินเข้าในพระอุโบสถ. ทรงนมัสการพระชินศรีเสร็จแล้ว. ทรงถวายพุ่มพระสงฆ์
๓๕ รูป. มีพระบรมวงษเธอกรมพระปวเรศวริยาลงกรณ์เป็นประธาน. ครั้นทรงถวาย
ครบ ๓๕ รูปแล้ว. จึงพระเจ้าบรมวงษเธอกรมพระปวเรศวริยาลงกรณ์. ถวายคติрек.
พระสงฆ์ทั้งปวงก็สวดถวายไชยมงคล. ครั้นเสร็จแล้ว. พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
จึงเสด็จพระราชดำเนินออกจากพระอุโบสถ. เสด็จไปประทับที่วิหารข้างพระอุโบสถ,
ทรงนมัสการพระพุทธรูป. แล้วเสด็จพระราชดำเนินไปประทับบนพระเจดีย์. ทรงถวาย
นมัสการเสร็จแล้ว. เสด็จพระราชดำเนินไปประทับที่วิหารพระศรีศาสดา. ทรงนมัสการ
พระศรีศาสดา. แลพระพุทธรูปไสยาสเสร็จแล้ว. จึงเสด็จพระราชดำเนินไป
ประทับที่ตำหนักพระเจ้าน้องยาเธอ. พระองค์เจ้าพระภักดาภิหารทรงถวายพุ่มเสร็จแล้ว.
เสด็จประทับตรัสอยู่ที่นั่นจนเวลาสองทุ่มเศษ. จึงเสด็จพระราชดำเนินไปประทับ ที่ตำหนัก
พระเจ้าน้องยาเธอพระองค์เจ้าเนรศวรสถิตีประหวัด. พระเจ้าน้องยาเธอพระองค์เจ้า
เนรจันทรทัตจุฑาธาร. พระเจ้าน้องยาเธอพระองค์เจ้าเนรไชยานุชิต. ทรงถวายพุ่ม
ตามลำดับเสร็จแล้ว. เสด็จพระราชดำเนินออกทางประตูหน้าวิหารพระพุทธรูปไสยาส.
ขึ้นทรงรถพระที่นั่งเสด็จกลับพระบรมหาราชวัง. ะ

ข่าวประหารชีวิตผู้ร้าย

๑ ณ วันจันทร์เดือน ๘ แรมหกค่ำ, ประหารชีวิตผู้ร้ายฆ่ากันตายสองราย, หนึ่งอ้ายคล้ายบ้านอยู่บางพระครู, เขามีดเสียมฟันนายชายคนหนึ่งในการมแสกหอกดาบตาย, รายหนึ่งอ้ายยิ้มอ้ายแสงอ้ายวัน, เขาหลาวไม้รวกแทงหมื่นกล้านรงค์ตาย, อ้ายแสงอ้ายวันอพยพหนีไป, ได้แต่อ้ายยิ้มพระยาพิพัฒน์โกษาเป็นตระลาการชำระได้ความเป็นสัก, จึงให้ลูกขุนวางบทพระอัยการ, แล้วนำความขึ้นกราบบังคมทูลพระกรุณาให้ทราบใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาท, จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ลงพระราชอาญาคนละสามยกเก้าสิบตี, แล้วเขาไปประหารชีวิตที่วัดพลับพลาไชย, แต่อ้ายแสงอ้ายวันหนีไปยังหาได้ตัวไม่.

ข่าวมาทางทะเลบแครฟสายไฟฟ้า

ลอนดอน วันที่ ๑๕ เดือนยฺไล, คณะศักราช ๑๘๗๔, เกิดไฟไหม้ใหญ่ที่เมืองซิกคาโค, ซึ่งอยู่ในเมืองยฺไลในทิศตะวันตกอเมริกา, เมื่อถาลังไฟไหม้นั้นเกิดลมพายุใหญ่, ไฟไหม้ติดต่อดับไม่หยุด.

ลอนดอนวันที่ ๑๖ เดือนยฺไล, ไฟที่ไหม้เมืองซิกคาโคดับแล้ว, คิดเหตุเสียหายของที่เสียประมาณสี่ล้านเหรียญ

ที่เมืองยฺไลและเมืองเดอรัมเบอร์, หัวเมืองซึ่งอยู่ในเมืองอังกฤษนี้, คนทำถ่านสิลาประมาณ ๑๘๐๐๐๐ คน, หยตการเสียไม่ทำถ่านสิลา, จะขอเงินค่าจ้างขึ้นอีก

ลอนดอนวันที่ ๑๓ เดือนยฺน, มีผู้ร้ายคนหนึ่งเป็นคนหนุ่มไม่มีใครรู้จัก, คิดจะทำร้ายฆ่าปรีนซ์บิคมาร์ก, เมื่อเวลาท่านซิวรเล่นบนรถที่เมืองซิดดิงเคน, อ้ายผู้ร้ายนั้นเขาเป็นยังถูกปรีนซ์บิคมาร์กที่ซิวมือ, แต่ไม่สู้สำคัญนัก, แล้วเขาจับตัวอ้ายผู้ร้ายได้.

ที่เมืองปรัคเซียฝ่ายตะวันออกนั้น, พวกชาวนาชาวสวนเกิดขบถลุกขึ้น, เพราะเหตุด้วยตั้งกีดหมายสำหรับหัวเมืองนั้นใหม่.

ลอนดอนวันที่ ๑๔ เดือนมิถุนายน, ข้าพเจ้าผู้เขียนถึงปริญชบิคมาร์กนั้น, เป็นช่างทำถ้ำเป็นผู้เดินทางมาจากมัทเตอร์เบอร์ก, ข้าพเจ้าผู้เขียนนั้นเป็นพวกกาโฮลิกโซไซอาตี, แล้วให้การว่าตัวนั้นคิดจะฆ่าปริญชบิคมาร์กให้ได้, อนึ่งพวกบาทหลวงที่คิดว่าเป็นพวกเพื่อนข้าพเจ้าผู้เขียนนั้น, ก็ได้จับตัวไว้ด้วย, ที่ในเมืองเบอร์ลิน, คนตื่นตกใจเป็นอันมากด้วยเหตุอันนี้, แล้วคนทั้งปวงก็มีคนวิตกด้วยส่วนน้อย, แต่มีความยินดีที่ท่านไม่เป็นอันตราย.

ลอนดอนวันที่ ๑๕ เดือนมิถุนายน, ที่เมืองอังกฤษในเฮลคอฟคอมมัน, ที่ชุมนุมปลุกเสกการของราชกุมาร, ปลุกเสกกันด้วยเรื่องกฎหมายศาสนา, เรียกว่ากันตบรีบลี, แต่มีเคเตอร์แกรตตอนเป็นผู้ขัดขวางไม่ยอม ด้วยเรื่องนี้แรงแรงทีเดียว, เพราะว่าการอันนี้เป็นที่น่ากลัวจะมีอันตรายนัก

ที่เมืองสเปน, เยนเนราลชาบาตาได้รับกองทัพเพิ่มเติมมาอีก, แล้วเตรียมกองทัพพร้อม, จะยกไปตีพวกคองกาโลส.

เมืองจีนกับเมืองยี่ปุ่น, ข่าวว่าจะทำสงครามแก่กัน, ได้ประกาศที่จะรบแล้ว ๆ

ข่าวมาทางสายทะเลแอฟริกา, ราชทูตรัสเซียที่จะมาอยู่เมืองจีนนั้น, ได้มาถึงเมืองปักกิ่งแล้ว, ได้เข้าเฝ้าเฝ้าเจ้ากรุงจีนด้วยทางราชการแล้ว.

จะว่าด้วยพระนามเจ้าแผ่นดิน แลนามผู้ครองในทวีปอเมริกาในบัดนี้ต่อไป

ปราซิด

สมเด็จพระเจ้าเปโตรที่ ๒ เอมเปร์รราชอาธีราชของกรุงปราซิด, ประสูติณ วันที่ ๒ เดือนดีเซมเบอร์, คฤศตศักราช ๑๘๒๕, ได้ถือนามภิเษกแทนพระราชบิดาซึ่งออกจากศิริราชสมบัติ, วันที่เจ็ดเดือนเอปรีล, คฤศตศักราช ๑๘๓๑, โดยวิเยนซีได้รับอำนาจเต็ม, มีพระชนมายุอันเต็ม, ซึ่งภาษาอังกฤษเรียกว่า, ดีแคลร์ออฟเฮดย์, ณ วันที่ ๒๓ เดือนมิถุนายน คฤศตศักราช ๑๘๔๐, พระชนมายุ ๔๕ ปี ๔๔ ในราชสมบัติ.

อาร์เยนตินกอนเฟ้เตอเรน

กอลอนเนลโดมิงโคฟอสติโนซซาวาเรียนโต, เปร์ซิเดนต์หัวหน้าประธานาธิบดี, ของอาร์เยนตินกอนเฟ้เตอเรน, เกิดเมื่อ ณ บีมิกฤษตศักราช ๑๘๘๐, ได้รับตำแหน่งยศที่เปร์ซิเดนต์, วันที่ ๑๒ เดือนออกโตเบอร์, คฤษตศักราช ๑๘๖๘, อายุได้หกสิบห้า, ว่าราชการได้เจ็ดปี

โบลีเวีย

ดอนอาดอลโฟบาลลิเวีย, เปร์ซิเดนต์หัวหน้าประธานาธิบดีของลิมบัลิกโบลีเวีย, ได้รับตำแหน่งยศเปร์ซิเดนต์เมื่อคฤษตศักราช ๑๘๗๓, ว่าราชการได้สองปี.

ชิลี

ดอนเฟเดอริโกเฮรเวซ, เปร์ซิเดนต์หัวหน้าประธานาธิบดีของลิมบัลิกชิลี, ได้รับตำแหน่งยศที่เปร์ซิเดนต์วันที่ ๑๗ เดือนเซพเตมเบอร์, คฤษตศักราช ๑๘๗๑ ว่าราชการได้สี่ปี.

โคลอมเบีย

เยเนอราล ตูร์ซิดโด, ได้รับตำแหน่งยศที่เปร์ซิเดนต์หัวหน้าประธานาธิบดี, เดือนออกเกสต์, คฤษตศักราช ๑๘๗๒, ว่าราชการได้ ๓ ปี.

กอสตาริกา

เยเนอราล โทมาส, เปร์ซิเดนต์หัวหน้าประธานาธิบดีของลิมบัลิกกอสตาริกา, ได้รับตำแหน่งยศที่เปร์ซิเดนต์, ณ เดือนเม, คฤษตศักราช ๑๘๗๒, ว่าราชการได้ ๓ ปี.

เอกัวดอร์

ดอกรเตอรัคิมติโนคาร์เซียโมริโน, เปร์ซิเดนต์หัวหน้าประธานาธิบดีของลิมบัลิกเอกัวดอร์, ได้รับตำแหน่งยศที่เปร์ซิเดนต์, วันที่ ๑๓ เดือนออกเกสต์ คฤษตศักราช ๑๘๖๘, ว่าราชการได้หกปี.

ควัตีมาลา

ดอนมิกเอดการเรียวกระนาโคค, เปรสติเตนต์หัวหน้าประธานาธิบดีของลัทธิบับลิกควัตีมาลา ได้รับตำแหน่งยศที่เปรสติเตนต์, เดือนเม, คฤษตศักราช ๑๘๗๒, ว่าราชการได้ตามปี.

เฮตี

เยเนอวาล นิคเซตย์ซาเคต, เปรสติเตนต์หัวหน้าประธานาธิบดีของลัทธิบับลิกเฮตี, ได้รับตำแหน่งยศที่เปรสติเตนต์ ณ วันที่ ๑๕ เดือนเม, คฤษตศักราช ๑๘๗๐, ว่าราชการได้ห้าปี.

ฮอนดเรค

ดอนชิริโอแอรียค, เปรสติเตนต์หัวหน้าประธานาธิบดีของลัทธิบับลิกฮอนดเรค, ได้รับตำแหน่งยศที่เปรสติเตนต์เดือนยูน, คฤษตศักราช ๑๘๗๒, ว่าราชการได้สามปี.

เมกซิโก

ดอนเซอຍาคเต็อนเลอว์โดเตอติซาดา, เปรสติเตนต์หัวหน้าประธานาธิบดีของลัทธิบับลิกเมกซิโก, ได้รับตำแหน่งยศที่เปรสติเตนต์, วันที่สองเดือนนอแวนเบอว์, คฤษตศักราช ๑๘๗๒, ว่าราชการได้สามปี.

นีการากัว

ดอนอิเซนต์ควัคอต, เปรสติเตนต์หัวหน้าประธานาธิบดีของลัทธิบับลิกนีการากัว, ได้รับตำแหน่งยศที่เปรสติเตนต์, วันที่ ๑ เดือนเฟบวารี คฤษตศักราช ๑๘๗๑, ว่าราชการได้ ๔ ปี.

ปราคัวย์

ดอนชัลวาคอร์โซเฮดนาโฮค, เปรสติเตนต์หัวหน้าประธานาธิบดีของปราคัวย์, ได้รับตำแหน่งยศที่เปรสติเตนต์, วันที่ ๑๒ เดือนดีเซมเบอว์ คฤษตศักราช ๑๘๗๑, ว่าราชการได้ ๔ ปี.

ปู

คอนมานเฮตปารโค, เปรติเตนตัททวหน้าประธานาธิบดีของลี้บัลิกปู, รับตำแหน่งยศที่เปรติเตนตัท วันที่ เดือนอ็อกเกสต์ ศฤศตศักราช ๑๘๗๒, ว่าราชการได้ ๓ ปี.

เซนโตมินโค

คอนอิกนาชินาโฮคอนชาเลค, เปรติเตนตัททวหน้าประธานาธิบดีของลี้บัลิกเซนโตมินโค, ได้รับตำแหน่งยศที่เปรติเตนตัท วันที่ ๒๐ เดือนคิเซมเบอร์ ศฤศตศักราช ๑๘๗๓, ว่าราชการได้ ๒ ปี.

เซนชาลวาดอร์

เยเนอราล เซนดัชโคคอนชาเลค, เปรติเตนตัททวหน้าประธานาธิบดีของลี้บัลิกเซนชาลวาดอร์, ได้รับตำแหน่งยศที่เปรติเตนตัท วันที่ ๒๐ เดือนยันนุวารี, ศฤศตศักราช ๑๘๗๒, ว่าราชการได้ ๓ ปี.

ยูไนเตตเตตส์

เยเนอราล ยูริสเคแควนต์, เปรติเตนตัททวหน้าประธานาธิบดีของลี้บัลิกยูไนเตตเตตส์, เกิดในปีศฤศตศักราช ๑๘๒๒ รับตำแหน่งยศที่เปรติเตนตัทคราวแรก วันที่ ๓ เดือนนอแวมเบอร์, ศฤศตศักราช ๑๘๖๘, แล้วรับตำแหน่งยศที่เปรติเตนตัทซ้ำอีกเป็นคราวสอง, วันที่ห้าเดือนนอแวมเบอร์, ศฤศตศักราช ๑๘๗๒, ว่าราชการได้ ๗ ปี.

อูร์ควัย

คอนโซเซเฮเลากรี, เปรติเตนตัททวหน้าประธานาธิบดีของลี้บัลิกอูร์ควัย รับตำแหน่งยศที่เปรติเตนตัททวหน้าประธานาธิบดี, วันที่ ๑ เดือนมาษ ศฤศตศักราช ๑๘๗๓, ว่าราชการได้ ๒ ปี.

วินิขูลา

ดอนอันโตนิโอคุมานแมลงโก, เปรดิเตนต์หัวหน้าประธานาธิบดีของลี้บับลิก
วินิขูลา, รับตำแหน่งยศที่เปรดิเตนต์, วันที่ ๑๕ เดือนเอปรีล คฤชตศักราช ๑๘๗๓,
จ้ว่าราชการได้ ๒ ปี.

พระนามเจ้าแผ่นดินแลนามผู้ครองในทวีปอาฟริกาเียบัตยุบันนี้

โมรอกโก

สมเด็จพระเจ้ามุเลห์ตันสุลต่านราชอิรราชของกรุงโมรอกโก, ประสูต ณ ปีมี
คฤชตศักราช ๑๘๓๑ ได้กานภิกพแทนพระราชบิดา ณ วันที่ ๒๐ เดือนเซพเตมเบอร์,
คฤชตศักราช ๑๘๗๓, พระชนมายุได้ ๕๓ เป็นปีที่ ๒ ในราชสมบัติ.

ไลเบเรีย

โยเซฟเชนกินด์เบิร์ตล์, เปรดิเตนต์หัวหน้าประธานาธิบดีของลี้บับลิกไลเบเรีย,
ได้รับตำแหน่งยศที่เปรดิเตนต์ ณ ปีมีคฤชตศักราช ๑๘๗๒, จ้ว่าราชการได้ ๓ ปี.

พระราชพงษาวดารไท

๑ คฤมศัคศักราช ๗๑๒ ปีชานโทศก, วันสุกเดือนห้า ขึ้นหกค่ำ, เวลาสามนาฬิกา
เก้าบาท, สถาปนากรุงพระมหานครศรีอยุธยา, จ้พ่อพรหมณให้ฤชตั้งพิธีกลบบาท,
ได้ตั้งทักษิณวัฏไต้ต้นหมันขนหนึ่ง, แลสร้างพระที่นั่งไพทริยมหาปราสาทองค์หนึ่ง,
สร้างพระที่นั่งไอศวรรยมหาปราสาทองค์หนึ่ง. แล้วพระเจ้าอยู่ทองเสด็จเข้ามาครอง
ราชสมบัติ. จ้พ่อพรหมณถวายพระนามว่า, สมเด็จพระรามาธิบดีศรีสุนทรบรมบพิตร
พระพุทธเจ้าอยู่หัว, กรุงเทพทวารวดีศรีอยุธยามหาดิลกภพพรัตนราชธานีบุรีรมย์. จ้
ให้สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ พระวรมเมศวรชน ไปครองราชสมบัติในเมืองลพบุรี. ครั้น
พระยาประเทศราชชน ๑๖ เมือง, คือเมืองมาลากา, เมืองชวา, เมืองตนาจศรี, เมือง

นครศรีธรรมราช, เมืองทวาย, เมืองเมะตะมะ, เมืองเมะล่ำเล็ง, เมืองสงขลา, เมือง
จันบุรี, เมืองพิศณุโลก, เมืองสุโขทัย, เมืองพิษณุ, เมืองสวรรคโลก, เมือง
พิจิตร, เมืองกำแพงเพชร, เมืองนครสวรรค์, แล้วให้ขึ้นไปเชิญสมเด็จพระเจ้าลูกเธอ
พระรามเมศวรลงมาแต่เมืองลพบุรี ทรงพระกรุณาตรัสว่าขอแม่แปรภักทระให้ออกไป
กระทำเสีย. พระรามเมศวรได้ถูกขยักพลห้าพัน, ไปถึงกรุงเก่าพาราณสีเวลาพลค่ำ
พระยาอุปราชราชบุตรพระเจ้ายกพาธิบตีทูลว่า, ท้าเจ้านี้ขยักมาเสียถ้าอยู่, ยังมีได้
พร้อมมัจจะขอออกโจมตี. พระเจ้ายกพาธิบตีเห็นด้วยพระยาอุปราชก็ออกโจมตี,
ทัพพ่ายยังไม่ทันตั้งค่าย, ก็แตกฉานมาปะทะทัพหลวง, เสียพระศรีสวัสดิ์แก่ชาว
กัมพูชาธิบตี, มีข่าวเข้ามาถึงพระนคร. มีพระราชโองการให้ขุนตำรวจออกไปเชิญ
สมเด็จพระบรมราชาธิราชเจ้า, ผู้เป็นพระเชษฐาอยู่ ณ เมืองสุพรรณบุรี. ครั้นเสด็จ
เข้ามาถึงพระนครแล้ว, พระเจ้าอยู่หัวตรัสว่า, ให้เชิญเชิญท่านออกไปช่วยหลานท่าน.
สมเด็จพระบรมราชาธิราชเจ้า, จึงยกทัพรีบออกไปถึงกรุงเก่าพาราณสี, ได้รบเอา
ไชยชนะได้, ให้กวาดเข้าถ้ำยครีวชาวกัมพูชาธิบตี, เข้าในพระนครเป็นอันมาก.

๑ ศักราช ๗๑๕ ปีมะเส็งเบญจศก, วันพฤหัสบดีเดือนสี่ขึ้นค่ำหนึ่ง เวลาสองนาฬิกา
ห้าบาท, ทรงพระกรุณาตรัสว่า, ที่ดำนกัเงียงเล็กนั้นให้สถาปนาพระวิหาร, แลพระ-
มหาธาตุเป็นพระอารามแล้ว, ให้นามชื่อวัดพุทธไสยสวรรค์. ม้าขุนสุพรรณพิณใจ
ตกลุกคี่สะเตียว, ตัวเป็นสองตัวแปดเท้าขึงคี่สะกัน. ไก่พระพรมโสด, พักฟอง
ตกลุกสองคี่สะ ะ

๑ ศักราช ๗๒๕ ปีมะเส็งเบญจศก, ทรงพระกรุณาตรัสว่า, เจ้าแก้วเจ้าไทยออก
อหิตกะโรคตาย, ให้ขุดขึ้นเผาเสีย, ที่ปลงศพนั้น, ให้สถาปนาพระเจดีย์แลพระวิหารเป็น
พระอารามแล้ว, ให้นามชื่อว่าวัดป่าแก้ว ะ

๑ ศักราช ๗๓๑ ปีมะเส็งเบญจศก, สมเด็จพระรามาธิบดีเสด็จสวรรคต, อยู่ใน
ราชสมบัติ ๒๐ ปี, สมเด็จพระรามเมศวรเสด็จมาจากเมืองลพบุรี, ขึ้นครองราชสมบัติ

ว่าด้วยนิทานโบราณ

๑ ยังมีพระเจ้าแผ่นดินองค์หนึ่ง, จะเสด็จไปประภาษบำ, จึงส่งแก่นมตรีให้เตรียมพล, ครั้นนมตรีจัดการเสร็จแล้วก็เอาความไปทูลให้ทราบ, แล้วก็เสด็จประภาษบำ, ครั้นทอดพระเนตรเห็นเนื้อเตีรมาตัวหนึ่ง, จึงเสด็จขึ้นทรงม้าพระที่นั่งตามเนื้อนั้นไป, ครั้นเห็นเสือตัวหนึ่งเตีรมา, พระองค์ก็ตกพระทัย, จึงแลหาข้าราชการซึ่งตามเสด็จมาด้วยนึกไม่เหน, ก็ยิงตกพระทัยนัก, จึงทอดพระเนตรเห็นศาลเจ้าแห่งหนึ่งอยู่ในป่า, จึงเสด็จลงจากม้าพระที่นั่ง, จึงเข้าไปหาใคร่อยู่ในศาลนั้น.

๑ ฝ่ายเทพารักษ์ซึ่งอยู่ในศาลนั้นจึงพูดขึ้นว่า, พระมหากษัตริย์องค์นี้, หนีมาอยู่ในศาลของเรา, เหตุไรจึงไม่บอกแก่เราผู้เป็นเจ้าของก่อน, ดูกฎเกณฑ์นาเราจะทำให้ศาลนี้หักลงเสียจะได้เอาไปกินเสียจะได้สมน้ำหน้า (เมื่อเวลาเจ้าพูดดังนี้ พระมหากษัตริย์ไม่ได้ยินด้วยเจ้าเป็นผี) ยังมีวณรตัวหนึ่งนั่งอยู่บนต้นไม้ริมศาลเจ้านั้น, ครั้นได้ยินเจ้าว่าดังนี้, เหนไม่เป็นธรรมดาเลย, จึงโฉบลงไปในนั่งอยู่บนหลังศาล, แล้วจึงพูดว่าทุกวันนี้, สรรพสิ่งทั้งปวงก็ย่อมอยู่ในอำนาจมนุษย์ทั้งสิ้น, ตัวท่านทุกวันนี้เล่าก็หาใครแผ่นดินของพระมหากษัตริย์อยู่ไม่ใช่ฤ, ถ้าท่านไม่ชอบพระทัยศาลของท่าน, ๆ จะให้ข้าราชการเข้ารื้อศาลของท่านเสีย, ท่านจะไปเอากับใครเล่า, มิต้องไปเที่ยวพ้อลงให้เขามาทำศาลให้ใหม่ฤ, ข้าพเจ้าจะขอเล่าให้ท่านฟัง, คำที่เขาว่าหนีวันมาฟังเย็นนั้นสองประการ, คือเป็นยุติธรรมประการหนึ่ง, ที่เป็นกรรมนั้นคือคนที่มาหาใครเย็นนั้น, ไม่เกี่ยวข้องต้องคดีกับผู้อื่นผู้ใด, มาฟังโดยไทยมัตถ์มันซึ่งจะมาถึงตัวจึงได้เข้ามานั้น, ก็ได้ชื่อว่าไม่เป็นธรรม, ที่ไม่เป็นธรรมนั้นคือคนที่หนีหนีหนีตรงแลหนีเจ้าเงิน, แลเป็นหัวไม่เกี่ยวข้องจึงวิ่งราวเป็นต้น, ถัดเขาจะจับจึงได้เข้ามาฟังดังนี้, ก็ได้ชื่อว่าไม่เป็นธรรม, ก็หนีท่านมาฟังโดยธรรมจริง ๆ, ไม่ควรที่จะไปทำลายท่านเสียเลย, เราหาใครเย็นแผ่นดินท่านอยู่, ควรจะต้องคิดถึงพระคุณท่านให้มาก ๆ จึงจะควร ครั้นเจ้าได้ฟังดังว่าดังนี้ ก็บันดาลให้เสือหนีเข้าป่าไป, พระมหากษัตริย์ก็เสด็จกลับมาได้.

คำเปรียบนี้ใจความว่า, อย่าให้คิดที่ผิดให้คิดแต่ที่ถูกต้อง, อย่าว่าแต่มนุษย์เลย,
ถึงสัตว์ปศุสัตว์ก็ควรจะต้องฟัง

๑ ข้าพเจ้าได้ฟังนิทานของคนชาวยุโรป, เขาเล่าให้ฟังมีความว่า, ยูเปเตอคือ
ดาวพระพฤหัสบดี, เป็นเจ้าของสัตว์ใหญ่่น้อยทั่วทั้งโลก, พระองค์พิจารณาตัวสัตว์ทั้งปวง
มีสันดานต่าง ๆ กัน ที่กินมนุษย์ก็มีที่กินกันแลกันก็มีโดยการไม่เป็นธรรม, พระองค์ว่าฟังถึง
ที่จะจัดให้เรียบร้อยโดยยุติธรรมนั้น, มาวันหนึ่งพระองค์คิดขึ้นมาได้ว่า, อย่าเลยเราจะ
ปราบปรามสัตว์ทั้งหลาย, ให้มีสันดานอันเรียบร้อยขึ้น, จึงใช้ทูตสวรรค์คนหนึ่งให้เอาแตร
ไปเป่า, เรียกสัตว์ทั้งหลายใหญ่่น้อยทั่วทั้งโลกมาพร้อมกันยังที่อยู่ของพระองค์, ๆ จึง
ตรัสกับสัตว์ทั้งหลายว่า, ทุกวันนี้การโลกก็ไม่ใช่เรียบร้อยปกติ, มนุษย์ฆ่าเหยียดสัตว์ ๆ ก็
กินมนุษย์, แลสัตว์กินกันแลกันอยู่ดังนี้, ไม่เป็นยุติธรรมเลย, ก็บัดนี้เราจะให้เจ้าทั้งหลาย
ถือความสัตย์ต่อเราดังนี้, เจ้าจะยอมจำนนยอม, ข้อ ๑ จะไม่ให้ทำการที่ผิดจากเราอนุญาต
โดยยุติธรรม, ข้อ ๒ ให้มีความสัตย์ต่อกัน, จะจะไม่คิดร้ายถ้ายหากุบายให้สัตว์
ชาติเดียวกันเป็นอันตรายด้วยความหลง, ข้อ ๓ จะไม่คิดร้ายกับเรา, แลคิดให้ผิดจาก
คำเราบังคับทุกประการ, สัตว์ทั้งหลายก็เห็นพร้อมด้วยยูเปเตอหมด, แต่เสือกกับหมึกกับ
ไลออนนั้นนึกว่าฟังอยู่แต่ในใจว่า, ตัวเราหาอาหารกินอยู่ทุกวันนี้, โดยความพ้อดวง
ของเราได้เป็นอันมาก ถ้าเราจะถือตามยูเปเตอแล้ว, เราจะมีได้อาหารที่จะกินน้อยไปๆ,
จึงได้นั่งอยู่มิได้ตอบประการใด, ยังมีถึงตัวหนึ่ง, ภูน้ำใจของไลออนแลเสือกแลหมึกทั้งสาม,
จึงแอบเข้าไปสกลิดหลังถามว่า, ตัวท่านกินมนุษย์แลสัตว์ทั้งหลายโดยความไม่กรุณา, มา
แต่เดิมนั้นยังไม่อึดใจใดๆ, อนึ่งตัวท่านทุกวันนี้, ยังจะคิดกินมนุษย์กินสัตว์อีก
สักกี่ร้อยปี, จึงได้มีความลุ่มหลงอยู่ดังนี้, ไลออนเสือกหมึกทั้งสามได้ยินดังนั้น, ก็สอซึ้งใจ
เหลียวหลังมาดู, ก็เห็นดังอยู่ดังนี้

ภาพต่างๆ

๑ ขอแจ้งความมาให้ทราบ, ด้วยข้าพเจ้าได้ภจจินตามณีฉบับหนึ่ง, มีนามบอกไว้ว่าพระโหราธิบดีได้แต่งไว้, ครึ่งแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์เมืองลพบุรี, ข้าพเจ้าคิดเห็นว่า, หนังสือจินตามณีฉบับนี้, เป็นหนังสือโบราณคนในบัดยบันนั้นน้อยตัวที่จะได้ภบท, ข้าพเจ้าจึงได้คัดมาลงครูโณวาท, เพื่อให้เป็นที่เจริญสืบต่อไป

ข้อมหาวิชรบัณฑิตภาพ

๑ ข้าแต่พระผู้มีพระภาคย, ทั้งพิรมยมากแล้วบาป, เป็นลัพทวญาณ, ที่พึงทราบศรัทษ, เสวยนฤพานอัน, ดิยณณพรรชทั้งห้า, ตั้งสอนหล้าวันดร, จงรักษาสรพสัตว์, ด้วยมหากุณ ะ

ข้อพรหมคติกภาพ

แดนเกล้าเจ้าไทรภพ, พระคุณตระหลบขั้ววาลย, ไदनฤพานประเสริฐ, ภาคยอันเลิศทรงเพียร, มีพระเกียรติอนันต, ตรัสแก่กรรมสะหละ, ข้าให้วพระจอมญาณ, ผู้ให้นฤพานยังไทรภพ

ข้อมณฑคติกภาพ

สรพเพชศาสดา, ม้วยราคาในไทรภพ, พานักันสัตว์สบ, หม้อนาถให้สงสารข้ามสัตว์เหลือตรา, อันนาๆ จากกันดาร, เป็นครูๆ เป็นอาจารย์, บอกมรรคาอันบริสุทธิ์

คือโมคมรรคา, แลกุศลอันล้ำสุด, ตมเดชคือพุทธ, จงรักษาประชากร

โคลงรามเกียรติ์

๑ ขอแจ้งความให้ทราบ ข้าพเจ้าได้เห็นโคลงเรื่องรามเกียรติ์, ที่ในวัดพระเชตุพลซึ่งพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว, ทรงประดิษฐานไว้เพื่อให้เป็นแบบอย่างต่อไปภายหน้า, ข้าพเจ้าเห็นว่าของน้อยที่ลดับ, น้อยตัวที่ผู้จะได้ไปประสมภบท, ข้าพเจ้าจึงได้คัดมาลงในครูโณวาทเพื่อให้เป็นที่แพร่หลาย, ไม่เป็นของอยู่ที่ลดับ, จะได้เป็นคนเป็นประโยชน์แก่ชนทั้งปวงต่อไปภายหน้า, ะ

บทที่ ๑ ทอนท์ ๑

๑ ร่มเวตราเมศตั้ง
รณภูมิฤกษ์วิเศษแปลง
ด่อนคำม่วนพนักแขวง
เสนอเหตุอรรคเรศใช้

แสดงภาพทศภักตรอุ้ม
รืบออกนอกกฎ
ชนรตเลือนลอยดี
นงนุชสุดเทวศเคว้า

วีรปราชญ์เรื่องไท
สถิตยอยู่ยังกตดี
ศกวีพรชกระบี่
เชิญปราบพาลิมล้าง

ปางพระยาพานเรศเจ้า
ออกหมู่มาตยาณิน
ศกวีพิเทาะเขาะยนิ
ออกจากคฤหาศห้อง

จักรกฤษณ์พิศนุชน
คอยฆ่าพาลิหมาย
เหนฤทธิคิดเสียตาย
จนจิตรจำใจท้าว

เดิมแสดง เรื่องกา
พ่อไท
ประสพ นุชนา
ติดเท้าตามองค์

วรสี ดาเอย
ด่อนเต้า
เวรววดมาแฮ
สวาดีร้างห่างเกษม

เทพี
บ่ากว้าง
ทูลบาท พระฤ
ชีพด้วยแสงศร

ชิตชิน
ภักตรพ้อง
คำหยาบ หยามแฮ
เหาะเข้ารณรงค์

ครุสาย
มั่งน้าว
เพราะสัจ เสียนา
ล้นล้างวงศร

พาลิตตอน้อง

ควีนนควัต

ศรจักรบักอกหักถ์

จับไว้

เหลือบเหนพระจักรพัฒ

เป็นสี่ กรแฮ

คล้ายโกธน้องร้องไห้

ตั้งแล้วลาตาย

จำหลักจักรกฤษณ์ให้

ทณูมาน

องค์ดชมภพาน

รับไว้

คุมพลสี่สมุทธาญ

ไชยเขต

ไปสืบหนทางเต้า

หนึ่งทั้งถวายแหวน

แสดงรูปสุครีพเผ้า

บาทบง

สืบแปดมงกุฎวงษ

ใหญ่่น้อย

ถึงเล็กไพร่หลวงคง

มีชื่อ

ตามที่มั่นบัวร้อย

นอบน้อมทูลถวาย

ลำดับจับทัน

สามทหาร

รับสั่งองค์อวดตาล

ใส่เกล้า

ภาพลอกจากสถาน

คั่นขมาค

หมายมุ่งเมืองมารเข้า

เขตรแคว้นแดนพนม

คำโคลงสุภาสิตว่าไว้เป็นคำเปรียบ

๑ มือไม่กาย

พดเพื่อ

ถือกาย

ตีนร่านา

ทำนาย

นั่งไ้

การไม่ทำ

กินหมาย

หมดมือ

ซ้ำห้ามปราม

ตามได้

แต่ล้วนคำชม

ข้างตาย	หมายกระตูก ^๕ เนื้อ	ทางขนาย
เฮางา	มาช ^๕ อขาย	แลกได้
เจรจา	สัจจริงหมาย	เหมาะแม่น
เฮาคำ	มันสัญญาไว้	ว่าแล้วเหลือเหลว
หุมเข ^๕ หาม	หาบ ^๕ หัว	หวงแทน
ตามคานสอด	เสือกแซน	ขัด ^๕ หวง
ช ^๕ เขากอด	เกือก ^๕ แก่น	กากเก่งโกงฮา
สอดคนอนกลาง	ขวาง ^๕ กล้ง	กลับคว่ำหา ^๕ ถวง

ความทิ้งหนังสือ

๑ อาตมะภาพขอรับประทานอาภักขา, เจริญพรแก่ท่านพระยาภาษกรวงษ, ซึ่งเป็นกษัตริย์ที่ปกครองราชอาณาจักรแผ่นดินได้ทราบ, ด้วยในกาลบัดนี้นั้น, ราชการในกรมธรรมการกรมสังฆการี, พระวุฒิการก็ได้ว่ากล่าวชำระอยู่โดยมาก, พระวุฒิการจึงคิดการกระทำความชั่วแก่พระสงฆ์สามเณร, แลราษฎรชาวบ้านให้ได้ความทุกข์ร้อนยากแค้นเป็นอันมาก. ข้อหนึ่งพระวุฒิการคบคิดกับพรรคพวก, แต่งให้ผู้มีชื่อเป็นโจทก์ฟ้องกล่าวโทษพระสงฆ์สามเณร, แลชายหญิงชาวบ้านที่ไม่มีความผิดมาชำระ, เหล่าคนจำพวกนั้นก็เห็นความลำบากในการที่จะมาเป็นความ, ก็ต้องจำใจเสียเงินให้แก่พระวุฒิการ, ๆ ก็ให้แล้วกันไป. ประการหนึ่งที่พระสงฆ์สามเณร, คฤหัสถ์ทำความผิดล่วงกฎหมาย, พระวุฒิการแต่งให้ผู้มีชื่อเป็นโจทก์ฟ้อง, ได้ตัวผู้มีผิดองค์ใดมาถาม, ให้การสารภาพแล้ว, ก็ให้ขัดพวกเพื่อนที่ทำความจริงบ้างไม่จริงบ้าง, คนที่ทำความชั่วจริงแต่มีเงิน, ก็เคียดเสียเงินให้พระวุฒิการ, ๆ ก็ไม่ให้ต้องผิด. คนที่ไม่ได้ทำความชั่ว, แต่ไม่มีเงินจะให้พระวุฒิการ, ๆ ก็ให้เขาตัวไปมอบเจ้าคณะภิกษุยังให้ได้ความยากลำบากจนทนมิได้, จึงต้องหาเงินเป็นนี้เป็นสิ้นเขา, มาให้พระวุฒิการเช่นนั้นโดยมาก, แต่ที่ไม่มีเงินก็ให้สึกเป็นโทษหลวงไป.

หนึ่งครั้งแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดเกล้าฯ ๖ ตั้งให้ข้าราชการ
 พระสงฆ์สามเณร, ก็ท่านที่เป็นใหญ่, คือกรมหมื่นอดิศัย, หม่อมเจ้าจินดาสิ้นพระชนม์
 แล้ว, ต่อมาท่านที่ได้รับราชการในกรมธรรมการสังฆการีนั้น, คือหม่อมเจ้าสุวรรณ,
 หม่อมเจ้าสุรามฤตย, หม่อมราชวงศ์, หม่อมราชวงศ์, พระธรรมการ,
 หลวงธรรมเสนา, ขุนศรีประจักษ์, หลวงธรรมรักษา, หลวงธรรมาธิบ, ขุนศรีธรรม-
 ดังกา, ท่านเหล่านั้นได้ว่ากรมธรรมการสังฆการีทั้งชั้น, แต่เห็นทรงพระกรุณาโปรด
 หม่อมราชวงศ์, แล้วได้รับราชการในการพระสงฆ์, มากกว่าคนในกรมธรรมการ
 สังฆการี, คนทั้งสองกรมแลพระสงฆ์สามเณร, ก็มีความรักใคร่ในหม่อมราชวงศ์
 โดยมาก, บัญชีพระสงฆ์ที่ถูกในการพระราชกฤษฎีกานั้นแล้ว, หม่อมราชวงศ์ก็เป็น
 ผู้จัดทำทั้งชั้น, หนึ่งแต่ก่อนความในกรมธรรมการสังฆการี, หม่อมเจ้าสุวรรณ, หม่อมเจ้า-
 สุรามฤตย, หม่อมราชวงศ์, หม่อมราชวงศ์, พระธรรมการ, หลวงธรรมรักษา,
 หลวงธรรมเสนา, ขุนศรีประจักษ์, เป็นผู้ชำระ, แล้วหม่อมเจ้าสุรามฤตยมีความผิด
 ในเรื่องความพระสงฆ์, พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ ทรงทราบไม่โปรดให้ชำระ
 ต่อไป, เมื่อสวรรคตแล้วอาตมะภาพ, ทราบว่าหม่อมราชวงศ์ไปเป็นบุตรเขย
 พระธรรมการ, บัวยอยู่มารับราชการไม่ได้, หม่อมเจ้าสุวรรณ, หม่อมเจ้าสุรามฤตย,
 หม่อมราชวงศ์, หม่อมราชวงศ์, คบคิดกันเกลียดชังคิดหมิ่นว่าออกเสีย, กับ
 ตระลาการทั้งปวงไม่ให้ได้ทำบัญชีพระสงฆ์, แลชำระความต่อไป, คิดแบ่งกันทำตาม
 ชอบใจ, หม่อมเจ้าสุวรรณ, หม่อมเจ้าสุรามฤตยนั้น, ได้ชำระความพระสงฆ์สามเณร
 พระวุฒิการนั้นให้ทำบัญชีพระสงฆ์, หม่อมราชวงศ์ที่เป็นนายชินนการ,
 แอบหากินอยู่ทั้งสองฝ่าย, แต่นั้นมาหม่อมราชวงศ์, พระธรรมการ, หลวงธรรมเสนา,
 หลวงธรรมรักษา, ขุนศรีประจักษ์, ก็ไม่ได้ชำระความด้วย, ครั้นหม่อมเจ้าสุรามฤตย
 ผิดด้วยราชการ, ไม่ได้ชำระความแล้ว, พระวุฒิการเป็นบุตรเขยหม่อมเจ้าสุวรรณ, จึง
 ได้ชำระความกับด้วยหม่อมเจ้าสุวรรณสองคนเท่านั้น, แต่ในกาลทุกวันนี้, อาตมะภาพ
 เห็นพระวุฒิการมาชำระความที่เรือนแต่ผู้เดียวเช่นนี้, ความซึ่งกล่าวมานี้อาตมะภาพได้
 ทราบทุกประการ, ซึ่งพระวุฒิการแต่งตั้งผู้มีชื่อให้เป็นโจท, หากความใส่โรงศาลชำระคดี

เอา, ตามพระการตนเองไม่เป็นยติธรรม, พระสงฆสามเณรทุกุคที่ตักต้องคดีได้ความ
 ทูกรันมาก, ด้วยไม่เหมือนแต่ครั้งก่อน, คือกรรมหมิ่นไกรสรวิชิต, แลกรรมหมิ่นอคม,
 หม่อมเจ้าจินดาฯ, ก็หาได้ชำระทำความชั่วเช่นนั้น, แต่ครั้งพระอุดมการมาทำเช่นนั้น,
 แลความที่กล่าวมานั้นเป็นความจริง, อาตมะภาพได้รับทราบ, ถ้าท่านพระยา-
 ภาษกรวงษ์มีความสงสัยอยู่, เชิญท่านสืบสวนผู้ที่มีชื่ออยู่ในนี้, ก็จะได้ความจริงชัด,
 ถ้าท่านพระยาภาษกรวงษ์, ซึ่งมีความกตัญญูต่อเวลาที่แก่พระเจ้าอยู่หัว, แลพระสง-
 ขสามเณรราชวรราชบ้านแล้ว, ขอท่านได้นำความเรื่องนี้, ขึ้นกราบบังคมทูลพระกรุณา
 จะได้ทรงทราบ, จะได้ทรงพระกรุณาโปรดให้เป็นที่ยืนยันแก่พระสงฆสามเณร, แล
 ราชวรราชบ้านที่ต้องอยู่ในอำนาจพระอุดมการ, ขอท่านได้กรุณาเมตตาแก่อาตมะภาพ,
 แลพระสงฆสามเณรให้มาก ๆ, ว่าความเรื่องนี้ท่านได้ทราบมาเอง, ครั้นจะไปฟ้องกล่าว
 ความจะไม่ทรงทราบถึงพระเจ้าอยู่หัว, ท่านได้นำความเรื่องนี้, ขึ้นกราบบังคมทูล
 พระกรุณาแล้ว, ส่วนกุศลที่อาตมะภาพได้รักษาสุจริต, จงช่วยอภิบาลรักษาแก่ท่านให้
 สมดังประสงค์ของท่าน, แต่ที่ขอทุกประการเทอญ ะ

ตอบความพระสงฆสามเณรทั้งหนังสือ

๑ ถึงท่านอธิบดีเตอรเจ้าของหนังสือพิมพ์ครุโนวาท, ด้วยมีพระสงฆสามเณร,
 ทำเรื่องราวมาทั้งไว้ที่ข้าพเจ้าฉบับหนึ่ง, ความในหนังสือเรื่องราวที่ทั้งนั้น, กล่าวโทษ
 พระอุดมการบดีเจ้ากรมธรรมการหลายข้อนั้น, ข้าพเจ้าได้ทราบความทุกประการแล้ว,
 ข้าพเจ้าขอแจ้งตอบความให้พระสงฆสามเณร, ที่มีความขัดข้องเดือดร้อนในใจ, แลต้อง
 ถูกกดขี่ข่มเหงด้วยความไม่ชอบธรรมให้ทราบว่า, การที่จะมาทั้งหนังสือกล่าวโทษแก่ผู้
 กดขี่ข่มเหงเป็นการร้องทุกข์, กับข้าพเจ้าอย่างนั้นเป็นการไม่สมควรแก่ตัวข้าพเจ้า, ซึ่ง
 ทรงพระกรุณาชุบเกล้าฯ ให้เป็นแกนชิลลอร์ออฟสเตต, รับผิดชอบราชการแผ่นดิน,
 ท่านบำรุงให้พระสงฆสามเณร, ราชวรให้มีความสุขโดยชอบธรรมต่างพระเนตร-
 พระกรณ, เพราะการทั้งหนังสือดังนี้, ดูเหมือนเป็นการกล่าวโทษเป็นการไม่
 จริง, เพราะไม่มีข้อเสียเป็นสำคัญ, ถ้าเป็นการจริงในใจแล้ว, ควรจะร้องฟ้องกล่าว

โทษให้เป็นการเปิดเผยจึงจะชอบ, ข้าพเจ้าจึงจะได้นำความขึ้นทูลเกล้าฯ ถวายให้ทรงทราบ, ในการทูลขอเดิตร้อนของพระสงฆสามเณรได้, อนึ่งถ้าพระสงฆสามเณรมีความเจ็บแค้น, เพราะสังฆการีกรรมการกตขี้นั้นให้ได้รับความเดือดร้อนด้วยประการใด ๆ, ผิดจากขอบธรรมแล้ว, ควรจะมาพูดจาบอกเล่าให้ข้าพเจ้ารู้ทำเรื่องราวมาขึ้นต่อท่าน เกาน์ซิลลอร์ผู้หนึ่งผู้ใดก็ได้, อย่าให้พระสงฆสามเณรหวาดหวั่นเลย, เพราะท่าน เกาน์ซิลลอร์เหล่านั้น, ได้ถือตามกฎหมายข้อพระราชบัญญัติสำหรับเกาน์ซิลลอร์ทุกประการ, ถ้าแม้พระสงฆสามเณรมีความหวาดหวั่นกลัวว่า, ความเรื่องนี้จะดังแพร่พราย, ถ้าความเรื่องนี้ไม่สำเร็จกลัวจะมีผู้กตขี้นั้นให้ได้รับความเดือดร้อนภายหลังอีก, ข้าพเจ้าจะรักษาความลับของท่านไว้ให้จนสำเร็จ, ขออย่ามีความรังเกียจ, เชิญมาหาข้าพเจ้าที่แผนชั้น เทอญ. ะ

๑ ขอท่านอธิตเตอร์ได้เอาหนังสือตอบ, แลเรื่องราวหนังสือทั้งนั้น, ลงพิมพ์ในหนังสือตรุโนวาท, ให้พระสงฆสามเณรรู้ทราบทั่วกันด้วย. ะ

ราชกุฎกุโฆเฮาศ์บางกอกภาษกรวงษ

วันอาทิตย์เดือน ๘ แรมห้าค่ำ มีจอฉศก ศักราช ๑๒๓๖

หนังสือครุโณวาท

๑. ขอแจ้งความให้ทราบทั่วกัน, ด้วยหนังสือครุโณวาทนี้, ข้าพเจ้าจัดการ
หวังจะให้เรียบร้อย, ก็ยังไม่เรียบร้อยเป็นปรกติลงได้, บัดนี้ข้าพเจ้าคิดเห็นว่า, หนังสือ
ครุโณวาทที่ออกไปทุก ๆ วัน, ข้าพเจ้าได้เอาข่าวต่าง ๆ มาลงในหนังสือครุโณวาท
แล้วออกไปทุกคราวออก, มีข่าวดังที่ลงมาแล้ว, บางแห่งท่านผู้ได้ออกเงินซื้อไปก็จะ
ชอบ, บางแห่งก็จะไม่ชอบ, เพราะหนังสือที่ออกไปนี้, ข้าพเจ้าได้จัดข่าวทั้งปวงมาใส่
เป็นการเตา ๆ, ที่ออกไปก็ไม่ถูกตามความประสงค์ของท่านผู้ซึ่งจะรับ, การที่เป็น
ประโยชน์แก่ท่านก็น้อยลง, ท่านผู้รับทั้งปวงก็ควรที่จะเสียขายเงินเป็นอันมาก, ข้าพเจ้า
ขอท่านผู้รับทั้งปวง, ผู้ซึ่งได้ออกเงินซื้อหนังสือนี้, ขอท่านทั้งปวงจงได้ช่วย
ข้าพเจ้า, จัดการทำหนังสือให้เรียบร้อย, คือช่วยติเตียนในหนังสือครุโณวาทที่ข้อไม่
เป็นประโยชน์, ที่ท่านทั้งหลายไม่พอใจฟัง, เพราะเป็นการไม่เป็นที่ชอบใจของท่าน,
และขอให้ช่วยติเตียนข้าพเจ้า, ให้หาสิ่งที่เป็นประโยชน์, ที่ท่านทั้งปวงปราฐานจะฟัง,
และประสงค์จะให้เป็นที่สืบทอดของคนต่อไปในภายหน้า, แลท่านทั้งปวงได้เหน็ดเหนื่อยได้ดี,
มีประโยชน์ควรจะสืบทอดชนทั้งปวงได้แล้ว, จงส่งมาให้ข้าพเจ้าลงพิมพ์ในครุโณวาท,
จะได้เป็นที่สืบทอดแก่ชนทั้งปวงไปภายหน้า, ถ้าการที่จะจัดนี้เรียบร้อยลงได้แล้ว,
คุณประโยชน์ก็มีแก่ท่านทั้งปวงผู้ซึ่งช่วยจัดการนี้เป็นอย่างยิ่ง, ถ้าการที่จะจัดให้
เรียบร้อยนี้ไม่สำเร็จลงได้แล้วท่านผู้รับแลตัวข้าพเจ้าก็เป็นที่เสียใจ, เพราะท่านผู้รับท่าน
ก็ได้ออกเงินซื้อ, ด้วยหวังจะทราบการต่าง ๆ, แลหวังจะให้เป็นคนเป็นประโยชน์แก่
ชนทั้งปวงต่อไปภายหน้า, การก็ได้สมปราฐาน, ก็จะเป็นที่เสียใจของท่านผู้ซื้อ,
ตัวข้าพเจ้าก็เป็นผู้ได้จัดทำจัดการเรื่องนี้, ก็หวังจะให้ประโยชน์การก็หาเป็น
ประโยชน์ไม่, ข้าพเจ้าก็จะเป็นที่เสียใจเป็นอย่างยิ่ง, ขอท่านผู้รับจงเห็นแก่สิ่งที่เป็น
ประโยชน์ในแผ่นดิน, จงช่วยจัดการนี้ให้สำเร็จด้วยเทอญ, ะ

ข่าวที่ออฟฟิศทหาร

วันพุธเดือน ๘ แรมค่ำหนึ่ง, ขายนัสนายามประตูดพานหัน, จับเอาตัวจีนฮีโจท, นายพ่วงทหารนำมาส่ง, โจทหาว่านายพ่วงเมาสุราเตะเอาจีนฮี, ตัดสินให้เขียนนายพ่วงสองโหล, ท่านจมีนสั่งให้นายรับตัวนายพ่วงไป.

วันศุกร์เดือน ๘ แรมสามค่ำ ทหารยามทำพระจีนเอาตัวนายอ๋วมโจท, อีสวนจำเลยมาส่ง, โจทหาว่าอีสวนเป็นทาส, ค่าตัวแปดตำลึง, อีสวนให้การรับถูกต้องตามสารกรมทั้น.

วันอังคารเดือน ๘ แรมเจ็ดค่ำ, ทหารกรมหาดไทยามถนนวังเมือง, จับเอาตัวจีนเทงโจท, อำแดงฉิมจำเลยมาส่ง, โจทหาว่าเล่นไพ่ไว้ได้เงินที่บ่อนอำแดงฉิมเป็นเงินตราห้าตำลึงสองบาทสองสลึง, จีนเทงทวงอำแดงฉิมหาให้ไม่, ต่างคนต่างตายตกกัน.

วันพุธเดือน ๘ แรมเก้าค่ำ, ขายนักริทยามทำเตียนจับเอาตัวนายพ่วงตำรวจโจท, อีสำฤทธจำเลยมาส่ง, โจทหาว่าอีสำฤทธเข้าเรือไปลำหนึ่ง ราคาค้าตำลึงค่าเข้าวันละเพ็ญ, หาได้ค่าเข้าไม่.

วันอาทิตย์เดือน ๘ แรม ๑๒, หุ่นเอาสารกรมทั้นกับตัวอ้ายเปรมทาสมาทำคำอายัด, ให้เรียกเงินต้นเงินข้งหนึ่ง, สิบบนสี่ตำลึงรับกัน.

๑ ขอแจ้งความมายังท่านทั้งปวงได้ทราบ, ด้วยข้าพเจ้าได้ทราบความว่า, ทาสขุนเทพอาญาคนหนึ่ง, ชื่ออ้ายสายอายุได้สิบแปดปี, อ้ายสายไปเที่ยวสบกันชาแล้วหายไป, ขุนเทพอาญาผู้นายเงินได้เที่ยวตามอ้ายสายถึงสามวันสี่วัน, จึงได้ภคพ้ออ้ายสายผูกคอตาย อยู่ที่ช่องคูหาใต้พระเจดีย์, ทิศใต้. วัดบรมศิริมาตยาราม, ขุนเทพอาญาได้มาบอกขุนชาญนคร, ๆ ได้บังคับให้นายรอดเสมียร, กับหมื่นพินิตรักษา นายอำเภอ, ไปรับสุตบาดแผล, ขุนพินิตรักษอำเภอ, ก็ไม่เห็นบาดแผลที่ศพอ้ายสาย, เพราะศพนั้นเน่าเหม็นมาถึงห้าวันแล้ว, ได้ถามผู้ซื้อบ้านใกล้เรือนเคียง, ว่าอ้ายสายได้ไปวิวาทกับผู้หญิงผู้ใดบ้างฤหาไม่, ชาวบ้านบอกว่าอ้ายสายไม่ได้วิวาทกับผู้หญิงผู้ใด.

ขุนเทพอาณานายเงินอ้ายสายแจ้งความว่า, มาทักขยาอยู่สองคนพี่น้องเป็นเงินตราสามชั่ง, บิดาอ้ายสายอยู่บ้านตล่อมแขวงกรุงเก่า, อ้ายสายฝากหนังสือขึ้นไปถึงเสียดับ, บิดาก็หาลงมาไม่, อ้ายสายบอกกับพี่ชายว่า, พี่ไม่ได้เห็นหน้าข้าแล้ว, แล้วอ้ายสายก็ไปสบกันข้า, อ้ายสายก็หายไป, ขุนเทพอาณากับพี่ชายอ้ายสาย, เทียวตามจึงได้พบศพเขา.

ข้าพเจ้าเห็นว่ากาที่สบกันข้าเป็นการไม่ดี, อาจจะทำลายชีวิตได้ดังนี้, ฤๅท่านทั้งปวงจะเห็นไปว่าอ้ายสายผูกคอตายนี้ด้วยความน้อยใจบิดา, ที่ท่านทั้งปวงคิดดังนี้ชอบ, แต่ข้าพเจ้าคิดเห็นว่า, คนทุกคนนี้มีชีวิตเป็นที่รัก, ถ้าอ้ายสายจะน้อยใจบิดา, ก็คงจะไม่กระทำตัวให้ถึงแก่ชีวิต, ที่อ้ายสายผูกคอตายเสียนี้, ก็เพราะความที่จะสบกันข้า นี้แต่จะชักนำอันตรายต่าง ๆ มาถึงตัว, เป็นการไม่ดีไม่มีคุณประโยชน์สิ่งหนึ่งสิ่งใดเป็นแน่, ขอท่านทั้งหลายอย่าได้คิดที่จะสบกันข้าเลย, มีแต่โทษฝ่ายเดียว.

ว่าด้วยเมล็ดลหู่เป็นยาพิศม์กันตาย

๑ หนังสือพิมพ์, ที่เมืองสปริงฟิลด์อยู่ในเมืองยในทิศตต, มีความว่า, คนผู้หนึ่งซึ่งอยู่ที่สวนไกลจากเมืองสปริงฟิลด์, กำลังร่อนลูกลหู่, ได้คนหนึ่งซึ่งเป็นบุตรผู้หนึ่ง, ไม่รู้ว่าลูกลหู่เป็นยาพิศม์, กินลูกลหู่เข้าไปตาย, สุนัขตัวหนึ่งซึ่งอยู่ที่นั้นก็กินเข้าไปหลายลูกตายเหมือนกัน, ลูกลหู่ที่เมืองอเมริกาเขาปลูกไว้มาก, ด้วยมีผลประโยชน์, แต่เมล็ดลหู่นี้เป็นยาพิศม์, จนต้องมีหนังสือตำราปลูกเมล็ดลหู่แล้ว, ที่ในกรุงที่ท่านทั้งปวง, ที่ปลูกต้นลหู่ทำน้ามันลหู่, จงระวังให้สุนัขบุตรมีหลานอย่าให้ซุกซนเที่ยวเก็บเมล็ดลหู่มาเล่น, อย่าซุกซนกินเข้าไปจะตายเสียเปล่า.

การกินฝิ่นที่เมืองยในทิศตตอเมริกา, ตามในหนังสือพิมพ์, ชินชินนาที่คาเซต, มีความว่าการกินฝิ่นที่เมืองอเมริกาเดี๋ยวนี้มากขึ้นกว่าแต่ก่อน, ผู้หญิงกินมากกว่าผู้ชาย, แลการกินฝิ่นนั้น, ที่เป็นผู้ดีกินมากกว่าคนจน, ในบาญชีที่โรงพยาบาลแจ้งว่ายาฝิ่นที่เข้ามาเวลานี้, เกือบถึง ๒๕ หมื่นปอนด์, เป็นสิบเท่ามากกว่าแต่ก่อน, ฝิ่นที่เข้ามาในเมืองอเมริกานั้น, ตามส่วนใช้เป็นยา, อีกเจ็ดส่วนนั้นกินทั่วกันไปถึงผู้หญิงผู้ชาย.

ข่าวมาทางสายโทรเลขสายไฟฟ้า

ลอนดอนวันที่ ๑๗ เดือนมิถุนายน, ๑๘๗๔, เกิดน้ำท่วมขึ้นที่
เป็นบริเวณเนียสเตด, เมืองในยูนิคเคสอเมริกา, คนตายบ้าง, ที่เมืองบิคเบิร์ตแลเมือง
อาเลคานีน้ำท่วมเมือง, คนตายประมาณ ๒๐๐ เศษ.

ลอนดอนวันที่ ๑๘ เดือนมิถุนายน, กองทัพเรืออังกฤษซึ่งรักษามหาสมุทรซีก,
ได้รับคำสั่งให้ยกไปที่ปะนะมา, ไปบังคับกตขีเมืองเกาติมาลา, ให้ใช้เงินค่าปรับซึ่งได้
ทำโทษกงสุลอังกฤษ.

ตพานขึ้นที่เมืองลิเวอร์ปูล, ยาวคั้งไมล์นั้น, ไฟไหม้หมดที่เดียว.

ลอนดอนวันที่ ๒๓ เดือนมิถุนายน, ที่เมืองเบอร์ลินเมืองหลวงเมืองเยอรมนี, พวก
โปลิศได้ห้ามพวกกะโหลกไซโซชาติ, บัญญัติพระเบ็ดโรงชุมนุมเสียหลายแห่ง.

ที่เมืองอังกฤษ, ในเฮาตอฟคอมมัน, พวกที่ประชุมปลูกขาราชการ, ได้โหวต
เงินแผ่นดินให้พระเจ้าลูกเธอ, ปรินซลีโอโปลด์, บี้ละ ๑๕๐๐๐ ปอนด์

๑ ขอแจ้งความมายังท่านทั้งปวงได้ทราบ, ด้วยหนังสือดุริยประณีตที่ออกใน
วิกนี้, ที่ไม่มีข่าวการประหลาดสิ่งใดสิ่งหนึ่งนั้น, ด้วยข้าพเจ้าบ่วยไปจะนั่งคิดเขียนแล
จะชวนขวายหาข่าวสิ่งใดมาลง, ก็ไม่มีกำลังที่จะชวนขวาย, ข้าพเจ้าขอโทษท่านทั้งปวง
ทุก ๆ คน, ขอท่านทั้งปวงอย่าได้ขัดเคืองเลย, เมื่อข้าพเจ้าหาบ่วยมีกำลังที่จะ
ชวนขวาย, หาสิ่งประโยชน์ต่าง ๆ ได้แล้ว, ข้าพเจ้าก็ได้คิดอยู่ว่า, ข้าพเจ้าจะอุส่าห์
เกื้อกูลการนี้ให้เป็นการดีเจริญยิ่งขึ้นไป.

นิทานเรื่องไตรภุม

๑ นิทานเรื่องไตรภุมว่า, ในชมพูทวีป, มีต้นชมพูภทกษคือต้นท้าวเป็นไม้
ประจำทวีป. ต้นท้าวเป็นไม้ใหญ่หลายร้อยอ้อม, ประกอบด้วยรากเปลือกกะพี้แก่น
กิ่งก้านใบผลบริบูรณ์, ตั้งอยู่ในท่ากลางแห่งทวีป ะ

๑ อยู่มายังมีพระมหากษัตริย์ทั้งสิบประเทศ, เสด็จออกไปประกาศว่า, เมื่อไป
ถึงตามทางภบต้นท้าวใหญ่ต้นนั้น, ก็เสด็จเข้าไปประทับร่อนอาไศรยอยู่ในใต้ร่มท้าว

ต้นนั้น, เมื่อผลหว้าเหล่านั้นลงมาจากต้น, พวกไพร่พลเสนาภิกษวณกันเกบกิน, แล้วก็เสด็จกลับคืนเข้าพระนคร, แต่เสด็จออกมาประกาศต้งนทุก ๆ ปีมิได้ขาด, ประมาณสัก ๑๗ ปี ๑๘ ปีมา, ครั้นอยู่มาพระมหากษัตริย์เสด็จออกมาประกาศอีก, เหน็ดหน้วนนั้นเท่าไรก็เท่านั้น, ไม่โตขึ้นกว่าแต่ก่อน, จึงรับสั่งว่าต้นหว้าแต่เราได้เห็นมาก็ ๑๗ ปี ๑๘ ปีแล้ว, ทำไมจึงไม่ใคร่จะโตขึ้นได้อีกเพียงไรก็เพียงนั้น, จะเป็นเพราะเหตุใดหนอ, ะ

๑ ฝ่ายไพร่พลของพระมหากษัตริย์, ซึ่งได้เคยกินผลหว้า นั้น, เมื่อปีนั้นไปถึงที่ใต้ต้นหว้า, เห็นผลหว้านั้นน้อยไปกว่าแต่ก่อน, (เพราะฝนแล้งมาถึงสองปีแล้ว,) ก็พากันพูดต่าง ๆ ว่า, ผลหว้าน้อยไปกว่าแต่ก่อน, ได้เคยอาไศรยกินอยู่เป็นประโยชน์แก่เราทั้งหลาย, ก็พากันเที่ยวค้นหา, เหตุสิ่งไรที่จะให้ต้นหว้านั้นไม่มีผล, แต่ไม่เจริญขึ้นได้, บางคนก็ไปถามมดแดงมดดำขึ้นต่ายอยู่ตามลำต้น, ในซอกเปลือกขรอกกะพี้, บางคนก็เห็นว่าปลวกขึ้น, บางคนก็เห็นกาฝากแลเถาวัลขึ้นพัวพันตามกิ่งไม้ต้นไม้, บางคนก็เห็นนกกา มาจับอาไศรยทำรังวางรังไปทั้งต้น, จึงได้พากันติเตียนว่าต้นหว้าต้นนั้นเห็นจะไม่เจริญ, เพราะมีต้นไม้และอันตรายติดพัวพันไปทั้งต้นดงนี้, ถ้าจะทิ้งไว้ให้ค้างฝืนอยู่ต้นหว้าก็จะตายไม่ก็จะผุเสีย, ถ้าตัดเอาไม้ไปใช้เสียเห็นจะดีกว่า, เพราะลูกผลไม่มีแล้ว, ะ

๒ ฝ่ายต้นหว้านั้นได้ยินคำไพร่พลพูดกันดงนี้, ก็ต่างสิ่งต่างพูดแก้ตัวไปต่าง ๆ, คือกะพี้ ก็เถียงว่าชาติอยู่ดอก, เปลือกก็เถียงว่าชาติอยู่ดอก, ขี้หุ้มแก่นอยู่เสียอีก, เพราะแก่นไม่ดีเอง, ข้างฝ่ายกิ่งก็เถียงว่ากิ่งของชาติอยู่, ใบสดว่ากิ่งนี้กิ่งโน้น, เพราะรากเพราะแก่นไม่ดี, รากซึ่งขึ้นอยู่บนดิน, (เพราะเป็นต้นไม้ใหญ่ก็มีรากขึ้นกองอยู่บนแผ่นดิน,) ก็เถียงว่ารากขาก็คืออยู่, ข้ำอยู่บนแผ่นดินมานานแล้ว, รากที่ไต่ดินแลแก่นนั้นและผุ, ทั้งฝ่ายรากไต่ดินก็เถียงว่าแก่นผุ, ต่างสิ่งต่างเถียงกันลงไปทั้งต้น, คนซึ่งมาอยู่ที่นั้นบางพวกก็หัวเราะ, ว่าเขาสิ่งไรเป็นเสียแน่, ต้นไม้จึงไม่เจริญขึ้นเดียวรากเดียวก็เถียงกันดงนี้, บางคนได้ยินบางสิ่งพูด, ก็เข้าไปไปตามที่พูดนั้น, ว่าเปลือกผุบ้าง, กะพี้ผุบ้าง, รากผุบ้าง, กิ่งผุบ้าง, แต่ที่เข้าใจว่าแก่นผุนั้นและมีโดยมาก, เพราะแก่นอยู่ข้างใน, ไม่แลเห็นก็ต้องเชื่อว่า, เพราะแก่นไม้ผุ, ต้นไม้จึงไม่ออกงามเจริญไปได้แล้ว, ก็กลับไปเข้าอยู่ที่อาไศรยของตน, ะ

๑ ฝ่ายเทพยดาซึ่งสร้างวิมานอยู่ต้นไม้ใหญ่นั้น. ได้ยินคำถั่งเถียงกันดังนั้น. ก็มีความวิตก คิดว่าต้นไม้ได้เคยเป็นที่อาศัยอยู่มานาน. บัดนี้เกิดเหตุการณ์เช่นนี้. ถ้าจะนั่งอยู่ตงนพวกไพร่พลเหล่านั้น. จะไปทูลพระมหากษัตริย์ให้มาตัดเอาต้นไม้ไปเสีย. เราก็จะไม่มีที่อาศัยอยู่อีกประการหนึ่งเล่า. ถ้าถึงโดยพระมหากษัตริย์จะไม่ตัดเอาต้นไม้ไป. เพราะเห็นว่าต้นไม้อยู่ในกลางป่ากลางดง. ได้เคยอาศัยได้เคยประทับร้อนมานาน. จะทิ้งไว้แลไม้ซึ่งใกล้พระนครแลที่มีสัตว์ลงมาส่ง. ก็ก่อทำการพระนครมากอยู่แล้ว. จะไม่ตัดไปต้นไม้ก็คงจะผลงไปเอง. เพราะมดปลวกกาฝากเถาวัลชันพันพัน. นกหูกมาทำรังมาก. ก็คงเป็นอันตราย. แต่ข้าบไปถึงล้มต้นคงเป็นตอโกรงเกรงตั้งอยู่. เราก็จะอาศัยอยู่ไม่มีความสุขในที่นี้. ครั้นเทพยดาคิดดังนั้นแล้ว. จึงได้พากันตันทว่า. ว่าดูกรตันทว่า. ซึ่งท่านได้กล่าววาทาหมู่เถียงขัดทอต่อกันเมื่อตะกนนั้น. เราเห็นว่าเป็นการผิดโดยแท้. เป็นการไม่ควรที่ท่านทั้งปวงจะกล่าวดังนั้น. เพราะเหตุว่าท่านทั้งปวงมีชาติพันธ์พันธ์อย่างเดียวกัน. ลำต้นที่ต้นเดียวกัน. ถึงโดยจะแยกเขาเปลือกไปไว้ข้างหนึ่ง. กะพไปไว้ข้างหนึ่ง. รากไปไว้ข้างหนึ่ง. แก่นไปไว้ข้างหนึ่ง. กิ่งไปไว้ข้างหนึ่ง. ใบไปไว้ข้างหนึ่ง. คนทั้งปวงซึ่งมาแลเห็น. ก็ต้องเรียกว่าเปลือกหว่ากะพหว่า. รากหว่า. แก่นหว่ากิ่งหว่าใบหว่า. เพราะเหตุเป็นพันธ์พันธ์อย่างเดียวกันดังนี้. อนึ่งซึ่งจะขัดกันว่าสิ่งใดเป็นผิดแท้นั้นก็ขัดไม่ได้. แลจะได้ขัดเอาแก่นซึ่งอยู่ข้างภายในนั้นก็ไม่ได้. เพราะแก่นอยู่ภายในจะออกมาเถียงท่านทั้งปวง. ซึ่งอยู่ภายนอกนั้นไม่ได้. คนทั้งปวงก็จะเข้าใจว่า. แก่นนั้นเสียโดยจริง. ก็เมื่อเข้าใจว่าแก่นเสียดังนี้แล้ว. จะตัดถึงตัดกันลงไป. ก็คงกระเทือนถึงแก่น. ถ้าจะตัดแก่นเสียทีเดียว. ก็คงตายด้วยกันทั้งต้น. ถึงโดยจะเหลือตออยู่อกก็หว่ามแหม่มไม่บริบูรณ์ได้. ท่านทั้งปวงจงดำริห์ตฤกตรองให้จงดี. อย่าให้กล่าวโทษขัดทอต่อกันดังนี้. เพราะจะเจริญก็คงจะเจริญด้วยกัน จะเป็นอันตรายด้วยกัน. จงช่วยกันรักษาให้บริบูรณ์ด้วยกันทุก ๆ พนักงาน. คือพนักงานของเราก็ให้สับนำขึ้นมาเลี้ยงลำต้นให้สดชื่นอยู่. อย่าให้เป็นอันตราย. พนักงานของแก่นซึ่งดำรงลำต้นอยู่. ก็ให้ตั้งให้มั่นคง. พนักงานของเปลือกของกะพ. ซึ่งจะรักษาแก่นก็ให้หุ้มห่อกันอยู่ให้ได้โดยดี. พนักงานของกิ่งก้าน. ซึ่งจะแตกออกเป็นลูกเป็นผล. ก็ให้

แตกออกไปตามพนักงานของตัว, เมื่อท่านทั้งปวงมาพร้อมเพรียงกันบริบูรณ์อยู่, ไม่มีความแตกร้างกันตั้งแล้ว, เราจะช่วยสงเคราะห์ท่านทั้งปวง, จะได้ไปคลพระไทยของพระมหากษัตริย์ทั้ง ๑๐ ชาติ ไม่ให้ตัดพ้นต้นของท่านได้, แลจะให้ส่งให้มหาอำมาตย์ทั้ง ๑๐ ชาติพร้อมกัน, ตัดพ้นต้นไม้แลเถาว์, ซึ่งยังพัวพันท่านอยู่, ไม่ให้งอกงามเจริญขึ้น, ให้หมดสิ้นจนได้, เมื่อการเป็นดังนี้แล้ว, ต้นของท่านก็จะยังยืนไปชั่วฟ้าดินแลดิน, ไร่ไผ่ก็จะเป็นที่อาศัยของมนุษย์แลสัตว์, ที่ไปมาในที่นี้, ผลของท่านก็จะเป็อาหารของมนุษย์แลสรรพสัตว์ทั่วกัน, ครั้นเทพดาพูดดังนี้แล้ว, ต้นทว่าก็เห็นโทษซึ่งตัวผิด, แลจะรับประพุดิตตามเทวดาว่านั้นทุกประการ, เทพดาพระองค์นั้นก็เข้าคลพระไทยพระมหากษัตริย์ทั้ง ๑๐ ชาติ ให้ยอมตัดพ้นต้นไม้เถาว์, ซึ่งพัวพันต้นทว่ามีไ้งามเจริญ, ยืนขึ้นเสียด้าน, ต้นทว่านั้นก็ถึงความเจริญประกอบด้วยใบผลถึงกำนบริบูรณ์, เพราะเหตุทั้งสองประการ, คือต้นทว่านั้นพร้อมใจกันรักษากันแลกันโดยจริง, ประการหนึ่งเพราะพระมหากษัตริย์, ยอมตัดพ้นเครือเขาเถาว์ซึ่งพัวพันอยู่นั้น, เพราะเหตุสองประการนี้แล, ต้นทว่านั้นก็เป็นไม้ใหญ่โต, ประจำทวีปมาจนกาลบัดนี้แล. ะ

ศัพท์สัมภูตานิ สามัคคีวุฒิสถาธิกา

พวกหมู่ใดเหล่าใดก็ดี, มีความสามัคคีพร้อมเพรียงกันก็อาจจะให้การทั้งปวงสำเร็จได้.

เรื่องโลอัน และข้างโขลง

๑ ในเวลาวันหนึ่ง, โลอันตัวหนึ่งออกจากถ้ำของตน, เพื่อจะไปหาอาหาร, (โลอันตัวนั้นนั้นคิดจะฉลาดแกมโกง, อาหารก็มีอยู่ในถ้ำ, แต่ยังหยากได้อยู่อีกเสมอ.) โลอันนั้นเดินเข้าไปในป่าใหญ่, ใกล้เมืองอินเดียนิดหน่อย, แล้วโลอันนั้นจึงยกช้างเข้าในบ้านนั้นโขลงหนึ่ง, ครั้นโลอันได้เห็นดังนั้นแล้วจึงนึกว่า, คราวนี้สมประสงค์ของเราแล้ว, แต่ว่าครั้นจะโถมเข้ามากัดข้างตัวหนึ่งตัวใด, ข้างทั้งหลายเหล่านั้นก็จะช่วยกันแทงเอาเราตายเปล่า, จำเราจะต้องคิดถ้อยเทอบายอย่างไรรอย่างหนึ่ง, ข้างข้างเหล่านั้น

ให้ตายให้ได้. แล้วจะได้กินทำเล่นตามสบายใจของเรา. ครั้นไล่อันคิดได้แล้วจึงเข้าไปใกล้ข้างทั้งหลายแล้วจึงพูดว่า, “ท่านทั้งหลายเจ้าข้า, เมื่อกินข้าพเจ้าได้ภสัฏสัตว์หนึ่ง สูงใหญ่น่ากลัว, มันกินสัตว์เหมือนกับท่าน, อยู่ข้างทิศใต้ดูน่ากลัวมากนัก. ข้างทั้งหลายจึงถามว่า, “จริงอย่างนั้นแน่ๆ” ไล่อันจึงตอบว่า, “จริงอย่างนั้นแน่แล้ว” ข้างทั้งหลายจึงถามว่า, “ก็ท้อยสัตว์นั้นมันอยู่ไกลจากเราๆไกล” ไล่อันจึงตอบว่า, “ไม่ไกลดอก” ข้างทั้งหลายจึงถามว่า, “ถ้าท้อยอย่างนั้นเราจะทำอย่างไรเล่า” ไล่อันจึงตอบว่า, “ถ้าท่านทั้งหลายอยู่เป็นหมู่ด้วยกันดังนี้, ข้าพเจ้าคิดว่าคงจะเสียทีเป็นแน่, ด้วยว่าถ้ามันมานั้นก็จะแลเห็นเราได้แต่ไกล ๆ, ว่าเราอยู่ด้วยกันในที่นี้, ถ้าเราท่านทั้งหลายต่างคนต่างไปนอนข่มแอบเสีย, มันก็จะแลดูเราได้โดยยาก, ข้าพเจ้าคิดเห็นดังนี้เป็นการดีจริง, จึงได้บอกกับท่าน” ข้างจึงว่า, “ดีแล้ว” แล้วต่างคนต่างไปตามอย่างไล่อันว่า, ครั้นไล่อันเห็นข้างแยกกันไปสมดังความคิดแล้ว, ไล่อันจึงเที่ยวกัดฆ่ากินเล่นตามสบายใจของไล่อันนั้น. ะ

๑ ความข้อนี้เปรียบว่า, ถ้าพวกใดหมู่ใดไม่มีสามัคคีระศความพร้อมเพรียงแล้ว, คงมีความอันตรายเหมือนหมู่ข้างทั้งหลายนี้เป็นอันแน่.

อีกข้อหนึ่ง, สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า, ก็ได้ตรัสธรรมเทศนา, อยู่ในธรรมบทนั้นปลาย, ใบบทหนึ่งว่า, “สุโขพุทธานะมุปาโต, สุตะสัทธัมมะเทศนา, สุตสังฆัสสะ สามัคคี, สมะคคังตะโปสุโข” แปลเนื้อความว่า, “สุโขพุทธานะมุปาโต, ความบังเกิดขึ้นแห่งพระพุทธเจ้า, เป็นทางมาแห่งความศุขข้อหนึ่ง “สุตสัทธัมมะเทศนา” การแสดงซึ่งธรรม” (คือการประพฤติชอบ.) เป็นทางมาแห่งความศุขข้อหนึ่ง” สุตสังฆัสสะสามัคคี” ความพร้อมเพรียงแห่ง “สงฆ” (คือหมู่ต่างๆ) เป็นทางมาแห่งความศุขข้อหนึ่ง “สมะคคังตะโปสุโข” เมื่อ “สงฆ” (คือหมู่ต่างๆ) พร้อมเพรียงแล้ว “ตะ ปะ” ความเพียรเครื่องเผากิเลสให้ร้อน (นั่นคือบั้งความชั่วต่าง ๆ ให้หมด) ก็ทำได้โดยง่าย. ะ

๑ นิทานบัดนี้, ครึ่งเมื่อมีการสมโภชช้างเผือกนั้น, ยังมีเด็กพวกหนึ่งเล่นอยู่ที่นั่น, ประมาณสามสี่คนสี่สิบคน, เล่นอยู่ตามสบายของเด็ก เวลานั้นมีผู้ใหญ่คนหนึ่ง, เห็นเด็กเล่นอยู่เป็นอันมาก, ก็หยากจะทราบว่เด็กนั้นจะเล่นการอะไรจึงมีเด็กมาก, ผู้ใหญ่คนนั้นก็เดินเข้าไปถามเด็กว่า, พวกเจ้าเล่นอะไรกัน, เด็กเหล่านั้นก็ไม่ตอบประการใด, แล้วพร้อมใจกันร้องเฮขึ้น ผู้ใหญ่เห็นเด็กทำกิริยาตลกขบขันก็มีความโกรธ, พวกเด็กเห็นว่าผู้ใหญ่มีความโกรธแล้ว, ก็ชวนกันร้องคำตาคณนเป็นบ้า ๆ, แล้วก็เข้าล้อมหน้าล้อมหลัง, ผู้ใหญ่เห็นเด็กทำอย่างนั้นก็ไม่รู้ว่าจะทำอย่างไร, มีแต่ความโกรธเป็นกำลัง, พวกเด็กเห็นผู้ใหญ่โกรธมากขึ้น, ก็ชวนกันจับบั้งพล็กเอาบั้งผู้ใหญ่ขึ้นไม่รีที่จะทำอย่างไร, ก็เข้าไล่ตบเด็ก, แล้วพวกเด็กก็วิ่งล้อมเข้าเป็นกลุ่ม ๆ ไป, เด็กผู้หนึ่งจึงร้องถามว่า, ตาบ้านบ้านแกอยู่ที่ไหน, ผู้ใหญ่ขึ้นจึงตอบด้วยความโกรธว่า, กูเป็นทหาร บ.ค.ย.ว, เพราะคิดว่าจะให้เด็กนั้นกลัวด้วย, เด็กคนหนึ่งจึงถามว่าทหาร บ.ค.ย.ว. ทำปืนได้ฤๅ, ผู้ใหญ่จึงคิดว่าจะให้มันกลัว, จึงตอบว่ามึงไปเอาปืนมาซึกจะทำได้, เด็กคนหนึ่งก็วิ่งไปเอาปลายไม้ไผ่มาแล้วก็ส่งให้, บอกว่าทหาร บ.ค.ย.ว. แล้ว ไม่ว่าไม้ฤๅอะไรก็ทำเหมือนปืนได้หมด, ผู้ใหญ่คนนั้นก็รับไม้มาทำ ถ้าปืนในว้างกลางหมู่เด็ก, ๆ เหล่านั้นก็ยิ่งร้องเฮ ๆ มากขึ้น, คนที่มาดูการเล่นต่าง ๆ นั้น, ก็ชวนกันมาตทหารแก่เป็นอันมาก, คนเหล่านั้นก็พลอยเห็นว่าเป็นบ้าจริง, ในเวลานั้นยังมีผู้แก่คนหนึ่ง, เป็นคนรู้จักกับทหาร, เห็นเด็กล่อตาทหารก็มีความโกรธ, จึงแหวกเข้าไปในวงเด็กแล้วพูดว่า, อะไรมายืนให้เด็กล่ออยู่จนเป็นบ้า, จึงกลับไปบ้านเสียเถิด, เด็กเหล่านั้นก็พร้อมใจกันว่า, เอะยายคนนี้ ก็เป็นบ้าอีกคนหนึ่งแล้ว, ยายแก่คนนั้นมี ความโกรธมากจึงร้องคำตาค. ๆ เหล่านั้นก็ยิ่งร้องเฮหนักขึ้น, แล้วยายแก่ก็เข้าจับมือตาทหารวิ่งไปบ้านทั้งคน, คนที่มาดูก็เห็นว่าเป็นบ้าจริงทุกคน. ะ

๑ ปางสมเด็จพระร่วงเจ้า, เฝ้าแผ่นภพสุโขไทย, มล็กเหนในอนาคต, จึงฉายพจนประภาษ, เป็นอนุสาสน์กะถา, สอนคนนารชน, ทวรวาดลึงเพียร, เรียนบำรุงผดุงอาตม์, อย่าเคสันคลาศคลาถ้อย, เมื่อน้อยให้เรียนวิชา, ให้หาสินเมื่อใหญ่, อย่าเฝ้าเอาทรัพย์ท่าน, อย่าวิรวันแก่ความ, ประพฤติดามบุรพรมอบ, เอาแต่ชอบเสียผิด,

อย่ากอบคิดเป็นพาด, อย่าอวดหาญแก่เพื่อน, เข้าเถื่อนอย่าลืมพรว, น้ำคึกอย่าอนใจ, ไปเรือนท่านอย่านั่งนาน, การเรือนตนเร่งคิด, อย่างนั่งชิตผู้ใหญ่, อย่าไผ่สูงให้พันศักดิ์, ทั่วรักอย่าดูถูก, ปลุกไมตรีอย่าร้าง, สร้างกุศลอย่าร้อ, อย่าโดยคำพลอด, เซ็นเรือทอดทางถนน, เป็นคนอย่าทำใหญ่, ข้าคนไพร่อย่าไฟฟู, คบขุนนางอย่าโกหก, โทษคนผิดว่าฟัง, หว่านพืชจักเกิดผล, เลี้ยงคนจักกินแรง, อย่าขัดขวางผู้ใหญ่, อย่าไผ่ตนให้เกิน, เติรทางอย่าเติรเปลี่ยน, น้ำเชี่ยวอย่าขวางเรือ, ที่ขุมเสียจงประหยัด, เร่งมัตถ์พื้นไฟ, คนเป็นไทยอย่าคบหาช.

๑ อย่าประมาทท่านผู้ดี, มีสินอย่าอวดมั่ง, ผู้เฒ่าสั่งจงจำความ, ที่ชวาทหนามอย่าเสียเกือก, ทำชั่วเรียกไว้กับคน, คนรักอย่าวางใจ, ที่มีไทยพึงหลีก, ปลีกคนไปโดยด่วน, ได้ส่วนอย่ามักมาก, อย่ามีปากกกว่าคน, รักคนกว่ารักทรัพย์, อย่าได้รับของเชิญ, เหนงามตาอย่าบอง, ของฝากท่านอย่ารับ, ที่ทับบงมีไฟ, ที่ไปจงมีเพื่อน, ทางแถวเถื่อนโคลคลา, ครบาสอนอย่าโกรธ, โทษคนผิดฟังรู้, ผู้เสียสินอย่าเสียศักดิ์, ภาบัติอย่าด่วนเคียด, อย่าเบียดเสียดแก่มิตร, ที่ผิดช่วยเตือนตอ, ที่ชอบช่วยยกยอ, อย่าขอของรักมิตร, ชอบขิดมักจางจาก, ภบัสตรปากปราไศรย, ความในอย่าไขเขา, อย่ามีวเฒ่าเนื่องใจ, คิดตรงตฤทุกเมื่อ, พึ่งนั้นเมื่อต่อญาติ, รู้ที่ฉลาดที่หาญ, คนพาดอย่าพาดผิด, อย่าผูกมิตรไมตรี, เมื่อพาที่พึ่งตอ, จงบนอบผู้ใหญ่, ข้างไล่แล้วเลี้ยงหลบ, สุวานขออย่าขบตอ, อย่ากอบจิตรวิดยา.

คำโคลงรามเกียรติ์

ตอนที่ ๑ บทที่ ๒

อสุรวิดีตด้วย

องคต

องคตจันทรเกษม

จักล้าง

มักหล่นเสื่อมเสียยศ

ขอโทษ

ต่างได้ตามนามอ้าง

เรื่องต้นตนแถลง

หลานอินทรียืนยักยั่น

ยักยั่นบอกทางลงกา

องค์ดลเบเกษา

ปักหล่นพันสายได้

ถามหาทางนา

เกาะให้

ตลอดสุด หลังแฮ

สู่ฟ้าเสวยรมย์

วายุบุตรยศทยอน้อง

เทพบุษมาลีมัน

สิงหาวเป็นดาวดวง

นางนิยมนมอ้อ

นางสวรวรค

ภักตรัก

จันทร์จาง โอษฐ์เอิบ

แอบซู้ชวนเกษม

ลูกลมสมศุขด้วย

นางว่าวานวานร

วายุบุตรหักอาว

ภานุขสตุสวาตคว้า

ดวงสมร

สู่ฟ้า

สังวาศ

ดวงขึ้นเสวยสวรวรค

ภบนกโถมหล่นซื่อ

รู้แห่งทางลงกา

วานลิงให้สามลา

วายุบุตรขึ้นขึ้นแล้ว

ลำพา ที่เอิบ

เกาะแก้ว

โถมอก งามแฮ

นกนั้นพาไป

ตรงคธาวิภาพย

วรภาคยวิสุทธิ์, พระพุทธคำเก้ง, รตนานิเช็ง แทบพระโพธิ์พฤกษา, ผู้จะ
 เสนอกับยล, ก็ผจญบาป กระดึ่มาระเทวา, แลพอกพลถวายนกร, ครั้นเสร็จแล้วพระบาท,
 ตรัสแก่ธรรมบวร, ชำแนบด้วยสาธรรชบั้งคมพระสรวพเพช,

ตรงศาวิกายพม่าแล่น

พระสยัมพุทธ, บวิสุทธิองค์เรืองศรี, ธรรมวิสิทธิ์วาท, ใครจะเปรียบจะเทียบ,
ฤทธิ์เสมอ, วรองค์เกลดกลม, ทรงพระญาณยิ่งเลอ, ชาดมจิตรคิดด้วยอำเพอ, บังคม
พระบาทวรลักษณ.

กาพย์คดีกาพย์กาบิน

สรรพเพเจ้าโต, ทรงฤทธิ์เรืองไกร, ย่อมบำเพญทาน, ให้พระพิมุติ, โลกุต
ญาณ, แสงหาดีดอาจารย์, ประเสริฐนักหนา,

ทรงสรรพลักษณะ, มีลายกงจักร, อยู่ในบาทา, ย่อมน้อมอำมฤตย, แก่พระ-
อาตมา, แดแก่ประชา, ศรัทธบุรุษทั้งหลาย.

ทรงคิดอันดี, ในห้องโลกิ, บมีสองหมาย, ยิ่งกว่าเทวา, มานุษบรรยาย,
อยู่ในกุมารยสืบตาม, เชิดอัน.

ควรแก่บูชา, แห่งสัตตนานา, อันพันบาปกรรม, ไลโกโทโส, มาโนฉกรรจ,
เสียสิ้นทุกอัน, บมีโยของ,

ตรัสศัพท์บุญ, ประโปด่งไภยรู้, ในอรรท้งผอง, สมภารพระองค์, ทรงรูป
เรืองรอง, งามบมีสอง, ในโลกยแดนไตรย.

ข้าขอบังคม, บัวบาทอุดม, มีศรีเกรียงไกร, เต็มในพระบาท, บมีผู้ใด, จะ
เสมอจอมไตรย, ภพเกล้าโลกา

พระผู้ดำเลิศนี้, ไตรยโลกยประเสริฐดี, ด้วยภาคยวา, พันที่จะเปรียบ,
จะเทียบฤทธา, เกรียติเจษฎ, ยิ่งกว่าพระอาจารย์.

กิเลศทั้งพัน, ห้าร้อยนิรันดร, สำหรับสงสาร, เสียสิ้นพินาศ, ด้วย
มารรคญาณ, ย่อมเหนแก่่นสาร, ปั้นเกล้ากระวีย.

ข้านบบัวบาท, รัคมีเรื่องอาตม, เสมอด้งทุลี, ดิตในพระบาท, พระพุทธชินศรี,
ใส่เกล้าโมฬี, แห่งข้านิจกาล.

ประเพณีสำหรับเดือน ๙ บจอนตค

วัน	ขุน	วัน เดือน	พระอาทิตย์	พระอาทิตย์ตก	พระอาทิตย์	พระจันทร์
พฤษภาคม	๑	อังกฤ	๑๑ ทุ่ม ๔๖ นาที	ห้าทุ่มแล้ว ๑๔ นาที	ห้าทุ่มแล้ว ๔ นาที	ขุน ตก
ตุลาคม	๒	"	๑๑ ทุ่ม ๔๖ นาที	ห้าทุ่มแล้ว ๑๔ นาที	ห้าทุ่มแล้ว ๔ นาที	ขุน ตก
ธันวาคม	๓	"	๑๑ ทุ่ม ๔๖ นาที	ห้าทุ่มแล้ว ๑๓ นาที	ห้าทุ่มแล้ว ๔ นาที	ขุน ๑ กับ ๑๑ นาที
กุมภาพันธ์	๔	"	๑๑ ทุ่ม ๔๖ นาที	ห้าทุ่มแล้ว ๑๓ นาที	ห้าทุ่มแล้ว ๔ นาที	ขุน ๑ กับ ๕๐ นาที
มีนาคม	๕	"	๑๑ ทุ่ม ๔๖ นาที	ห้าทุ่มแล้ว ๑๓ นาที	ห้าทุ่มแล้ว ๔ นาที	ขุน ๒๕ นาที
เมษายน	๖	"	๑๑ ทุ่ม ๔๖ นาที	ห้าทุ่มแล้ว ๑๓ นาที	ห้าทุ่มแล้ว ๓ นาที	ขุน ๑๐ นาที
พฤษภาคม	๗	"	๑๑ ทุ่ม ๔๖ นาที	ห้าทุ่มแล้ว ๑๒ นาที	ห้าทุ่มแล้ว ๓ นาที	ขุน ๕๕ นาที
มิถุนายน	๘	"	๑๑ ทุ่ม ๔๖ นาที	ห้าทุ่มแล้ว ๑๒ นาที	ห้าทุ่มแล้ว ๓ นาที	ขุน ๔๓ นาที

RAMSAY WAKE FIELD & COMPANY

แรม เซ เวก ฟیلด์ แอนด์ กัมปะนี

ตั้งห้าง ณ กรุงเทพมหานคร

ขอแจ้งความให้ท่านทั้งปวงทราบว่า, ได้โปรดเกล้าฯ รับสั่งให้ห้างนี้เป็นผู้ส่ง, เครื่องแต่งตัวทหาร, แลเป็นผู้รับเหมา, ส่งของในหลวง, แลของคอเวนทร์เมนต์พระเจ้าแผ่นดิน.

แรมเซเวกฟیلด์แอนด์กัมปะนี

- ๑ ได้รับของมาแต่อิงแลนด์, โดยกำนันไฟยานของแสง
- ๑ กุงท้าวด้วยครีน้ำเงินอ่อนแลครีน้ำเงินแก่ โหลละ ๖ บาท
- ๑ กุงท้าวสักลาดครีน้ำเงินอ่อนแลครีน้ำเงินแก่ คู่ละ ๖ สดิง
- ๑ กุงท้าวสักลาดครีน้ำเงินอ่อนน้ำเงินแก่งามนักคู่ละ ๒ บาท
- ๑ กุงท้าวสกอกงามนัก, คู่ละ ๒ บาท
- ๑ กุงท้าว ครีม่วง, ครีเขียว, ครีแดง, คู่ละ ๖ สดิง
- ๑ กุงท้าวแพรคู่ละ ๓ บาท & บาท ๕ บาท แล ๖ บาท
- ๑ คอเสื้อผู้หญิง, โหลละ ๕ บาท
- ๑ ข้อมือเสื้อผู้หญิง, โหลละ ๕ บาท
- ๑ คอเสื้อผู้หญิง, แลข้อมือเสื้อผู้หญิง, โหลละ ๑๐ บาท
- ๑ คอเสื้อผู้หญิง, แลข้อมือเสื้อผู้หญิง, ดำริบละ ๑ บาท
- ๑ ผ้าสำหรับตัดเสื้อผู้หญิง, มีสีต่างๆ เลหุลละ ๒ บาท
- ๑ ผ้าสีต่างามนัก, เลหุลละ ๓ บาท
- ๑ แพรสีดำ, เลหุลละ ๓ บาท
- ๑ ผ้าบุไต, ผืนละ ๑๕ บาท
- ๑ หมวกผู้ชาย, หังดำแลขาว, ใบละ ๔ บาท
- ๑ เสื้อโคตทำด้วยผ้ากำลิด, ตัวละ ๑๐ บาท
- ๑ เสื้อโคตแต่งตัวผู้ชายเวลาเย็น, ตัวละ ๘ บาท
- ๑ เสื้อโคตแต่งตัวผู้ชายเวลาเย็น, งามนัก ตัวละ ๔๐ บาท
- ๑ เสื้อโคตใส่สำหรับไปเยี่ยมกัน ตัวละ ๒๐ บาท

เครื่องประดับเพชร ๆ

๑ ขี้พเจ้าขอแจ้งความมายังท่านทั้งปวงให้ทราบ, ด้วยขี้พเจ้าได้รับสิ่งของ
สิ่งนี้มาแต่เมืองปาริศ, เป็นสิ่งของประดับด้วยเพชร, อย่างดีอย่างวิเศษหลายสิ่ง, คือ

๑ สายสร้อยนาฬิกาทองคำประดับเพชร, สำหรับผู้หญิงราคาซึ่ง ๑ ชั่งไปถึง
๑๒ ชั่ง

๑ ตุ้มหูหลายคู่, รูปอย่างยุโรปบ้าง, รูปอย่างไทยบ้าง, ประดับเพชร ราคา
ซึ่ง ๑, ชั่งไปถึง ๕๐ ชั่ง

๑ เข็มกลัดคอสำหรับแต่งตัวผู้หญิง, ประดับเพชรทั้งเม็ดราคาสิบตำลึงขึ้นไปถึง
๒๕ ชั่ง

๑ เข็มกลัดแลตุ้มหูเป็นสำหรับกัน, ประดับเพชรทั้งเม็ดราคา ๒ ชั่ง ขึ้นไปถึง
๓๐ ชั่ง

๑ ตลับรูปทองคำประดับเพชร, แลไม่ประดับเพชร, ราคาซึ่ง ๑, ชั่งไปถึง
๖ ชั่ง,

๑ แหวนเพชรอย่างงามหลายวง, มีราคาต่างๆ กัน, แลของอื่น ๆ ยังมีอีก
หลายสิ่ง, ถ้าผู้ใดจะต้องการซื้อเชิญมาดูที่ห้าง, มาแลขุเปลี่ยนแอนดก่าปนี, ะ

บางกอกอยู่กำปนนีลิมมิติต

๑ การอยู่กำปนนี, เดียวกันพร้อมแล้ว, ที่จะทำคอนเตรกต์คือสัญญาที่จะรับเรือ
ให้เข้าอยู่ซ่อมแซมแปลงใหม่, เรือใบเล็กก็ดี, แลเรือไฟเล็กก็ดี, จะจัดแจงให้สอาจ,
แลทาศรีใหม่, แลที่จะต่อเรือใหม่, จะเป็นเรือไฟก็ดี, เรือใบก็ดี, แลจะทำคอนเตรกต์
เครื่องเหล็กแลทองแดงแลผ้าใบ, แลน้ำมันทาศรี, แลกระดาน, แลขลุ่ยสำหรับก่อสร้าง,
มีช่างเหล็กม่อน้ำแลอินเยอเนียบ, ทำการที่อยู่เสมอ, ดูแลในการเอาเรือเข้าอยู่, แลการ
ซ่อมแซม, ถ้าผู้หนึ่งผู้ใดจะต้องการใช้อย่างไร, สุดแต่จะสัญญา.

หนังสือศรุโณวาท

๑ ขอแจ้งความให้ทราบทั่วกัน, ด้วยหนังสือศรุโณวาทนี้, ข้าพเจ้าได้จัดการหวังจะให้เรียบร้อย, ก็ยังไม่เรียบร้อยเป็นปรกติลงได้, บัดนี้ข้าพเจ้าคิดเห็นว่า, หนังสือศรุโณวาทที่ออกไปทุก ๆ วันนั้น, ข้าพเจ้าได้เอาข่าวต่าง ๆ มาลงในหนังสือศรุโณวาทแล้วออกไปทุกคราวออก, มีข่าวดังที่ลงมาแล้วนี้ บางแห่งท่านผู้ที่ได้ออกเงินซื้อไปก็จะชอบ, บางแห่งก็จะไม่ชอบ, เพราะหนังสือที่ออกไปนี้, ข้าพเจ้าได้จัดข่าวทั้งปวงมาให้เป็นการเดา ๆ, ที่ออกไปก็ไม่ถูกต้องตามความประสงค์ของท่านผู้ซึ่งจะรับ, การที่เป็นประโยชน์แก่ท่านก็น้อยลง ท่านผู้รับทั้งปวงก็ควรที่จะเสียตายนเงินเป็นอันมาก, ข้าพเจ้าขอท่านมายังท่านทั้งปวง, ผู้ซึ่งได้ออกเงินซื้อหนังสือนี้, ขอท่านทั้งปวงจงได้ช่วยข้าพเจ้า, จัดการทำหนังสือนี้ให้เรียบร้อย, คือช่วยติเตียนให้หนังสือศรุโณวาทที่ข้อไม่เป็นประโยชน์, ที่ท่านทั้งหลายไม่พอใจฟัง, เพราะเป็นการไม่เป็นที่พอใจของท่าน, และขอให้ช่วยตักเตือนข้าพเจ้า, ให้หาสิ่งที่เป็นประโยชน์, ที่ท่านทั้งปวงปราฐานจะฟัง, แลประสงค์จะให้เป็นที่สืบสอนของคนต่อไปในภายหน้า, แลท่านทั้งปวงได้เหนืทานใดที่ดี, มีประโยชน์ควรจะสืบสอนชนทั้งปวงได้แล้ว จงส่งมาให้ข้าพเจ้าลงพิมพ์ในศรุโณวาท, จะได้เป็นที่สืบสอนแก่ชนทั้งปวงไปภายหน้า, ถ้าการที่จะจัดนี้เรียบร้อยลงได้แล้ว, คุณประโยชน์ก็จะมีแก่ท่านทั้งปวงผู้ซึ่งช่วยจัดการนี้เป็นอันมาก, ถ้าการที่ท่านจัดให้เรียบร้อยนี้ไม่สำเร็จลงได้แล้วท่านผู้รับแลตัวข้าพเจ้าก็เป็นที่เสียใจ. เพราะท่านผู้รับท่านก็ได้ออกเงินซื้อ, ด้วยหวังจะทราบการต่าง ๆ. แลหวังจะให้เป็นคนเป็นประโยชน์แก่ชนทั้งปวงต่อไปภายหน้า, การก็มีได้สมปราฐาน, ก็จะเป็นที่เสียใจของท่านผู้ซื้อ. ตัวข้าพเจ้าก็เป็นผู้ได้รู้ดำห์จัดการเรื่องนั้น, ก็หวังจะให้เป็นประโยชน์การก็หาเป็นประโยชน์ไม่, ข้าพเจ้าก็จะเป็นที่เสียใจเป็นอันมาก, ขอท่านผู้รับจงเห็นแก่สิ่งที่เป็ประโยชน์ในแผ่นดิน, จงช่วยจัดการนี้ให้สำเร็จด้วยเทอญ

ข้อแจ้งความมายังท่านทั้งปวงได้ทราบ, ด้วยท่านทั้งหลายบางคนมีความปรารถนาจะช่วยข้าพเจ้าจัดการนี้ แต่ไม่ปรารถนาจะให้ผู้อื่นรู้, ว่าถ้อยคำทั้งปวงที่ท่านส่งมาให้ข้าพเจ้า, ว่าเป็นของ ๆ ท่าน, แล้วก็มี ความรังเกียจกลัวว่า, ข้าพเจ้าจะไปบอกกับคนทั้งปวงแพร่พรายไปนั้น, ขอท่านหลายผู้ซึ่งปรารถนาจะช่วยในการนี้, อย่าได้มีความรังเกียจเลย, ข้าพเจ้าจะรับข้อเสียของท่าน, มิให้แพร่พรายได้, แต่เนื่อความที่ท่านจะส่งมาให้มาข้าพเจ้าลงพิมพ์นั้น, ข้าพเจ้าจะต้องขอกรวดดูก่อน, ถ้าควรจะลงพิมพ์ได้แล้ว, ข้าพเจ้าก็จะเอาลงในครูโณวาท, ถ้าข้าพเจ้าเห็นความนั้นจะขัดข้องด้วยประการหนึ่งประการใด, ข้าพเจ้าก็ต้องขอขอยกเสีย, ถ้าท่านผู้หนึ่งผู้ใดส่งสิ่งทั้งปวงมาให้ข้าพเจ้า ๆ จะได้ลงพิมพ์ไปแล้วก็ดี, ฤยังไม่ได้ลงพิมพ์ก็ดี, ข้าพเจ้าก็จะมิได้แพร่พรายให้ผู้อื่นผู้ใดรู้เป็นอันขาด, ขอท่านทั้งปวงอย่าได้มีความรังเกียจสิ่งหนึ่งสิ่งใดเลย, ที่ท่านทั้งหลายมีความปรารถนาจะช่วยท่านบำรุงในการนี้, ให้เป็นการดีการเจริญนั้น, ข้าพเจ้ามีความชอบใจท่านเป็นอันมาก ะ

การตั้งปรีวิเคาน์ซิล

๑ ณ วันเสาร์เดือนเก้าขึ้นสามค่ำปีจอฉศก, ทรงพระกรุณาโปรดให้ตั้งการราชพิธี, ถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยา, ที่บนที่นั่งบรมราชสถิตยมโหฬาร, พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว, ซึ่งภาษาอังกฤษเรียกว่าปรีวิเคาน์ซิล, ที่จะให้พวกที่รับปลุกษาจะได้ถวายสัตย์บานสัจ, ครั้นเวลาทุ่มเศษ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว, จึงทรงพระกรุณาโปรด, ให้มีมนต์พระสงฆ์สวด, ซึ่งจะได้สวดพระพุทธมนต์นั้น, คือพระเจ้านมวงษเชอกรมพระปวเรศวริยาลงกรณ์หนึ่ง, หม่อมเจ้าพระญาณวราภรณ์หนึ่ง หม่อมเจ้าพระธัมมเทสิตาธาดาหนึ่ง, หม่อมเจ้าพระอรุณนิภาคุณาภรณ์หนึ่ง, สมเด็จพระวรวรรณรัตน์หนึ่ง, พระพิมลธรรมหนึ่ง, พระธรรมวโรดมหนึ่ง, พระพรหมมุนีหนึ่ง, พระธรรมเจดีย์ ๑, พระธรรมไตรโลกย ๑, รวมสิบรูปเข้าไปในที่พระที่นั่งบรมมโหฬาร, จึงพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จออก, ทรงจุดเทียนรมนัสการ, แล้วพระสงฆ์สวดสัจ, ครั้นทรงสัจเสร็จแล้ว, พระสงฆ์สวดพระพุทธมนต์, พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว, ก็เสด็จ

พระราชดำเนิรมาประทับตรัสกับพระบรมวงษานุวงษแลขุนนางข้าราชการ, ซึ่งได้เข้าไป
เฝ้าในที่นั้น, คือสมเด็จพระเจ้าบรมวงษเธอ เจ้าฟ้ามหาดลางกรมพระบารามประบัณฑ
หนึ่ง, สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอเจ้าฟ้าภาณุรังษีสว่างวงษหนึ่ง, พระเจ้าน้องยาเธอ
พระองค์เจ้าทองกองก้อนใหญ่หนึ่ง, พระเจ้าน้องยาเธอพระองค์เจ้าเกษมสันโศภคยหนึ่ง,
พระเจ้าน้องยาเธอพระองค์เจ้ากาพย์กนกรัตนหนึ่ง, พระเจ้าน้องยาเธอพระองค์เจ้าเทว
อุไทยวงษหนึ่ง, พระเจ้าน้องยาเธอพระองค์เจ้ามุนษุณาคมานพหนึ่ง, หลวงพินิตยจักร-
ภักดิ์หนึ่งรวมแปดตัวด้วยกันครั้นพระสงฆสวดพระพุทธมนต์ใกล้จะจบ, ก็เสด็จขึ้นประมาณ
สี่นาทีห้านาทีเสด็จออก, ครั้นพระสงฆสวดมนจบแล้ว, ก็เสด็จพระราชดำเนินไปถวาย
ไทยธรรม, ครั้นทรงถวายไทยธรรมเสร็จแล้ว, พระสงฆทั้งปวงถวายอดิเรกแล้วถวาย
พระพรดา, ครั้นพระสงฆออกมาแล้ว, จึงทรงพระกรุณาโปรด, ให้พระเจ้าน้อง
ยาเธอพระองค์เจ้าเทวอุไทยวงษ, ออกมาเชิญพวกปรีวีโค่นซิลซึ่งจะได้รับเป็นที่เก้าน์
ซิลนั้น, คือพระเจ้าบรมวงษเธอกรมพระเทเวศร์วัชรินทร์, พระเจ้าบรมวงษเธอกรมหลวง
วรศักดิ์พิศาล, สมเด็จพระเจ้าบรมวงษเธอเจ้าฟ้ามหาดลางกรมพระบารามประบัณฑ,
พระบรมวงษเธอกรมหมื่นอนันตการฤทธิ, พระเจ้าราชวรวงษเธอกรมหมื่นอักษรสาดสนโศภณ,
พระเจ้าราชวรวงษเธอกรมหมื่นเจริญผลกุลสวัสดิ์, สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอเจ้าฟ้า
จาตุรนต์วัณ, พระเจ้าน้องยาเธอพระองค์เจ้ากฤดาภิไธย, พระเจ้าน้องยาเธอ
พระองค์เจ้าคัคณางยุคด, พระเจ้าน้องยาเธอพระองค์เจ้าศุภสวัสดิ์, พระเจ้าน้องยาเธอ
พระองค์เจ้าทิววิมลยดา, พระวรวงษเธอพระองค์เจ้าสิงหนาทราชตฤณฤทธิ,
พระวรวงษเธอพระองค์เจ้าสายสนิทวงษ, เจ้าพระยาภูธราภัย, เจ้าพระยาภาณุวงษ
มหาโกษาธิบดี, พระยาราชสุภาวดี, พระยาศรีพิพัฒน์, พระยาราชวรานุกุล, พระยา
กระสาปนกัจโกศล, พระยาภาษกรวงษ, พระยาอภัยรณฤทธิ, พระยามหาอำมาตย์, พระยา
เจริญราชไมตรี, พระยาราชไวยมหัยสวริยาธิบดี, พระยาพิธิธิโกไชย, พระยาจำแสนบดี,
พระยาอนุรักษราชมนเทียร, พระยารัตนภักดีมณฑรี, พระยาอาทรวรวิรักษ, พระยา
เพชรรัชฎา, พระพิพัฒน์โกษา, พระยาอินทราธิบดีสีหราชรองเมือง, พระยาราช
สงคราม, พระยาโชฎีกราชเศรษฐี, พระยานรนาถภักดี, พระมหาเทพย, พระมหามนตรี,

พระอินทรเทพ, พระพิเรนทรเทพ, เจ้าหมื่นเสมอใจราช, เจ้าหมื่นไวยวรนาถ, เจ้าหมื่น
 สรรพเพชภักดี, พระสุนทรวานิชปริชา, พระยาสมุทรบุรณรักษ์, พระปรีชาภักดี, พระ
 ราชเสนา, พระนรินทร์, พระไพรัชภักดี, หลวงพิจารณจักรกิจ, รวมสี่สิบแปด
 ด้วยกัน, (แต่เจ้าหมื่นไวยวรนาถนั้นป่วย, มิได้เข้าไปในที่ประชุมนี้ด้วย,) เมื่อท่าน
 ปรีวเคาน์ซิลเข้าไปนั้น, เรียงตัวเข้าไปทีละคน, ครั้นเข้าไปถึงหน้าพระที่นั่งทอดมอ
 น้อมเกล้าถวายคำนับ, พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจึงพระราชทานพระหัตถ์ให้จับ
 ทุก ๆ คน โดยลำดับ, ครั้นพร้อมกันแล้ว, ภาวเวลายามหนึ่ง, จึงทรงพระกรุณา
 โปรดเกล้าฯ ให้นำที่เก้าอี้ซึ่งตั้งไว้นั้น, แล้วจึงทรงขึ้นขึ้นสนับ อธิบายในการซึ่งเชิญมา
 เป็นปรีวเคาน์ซิลนั้นประมาณ ๒๐ นาทีจึงเสร็จ, แล้วพวกเคาน์ซิลทั้งปวง ก็ขึ้นสนอ
 คำนับ, แล้วก็นั่งลงตามเดิม, พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว, ก็เสด็จประทับตรัสอยู่ในที่
 นั้น, ครั้นเวลายาม ๓๔ นาทีก็เสด็จขึ้น พวกปรีวเคาน์ซิลทั้งปวงก็ขึ้นสนอ
 พร้อมกันแล้วก็กลับออกมา.

ปรีวเคาน์ซิลสาบาล

๑ วันอาทิตย์ เดือนเก้า ขึ้นสี่ค่ำ เวลาบ่ายห้าโมงเศษ, พระบาทสมเด็จพระ
 พระเจ้าอยู่หัว, เสด็จออกที่พระที่นั่งบรมราชสถิตยมโหฬาร, จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ
 ให้นำหม่อมพระสงฆ์สิบรูป, ซึ่งจะได้เข้าไปนั่งเป็นประธานในที่นั้น, ครั้นพระสงฆ์เข้าไป
 พร้อมแล้ว, หลวงราชมณีนพพรหมณีก่อมนต์ไสยเวตร, แขนงตามธรรมเนียมเหมือน
 อย่างที่มีทุก ๆ ปี, แล้วจึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระเจ้าน้องยาเธอพระองค์เจ้า
 เทวัญไวยวงษ์, ออกมาเชิญพวกซึ่งจะได้รับสัญญาบัตรเป็นปรีวเคาน์ซิลนั้น, เข้าไปใน
 พระที่นั่งบรมราชสถิตยมโหฬาร, เมื่อเคาน์ซิลเข้าไปนั้นเรียงกันเข้าไปทีละคน, ครั้น
 ถึงหน้าพระที่นั่งทอดมอ, ก็น้อมเกล้าถวายคำนับ, แล้วไปยืนอยู่ตามที่ตั้งของตนทุกคน,
 แล้วพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว, ก็เสด็จขึ้นประทับบนพระที่นั่งไทรน, แล้วจึงทรง
 พระกรุณาโปรด, ให้พวกปรีวเคาน์ซิลนั้นนั่งลง ภาวหลวงราชมณีนพพรหมณีก่อมนต์
 ไสยเวตรแขนงแล้ว พระดิถีไชยพรหมณีก่อมนต์เชิญพระแสงขรรค์พระพิพัฒน์ดัตยา

ตามอย่าง ตามธรรมเนียม, ครั้นเสร็จแล้ว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว, จึงพระราชทาน
พระบรมราชานุญาต, ให้ท่านผู้ซึ่งจะได้เป็นปรีวีแคนันชิต, ทำสัตยานุสัตยาบถถวายที่จะ
พวก, ตามผู้ใหญ่ผู้น้อย, ที่หนึ่งนั้นคือพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระเทวธรวิสุทธิมงคล,
พระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมหลวงวรคัคคตาพิศาลหนึ่ง, สมเด็จพระเจ้าบรมเธอเจ้าฟ้า
มัทมาลากรมพระบำราบปรปักษ์หนึ่ง, ที่ ๒ พระวรวงษ์เธอกรมหมื่นอนันตการฤทธิหนึ่ง,
พระเจ้าวรวงษ์เธอกรมหมื่นอักษรสาสนโสภณหนึ่ง, พระเจ้าวรวงษ์เธอกรมหมื่น
เจริญผลบุญสวัสดิ์หนึ่ง, ที่ ๓ สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอเจ้าฟ้าจุฑามณีหนึ่ง, พระเจ้า
น้องยาเธอพระองค์เจ้ากฤดาภินิหารหนึ่ง, พระเจ้าน้องยาเธอพระองค์เจ้าคัคณางค์ยศ
หนึ่ง, ที่ ๔ พระเจ้าน้องยาเธอพระองค์เจ้าศุขสวัสดิ์หนึ่ง, พระเจ้าน้องยาเธอพระองค์เจ้า
ทวีกวัญธิดาหนึ่ง, พระวรวงษ์เธอพระองค์เจ้าสิงหนาทราชตฤกฤทธิหนึ่ง, พระวรวงษ์เธอ
พระองค์เจ้าสายสนิทวงศ์หนึ่ง, ที่ ๕ เจ้าพระยาภูธรราชหนึ่ง, เจ้าพระยาภาณุวงศ์
มหาโกษาธิบดีหนึ่ง, พระยาราชสุภาวดีหนึ่ง, พระยาศรีพัฒนหนึ่ง, พระยาราชวรานุก
หนึ่ง, พระยากระลาปณกิจโกศลหนึ่ง, ที่ ๗ พระยาภาณุวงศ์หนึ่ง, พระยาอภัยรณฤทธิ
หนึ่ง, ที่ ๘ พระยามหาอำมาตย์หนึ่ง, พระยาเจริญราชไมตรีหนึ่ง, พระยาราไชย
มหัยสวริยาธิบดีหนึ่ง, พระยาพิพิธโกศัยหนึ่ง, พระยาจำเริญหนึ่ง, พระยานุรักษ์
ราชมณเฑียรหนึ่ง, ที่ ๙ พระยารัตนภักดีมนตรีหนึ่ง, พระยาอาหารบริรักษ์หนึ่ง, พระยา
เพชรภูพานหนึ่ง, พระยาพิพัฒน์โกษาหนึ่ง, ที่ ๑๐ พระยาอินทราธิบดีสีหราชรองเมืองหนึ่ง,
พระยาราชสงครามหนึ่ง, พระยาโชฎีการาชเศรษฐีหนึ่ง, พระยานนารถภักดีหนึ่ง, ๑๑
พระมหาเทพยหนึ่ง, พระมหามนตรีหนึ่ง, พระอินทรเทพยหนึ่ง, พระพิเรนทรเทพยหนึ่ง,
๑๒ เจ้าหมื่นเสมอใจราชหนึ่ง, เจ้าหมื่นไวยวรนาถหนึ่ง, เจ้าหมื่นสรรพพิทักษ์หนึ่ง
พระยาสุนทรานุกิจปรีชาหนึ่ง, ๑๓, พระยาสมุทรานุรักษ์หนึ่ง, พระปรีชาภักดีหนึ่ง,
พระราชเสนาหนึ่ง, ๑๔ พระนรินทรเสนีหนึ่ง, พระไพรัชภักดีหนึ่ง, หลวง
พิจารณจักรกิจหนึ่ง, ครั้นทำสัตยานุสัตยาบถแล้ว, ก็รับพระราชทานน้ำพระพิพัฒน์สัตยา,
ครั้นรับพระราชทานน้ำพระพิพัฒน์สัตยาแล้ว, ก็น้อมเกล้าถวายคำนับครั้งหนึ่ง, แล้วก็เดิน
เข้าไปตรงหน้าพระที่นั่ง, คุกเข่าซ้ายลงคอกพระราชนครางตั้ง พระบาทสมเด็จพระ

พระเจ้าอยู่หัว, จึงพระราชทานสัญญาบัตรตั้งตำแหน่งที่ปรีวีเคาน์ซิลทุก ๆ คน โดยลำดับ, ครั้นรับพระราชทานสัญญาบัตรแล้ว, ก็ลั่นขานนมเกล้าถวายคำนับครั้งหนึ่ง, แล้วก็ไป เว้นชื่อทูลเกล้าถวายทุก ๆ คน, ครั้นเข่นชื่อแล้ว, ก็มานั่งยังทงของตน, ครั้นเข่นชื่อ ทูลเกล้าถวายถวาททุกคนแล้ว, พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจึงเสด็จขึ้นชนทรงสบัศ ทานปรีวีเคาน์ซิลขึ้นชนพร้อม, กัน ครั้นทรงสบัศแล้ว, ทานปรีวีเคาน์ซิลทงปวง, ก็ น้อมเกล้าถวายคำนับครั้งหนึ่ง, แล้วเจ้าพระยาภูธราภัยจึงอ่านคำแสดเรศ, ของท่าน ปรีวีเคาน์ซิลทงปวง, ทูลเกล้าถวาย, ภูธอ่านจบลงท่านปรีวีเคาน์ซิลทงปวงก็น้อมเกล้า ถวายคำนับครั้งหนึ่ง, ภูธเวลาสองทุ่มเสศ, พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวก็เสด็จขึ้น, ท่าน ปรีวีเคาน์ซิลทงหลายก็ภาถันกลบออกมา, ที่ยังเหลื่ออยู่ในนั้นก็มีบ้าง, สมเด็จพระ เจ้าอยู่หัวก็เสด็จออก, ประทับที่พระสงฆ, ๆ ทงปวงก็ถวายอดิเรกแลถวายพระพรลา, แล้วเสด็จประทับตรัสอยู่ในที่นั้น, ประมาณสองนาทีกก็เสด็จขึ้น, ะ

๑ ข้าพเจ้าขอแจ้งความมายังท่านทงปวงให้ทราบ, ด้วยเรื่องข้อความที่ข้าพเจ้า บอกในการทงปรีวีเคาน์ซิล, ข้าพเจ้ายังหาได้บอกละเอียดไม่, ด้วยเวลาทำนนั้นน้อย, ครั้นจะบอกให้ละเอียดทีเดียว, ก็ไม่ทันกับเวลาที่จะทำ, จึงนำข้าพเจ้าจึงจะอธิบายใน การปรีวีเคาน์ซิลต่อไป ะ

มรณกรรม

๑ นายรองพลพรรณ, ชื่อตวชอลอ, บ่วยเป็นผีในท้องมาแต่ณบ่วอกจัตวาศก, จุลศักราช, ๑๒๓๕ มา จนถึงณวันอังคาร เดือน ๕ แรมสิบสี่ค่ำ, ทนงแตกชดหนักลง, จนถึงณวันพฤหัสบดี เดือนเก้า ขึ้นค่ำหนึ่ง, อาการกำเริบมากขึ้น, เวลาสิบทุ่มเสศ ถึงแก่กรรม, นายรองพลพรรณคน, ได้เกิดแต่ณวันศุกร์เดือนแปด ขึ้นสิบสามค่ำ มี มะแมนพศก, จุลศักราช ๑๒๐๙ ปี, นายรองพลพรรณคน, ได้ทำราชการสนองพระเดช พระคุณมาแต่แผ่นดินพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, แลก็ได้รับราชการสนอง พระเดชพระคุณ, พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในกาลบัดนี้, ก็ได้ตั้งใจทำราชการ สอนพระเดชพระคุณ, โดยความซื่อสัตย์สุจริต, มิได้มีความผิดร้ายในราชการ, สิ่งหนึ่ง สิ่งใดเลย.

การลาผนวช

๑ ณ วันศุกร์เดือนเก้าขึ้นสองค่ำเวลาเจ็ดทุ่มสี่สิบสองนาที, พระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้ากฤดาภินิหารลาผนวช, ด้วยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว, มีลายพระหัตถ์ เสด็จไปถึงกรมพระปวเรศวริยาลงกรณ์, ขอให้พระองค์เจ้าพระกฤดาภินิหารลาผนวช, ด้วย จะได้รับที่ปรีวีเคาน์ซิด, ท่านจึงทรงผนวชอยู่ซ้ำไม่ได้, ะ

พระราชพงษาวดารไท

๑ ครั้นถึงศักราช ๗๓๒ ปีจอโทศก, สมเด็จพระบรมราชาธิราชเจ้า, เข้ามา แต่เมืองสุพรรณบุรี, เสนาบดีกราบทูลว่า, สมเด็จพระบรมราชาธิราชเจ้าเสด็จเข้ามา สมเด็จพระรามเมศวรก็ออกไปอัญเชิญเสด็จ, เข้ามาพระนครถวายราชสมบัติ, แล้ว ถวายบังคมลากลับขึ้นไปลพบุรีตั้งเก่า, ะ

๑ ศักราช ๗๓๓ ปีกุนตรีศก, สมเด็จพระบรมราชาธิราชเจ้า, เสด็จไปเอาเมือง ฉ่ายเหนือแลได้เมืองเหนือทั้งปวง

๑ ศักราช ๗๓๕ ปีชวดจัตวาศก, เสด็จไปเอาเมืองนครพังคาแลเมืองแขงทรา ะ

๑ ศักราช ๗๓๕ ปีกุนเบญจศก, เสด็จไปเอาเมืองชากังราว, แลพระยาไชแก้ว พระยากำแหงเจ้าเมือง, ออกต้อนรับท่าน ๆ ได้ตัวพระยาไชยแก้วด้วย, แต่พระยากำแหง แลไพร่พลทั้งปวงหนีเข้าเมืองได้, ทัพพลวงก็เสด็จคืนมาพระนคร,

๑ ศักราช ๗๓๖ ปีชานฉศก, สมเด็จพระบรมราชาธิราชเจ้าพระมหาเถร ธรรมกถัญญาน, แรกดสถาปนาพระศรีรัตนมหาธาตุฝ่ายบูรทิศ, นำพระบวรขึ้นสูงที่สุด ๑๘ วา, ยศคนพสุญ ๓ วา ะ

๑ ศักราช ๗๓๗ ปีเถาะดับศก, เสด็จไปเอาเมืองพระพิศณุโลก, แลได้ตัว ขุนสามแก้วเจ้าเมือง, กวาดครอบครองอพยพมากครั้งนั้นมาก

๑ ศักราช ๗๓๘ มโรงอัฐศก, เสด็จไปเอาเมืองชากังราว ได้พระยากำแหงแล ท้าวผากองคิดกันว่าจะยกตีทัพหลวง, ครั้นทำมิได้ท้าวผากองเลิกทัพหนี, เสด็จยกทัพหลวง ตามตีทัพท้าวผากองแตก, ได้ท้าวพระยาแสนขุนหมื่นครั้งนั้นมาก, แล้วทัพหลวง เสด็จกลับคืนพระนคร, ะ

เมืองยูในเตคเตคอเมริกา คนที่ปวงมีความกลัวว่าจะรบกับพวกอินเดียอีก.

เมืองอังกฤษ

สมเด็จพระนางเจ้ากวินวิกตอเรีย, กับเจ้าหญิงลูกเธอองค์เล็ก, ได้เสด็จไปทอดพระเนตรทหารที่วัดเคอร์ชอดอาลซบิวิชอบบอพันตบุรี, พระสังฆราชเมืองอังกฤษ, ได้เชิญปรีณสเวลเลเทวีของท่านไป, ต้องมีการรับเลี้ยงดูแข็งแรง, ที่ปารดิแมนต์แดเฮาส์ ออฟลอคที่ปฤกษาราชการ, ขุนนางเอ็ดวาร์ดเดมบรี, ได้ทำบิดร่างกฎหมายว่าด้วยจะให้ชายที่แผ่นดินได้ง่าย ๆ, แลที่แผ่นดินนั้น, จะได้ทำดีที่อยู่กับคนทำการให้ดีขึ้นด้วย, มาให้ปฤกษาลอคเคอร์บี, ซึ่งได้ว่าราชการต่างประเทศได้แจ้งในที่ประชุมว่า, คอเวอร์นแมนต์จะให้มีรีเพรเซนเตดิน, ไปปฤกษาราชการแผ่นดินเมืองต่อเมือง, ที่เมืองบุสแซลค์, เมืองหลวงเมืองเบลเยียม.

เมืองรุคเซีย

คอเวอร์นแมนต์ได้คืนโปรเชาต์, ของมองซิเออร์เลอแลตเลป, คือการที่จะคิดทำทางรถไฟมาเมืองอินเดียนั้นเสียแล้ว, ไม่รับเป็นธุระต่อไป.

ว่าด้วยไต้ฝุ่นพายุใหญ่เกาะฟลอโมชา

ออกจากหนังสือพิมพ์, ดิงคโปรเอร์ไทม์ ลงวันที่สี่, เดือนออกเกศคฤษศักราช ๑๘๗๔ ได้ทราบความแต่เมืองตามบูว่า, พายุไต้ฝุ่นอันแรงเกิดในวันที่ ๑๘ เดือนยฺไ, ที่บ้านที่ตพานซึ่งเป้นทวีปสมบัตินของชาวต่างประเทศ, ซึ่งอยู่ที่ชายทะเลเดียเปอนันมาก, แต่โรงควัวโบชานั้นไม่เสีย, เลฟเตอร์แมนต์คาร์ดเนอริกกับกลาส์หกดคน, ซึ่งเป้นออฟฟิเซอร์แลลูกเรือรบอังกฤษชื่อเกดเตรลซึ่งได้ไปช่วยเรือพ่อค้าที่เสียชื่อแลบเทกที่เสียในโลโครก, แลมิสเตอร์เกรกห้างเมเชอร์ดอกแอนด์คอมปนี, ก็จมน้ำสูญหมดด้วยกันไป, แลเรือแลบเทกซึ่งเข้าไปช่วยนั้นก็หายสูญไป, ตะเภาในทะเลนั้นได้เสียเสากระโดงไปหลายตะเภา, หนังสือเขียนที่เมืองอาโมยวันที่ ๒๐ เดือนยฺไ, คฤษศักราช ๑๘๗๔.

เมืองฟุเจ้า ได้ความแต่ในหนังสือจดหมายเหตุ ข้อฟุเจ้าเฮะแรลด์

ในวันที่ ๑๓ เดือนยฺไค, สายเตเลกราฟตั้งแต่เมืองนี้คือ เมืองฟุเจ้า, จนถึง พระเจดีย์ที่เรือทอดสมอนั้น, เขาวางสายลงไว้เสร็จแล้ว, เดียวนี้เขาก็ได้ใช้อยู่เสมอ, ผู้ที่จะอ่านหนังสือพิมพ์นั้น, คงยากจะรู้ความนี้โดยขึ้นใจ, ข้าพเจ้าขอให้ทราบว่า, สายเตเลกราฟที่ยาว ๘ ไมล์ยังกฤษ, ไปตามลำแม่น้ำซังซางซาจนถึงแขวงเมืองลิมบู ๒ ไมล์, แต่เมืองลิมบูมีสายเตเลกราฟได้นำข้ามปากแม่น้ำ, ยาวสามส่วนไมล์ด้วยแบ่ง ๔, ตั้งแต่นั้นสายเตเลกราฟบนบก, ไปตามฝั่งแม่น้ำซังซางซาจนถึงฮาเซนแนล, คือเป็นที่ทำ บินใหญ่, แลเครื่องจักรต่าง ๆ ของคอเวอร์นแมนตั้น, แล้วถึงที่อุ้มคยอนฝอลเตอร์แอนต์ กอมปนี, สายเตเลกราฟนั้นในตลอดทางนั้น, เขาได้ทำไว้ใน ๑๒ วัน, ได้ใช้เงินประมาณ ๔๐๐๐ เหรียญ, เครื่องเตเลกราฟนั้นตามอย่างมิตเตอร์มอว์ส, ถ้ามีคนชำนาญทั้งสองข้าง, จะได้ส่งคำ ๑๕ คำถึงแก่กันในเวลาเท่าเดียว, ท่านท้าวไทกับมันครินขุนนางจีนหลายนาย, ได้ไปเยี่ยมออฟฟิศเตเลกราฟในเมืองฟุเจ้า, มิตเตอร์เฮนนิ่งเซนเฮเยนตคอมปนีสาย เตเลกราฟ, ได้รับพาไปดูเครื่องเตเลกราฟ, ได้อธิบายการเครื่องเตเลกราฟทั้งหมด, ท่าน อยู่ตเครื่องถึงสองชั่วโมง, ท่านประหลาดใจไปแลมีความยินดี, เพราะได้ส่งคำไปถึงมัน ครินขุนนางอยู่ที่ปะโกตาสเตแซน, อยู่ในปากน้ำเมืองฟุเจ้า, ได้รับความตามในเวลาเท่านั้น, มิตเตอร์เฮนนิ่งเซนได้ให้ระฆังอิเล็กทรอนิกส์, เป็นของกำนัลแก่ท่านท้าวไท, ท่านได้รับด้วยความยินดีเป็นอันมาก, มิตเตอร์เฮนนิ่งเซนว่าเขาจะไปได้ที่ยามุน, คือบ้านของท่าน, ซึ่ง กอมปนีสายเตเลกราฟได้ทำสายเตเลกราฟนี้, ถึงมีความลำบากเป็นอันมากก็ได้สำเร็จแล้ว, ข้าพเจ้ามีความไว้วางใจว่ากอมปนีนี้จะมีกำไรเป็นอันมาก.

ข่าวต่างประเทศ

ออกจากหนังสือพิมพ์สิงคโปร์เดวีไทม์, ลงวันที่สี่เดือนออกเกิดศุภศักราช ๑๘๗๔. ความต่อไปที่ได้คัดจากหนังสือพิมพ์ซอลอนดอนแอลดโซนาเอกซ์เพรส. ลงวันที่ ๑๐ เดือนยฺไค ศุภศักราช ๑๘๗๔.

เมืองรุเชียกับเยอรมนี

ได้มีความฤกษ์กันว่า, เมืองสองเมืองนี้ยังจัดแจงทำหนังสือสัญญาฉบับ ๆ, อยู่ด้วยการที่จะแบ่งปันออกเตรียมเอาไว้ให้แตกออกจากเอกราช, เป็นเมืองขึ้นข้างเมืองรุเชียเมืองเยอรมนี

เมืองฝรั่งเศส

ท่านกอมม์เตอ ชัม บอว์ด, ได้ออกหนังสือประกาศแก่ราษฎรเมืองฝรั่งเศสทั้งปวงว่า, ราษฎรฝรั่งเศสจะตกอยู่ในความลำบาก, ราษฎรควรจะมีเจ้าแผ่นดิน, แลกอมม์เตอ ชัม บอว์ด, ได้เกิดเป็นเจ้าแผ่นดินฝรั่งเศสแล้ว, คนได้คิดให้ข้าพเจ้ากับราษฎรเกิดแก่งแย่งกันนั้น, ถ้าข้าพเจ้าไม่ได้ต่อสู้ทำให้พวกนี้ยอมทนกับข้าพเจ้า, ๆ ก็จะมีผิดธรรมเนียมซึ่งถือพระเจ้าในโลก, แลราชการบ้านเมือง

หนังสือพิมพ์เมืองปารีส, ชื่อยุเนียนได้เอาหนังสือประกาศนี้ลงพิมพ์ไว้, คอเวอ์นแมนต์ฝรั่งเศสที่กรุงปารีสบังคับให้หยุดหนังสือพิมพ์นั้นเสีย.

ในเคาน์ซิลแอตแซมบลี, คอเวอ์นแมนต์ได้ยื่นความคิดแต่พวกเคาน์ซิลก็ไม่ยอมเลย, จึงท่านมินิสเตอมีความโกรธจะขอออกจากตำแหน่งไม่ทำราชการต่อไป, แต่มาร์แชลมากมายฮอนซึ่งเปนเปเรติเตนต์, ไม่ยอมให้มินิสเตอเลิกการ.

เมืองเยอรมนี

แอมเปอรอกรุงรุเชียทรงรถมาเกือบจะถูกอันตรายเป็นนรก.

วอร์บัตเยตความคิดด้วยเรื่องการฝ่ายสงครามนั้น, ปาโรลิเมนต์เมืองบาเวเรียได้ยอมแล้ว.

เมืองสเปน

พวกกาฬิซตองฮาลฟอนโส, เป็นหัวหน้าได้ตีเมืองเตรียเอนแต่ไม่ได้, เดียวนี้เขาคิดการจะไปตีเมืองซันตันเดอร์, ฝ่ายคอเวอ์นแมนต์คิดการใหม่, จะไปตีเมืองเอสเตลา, ซึ่งเป็นที่พวกกาฬิซตองอยู่.

นิทานพระยาจักร

๑ ยังมีพระมหากษัตริย์องค์หนึ่ง, เป็นพระยาจักรเสด็จออกพระแวง, ตรัสแก่พระมเหสีว่าในทิศตะวันออกนี้, ใครจะมีบุญมากกว่าเราบ้างฤ่, พระมเหสีจึงทูลว่าพระองค์ทำไมจึงมาประมาทอย่างนี้, ผู้ที่มีบุญกว่าพระองค์ก็มีมาก, พระมหากษัตริย์ได้ทรงฟังก็กริ้ว, จึงทรงฉลองพระบาท, พระหัตถ์ทรงพระขรรค์, ถิ่นพระภักตรเหาะไปทิศบูรพาภักหนึ่ง, แล้วเสด็จทรงพระดำเนินไปตามมรรคา, ทอดพระเนตรไปเห็นพระยาราชสีห์จึงดำรัสถามว่า, ท่านนี้นามกรชื่อไร, พระยาราชสีห์ตอบว่าเรานี้มีนามว่าพระยาราชสีห์, เป็นใหญ่กว่าสัตว์บันดาอยู่ในป่า, พระยาจักรว่าท่านมาลองกำลังต่อยุทธกับเรา, ใครจะมีฤทธิ์ดีกว่ากัน, แล้วต่างก็สรวลพยุหุกันโดยกำลังไม่แพ้ชนะกัน, พระยาจักรจึงตรัสว่า, เราต่อสู้กันก็ไม่แพ้ชนะกันแล้ว, ก็จึงมาเป็นมิตรกันเสียเถิด, ต่างก็สนทนาปราศรัยกันด้วยความรัก, พระยาจักรจึงตรัสถามพระยาราชสีห์ว่า, ต่อไปข้างหน้าใครมีฤทธิ์ยิ่งกว่าเราจะมีฤ่หาไม, พระยาราชสีห์จึงว่าผู้มีฤทธิ์ยิ่งกว่าเรายังมีอีก, คือพระยาช้างเผือก, พระยาลาหก, พระยาวานร, ทั้งสามสัตว์นั้นล้วนมีศักดิ์เดชเข้มแข็งสามารถมหิมา, ะ

๒ พระยาจักรได้ฟังก็มีหทัยมาณะกล้ำกำเริบจิตร, คิดจะใคร่ไปทดลองให้ประจักษ์, จึงแสดงฤทธิเหาะ, แล้วเสด็จดำเนินตามมรรคาไปภพบพระยาช้างเผือก, แล้วไปภพบพระยาลาหกอาชาไนย, แล้วไปภพบพระยาวานรใหญ่เผือกผู้, ล้วนมีศักดิ์เดชแลบริวารเป็นอันมาก, พระยาจักรก็กระทำยถากรรมกับสัตว์ทั้งสามนั้น จนอ่อนกำลังลงก็ไม่แพ้ชนะกันทั้งสองฝ่าย, พระยาจักรจึงตรัสเชิญพันธมิตรเป็นสหายที่รักสนิท, แล้วจึงชวนมาพร้อมในที่เดียวกัน, สนทนาโดยมธุระกา, แล้วจึงนัดกันว่ากำหนดอีกสามวัน, เชิญท่านไปพร้อมกันที่จอมปลวกโพ้น, เราจะทำสังคัมภ์กัน, เพราะเราทั้งหลายนี้มีฤทธิ์, มีโชติเป็นทิพ, ควรมีสามัคคีเป็นอันเดียวกัน, แล้วก็กลับไปที่อยู่ของตน, ครั้นถึงวันนัดต่างก็ต่างแต่งเตาไปพร้อมกันที่จอมปลวกใหญ่ต่างก็สนทนาปราศรัยกัน ณ ที่นั้น, ยังมีพระยามดงามอยู่ในปล่องจอมปลวกนั้น, ได้ยินเสียงสังคัมภ์ก้องถึงปล่องที่อยู่, ก็มีสติตั้งหวาดทวนพรั่นใจว่า, แต่เราอยู่ในปล่องนี้มานานมาแล้ว, ไม่เคยได้ยินเสียง

ไกลาหลเหมือนอย่างวันนี้, ขรอยจะมีเหตุเพทย์ไภยมาแล้ว, พระยามดง่ามก็ออกมาจาก
ปล่องใหญ่, ได้เห็นสัตว์กับมนุษย์มาสนทนากัน, ก็ถือตนว่าเป็นสัตว์มีอำนาจ, จึงกล่าว
ทักด้วยคำหยาบ, ว่าสุเจ้าเหล่านี้มาแต่ไหน, นามกรสเจ้าชื่อไรตัวเราเป็นพระยามดง่าม,
เราเป็นใหญ่อยู่ในปล่องอันนี้, ท่านมานั้ระประสงคืสิ่งใด, พระยาราชสีห์จึงว่ากับ
พระยามดง่ามว่า, เชิญท่านมาสนทนาด้วยกัน, นามเราชื่อว่าพระยาราชสีห์, อีกห้าคน
นั้น, พระยาช้างเผือก, พระยาลาหอกอาชาไนย, พระยาวานร, กับมนุษย์นั้นเป็น
พระยาจักรมีศักดิ์เสมอกัน, พร้อมกันมาทำสัตธานุสัจเป็นคำพันธมิตร์กันในที่นี้, เชิญ
ท่านมาสนทนาด้วยกันกับเราเถิด, พระยามดง่ามได้ฟังดังนั้น, ต่างคนก็สนทนาปราศรัย,
แล้วก็ทำสัตธานุสัจกัน, พระยามดง่ามจึงว่า, ตั้งแต่นี้ไปชาวเราควรจะรักษาทางไมตรี
อันสนิทต่อกัน, สู้พวกเจ้าเหล่านี้จะมีสารทุกข์สิ่งหนึ่งสิ่งใด, จงนึกถึงเรา ๆ จะไปช่วย
ตามกำลัง แล้วต่างคนก็ค่านับลากันไป.

๑ พระยาจักรก็กลับมาถึงปราสาท, สรงน้ำเสวยกระยาหารเช้าที่ศรีไสยาสน์.
อยู่มาไม่นานยังมีหม่อมกษัตริย์แมลงคาเรืองอยู่บนเพดานในพระวิสูตร, สองสัตว์ตกลงมา
เลื้อยเข้าไปในช่องพระโศตรทั้งสองข้างละตัว, ครั้นสัตว์ทั้งสองเข้าไปในช่องพระภรรณ
แล้ว, ก็กัดพระภรรณพระมหากะษัตริย์. ๆ ก็สดุ้งพินิตพระบันทมขึ้นก็ให้ปวดพระภรรณ
เป็นกำลัง, แพทย์หมอบประกอบยาถวาย, พระอาการก็ไม่คลายลงมาถึงสิ้นวัน, พระยา-
จักรจึงทรงตฤกษิกถึงมิตรสหาย, ซึ่งได้ทำสัตธานุสัจไว้ต่อกัน, คือพระยาราชสีห์,
พระยาม้า, พระยาช้างเผือก, พระยาวานร, ก็มาพร้อมกัน, พระยาจักรจึงตรัสแก่
สหายว่า, เราครั้นนี้มีชัยบันโรคมักำลังกล้าแรงนัก, หมอบประกอบยารักษาอาการก็
กำเริบหนักขึ้นทุกวัน, พระสหายทั้งสี่ก็มิรู้ที่จะตอบประการใด, ฝ่ายพระยาวานรจึงว่า
ขึ้นว่า, ยังสหายอีกคนหนึ่งยังไม่มาพร้อมกันในที่นี้, ถ้าได้มาพร้อมกันแล้วจะได้ช่วยคิด
อ่านบ้าง, พระยาจักรได้ฟังจึงห้ามว่า, เรียกหาทำไมกะมดง่าม, เราไม่ชอบ.
พระยาช้างเผือกจึงว่า, ไหน ๆ ท่านก็เจ็บมากแล้ว, อาการก็ลงมาถึงหกวัน, สหาย
เหล่านี้ก็มานั่งแลดูกัน, มิรู้ที่จะทำประการใด, พระยามดง่ามเขาก็ได้เป็นใหญ่ในมด
ทั้งปวง, แล้วเขาก็ได้คำพันธมิตร์ด้วยกับเรา, ๆ ควรจะเชิญมา, เพื่อเขาจะมีสติปัญญา

แก้ไขได้บ้าง. พระยาจักรได้ทรงฟังก็เห็นชอบ. พระยาม้าก็ล้าภูกนักถึงพระยามง่าม, บัดเดียวใจพระยามง่ามก็มาถึงที่ปราสาท, จึงกล่าวว่าสหายเจ้าเหล่านี้มานั่งนั่งด้วยกันอยู่เปล่า ๆ สหายเจ็บกรที่คิดแก้ไขอย่างไรก็ไม่รู้, สหายของเราเจ็บมาได้ก็วันแล้ว. พระยาราชสีห์จึงบอกว่าช่วยมาหกวันแล้ว, หมอเขาว่าครบเจ็ดวันแล้วก็ถึงชีพ ตักไสย. ะ

๑ พระยามง่ามจึงสั่งบริวารทหารมง่าม, ให้พากันเข้าไปในช่องพระกรรม พระยาจักร, ทหารมง่ามก็เข้าไปในโศตรข้างตะวันตก, แล้วกลับออกมาบอกกับพระยามง่ามว่า, ข้าศึกเข้าไปอยู่ในโศตร. พระยามง่ามจึงสั่งข้าราชการมง่ามเข้าไปเป็นอันมาก, เข้าไปขบถกัณษิตาติแมลงคาเรืองออกมาจนสิ้น, พระยาจักรได้สมพระฤทธิก็มีความสุข, หายพระโรคในทันใด.

คำเปรียบนี้ใจความว่า, จะคบคนอย่าพึงคิดว่าเล็กว่าโต, ให้คบคนไว้ใช้เพื่อเลือกเป็นการดี.

ว่าด้วยหมาลักขนม

๑ ยังมีสุนัขสองตัว, เจ้าของเลี้ยงไว้ในเรือน, อยู่มาวันหนึ่งสุนัขนั้นเข้าไปในเรือนเจ้าของ, เห็นขนมชั้นวางอยู่บนโต๊ะ, ครั้นสุนัขเห็นเจ้าของไม่อยู่, จึงชวนกันลักเอาขมนั้นไป, ครั้นไปถึงหลังบ้านจึงเข้าไปนั่งอยู่ใต้ต้นไม้ใหญ่, จึงเอาขมนั้นออกแบ่งกัน, ครั้นแบ่งกันแล้ว ตัวดำเห็นตัวแดงเอามากกว่าจึงว่าแก่ตัวแดงว่า, ทำไมเราก็นำขนมของนายมาด้วยกัน, เหตุไรเจ้าจึงเอามากกว่าข้าเล่า. ตัวแดงจึงว่าเจ้าว่าเราเอามากก็แบ่งกันใหม่, ครั้นว่าแล้วตัวดำก็เข้าแบ่ง, จึงแบ่งให้ตัวแดงน้อย, ตัวดำเอามาก, ตัวแดงเห็นดังนั้นก็โกรธ, จึงเข้ากัดเอาตัวดำ, ต่างตัวก็ต่างเข้ากัดกัน, ยังมีถึงตัวหนึ่งนั่งอยู่บนต้นไม้, เห็นสุนัขสองตัวเข้ากัดกันอยู่ดังนั้น, จึงลงมาจากต้นไม้แล้วว่า, ท่านทั้งสองไม่ควรที่จะมากัดกันอยู่ดังนี้, เราไม่เห็นด้วยอย่าเลยเราจะตัดสินให้แก่ท่าน, ะ จะยอมๆ ไม่ยอม. สุนัขเห็นถึงว่าดังนั้นก็ยอมให้ลงตัดสิน, จึงจึงเอาขนมชั้นนั้นมาแบ่งให้กับสุนัขตัวดำมากกว่าตัวแดง, แล้วแบ่งให้ตัวแดงน้อย ตัวแดงเห็นดังนั้นก็โกรธ, จึงว่าแก่ถึงว่าขอท่าน

ตระลาการได้โปรด, ทำไมท่านพิพากษาให้จำเลยง่า. ครั้นจึงได้ฟังดังนั้น, จึงว่าท่าน
ว่าเราจำเลยง่า. เราก็จะตัดสินให้ใหม่, ครั้นว่าดังนั้นแล้วก็หยิบเอาขนมของตัวดำกิน
เข้าไปครึ่งหนึ่ง, แล้วจึงถามตัวแดงว่าภักดีง่ายังเล่า ตัวแดงก็ยอม, ฝ่ายตัวดำเห็นถึงเอา
ส่วนของตัวกินเสียครึ่งหนึ่งกลับน้อยกว่าของตัวแดงไปอีก, จึงร้องขึ้นว่าทำไมท่านจึงกลับ
ให้ข้าพเจ้าน้อยกว่าตัวแดงอีกเล่า, ครั้นจึงได้ฟังดังนั้นก็เอาส่วนของตัวแดงกินเสียอีก,
แต่ทำอย่างนั้นอยู่บ่อย ๆ, จนขนมหมดกิน, ครั้นหมดแล้วก็นั่งอยู่นั่นไม่, ฝ่าย
สุนัขทั้งสองเห็นถึงกินขนมหมดเสียก็โกรธ, แต่ไม่รู้ที่จะทำอย่างไร, จึงร้องว่าแกจึงว่า
ทำไมเองจึงกินขนมของกูเสียหมดเล่า, จึงจึงตอบว่าที่กินขนมของเอนั้น, กูไม่ได้กิน
เปล่า, ขนมเป็นค่าฤชาของกู, เองเอามาให้ใหม่กูจึงจะตัดสินให้, ะ

คำโคลงรามเกียรติ์ ท่อนที่ ๒ บทที่ ๒

เสื่อสมุทอำโอรสขยับ

ยืนบิต ทางแ

กวดแกว่งตระบองมิด

แบกจ้อง

หมามาณผาดแผดงุทธิ

เวรวิบ

เข้าปากแหวะแหวะท้อง

ยักขร่ายววยขนม

สายอินทบัณฑิต

ดาบค

นามบรมนารท

ห่อหม่อม

หมามาณมาตหมายท

ดองฤทธิ์ ท่านนา

วอนว่ามายาย้อม

หยุดยั้งสถาน

แปลงตนโตม้นต้น

เต็มศาลาเฮย

ดองฤทธิ์พระสิทธิ

ท่านแก้

บันดานเรียกภาวนา

ฝนสาธิตา

ถึงเบี่ยงยับรับแพ้

ฝนท้าวหนาวฝน

อากรณักสิทอแสงวัง	เปนปลิง
สาบสังคยเกาะลิง	ที่น้ำ
ทณฺมานตีนตนติง	ลงสู่ สระแย
ปลิงเกาะกัคคางปล้า	ปลดทั้งๆถอน
วายุบุตรสาระภาพแพ้	รับผิด
นารทมตตวจิตร	ปลดให้
พลางถามที่ทางทิศ	อสุเรศ
ดาบศบอกรจำได้	เสร็จแล้วลาจร
กองตระเวรอากาศห้อม	แหนลึง กาเอษ
เหนบุตรพระภายตรง	สู่แคว้น
เร่งพลรกรณรงค์	รมจับ กระบี่แย
กระบี่ตระบัดขัดแค้น	ได้ล้างกลางโพยม
ทณฺมานหาญหักเข้า	โจมจับ
อากาศตะไลยรับ	รบด้วย
ทณฺมานตัดเคียวกับ	แซนชาติ ลงแย
อากาศตะไลยม้วย	มอดกลิ้งกลางดิน
เหนนางนอนแนบท้าว	ทศกรรฐ
พระศนมนางกำนัน	หลับกลิ้ง
ทณฺมานจับตรีหัน	กวัดแกว่ง
ภอแว่วสำเนียงจิ้ง	จกยังหยดถวิล
โจษจลพลแห่หน้า	นำคม โคมแย
ตำรวจแปดกรมครบ	เพียบพัน
โดยเสด็จจักรพาพอบ	อสุเรศ ทำนนา
เสโลห์โคมรศันดาสล่อม	แลสลอน

พงษ์พรหมณบรมนารถเจ้า
เสด็จจากอุทยานรัก
วิบรอมทจรวัก
ถึงนิราศวังเข้า

จอมยักษ
ร่วมเร้า
อวนทเวศ มานา
คู่ห้องทวนถวิล

ทศเคียรเพียรพูดเล่า
นงลักษณ์ภักควดี
นั่งด่าอสุรี
รักนักจกนั่งไถล

โถมชี ดาเอย
มักไม้
เหนขอบ อิกนา
เว้าร้อนฤหาย

ภอสตามยามข้าช้อง
ชั้นผูกพระศอกกับ
ทนมามมั่งมของขยับ
ภอโศครองรับได้

คนหลบ
กิ่งไม้
คอยอยู่
ตัดผ้าวางลง

วายุบุตรอภิชาติหัว
นางรับมาทรงแสน
แจ้งเหตุพระศลแดน
นางไศรยกลังชบเกล้า

ถวายเป็น
ไศรยเศร้า
เดิรป่า มานา
เกลือกกลั่นกรรแสง

นก ใหญ่ น้อย ทัวตัว
ไร่ เติบวัยยังพง
ไม้ ไตดกบินลง
โหด เหล็ดผดุนกไว้

แต่นง
พุ่มไม้
เต็มล่า ผลแฮ
รับร้าง รามิน

ว่าด้วย	อาณาเขตร	ราษฎร	เมืองหลวง	ของประเทศที่เป็นเอกราชในโลกยน
ข้อประเทศต่าง ๆ	อาณาเขตนับตามไม สเกลขม	ราษฎร	เมืองหลวง	ที่สืบสันตติ โน ครัว
ยุโรป				
ออสเตรียเยอรมนี	๒๒๖,๔๐๖	๓๕,๕๐๕,๕๓๕	เวียนนา	๑๒๓๑
เบลเยียม	๑๑,๒๖๗	๑,๐๗๗,๑๐๗	บรัสเซลส์	๑๒๓๒
เดนมาร์ก	๑๔,๕๕๓	๑,๗๗๔,๗๔๑	โคเปนเฮเกน	๑๒๓๓
ฝรั่งเศส	๒๐๑,๕๐๐	๓๖,๑๐๒,๗๒๑	ปารีส	๑๒๓๔
เยอรมันเยอรมนี	๒๑๒,๐๕๑	๕๑,๐๐๕,๕๕๕	เบอร์ลิน	๑๒๓๕
กรีซ	๑๕,๕๕๑	๑,๕๕๗,๗๕๕	เอเธนส์	๑๒๓๖
อิตาลี	๑๑๒,๖๗๗	๒๖,๗๕๖,๒๕๓	โรม	๑๒๓๗
เนเธอร์แลนด์	๑๓,๕๖๕	๓,๕๕๕,๕๕๖	เฮก	๑๒๓๘
โปแลนด์	๓๖,๕๑๐	๓,๕๕๕,๕๕๖	วอร์ซอ	๑๒๓๙
รัสเซียเยอรมนี	๗,๗๖๑,๓๓๐	๗๕,๗๖๒,๐๒๒	มอสโก	๑๒๔๐
สเปน	๑๗๒,๗๕๗	๑๖,๓๐๑,๗๕๐	มาดริด	๑๒๔๑
สวีเดน	๒๗๗,๗๕๑	๖,๐๑๓,๕๑๒	สต็อกโฮล์ม	๑๒๔๒
สวีเดน	๑๕,๒๗๓	๒,๖๖๕,๕๕๗	สต็อกโฮล์ม	๑๒๔๓
สวีเดน	๑,๗๑๒,๐๕๗	๓,๕๓๕,๐๐๐	สต็อกโฮล์ม	๑๒๔๔
อาเซีย				
สยาม	๒๕๐,๐๐๐	๑๑,๗๐๐,๐๐๐	กรุงเทพฯ	๑๒๔๕
พม่า	๒๖๓,๐๐๐	๗,๐๓๐,๐๐๐	ย่างกุ้ง	๑๒๔๖
จีน	๓,๕๒๕,๖๒๗	๔๒๕,๖๒๗,๕๕๒	ปักกิ่ง	๑๒๔๗
ญี่ปุ่น	๑๕๖,๖๐๕	๓๒,๗๕๕,๗๕๗	โตเกียว	๑๒๔๘
เปอร์เซีย	๒๒๖,๔๐๖	๕,๕๐๐,๐๐๐	เตหะราน	๑๒๔๙

หนังสือครุโณวาท

๑ ขอแจ้งความให้ทราบทั่วกัน, ด้วยหนังสือครุโณวาทนี้, ข้าพเจ้าได้จัดการหวังจะให้เรียบร้อย, ก็ยังไม่เรียบร้อยเป็นปรกติลงได้, บัดนี้ข้าพเจ้าคิดเห็นว่า, หนังสือครุโณวาทที่ออกไปทุก ๆ วัน, ข้าพเจ้าได้เอาข่าวต่าง ๆ มาลงในหนังสือครุโณวาทแล้ว ออกไปทุกคราวออก, มีข่าวดังที่ลงมาแล้วนี้, บางแห่งท่านผู้ที่ได้ออกเงินซื้อไปก็ชอบ, บางแห่งก็จะไม่ชอบ, เพราะหนังสือที่ออกไปนี้, ข้าพเจ้าได้จัดข่าวทั้งปวงมาใส่เป็นการเดา ๆ, ที่ออกไปก็ไม่ถูกต้องตามความประสงค์ของท่านผู้ซึ่งจะรับ, การที่เป็นประโยชน์แก่ท่านก็น้อยลง, ท่านผู้รับทั้งปวงก็ควรที่จะเสียตายนเงินเป็นอันมาก, ข้าพเจ้าขอท่านผู้รับมาช่วยท่านทั้งปวง, ผู้ซึ่งได้ออกเงินซื้อหนังสือนี้, ขอท่านทั้งปวงจงได้ช่วยข้าพเจ้า, จัดการทำหนังสือนี้ให้เรียบร้อย, คือช่วยติเตียนในหนังสือครุโณวาทที่ข้อไม่เป็นประโยชน์, ที่ท่านทั้งหลายไม่พอใจฟัง, เพราะเป็นการไม่เป็นที่พอใจของท่าน, แลขอให้ช่วยตักเตือนข้าพเจ้า, ให้หาสิ่งที่เป็นประโยชน์, ที่ท่านทั้งปวงปราฐานจะฟัง, แลประสงค์จะให้เป็นที่สืบทอดของคนต่อไปในภายหน้า, แลท่านทั้งปวงได้เหนืหนานใดที่ดี, มีประโยชน์ควรจะสืบทอดชนทั้งปวงได้แล้ว, จงส่งมาให้ข้าพเจ้าลงพิมพ์ในครุโณวาท, จะได้เป็นที่สืบทอดแก่ชนทั้งปวงไปภายหน้า, ถ้าการที่จะจัดนี้เรียบร้อยลงได้แล้ว, คุณประโยชน์ก็จะมีแก่ท่านทั้งปวงผู้ซึ่งช่วยจัดการนี้เป็นอันมาก, ถ้าการที่จะจัดให้เรียบร้อยนี้ไม่สำเร็จลงได้แล้ว ท่านผู้รับแล้วตัวข้าพเจ้าก็เป็นที่เสียใจ, เพราะท่านผู้รับท่านก็ได้ออกเงินซื้อ, ด้วยหวังจะทราบการต่าง ๆ แลหวังจะให้เป็นคนคุณเป็นประโยชน์แก่ชนทั้งปวงต่อไปภายหน้า, การก็มีได้สมปราฐาน, ก็จะเป็นที่เสียใจของท่านผู้ซื้อ, ตัวข้าพเจ้าก็เป็นผู้ได้อุตสาหกิจจัดการเรื่องนี้, ก็หวังจะให้เป็นประโยชน์การก็หาเป็นประโยชน์ไม่, ข้าพเจ้าก็จะเป็นที่เสียใจเป็นอันมาก, ขอท่านผู้รับจงเห็นแก่สิ่งที่เป็นประโยชน์ในแผ่นดิน, จงช่วยจัดการนี้ให้สำเร็จด้วยเทอญ. ะ

๑ ขอแจ้งความมายังท่านทั้งปวงได้ทราบ, ด้วยท่านทั้งหลายบางคนมีความปรารถนาจะช่วยข้าพเจ้าจัดการนี้, แต่ไม่ปรารถนาจะให้ผู้ใดรู้, ว่าถ้อยคำทั้งปวงที่ท่านส่งมาให้ข้าพเจ้าว่าเป็นของ ๆ ท่าน, แล้วมีความรังเกียจกลัวว่า, ข้าพเจ้าจะไปบอกกับคนทั้งปวงแพร่พรายไปนั้น, ขอท่านทั้งหลายผู้ซึ่งปรารถนาจะช่วยในการนี้, อย่าได้มีความรังเกียจเลย, ข้าพเจ้าจะรับผิดชื่อเสียงของท่าน, มิให้แพร่พรายได้, แต่เนื้อความที่ท่านจะส่งมาให้ข้าพเจ้าลงพิมพ์นั้น, ข้าพเจ้าจะต้องขอตรวจดูก่อน, ถ้าควรจะลงพิมพ์ได้แล้ว, ข้าพเจ้าก็จะเอาลงในครุโณวาท, ถ้าข้าพเจ้าเห็นความนั้นจะขัดข้องด้วยประการหนึ่งประการใด, ข้าพเจ้าก็ต้องขอเสีย, ถ้าท่านผู้หนึ่งผู้ใดส่งสิ่งทั้งปวงมาให้ข้าพเจ้า ๆ จะได้ลงพิมพ์ไปแล้วก็ดี, ฤยังไม่ได้ลงพิมพ์ก็ดี, ข้าพเจ้าก็จะมิได้แพร่พรายให้ผู้หนึ่งผู้ใดรู้เป็นอันขาด, ขอท่านทั้งปวงอย่าได้มีความรังเกียจสิ่งหนึ่งสิ่งใดเลย, ที่ท่านทั้งหลายมีความปรารถนาจะช่วยท่านบำรุงในการนี้, ให้เป็นการดีการเจริญนั้น, ข้าพเจ้ามีความขอบใจท่านเป็นอันมาก. ะ

พระบรมราชาวาท

๑ ด้วยข้าพเจ้าเห็นว่าพระบรมราชาวาท, ซึ่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงสัปคัส, เมื่อณวันเสาร์เดือนเก้าขึ้นสามค่ำนั้น, เป็นพระบรมราชาวาทอันประเสริฐ, ควรจะเป็นที่สถับสถิปัญญาของผู้ซึ่งจะได้รับราชการสนองพระเดชพระคุณไปภายหน้า, ข้าพเจ้าเห็นว่าผู้หนึ่งผู้ใดซึ่งจะมีได้รับหนังสือราชกิจจานุเบกษา, ก็จะมีได้รับทราบ, ข้าพเจ้าจึงได้คัดเอามาไว้ในครุโณวาท, เพื่อจะได้เป็นคุณเป็นประโยชน์ต่อไป. ะ

๑ พระบรมราชาวาท, ซึ่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงสัปคัสนั้นมีความพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว, มีพระราชประสงค์ในการสรวิตอย่างเดียว, จะให้การทั้งปวงซึ่งเป็นการเจริญแก่บ้านเมืองสำเร็จไป, เพราะฉะนั้นจึงได้ลดหย่อนผ่อนพระราชอิริยียศลง, มิได้ถือพระองค์ยอมให้ท่านทั้งหลายทูลทูลทักขัตติราช, ในการซึ่งทรงพระราชดำริซึ่งยังไม่ต้องด้วยยุดติธรรม, แลให้กราบทูลทูลการซึ่งตัวได้คิดเห็นว่าเป็นคุณ, ตามความคิดของตนเพื่อจะให้เป็นคนเป็นประโยชน์แก่ราษฎรไปภายหน้า, ก็การที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงลดหย่อนพระราชอิริยียศ, ซึ่งพระเจ้าแผ่นดินต้นพระบรม-

ราชวงษแต่ก่อน ซึ่งไม่มีผู้ใดเป็นผู้ทักทวนขัดขวางได้. แลบัดนี้จะให้ทุกขัดขวางแลชักนำ
ได้นั้น. ก็เป็นการสำคัญ. ยากที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว. จะทรงสนนินฐานน้ำใจคน
คนที่จะคิดการทั้งปวงนั้นจะเป็นการสุจริต. ฤ็เป็นการคิดแต่ประโยชน์ตน. ไม่คิดถึงคนอื่น
ก็จะไม่เป็นที่ไว้วางพระราชหฤทัยลงได้. เพราะฉะนั้นควรที่ปรีวีเคาน์ซิลลอร์จะต้องถวาย
สัตยานุสัจ. ด้วยอาไศรยเหตุสามประการ. ประการหนึ่งท่านผู้ซึ่งได้รับเป็นปรีวีเคาน์
ซิลลอร์. ต้องถือกฎหมายสำหรับเคาน์ซิล. ถ้าจะคิดจะพูดการฤ็จะกราบทูลพระกรุณา.
ด้วยได้ทราบการสิ่งไรมาโดยสุจริต. ข้าราชการแลราษฎร. ก็จะมีความหวาดหวั่นว่า.
ผู้นั้นจะกราบทูลพระเจ้าแผ่นดินหาถ้อยความใส่ผู้อื่น. ฤ็แกลังคิดให้ผู้นั้นเป็นอย่างนี้. ผู้นั้น
เป็นอย่างนั้นไปต่าง ๆ. เพราะผู้ซึ่งเป็นเคาน์ซิลลอร์นั้น. เป็นคนปรกติอย่างนั้นเอง. นี้นเป็น
การเสียช้างฝ่ายข้าราชการแลราษฎรเพราะไม่ได้สาบาล. อีกประการหนึ่งพระบาทสมเด็จพระ
เจ้าอยู่หัว. เมื่อเคาน์ซิลลอร์จะพูดการคิดการสิ่งไรมาก็จะต้องทรงพระราชดำริห์.
เทียบเคียงข้างนำข้างหลังมากกว่าการที่พูดมานั้นเป็นการจริง. ฤ็เป็นอุบายสิ่งไรที่จะ
แกลังกัน. ฤ็จะหาประโยชน์ตน. เมื่อต้องทรงพระราชดำริห์ดังนี้ไปทุกทางทุกปทุ. การ
สิ่งไรซึ่งจะสำเร็จเป็นการเจริญก็จะไม่ได้โดยเร็ว. ถ้าบางครั้งจะพลาดพลั้งลงก็จะ
เป็นที่เดือดร้อนแก่คนทั้งปวง. บางสิ่งก็จะไม่เป็นยุติธรรมได้. ซึ่งเป็นดังนี้เพราะโทษที่
เคาน์ซิลลอร์ไม่ได้ทำสัจ. อีกประการหนึ่งตัวเคาน์ซิลลอร์. จะประพฤติตัวดีให้ถูกต้องตาม
พระราชบัญญัติ. เมื่อคิดเห็นการอย่างไร. ฤ็ได้ทราบการอย่างไร. ก็จะพูดจะคิด
ไปตามการที่เห็นว่าดีมีคุณ. ก็แต่คำนั้นคงจะเป็นที่ขัดขวางแก่ผู้นั้นบ้างผู้นั้นบ้าง. บางที
ก็จะเป็นโทษเป็นภัยแก่ตัว. เพราะผู้ที่กล่าวติเตียนขึ้นอย่างนั้นแล้ว. ก็ไม่มีสิ่งไรจะ
แก้ตัวเลย. ก็เป็นโทษแก่ผู้ที่ปรีวีเคาน์ซิลลอร์. เพราะเหตุนี้ถ้าเคาน์ซิลลอร์ได้
สาบาล. มีคุณสามประการคือข้าราชการ. ราษฎรเป็นที่วางใจประการหนึ่ง. พระเจ้าแผ่นดิน
เป็นที่วางพระราชหฤทัยประการหนึ่ง. ตัวเองเป็นที่ไว้วางใจแก่ตัวเองประการหนึ่ง. ถ้าไม่
สาบาลมีโทษสามประการ. ดังเช่นที่ความมาแล้วนั้น ะ

อนึ่งคำสาบานนี้, ถ้าจะถือว่าไม่เคยสาบานมาแต่เดิมขั้วบุ๋บแต่บิดาจะต้องสาบาน
 บัดนี้, มีความรังเกียจขึ้นพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้เป็นพระเจ้าแผ่นดิน, สืบ
 พระบรมราชวงษมาถึงสหัสวรรษ, นับเป็นพระเจ้าแผ่นดินถึงห้าพระองค์, จนแผ่นดิน
 บัดยบนนี้ไม่เคยเสด็จนั่งในที่ประชุมให้มีชัชวาล, ก็แต่มีสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว, จะ
 เสด็จลงนั่งในที่ประชุมให้พิชิตชัชวาลขึ้นได้, จึงจะต้องขอความสักขาราชการ
 ทั้งปวง, ก็ต้องตามลดหย่อนเหมือนกันเห็นว่าภคิอยู่แล้ว, แลปรีวีเคาน์ซิลนั้นก็เป็นที่
 ไว้วางพระราชฤทัย, สนิทของพระเจ้าแผ่นดินทีเดียว, ควรจะต้องมีความสักขีไว้ให้
 เป็นที่วางพระราชฤทัย, แต่ถึงกระนั้นก็ได้กะเกณฑ์ให้มาเป็น, เหมือนอย่าง
 เช่นเคาน์ซิลลอร์ออฟเสดด, จึงได้มีพระราชหัตถ์เลขา, แลส่งกฎหมายถึงท่านทั้งปวง,
 ให้ไตร่ตรองตามความเต็มใจที่จะรับได้, เพราะเหตุซึ่งปรีวีเคาน์ซิลนั้นสำคัญ, ถ้ารับ
 แล้วต้องเป็นตลอดไปจนสิ้นแผ่นดิน, ไม่มีเวลาออกเหมือนเคาน์ซิลลอร์ออฟเสดด, ถ้าจะ
 ต้องมีเหตุเป็นโทษเพราะผิดข้อคำสาบาน, ก็จะต้องถือว่าผู้นั้นไม่เป็นมนุษย์เลยทีเดียว,
 เพราะฉะนั้นท่านทั้งปวงซึ่งรับเป็นปรีวีเคาน์ซิลเห็นว่าตนรักความสัตย์, พระบาท
 สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวขอบพระไทยเป็นอันมาก, ขอให้ท่านทั้งปวงเข้าใจว่าการที่เป็น
 ปรีวีเคาน์ซิล, เป็นการใหญ่มิใช่เป็นการเล็กน้อย, แลให้รู้สึกตัวว่าเป็นที่ไว้วาง
 พระไทยของพระเจ้าแผ่นดิน, โดยสนิทยิ่งขึ้นกว่าแต่ก่อน, ขอให้ท่านทั้งปวงมีความเจริญ
 เทอญ

แจ้งความแก่ความผิด

๑ ขอแจ้งความมายังท่านทั้งปวงได้ทราบ, ด้วยข้าพเจ้าได้บอกมาในหน้า ๖๒
 ว่าด้วยพระองค์เจ้ากฤดาภินิหารลามอนนั้น, ข้าพเจ้าได้ทราบความผิดไป, ข้าพเจ้าได้
 ว่าไว้ในนั้นว่า, พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมีลายพระหัตถ์เลขา, ไปถึงกรมพระ
 ปวเรศวิยาสงครามนั้น, ข้าพเจ้าเข้าใจผิดไป, ที่มีลายพระราชหัตถ์เลขาไปนั้น, ว่าด้วย
 การจะเชิญเป็นปรีวีเคาน์ซิล, ที่จะบังคับให้ท่านลามอนนั้นทมิได้, ที่ท่านได้ลามอน
 นั้น, ด้วยท่านทรงราชการเป็นอันมาก, เพราะราชการท่านมีอยู่หลายอย่าง, ท่านจึง
 ได้ลามอนขอออกมาโดยเร็ว, ขอท่านทั้งปวงจงได้ทราบด้วยเถิด, ที่ข้าพเจ้าบอกมาใหม่

เป็นการถูกต้องแล้ว, ข้าพเจ้ามีความเสียใจเป็นอันมาก, ด้วยข้าพเจ้าหาได้ทันฟังถนัดไม่.
ขอรับทานโทษเสียเถิด ะ

คนขอทานเหี้ยวโมย

๑ ขอแจ้งความมายังท่านทั้งปวงได้ทราบ, ข้าพเจ้าได้ทราบความเรื่องหนึ่งว่า, มีคนขอทานคนหนึ่งชื่ออ้ายโพ, ๗ ขี่เรือเล็กไปเที่ยวขอทาน, ครั้นไปถึงน้ำวักประทุมคงคา, อ้ายโพพายเรือเข้าไปจอดขอทานที่เรืออ้าแดงพั้ง, เวลานั้นอ้าแดงพั้งขึ้นไปพุดอยู่บนแพเงินหมาเท่าแก่, หนขาฉับตรอยู่ที่เรือ, ครั้นหนขาฉับตรอ้ายโพมาจอดเรือขอทาน หนขาฉับตรก็ลงเปิดกระดานทองเรือ, จะตักเข้าสารให้ทาน. อ้ายโพเห็นหนขาฉับตรหน้าดังตักเข้า, อ้ายโพก็เอื้อมมือไปหยิบเอาถุงเงินของอ้าแดงพั้ง, ซึ่งวางอยู่บนกระดานพื้นเรือ แล้วถอยเรือหนี. หนขาฉับตรก็ตระหนักรู้เห็นอ้ายคนขอทานถอยเรือออกไป, แลเห็นถุงเงินนั้นหาย, หนขาฉับตรร้องขึ้น. อ้าแดงพั้งแลเงินหมาแลคนซึ่งอยู่บนแพเงินหมา, ก็ช่วยกันจับอ้ายโพได้, เอาตัวไปส่งไปลิด, ๗ ก็นำเอาตัวไปส่งที่บ้านพระยาอินทราธิบดีสีหราชรองเมือง, ได้ตามปากคำอ้ายโพ, ๗ ได้ให้การว่า, เป็นทาสของท่านมณเฑียรค่าตัวสองซึ่งเหี้ยวขอทานตามเรือ, ครั้นณวันอังคารเดือนสี่ขึ้นแปดค่ำ, อ้ายโพลงเรือสำบันขึ้นคนเดียวไปเที่ยวขอทาน, ครั้นถึงเรืออ้าแดงพั้งจะเข้าขอทาน, อ้ายโพเห็นถุงเงินของอ้าแดงพั้งวางฉาบไว้บนพื้นเรือ, ครั้นหนขาฉับตรก็ตักข้าวสาร อ้ายโพเอื้อมมือหยิบเอาไป. หนขาฉับตรร้องขึ้น, พวกเงินตามจับอ้ายโพได้, ส่งให้ไปลิด, ๗ เอาตัวมาส่ง, เงินห้าบาทก็ส่งอ้าแดงพั้งเจ้าของเขาไป ท่านเจ้ากระทรวงได้ออกเงินสินบนจับอ้ายโพไป, เป็นเงินสามตำลึง, ให้อ้ายเงินหมาผู้จับ, ได้รับเงินต่อหน้าอ้ายโพ, ได้จดหมายไว้. เนื้อความนี้, มีผู้ขอให้ลงพิมพ์ ะ

ข่าวผู้ร้าย

๑ วันเสาร์เดือนเจดแรมเจดค่ำ, สิบเพอ โปลิตดินยามที่ถนนบางรัก, เวลาสามทุ่มเศษ. เงินเจ้าของโรงใส่กุญแจโรงแล้ว, ไปเล่นโปกำที่บ่อนเจ้าสัวชู้ตักประมาณยามเศษ, ผู้มีชื่อร้องว่าชโมย. โปลิตจึงวิ่งไปจับได้ตัวเงินย, กับสายขุในมือเงินยจึงจับมาส่ง. ถามเงินยว่าเป็นเงินแต่จิว, เวลาค่ำเงินยไปเยี่ยมผู้มีชื่อ, ร้องว่าเป็นชโมย, โปลิตมาจับข้าพเจ้าไปส่ง

พระราชพงษาวดารไท

๑ แผ่นดินเจ้าทองล้น, ฤๅทองจันทร์แลสมเด็จพระรามศวร

๑ ศักราช ๗๕๕ ปีจอจัตวาศก, สมเด็จพระบรมราชาธิราชเจ้าเสด็จสวรรคต, อยู่ในราชสมบัติ ๓๓ ปี, จึงเจ้าทองล้นราชกุมารขึ้นครองราชสมบัติได้เจ็ดวัน. สมเด็จพระรามศวรเสด็จลงมาแต่เมืองลพบุรี, เข้าในพระราชวังกุมเอาตัวเจ้าทองล้นได้ให้พิฆาตเสียนวตโคกพระยา ะ

๑ ศักราช ๗๕๖ ปีชวดฉศก, สมเด็จพระรามศวรให้เลียบพลไว้, ยกขึ้นไปเมืองเชียงใหม่, ตั้งค่ายหลวงใกล้คูเมือง ๑๕๐ เส้น, ให้นายทัพนายกองตั้งค่ายล้อมแครงการปล้นเอาจงได้, ฝ่ายเจ้าหน้าที่ยังปืนใหญ่ออกมาถูกกำแพงเมืองพังประมาณห้าวา พระเจ้าเชียงใหม่ขึ้นยืนถือพืนนี้อยู่บนเชิงเนิน, ให้ทหารเอาหนังสือผูกลูกธนูยิงลงมา, ในหนังสือนั้นว่าขอพระราชทานให้ตักเจ็ดวัน, จะนำเครื่องพระราชบรรณาการออกไปเจริญพระราชไมตรี พระเจ้าอยู่หัวจึงปลุกษาดด้วยมุขมนตรีว่า, พระเจ้าเชียงใหม่ให้มีหนังสือออกม้างั้น, ควรให้ตักไว้ฤๅประการใด มุขมนตรีนายทัพนายกองปลุกษาว่า, เกลือกพระเจ้าเชียงใหม่จะเตรียมการมิทัน, จึงคิดกลอุบายมา, ขอพระราชทานให้ปล้นเอาเมืองจงได้ สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวตรัสว่า, เป็นพระเจ้าแผ่นดินใหญ่, เขาไม่รบแล้วเราจะให้รบนั้นไม่ควร ถึงมาทว่าพระเจ้าเชียงใหม่มิได้คงอยู่ในสัตยานุสัจก็ดี, ใช่ว่าจะพินมื่อทหารเรานั้นเมื่อไรมี, ฝ่ายในเมืองเชียงใหม่นั้น, ก็ตั้งแตะบ้างที่กำแพงทลายแล้วนั้นให้ก่อขึ้น ครั้นถึงวันเจ็ดวันแล้วพระเจ้าเชียงใหม่มิได้แต่งเครื่องเจริญพระราชไมตรีออกมา, นายทัพนายกองข้าทหารร้องทุกข์ว่า, เข้าในกองทัพนานจะสืบสสิ่งหาที่ซอมิได้, จะขอพระราชทานเร่งปล้น, พระเจ้าอยู่หัวมีบัญชาตามนายทัพนายกองทรงพระกรุณาสั่งให้เลิกกองทัพเสียด้านหนึ่ง, ให้เร่งปล้นณวันจันทร์เดือนสี่ขึ้นสี่ค่ำ, เวลาสามทุ่มสองบาทเดือนตก, เจ้าพนักงานยิงปืนใหญ่น้อยรตทั้งสามด้าน, เอาบันไดหกพาดขึ้นกำแพงขึ้นไป, พระเจ้าเชียงใหม่ต้านทานมิได้, ก็พาครัวอพยพหนีออกเวลา ๑๑ ทุ่ม, ทหารเข้าเมืองได้, ได้แต่นักตั้งบุตรพระเจ้าเชียงใหม่องค์หนึ่งมาถวาย,

พระเจ้าอยู่หัวตรัสแก่นักสั่งว่า, พระเจ้าเชียงใหม่บิดาท่านหาสัจมิได้, เราคิดว่าจะออกมาหาเราโดยสัจ, เราจะให้ครองราชสมบัติ, ตรัสดังนั้นแล้วก็ให้นักสั่งถวายสัตยานุสัจ พระเจ้าอยู่หัวก็ให้แบ่งไพร่พลเมืองไว้ภอสมควร, เหลือนั้นให้กวาดครัวอพยพหญิงชายลงมา, ให้นักสั่งลงมาส่งถึงเมืองสว่างบุรี, ทรงพระกรุณาให้นักสั่งกลับขึ้นไปครองราชสมบัติเมืองเชียงใหม่, พระเจ้าอยู่หัวเสด็จยังในเมืองพิกุลโลกย, นมัสการพระชินราชพระชินสีห์ เปิดเครื่องต้นถวายสการบูชาสมโภชเจดีย์, แล้วเสด็จลงมาพระนคร, แลลาวซึ่งตอนลงมานั้นให้ส่งไปไว้เมืองพัทลุง, เมืองสงขลา, เมืองนครศรีธรรมราช, เมืองจันทบุรี, แล้วเสด็จออกทรงศีลยังพระที่นั่งมิ่งมงคลิเศก, เวลา ๑๐ ทุ่มทอดพระเนตรไปโดยฝ่ายทิศบูรพา เห็นพระสารีริกบรมธาตุปรมาภิหาร, เรียกปลัดวังให้เอาพระราชยานทรงเสด็จออกไป, ให้กรุยบักขึ้นไว้สถาปนาพระมหาธาตุขึ้นสูง ๑๙ วา ขอดนพสุญสูงสามวา, แล้วขนานนามให้ชื่อวัดมหาธาตุ, แลให้ทำพระราชพิธีประเวศพระนคร, แลเฉลิมพระราชมณเฑียร, ขณะนั้นพระยากัมพูชาก็เข้ามาถึงเมืองชลบุรี, กวาดครัวอพยพหญิงชายในเมืองชลบุรี, แลเมืองจันทบุรี, คนประมาณหกพันเจ็ดพัน กลับไปเมืองกัมพูชาธิบดี, สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวให้พระยาไชยณรงค์เป็นทัพหน้า, ยกไปถึงตพานแยก, ชาวกัมพูชาก็ออกมาตีทัพพระยาไชยณรงค์, ได้รบพุ่งกันเป็นสามารรถ พระยากัมพูชาก็แตกฉาน, พระเจ้าอยู่หัวให้ตั้งค่ายประจำทัพอยู่สามวัน, แล้วยกเข้าตีแตกฉานเข้าเมืองได้, พระยากัมพูชาลงเรือหนี พระเจ้าอยู่หัวลงจากช้างให้ยิงปืนนกลับลงไปต้อนมอดินเบนเพลิงลุกขึ้น, พระยากัมพูชาหนีไปรอด, จับได้แต่พระยาอุปราชบุตรพระยากัมพูชา, ให้พระยาไชยณรงค์อยู่รั้งเมืองกัมพูชาไว้คนห้าพัน, พระเจ้าอยู่หัวเสด็จขึ้นพระนครศรีอยุธยา ครั้นอยู่มาฉนวนยกมารบ, ถ้ามาน้อยชาวกัมพูชาเป็นใจรบ, ถ้ามามากก็เรววนไป พระยาไชยณรงค์บอกหนังสือมากราบทูล, สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวให้มีหนังสือตอบไป, ให้กวาดครัวยกมาถึงพระนครแล้ว, ให้ทำราชพิธีประเวศพระนคร, แล้วปูบำเหน็จรางวัลนายทัพนายกอง

ข่าวต่างประเทศ

เมืองสเปน, รมกันใหญ่ที่เฮสเทลมาเรนาของชา. แม่ทัพฝ่ายพวกลิบบลิค
ตายในที่รบ, ด้วยกองทัพฝ่ายพวกลิบบลิค, ได้ยกไปที่เมืองสเปนฝ่ายเหนือ, ต่อสู้กับ
กับพวกกาฬิกรบที่เฮสเทลมา, เมื่อกองทัพฝ่ายพวกลิบบลิคที่ยกไปนั้น, ก็ได้คิดเห็น
ว่าคงจะมีชัยชนะแน่นอน, แต่มีเหตุด้วยแม่ทัพใหญ่ต้องอาวธตาย, ฝ่ายกองทัพพวก
ลิบบลิคจึงได้แตกยับเยิน, การที่รบกันนั้น, คือมาเรนาของชาได้ยกกองทัพตั้งแต่วันที่ ๗
วิกก่อนนั้น, ยกไปเข้าล้อมพวกกาฬิกรบที่เฮสเทลมา, ฝ่ายกองทัพพวกกาฬิกรบของทัพ
พวกลิบบลิค, จึงทำแตกถอยเข้ามา, ที่ตั้งมั่นอยู่ที่อาเมสเกด, ครั้นเห็นพวกกองทัพ
ลิบบลิคยกตามมา, พวกกองทัพกาฬิกรบก็ออกตีตอบ, กองทัพมาเรนาของชา. ๗ มีทหาร
อยู่ ๒ เบตเตเลียน, ทหารเหล่านั้นก็เป็นคนหนุ่มทั้งนั้น, ทหารเหล่านั้นเห็นกองทัพพวก
กาฬิกรบเข้ามา, ก็มีความสับสนตกใจไม่รู้ว่าจะต้องสู้ทำอย่างไร, ฝ่ายพวกกาฬิกรบเข้ามา,
เอาหอกปลายปืนแทงพวกทหารเหล่านั้นตายเป็นอันมาก, ฝ่ายมาเรนาของชาครั้นได้เห็น
ทหารแตกยับเยิน, จึงได้ส่งให้กองทัพเยเนอราลเฮสตรากยกเข้าไปช่วย, แล้วมา
เรนาของชาก็ยกกองทัพเข้าไปต่อสู้กับพวกกองทัพกาฬิกรบ, เมื่อกำลังรบกันอยู่นั้น, ปืน
ของกาฬิกรบยิงมาถูกมาเรนาของชาเข้า, ล้มลงตายอยู่คาที่, เมื่อถูกปืนนั้น, เป็นเวลา
กลางคืนประมาณสองทุ่มเศษ, ทหารทั้งปวงจึงได้ยกศพไปจากที่สนามโดยเร็ว, แล้ว
ฝังศพนั้นไปที่ตาฟาล, เยเนอราลเฮสตรากก็ได้บังคับทหารแทนมาเรนาของชาในเวลานั้น
ต่อไป, แต่เห็นว่าเป็นเวลาดึกแล้ว, จะรบต่อไปก็ไม่เห็นสมควร, จึงได้ถอยกองทัพไป
พักอยู่ที่ริมเชิงเขา, ตั้งค่ายรายไปหลายไมล์, เมื่อรบกันนั้น, พวกกาฬิกรบเสียทหารก็
มาก, ประมาณ ๓๐๐๐, แต่ฝ่ายกองทัพพวกลิบบลิคที่แตกนั้น, เป็นเหตุเพราะแม่ทัพ
ตายในที่รบ, ครั้น ณ วันที่หนึ่งข่าวแม่ทัพตายรู้ไปถึงเมดิซ, ซึ่งเป็นเมืองหลวงของ
เมืองสเปนนั้น, เยเนอราลชาบาลา, ซึ่งเป็นประติเณต์หัวหน้าของเคาน์ซิลเสนาบดี, ได้
ให้มีจำนวนเชิญเสนาบดีประชุมโดยเร็ว, แล้วมีมติเลิคราฟไปถึงมาเรนาของชา, (ซึ่งเป็น
ริเณเมืองสเปนคนเก่า, ที่ได้ให้ทหารเข้ามาทำหนังสือสัญญา, กับกรุงเพช ในบีมเสง
เอกศก,) มาเรนาของชาซึ่งตั้งทัพอยู่ที่ลากรานยา, แล้วมีคำสั่งให้จัดเครื่องสาตราวุธ,

ทั้งทหารม้าทหารเคียวทั่ว, แลจัดปืนใหญ่ชื้อกรุมชื้อ ๑๘ บอกส่งไปด้วย, มาเซนสราโนมาถึงเมศการิกในเวลาสองยามวันนั้น, พอเวลาเคาน์ซิลประชุมเสนาบดี, ท่านจึงได้แสดงความคิดของท่านโดยเร็วว่า, ท่านจะรับเป็นผู้สำเร็จราชการ, มังคัลทหารแทนที่ มาแซนกองซาเอง, แต่พวกเสนาบดีทั้งหลายไม่ยอมขัดขวางไว้, ด้วยเกี่ยวข้องในราชการแผ่นดิน, เยนเอรอลซาบาลาซึ่งเป็นเปรสิเดนต, จึงได้ยอมว่าตัวจะไปเอง, เสนาบดีทั้งปวงก็เห็นพร้อมด้วย, รุ่งขึ้น ณ วันจันทร์เวลาเช้า, ท่านก็ขึ้นรถไฟไปที่ กองทัพหลวงทีเดียว, เมื่อจะไปในั้นได้เอาเยนเอรอลโมเลียนไปด้วย, เป็นหัวหน้าในสตาบของท่าน, แลออฟฟิเชอร์อื่นอีกด้วยหลายนาย เชนยชากาตาได้เป็นที่เปรสิเดนต-เคาน์ซิล, หัวหน้าเสนาบดีแทน อนึ่งศพมาแซนกองซานั้น, จะฝังเป็นการใหญ่ที่เมืองเมตริก, แลวัคคอเวอร์นเมนต์ ได้ยอมให้เป็นเช่นกับบุตรภรรยาของท่าน, แลกระมีที่ท่านตายเมื่อต้องอาวุธตายนั้น, ได้เอาไปประดับไว้ที่ม้วยเชิมทหารปืนใหญ่.

ที่เมืองรุเซียมมีข่าวว่า, สมเด็จพระเจ้าเฮมเรอูเซีย, ได้เนรเทศเครนต์ตุกมิกอลา, ให้ไปอยู่ที่โคเคซัตตลอดชีวิตแล้วได้คืนเอาตราเชนยอค, ซึ่งได้พระราชทานในความชอบ, ซึ่งได้ไปรบเมืองชิวะนั้นเสียด้วย.

บทที่ ๑

เรื่องคนที่ทำรถไฟขึ้นแต่แรกเดิม

๑ ยังมีเด็กคนหนึ่งชื่อยอชชิตวิจัน, อยู่เมืองอังกฤษ, ยอคนั้นนี้เป็นบุตรของคนเข็ญใจ, อาไครยอยู่ในเรือนกระท่อมเล็ก ๆ, มีน้องชายน้องหญิงหลายคน, เจ้ายอคนั้นเป็นเด็กดี, ฉลาดตั้งอยู่ในโอวาทคำสั่งสอนของบิดามารดา, มิได้คิดเอื้อเฟ้อในกาเล่นเช่นเด็กอื่น ๆ ทั้งปวง, หมั่นอุส่าห์ทำการงานช่วยบิดามารดาได้ เกียจคร้าน. ฝ่ายบิดาเจ้ายอคนั้น ได้ไปหาภักนด้วย เป็นลูกจ้างใส่ไฟเครื่องจักร, ที่บ่อชุดถ่านหิน,... เจ้ายอเป็นผู้เอาเข้าแลกับเข้าไปส่งบิดาทุกวัน ๆ, แต่ถ่านหินนั้นอยู่ใต้ดินทุกนิก, ต้องชุดบ่อลงใต้ดินให้ถูกซังก่อน, คนที่จะชุดถ่านหินนั้นต้องลงไปอยู่ในบ่อใต้ดิน, บางทีก็ลงไปค้างอาไครยอยู่ในบ่อนั้นนานหลายเดือน, ในบ่อนั้นประกอบ

ด้วยอันตรายสองอย่าง, มีน้ำท่วมบ่ออย่างหนึ่ง, ต้องใช้เครื่องจักรสูบน้ำขึ้นจากบ่อ
เสมอ, เพื่อจะไม่ให้น้ำท่วมเตมบ่อนั้นได้, มีลมแก็กเกิดในบ่อนั้นอย่างหนึ่ง, เมื่อ
แก็กนั้นถูกต๋องไฟ ๆ ก็ลุกขึ้นเหมือนดินปืน, คนที่กำลังขุดถ่านหินนั้นก็ถึงแก่ความตาย
สิ้น, เพราะฉะนั้นโคมฤๅตเถียงที่เขาเอาลงไปใช้ส่ว่งให้สว่างในบ่อนั้น, ต้องเอา
หลอดเล็กเลี้ยดต๋ักเป็นตาข่ายล้อมมิให้ลมแก็กเข้าได้, ถ่านหินนั้นเขาใช้เครื่องจักร,
ชักเข้านมาถึงปากบ่อใส่ลงในเกวียน, เทียมด้วยม้า, เช่นไปใส่ไว้ที่โรงโตใหญ่สำหรับ
ไว้ถ่านหินนั้น, เมื่อเจ้ายอดนั้นเขาเข้าแลกกับไปส่งมิดาแล้ว, ก็กลับมายังบ้าน
เลี้ยงน้องชายน้องหญิงของตัว, บางทีก็ไปรับจ้างเลี้ยงวัวของเพื่อนบ้าน, แลเขาใช้
ให้ทำการบ้างเล็กน้อย, ได้เงินค่าจ้างวันละเฟื้องบ้างสองไฟบ้าง, ครั้นเจ้ายอดมีเวลา
ว่างการบ้าง, เขาเอาดินมาปั้นเป็นรูปเครื่องจักรเล่น, เป็นหลอดฤๅปล่องอะไร ๆ, เขา
ทำด้วยไม้, ครั้นเขามีอายุเจริญโตขึ้น, ก็ไปทำการจ้างกับมิดา, การที่เขาทำนั้นคือเก็บ
ก้อนกรวดก้อนหิน, แลหยากเชื้อทิ้งออกจากถ่านหิน, แลเป็นคนขับม้าเกวียนเข็นถ่านหิน,
ภายหลังก็ได้ช่วยมิดาใส่ไฟเครื่องจักร, ได้เงินค่าจ้างวันละสลึงเฟื้อง, เวลานั้นอายุเขา
ได้สิบสี่ขวบ, ตัวยังต่ำไม่สมกับอายุ, เมื่อนายงานมาเจ้ายอดก็หลบตัวซ่อนเสีย, กลัว
ว่านายงานจะเห็นตัวเจ้ายอดต่ำกว่าเพื่อนไป, เขาจะลดเงินค่าจ้างของตัวเสีย, ถึงตัว
เขาเป็นเด็กเล็กก็จริง, แต่ใจเขาเป็นผู้ใหญ่, อู้ส่าห์ทำการงานไม่เกียจคร้านเลย, อยู่
มาวันหนึ่งนายงานมาพบเจ้ายอดกำลังทำการอยู่, เขาก็เห็นว่าเจ้ายอดนั้นทำการงาน
แข็งแรงดีเหมือนผู้ใหญ่, ครั้นเจ้ายอดไปรับเงินค่าจ้าง นายงานก็ได้ปูนบำเหน็จ
ทวีคูณวันละสลึงเฟื้องทวี่ขึ้นถึงวันละสามสลึงให้แก่เจ้ายอด. ๆ กับเขา, ครั้นเจ้ายอด
เห็นเงินเกินมากกว่าวันละสลึงเฟื้อง, เจ้ายอดคิดว่านายงานคิดบาญชัยผิดลืมหไป,
จึงเอาเงินที่เกินมาครึ่งหนึ่งนั้นกลับคืนให้นายงานอีก, ตายงานบอกกับเจ้ายอดว่า,
เราไม่ได้คิดบาญชัยผิดเลย, เราปูนบำเหน็จขึ้นให้แก่เจ้า, สมควรเจ้าจะรับเอาเงิน
บำเหน็จนั้นแล้ว. เจ้ายอดมีความยินดียิ่งนัก, ครั้นรับเอาเงินนั้นแล้ว, ก็วิ่งออกมา
จากห้องร้องประกาศว่า, ฉันเป็นผู้ใหญ่แล้ว.

๑ ฝ่ายบิดาเจ้าชยคนนั้นทำการเป็นคนใส่ไฟ, ตั้งแต่หนุ่ม ๆ จนแก่ชรา, ทำการงานหากินด้วยสิ่งนั้นเลี้ยงบตรภรรยาามาจนสิ้นชีวิต, มิได้เลือกที่รับตำแหน่งอื่นเลย ส่วนเจ้าชยก็ได้ทำการเลื่อนที่ขึ้นรับตำแหน่งอื่น ๆ ต่อไป, เมื่อเจ้าชยชยอายุได้ ๑๗ ขวบนั้น, มีความลำบากอยู่หน่อย ๆ ด้วยเขาได้รับที่ตำแหน่ง, เป็นเจ้าพนักงานดูแลเครื่องจักรที่สูบน้ำออกจากบ่อถ่านหิน, เมื่อสูบน้ำแห่งวัดลงเกือบถึงรูที่น้ำจะเข้าในลำคลองสูบน้ำแล้ว, ก็ต้องลงไปปีนรูกลิ้งนั้นไว้, เพื่อจะได้สูบน้ำต่อไป, ผู้ที่จะทำการนี้ได้นั้นต้องเป็นคนมีปัญญาถูกตรองละเอียด, และระวังรักษาดี ๆ จึงทำได้, แต่เจ้าชยคนนี้เป็นคนมีปัญญาฉลาด, ถูกตรองโดยละเอียดเป็นคนหนุ่มว่องไวบริบูรณ์ด้วยกำลัง, จึงอาจที่จะรับการนี้ได้, อนึ่งเขามีใจรักใคร่ชอบที่จะทำการเครื่องจักรนั้นด้วย, เมื่อมีเวลาว่างอยู่ เขาก็ถอดเครื่องจักรออกเช็ดถู, ขัดให้เป็นเงาสอาดดี, แลดูสำทเขาใจใส่ที่ถูกตรองได้ตาม, ก็ได้เข้าใจละเอียดในเรื่องเหตุเครื่องจักรนั้น, ว่าแรกเดิมนั้นมาแต่ไหน, ใครเป็นผู้คิดทำขึ้นก่อน, เขาเป็นแต่ได้ยินว่ามีหนังสือจากบอกไว้จะรู้จักเหตุในกรณี, ตัวเจ้าชยคนนั้นเล่ายังอ่านหนังสือไม่ออก, มิได้ทราบความในหนังสือที่เขาจากถูกไว้วันนั้นเป็นประการใดไม่, อายุเขาถึง ๑๘ ขวบแล้ว, ยังอ่านหนังสือไม่ออก, ไม่รู้หนังสือว่าเป็นตัวอะไร, เรื่องราวนี้บังเกิดแต่เมื่อคฤชตจักราชประมาณได้ ๑๘๐๐ ปี, คราวนั้นพวกที่ขุดถ่านหิน, ผู้ที่รู้จักหนังสืออ่านออกก็น้อย, ที่ไม่รู้จักหนังสืออ่านไม่ออกเป็นคนโง่โง่เขลานั้นมีมาก, ครั้นเขาได้รับเงินเดือนแล้ว, ก็ชักชวนพากันไปเที่ยวเล่น, ประกอบการชั่วต่าง ๆ, บางคนไปโรงบ่อนเล่นการพนันต่าง ๆ, มีชนไก่เล่นสบ้า เป็นต้น, บางคนไปโรงสุรากินเหล้าเมาเมวไป, บางคนไปโรงคนชู้, เล่นผู้หญิงจนตัวเจ็บป่วยไปฉิบหายเสียเงินหมด, เมื่อมีคนรู้จักหนังสืออ่านได้สักคนหนึ่ง, เขาทั้งหลายคิดว่าคนนั้นมีสติปัญญาฉลาดมาก, เมื่อเลิกการแล้วเวลากลางคืน, คนนั้นเขานั่งอ่านหนังสือจดหมายเหตุหนังสืออื่น ๆ อยู่, คนทั้งปวงก็พากันนั่งล้อมรอบฟังคนนั้นอ่านหนังสือ, เขาเหล่านั้นชอบใจฟังยิ่งนัก, เจ้าชยก็ได้พลอยไปนั่งฟังกับเขาบ่อย ๆ, ก็อยากจะรู้หนังสือบ้าง, มีบ้านตำบลหนึ่งอยู่ใกล้บ่อถ่านหิน, มีคนแก่อายุเจริญคนหนึ่งได้คิดตั้งโรงเรียนหนังสือขึ้น, สอนแต่กลางวันกลางคืนมิได้สอน, เพราะคนเขาไม่ว่างการไม่มีเวลาจะเรียน, ถึงเวลา

กลางคืนว่างการแล้ว, เขาก็อุส่าห์พากันไปเรียนหนังสือที่โรงเรียนนั้นเป็นนิจ. ยอดก็ได้อพย
ไปเรียนกับเขาด้วยอาภิตยละสามครั้ง, แลได้เสียเงินให้กับครูเพียงหนึ่ง, ยอดก็ได้ตั้งใจ
พากเพียรอ่านแลเขียนกำหนดจำแม่นยำ, ไม่ช้าไม่นานก็รู้มากกว่าคนทั้งปวง, มีครูสอน
คิดเลขได้คนหนึ่ง, มาสอนที่โรงเรียนด้วย, ยอดก็ไปหัดเรียนคิดเลขด้วยครูนั้น, ยอดอุส่าห์
เรียนฉลาดคิดดี, เอาใจใส่หมั่นกำหนด, เมื่อมีเวลาว่างทำงานนิดหน่อย, ก็อุส่าห์คิดเลข
ที่ตัวเรียนนั้นให้ชำนาญไว้, มิให้เวลาล่วงไปเสียเปล่า ๆ ได้, แลมิได้ไปเที่ยวโรงบ่อน
เล่นการพนันต่าง ๆ, แลโรงสุราแลโรงคนชู้เหมือนพวกเหล่านั้น, บันดาการชั่วทั้งปวง
เขาย่อมเกลียดชังทั้งนั้น, เขามีความเพียรคิดเลขโดยชำนาญ, ไม่ช้าไม่นานเขาก็รู้เลขดี.
อยู่มาเขาก็ได้เลื่อนที่อีกครั้งหนึ่ง, เป็นเจ้าพนักงานรักษาเครื่องจักรวาทถ่านหินออกจากบ่อ,
ตำแหน่งนั้นเรียกว่าเบรคแมน, ถ่านหินนั้นเขาเอาใส่บั้งก็ใหญ่ชักขึ้นมาด้วยเครื่องจักร,
เมื่อยังขึ้นขึ้นมาถึงปากบ่อที่จะเทแล้ว, ต้องหยุดเครื่องจักรเสีย, เมื่อจะให้จักรหยุด
นั้นต้องมีไม้เสกเข้าที่ริมวงจักรใหญ่, ห้ามไว้จักรนั้นก็หยุด เมื่อเจ้าบ่อรับที่
เบรคแมนนั้น, มีคนอีกจวนริษยาติเตียนว่า, เจ้าบ่อนั้นทำการไม่สุจริต หายเจ้ายอดก็
ดำแดงวิชาในการนั้นให้คนทั้งปวงรู้ว่า, ตัวเข้าใจชำนาญในการนั้นดีโดยเลียด. ะ

บัญญัติพระร่วง

๑ เจริญตามคติ, อย่าปลุกผีกลางคลอง, อย่าบงเรียนอาถัน, พลันนิบหาย
วายนวัย, อย่ายลด้วยแตกมิตติ, จงยลเยี่ยงสัมฤทธิ์แตกมิเสีย, ลูกเมียอย่าวางใจ, ภาย
ในอย่านำออก, ภายนอกอย่านำเข้า, อาษาเจ้าจนตัวตาย, อาษานายจงภอแรง, ของแพง
อย่ามักกิน, อย่ายินคำคนโลภ, โอบอ้อมเอาใจคน, อย่ายลเหตุแต่ไกล, ท่านให้อา
หมายโทษ, คนโหดให้เอนดู, ขอรุยขอต่อหน้า, ขอช้าเมื่อแล้วกิจ, ขอมิตรเมื่อลับหลัง,
ลูกเมียยังอย่าสรวลเจริญ, เยียวสเทินจะอดสู, อย่าชิงครุชังมิตร, ฝิดอย่าเอา ๆ แต่ชอบ,
นอบตนต่อผู้เฒ่า, เข้าออกอย่าวางใจ, ระวังระไวหน้าหลัง, เยียวผู้ชิงจะคอยโทษ,
อย่ากริ้วโกรธเนื่องนิจ, ฝัวฝิดปลิดไปล้าง, ช้างตนไว้อาวอ, เครื่องสรวพยุอย่าวางจิต,

คิดทุกขในสงสาร, อย่าทำการที่ผิด, คิดชวนชวายุที่ชอบ, ได้ตอบอย่าเสียคำ, คนฆ่า
 อย่าร่วมรัก, พรรคพวกพึงทำนุ, ปลุกเอาแรงหัวตน, ยดเยี่ยงไถ่นกกระทา, ภาณุทูลาน
 มากิน, รมือมิตอย่าฟังคำ, การจะทำอย่าด่วนได้, อย่าใช้คนบังปิด, ทดแทนคนท่าน
 เมื่อยาก, ผาของรักจงภอใจ, เผ้าหัวไทยอย่าทงค์, ภักดีจงอย่าเกียจ, เจ้าเคียด
 อย่าเคียดตอบ, นอบนบใจใสสุทธิ, อย่าชู้คนด้วยปาก, อย่าถากคนด้วยตา, อย่าภา
 วนด้วยหู, อย่าเลี่ยนครูเตือนคำ, อย่ารักล่าวคำคด, คนทรยศอย่าเชื่อ, อย่าแผ่แผ่
 ความผิด, อย่าผูกมิตรคนจร, ท่านสอนอย่าสอนตอบ, ความชอบจำใส่ใจ, รวงไรที่
 ไปมา, เมตตาดอบต่อมิตร, คิดแล้วจึงเจรจา, อย่างินทาท่านผู้อื่น, อย่างตื่นยกยอดตน,
 คนจนอย่าดูถูก, ปลุกไมตรีหัวชน, ตระกูลตนจงคำนับ, อย่าจับลั่นแก่คน, ท่านรักตน
 จงรักตอบ, ท่านนอบตนจงนอบแทน, ความแทนให้ประหยัด, เผ่ากระษัตริเพลิงงู,
 อย่าดูถูกว่าน้อย, หึงห้อยอย่าแข่งไฟ, อย่าปองไทยต่อหัว, อย่างักหัวพลันแตก,
 อย่าเข้าแบกงาช้าง, อย่าออกกางขุนนาง, ปางมิชอบท่านช่วย, ปางบ่วยท่านชิงชัง,
 ผิจะบัง ๆ จงลับ, ผิจะจับ ๆ จงมัน, ผิจะคัน ๆ จงตาย, ผิจะหมาย ๆ จงแท้,
 ผิจะแก้ ๆ จงกระจำง, อย่ารักห่างกว่าชิด, คิดข้างนำอย่าเบา, อย่าถือเอาต้นกว่ารก,
 เมื่อเข้าคักระวงตน, เป็นคนเวียนความรู้, จงยิ่งผู้ ๆ มีศักดิ์, อย่างักง่ายมิดี, อย่างตั้ง
 ให้แก่กา, อย่างตีปลาน้ำไข, ใจอย่าเบาจนหนัก, อย่างตีสุนัขห้ามเห่า, ข้าแก่ร้ายอดเขา,
 อย่างรักเหากว่ามม, อย่างรักลมกว่าน้ำ, อย่างรักถ้ำกว่าเรือน, อย่างรักเดือนกว่าวัน,
 เสรีสิ่งสรรพโอวาท, ผู้เป็นปราชพึงสดับ, ตรับไตรตรองประวัติด, โดยสรรพอันถ่องถ้วน,
 แกลงเลด, เหตุเลือกถื่น, เล็ดอย่างทางธรรม, แลนา. ะ

มัน

เจ็ดจำแนกแจ้ง

พิศฎาร

ดิษย

ยบลงบันทาว

เหตุไว้

พระ

บันนัควาสถาน

อุดรศุข ไทยนา

ร่วง

ราชนามนั้ไ้

กล่าวถ้อยคำสอน

ว่าด้วยกต้ายทั้งหลายกับกบทั้งหลาย

๑ เดิมยังมีกต้ายอยู่หลายตัว, มาวันหนึ่งเขาทั้งหลายประชุมกันหลายตัวว่า, ตัวพวกเราทั้งหลายเกิดมาในชาตินี้, มีแต่คนแลสัตว์ใหญ่ ๆ ช่มแวงเราเสมอ, จะกินก็ไม่เป็นสุข, จะนอนก็ไม่เป็นสุข, ถ้าได้ยินอะไรแกรกกรากกรากน้อยก็ตกใจ, มีแต่ความทุกข์อยู่เสมอมิได้วายน, อย่างกระนั้นเลยเราจะอยู่ไปทำไม, ตายเสียดีกว่าจะได้พ้นทุกข์สำเร็จทุกข์, ครันกต้ายคิดดังนั้นแล้ว, จึงพากันวิ่งไปที่หนองน้ำหมายจะโดดน้ำตาย, ครันวิ่งไปใกล้จะถึงริมหนองนั้น, กบที่อยู่ริมหนองนั้น, ได้ยินเสียงแกรกกรากมากก็ตกใจ, มิได้รู้ว่าจะเปนเหตุอันใด. กบนั้นจึงพากันกระโดดหนีลงหนองน้ำไป, เสียงดังตุ้มตุ้ม ๆ เสียงดังตุ้มตุ้ม ๆ นั้น, ได้ยินถึงกต้ายเหล่านั้นที่วิ่งมา, ก็เสียงที่กต้ายได้ยินนั้น, แลเปนเหตุที่จะทำให้งต้ายตัวที่ฉลาด, เกิดความคิดขึ้นได้ว่า ถึงตัวเราเล็กเพียงนี้จริง, ยังมีสัตว์ที่กลัวเรา, ชาติต่ำกว่าเรายังมีอีก, จะต้องมาตายเสียเปล่าทำไมอยู่ไปดีกว่า, อุต้าห์เพียวไปคงจะไม่มีใครช่มแวงเราได้, แล้วกต้ายตัวนั้นจึงได้บอกกับเพื่อนของเขาทั้งหลายให้รู้ทั่วกัน, ครันกต้ายทั้งหลายรู้ความนั้นแล้ว, จึงกลับไปหากินที่ถิ่นของตัวตามเดิม.

โคลงรามเกียรติ์บทที่ ๓

หมณามาวางวงช้าง	หักสวน
พราหมณ์ตามทรวน	โค่นค้อม
รากโชนะยักษาชวน	กันวิ่ง มาแสบ
ก่งกระสุนสายล่อ	ไล่เลี้ยวจับลิง
วายุบุตรฤทธิรวิร	แรงรณ
มาไล่กุมภันทัพ	แหลกหย่อย
ยักษ์มารม่านทนต์	ทรดท้าว หนีแสบ
ตายแตกยับยับร้อย	สิ้นครันเครงเสียง

พันองค์ไอรคเจ้า	ลงกา
รู้รับภักอันมา	ต่อด้วย
วายุบุตรอาจสา	มรดแต่ เดียวแฮ
ฆ่าสหัสกุมารม้วย	มอดสันฎาหลอ
ไอรคศกักรพ้อง	พงษ์พรหม
ขึ้นรถเหินลูกลม	ไล่ล่าว
ยักษ์มารชานชุกชุม	แตกพ่าย มาแฮ
จับพระแสงศรน้ำว	มุ่งล้างวางสาบ
ศรเป็นนาคราชร้าย	เรวรัต
วายุบุตรจับผู้	ฟาดทั้ง
พลยักษ์ช่วยกันมัด	เป็นหมู่
วายุบุตรทำนองถั่ง	ยักษ์ปล้ำนำถวาย
หนมามหาญเดชะหัว	หาญหัก
เข้าหว่างกลางพลยักษ์	ไล่ล้าง
หนมามบ่ทวนศักดิ์	ดาเดช
จุดฉีกแขนขวากว้าง	เกลือกกลิ้งกลางดิน
ลูกมารีศฤทธิร้าย	แรงรณ
จับกุมักมกาศผจญ	จับพลั่ว
ถลอกกลับรับกลางพล	มารพ่าย หนีนา
บ้างพันหันหัวหัว	คว้างคว้างกลางแปลง
อิสรพลยักษ์ร้าย	อตุล
รวมจับชนวายุบุตร	มัดไว้
ต่างเอาศาสตราวุธ	ฟันฟาด
ถึงกลับสังหารให้	หักร้ายวายุชนม์

บทกลอนจินตามณี

๑ ปางนั้นเบื่องบนีเขี้ยวขาว, หมอกมัวเดือนดาว, ตระวันชวรอำชรอินลมน. ฟาพนหลังหล่อไชรชน, อัมแสงสุริยพล, คครันคฤกกักระเกรอกเวหา. สองท้าวเทียบทศโยธา บรู๊คสา, ช้ายชวอนเนกรองรบกัณ. บัดนั้นอินทราธิปดี, ไซ้เทพสารถี, ช้อมาตลิลลา. เหาธม้าม้านลงมา, ถวายสมเด็จจรรยา, ธิราชกลางนครค์. รตนรถอินทรมันตยงค์, ตรัสใช้ตวั้ง, มาถวายสมเด็จจรรยา.

๑ เทนบกเริ่มเอนโองการ, วานกเฮยวาน, มาช่วยทวงโลกา. สุริตเร่งเวร ร่อนหา, จงภพพินดา, แดทูลจรรูเริ่มสลับ. แลวสุเร้งบินมาพลัน, บอกข่าวจอมขวัญ, แก่กจรรูแห่งหา. นกบินไปแล้วบินมา, ร้องโดยภาษา, จแจ้วจจ้อรอกัน. บมิบอกข่าวได้สักอัน, เริ่มเจบจาบิลย, บ่วนบันทฤไทยทุกขทน. บมิรู้ข่าวแก่วกับทน, แต่เมื่อสองคน, ฟ้องพินาศหัวใจ. สองฟ้องเสด็จคลาไคล, ดันตงพงไพร, ลห้อยตระหวนไทยหา ะ

การเลหลัง

ข้าพเจ้าผู้มีชื่อนี้ขอยกหนังสือ ขอแจ้งความให้ทราบทั่วกัน ด้วย ณ วันพระกลางเดือนขึ้นสิบห้าค่ำทุก ๆ เดือน จะมีการเลหลังที่ถนนบำรุงเมืองพื้นวังเวียนไปข้างคลองตลาดห้องที่สอง คือข้าพเจ้าต้องรับของนายห้างพ่อค้า ที่มีสินค้าค้างอยู่บ้าง แลท่านผู้ใดมีสิ่งของที่ไม่ชอบใจจะใช้แล้วจะเอามาฝากขายก็ได้ ถ้าแลท่านผู้ใดหยากจะใคร่ซื้อของที่ถูกกว่าขายตามธรรมเนียม แลขอเชิญท่านมาเวลา ๔ โมงเช้าเถิด

ข้าพเจ้านายรุ่งเป็นผู้จะขายเลหลัง

แจ้งความ

๑ ผู้มีชื่อนี้ขอยกหนังสือ, ขอแจ้งความให้ท่านทั้งหลายทราบทั่วกัน, ด้วยกำหนดจะประชุมพวกเข้าหุ้นเข้าส่วน ในอุ้งบางกอกคอกกอมปนี, ณ วันเสาร์เดือนเก้า แรมสองค่ำปีจอชดศกเวลาห้าค่ำ, ปฤกษาศักดิ์จัดการอยู่ต่อไป. แจ้งความมา ณ วันอาทิตย์ เดือนเก้าขึ้น ๑๑ ค่ำปีจอชดศก.

พระวิสุตธรรมากรณัฐ แมเนชยิงไคเรกตอร์

ประมุขบัณฑิตสภา ๕ บัณฑิต

[illegible]

หนังสือตรุโนวาท

๑ ขอบใจความให้ทราบทั่วกัน, ด้วยหนังสือตรุโนวาทนี้, ข้าพเจ้าได้จัดการหวังจะให้เรียบร้อย, ก็ยังไม่เรียบร้อยเป็นปรกติลงได้, บัดนี้ข้าพเจ้าคิดเห็นว่า, หนังสือตรุโนวาทที่ออกไปทุก ๆ วัน, ข้าพเจ้าได้เอาข่าวต่าง ๆ มาลงในหนังสือตรุโนวาทแล้วออกไปทุกคราวออก, มีข่าวดังที่ลงมาแล้วนี้, บางแห่งท่านผู้ได้ออกเงินซื้อไปก็จะชอบ, บางแห่งก็จะไม่ชอบ, เพราะหนังสือที่ออกไปนี้, ข้าพเจ้าได้จัดข่าวทั้งปวงมาให้เป็นการเดา ๆ, ที่ออกไปก็ไม่ถูกต้องตามความประสงค์ของท่านผู้ซึ่งจะรับ, การที่เป็นประโยชน์แก่ท่านก็น้อยลง, ท่านผู้รับทั้งปวงก็ควรที่จะเสียตายนเงินเป็นอันมาก, ข้าพเจ้าขอท่านมายังท่านทั้งปวง, ผู้ซึ่งได้ออกเงินซื้อหนังสือนี้, ขอท่านทั้งปวงจงได้ช่วยข้าพเจ้า, จัดการทำหนังสือนี้ให้เรียบร้อย, คือช่วยติเตียนในหนังสือตรุโนวาทที่ซื้อไม่เป็นประโยชน์, ที่ท่านทั้งหลายไม่พอใจฟัง, เพราะเป็นการไม่เป็นที่พอใจของท่าน, แลขอให้ช่วยตักเตือนข้าพเจ้า, ให้หาสิ่งที่เป็นประโยชน์, ที่ท่านทั้งปวงปราฐานจะฟัง, แลประสงค์จะให้เป็นที่สืบทอดของคนที่ต่อไปในภายหน้า, แลท่านทั้งปวงได้เหนืทานใดที่ดี, มีประโยชน์ควรจะสืบทอดชนทั้งปวงได้แล้ว จงส่งมาให้ข้าพเจ้าลงพิมพ์ในตรุโนวาท, จะได้เป็นที่สืบทอดชนทั้งปวงไปภายหน้า, ถ้าการที่จะจัดเรียบร้อยลงได้แล้ว, คุณประโยชน์ก็จะมิแก่ท่านทั้งปวงผู้ซึ่งช่วยจัดการนี้เป็นอันมาก, ถ้าการที่จะจัดให้เรียบร้อยนี้ไม่สำเร็จลงได้แล้วท่านผู้รับแลตัวข้าพเจ้าก็เป็นที่เสียใจ, เพราะท่านผู้รับท่านก็ได้ออกเงินซื้อ, ด้วยหวังจะทราบการต่าง ๆ แลหวังจะให้เป็นคนเป็นประโยชน์แก่ชนทั้งปวงต่อไปภายหน้า, การก็มีได้สมปราฐาน, ก็จะเป็นที่เสียใจของท่านผู้ซื้อ, ตัวข้าพเจ้าก็เป็นผู้ได้สั่งให้จัดการเรื่องขึ้นก็หวังจะให้เป็นประโยชน์การก็หาเป็นประโยชน์ไม่, ข้าพเจ้าก็จะเป็นที่เสียใจเป็นอันมาก, ขอท่านผู้รับจงเห็นแก่สิ่งที่เป็ประโยชน์ในแผ่นดิน, จงช่วยจัดการนี้ให้สำเร็จด้วยเทอญ. ะ

๑ ขอบใจความมายังท่านทั้งปวงได้ทราบ, ด้วยท่านทั้งหลายบางคนมีความปราณนาจะช่วยข้าพเจ้าจัดการนี้, แต่ไม่ปราณนาจะให้ผู้อื่นรู้, ว่าถ้อยคำทั้งปวงที่ท่านส่ง

มาให้ข้าพเจ้าว่าเป็นของๆ ท่าน, แล้วมีความรังเกียจกลัวว่า, ข้าพเจ้าจะไปบอกกับคนที่ปวงแพร่พรายไปนั้น, ขอท่านทั้งหลายผู้ซึ่งปรารถนาจะช่วยในการนี้, อย่าได้มีความรังเกียจเลย, ข้าพเจ้าจะรับผิดชอบเสียงของท่าน, มิให้แพร่พรายได้, แต่เนื้อความที่ท่านจะส่งมาให้ข้าพเจ้าลงพิมพ์นั้น, ข้าพเจ้าจะต้องขอตรวจดูก่อน, ถ้าควรจะลงพิมพ์ได้แล้ว, ข้าพเจ้าก็จะเอาจริงในครูโณวาท, ถ้าข้าพเจ้าเห็นความนั้นจะขัดข้องด้วยประการหนึ่งประการใด, ข้าพเจ้าก็จะต้องขอยกเลิกเสีย, ถ้าท่านผู้หนึ่งผู้ใดส่งสิ่งทั้งปวงมาให้ข้าพเจ้า ๆ จะได้ลงพิมพ์ไปแล้วก็ดี, ฤยังไม่ได้ลงพิมพ์ก็ดี, ข้าพเจ้าก็จะมีได้แพร่พรายให้ผู้หนึ่งผู้ใดรู้เป็นอันขาด ขอท่านทั้งหลายอย่าได้มีความรังเกียจสิ่งหนึ่งสิ่งใดเลย, ที่ท่านทั้งหลายมีความปรารถนาจะช่วยท่านบำรุงในการนี้, ให้เป็นการดีการเจริญนั้น, ข้าพเจ้ามีความชอบใจท่านเป็นอย่างมาก. ะ

การเสด็จพระราชดำเนินปักนิก

๑ ณ วันพฤหัสบดีเดือนเก้าขึ้นสิบห้าค่ำ, เวลาเช้าโมงหนึ่งกับ ๕๐ นาที, เสด็จพระราชดำเนินทางชลมารค, ทรงเรือที่นั่งปักนิกออกจากท่าราชวรดิฐลงลงไป, ครั้นเวลาเช้าห้าโมง ๓๕ นาทีถึงบ่อนมีเสื่อสมทบ, เรือพระที่นั่งจอดประทับที่หน้าบ่อนนั้นแล้ว, เสด็จพระราชดำเนินขึ้นทอดพระเนตรบ่อนนั้นแล้ว, เสด็จลงประทับในเรือพระที่นั่งจนเวลาบ่าย ๔ โมง, เสด็จกลับจากที่นั้นแล้ว, เวลาเย็น ๕ โมง ๔๕ นาทีถึงท่าราชวรดิฐแล้วเสด็จขึ้น. ะ

แจ้งความ

๑ แจ้งความมาถึงท่านเอ็ดิตเตอร์, หนังสือตรนโณวาท, ด้วยข้าพเจ้าได้เห็นท่านลงพิมพ์, ออกชื่อข้าพเจ้าในหนังสือตรนโณวาทสองครั้ง, ในหน้าที่ ๖๒ เมื่อวันอังคารเดือนเก้าขึ้นหกค่ำ, ว่าข้าพเจ้าสี่คน, เพราะพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมีสั่งให้สักจึงต้องสัก, จึงบวชอยู่ไม่ได้, ครั้นหนังสือพิมพ์ครั้งหลังวันอังคารเดือนเก้าขึ้น ๑๓ ค่ำ, ในหน้า ๗๒, ท่านได้แจ้งความว่ากำหนดต้องไม่, การซึ่งบอกมานั้นว่าเป็นการถูกต้องทีเดียว, ข้าพเจ้าเห็นว่าการซึ่งบอกมาครั้งนั้น, ก็เห็นว่ายังจะหาถูกต้องไม่อีกการซึ่งข้าพเจ้า

สีกนั้น, เพราะได้รับหนังสือรับสั่งโปรดให้เป็นปรีวีเคาน์ซิล, ก็แต่ในหนังสือรับสั่งนั้น, ก็ไม่ได้มีมาว่า, ถึงพระองค์เจ้าพระกฤดาภินิหาร, ออกชื่อมาในนั้นว่า, ถึงพระองค์เจ้ากฤดาภินิหาร ท.จ.ว.ม.ม. ดังนั้น, ข้าพเจ้าเข้าใจชัดว่าหนังสือนั้นจะไม่ได้เตรียมไว้, ว่าจะให้ข้าพเจ้าสักเลย, เพราะการที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว, ได้ทรงเลือกกะไว้ว่าจะให้เป็นปรีวีเคาน์ซิลแต่ยังไม่ได้บวช, ข้าพเจ้าจึงได้มีหนังสือตอบทูลเกล้าฯ ถวายรับเป็นที่ปรีวีเคาน์ซิล, เพราะพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว, ได้ทรงเห็นหนังสือซึ่งข้าพเจ้ารับมาดังนี้, จึงได้มีพระราชหัตถ์เลขา, ถึงพระเจ้าบรมวงศ์เธอ, กรมพระปวเรศวริยาลงกรณ์ว่า, ข้าพเจ้าเห็นจะสัก, ถ้ามาทูลลาแล้ว, ขอให้ได้สักไป, เพราะการงานก็มีอยู่มากได้ใช้อยู่, การเป็นความจริงดังนี้, เมื่อข้าพเจ้าจะอยู่ไปอีกก็ยังสามารถอยู่ได้, แต่เห็นว่าการเป็นปรีวีเคาน์ซิลนั้นเป็นการสำคัญ, ควรที่จะสักออกมาบริหารราชการ, ฉลองพระเดชพระคุณให้เต็มกำลัง, ข้าพเจ้าจึงได้สักออกมาเพราะเหตุดังนี้, ขอย้ำให้ท่านมีความวิตกกังวลอะไรผลิตเพลนไปเลย. ะ

ข้าพเจ้าผู้มีความซื่อสัตย์สุจริตต่อท่าน

กฤดาภินิหาร

การปลงศพ

ณวันจันทร์เดือนเก้าแรม ๕ ค่ำ ปลงศพหม่อมเจ้าชายในพระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าอนุการรณานันตนรไชย ที่วัดเสกษ

พระราชพงษาวดารไท

๑ แผ่นดินพระเจ้าวรม, แดสมเด็จพระอินทราชา ะ

๑ ศักราช ๗๔๘ ปีเถาะนพศก, สถาปนาวัดภีชาของ, เวลาเย็นเสด็จไปณพระที่นั่งมงกุฎลาภิเศก. ท้าวมณเฑียรซึ่งถึงอนิจยกรรมแต่ก่อนนั้น, มานั่งขวางทางเสด็จอยู่แล้วก็แลหายไ้ สมเด็จพระวรมศวรบรมบพิตรก็เสด็จสวรรคต, อยู่ในราชสมบัติหกปี. จึงพระยารามผู้เป็นราชบุตรได้ครองราชสมบัติห้าปี, สมเด็จพระยารามเจ้ามีความพิโรธแก่เจ้าพระยามหาเสนาบดี, ดำรัสสั่งให้กุมเอาตัวไป. เจ้าพระยามหาเสนาบดีหนี

รอดไปอยู่ปากประทาคูจาม, จึงให้เชิญเสด็จสมเด็จพระอินทราชาณเมืองสุพรรณบุรี
เสด็จเข้ามาถึง, จึงเจ้าพระยามหาเสนาบดียกเข้าปล้นเอาพระนครศรีอยุธยาได้, จึง
เชิญสมเด็จพระอินทราชาขึ้นครองราชสมบัติ, ในศักราช ๗๖๓ ปีมีแสงตรีศก, ให้สมเด็จพระ
พระยารามไปกินเมืองประทาคูจามแล้วพระราชทานเป็นบำเหน็จแก่เจ้าพระยามหา-
เสนาบดี, บุตรพระสนมองค์หนึ่ง, เจียตของคู่หนึ่ง, ภาชนะของคู่หนึ่ง, เต้าน้ำทอง,
กระบี่กระบอง, เสื้อขิงงา, เสื้อขิงกลีบบัว ฯลฯ

๑ ศักราช ๗๖๕ ปีมีแม่เบญจศก, มีข่าวมาว่าพระมหาธรรมราชาธิราชเจ้าเมือง
พระพิษณุโลกยกเสด็จสวรรคต, แลเมืองเหนือทั้งปวงเป็นจลาจล, จึงเสด็จขึ้นไปถึงเมือง
พระบาง, พระยาบาลเมือง, พระยารามออกมาถวายบังคม, พระเจ้าอยู่หัวก็เสด็จกลับ
ยังพระนคร, แล้วจึงให้สมเด็จพระเจ้าลูกเธอเจ้าอ้ายพระยาครองเมืองสุพรรณบุรี, เจ้ายี่-
พระยาครองเมืองแพะศรีวิหา, เจ้าสามพระยาครองเมืองไชยนาท. ฯลฯ

๑ แผ่นดินสมเด็จพระบรมราชาธิราช ฯลฯ

๑ ศักราช ๗๘๐ ปีจอสัมฤทธิศก, สมเด็จพระอินทราชาเสด็จสวรรคต, อยู่ใน
ราชสมบัติ ๑๕ ปี, เจ้าอ้ายพระยา, เจ้ายี่พระยาเข้ามาชิงราชสมบัติแก่กัน, เจ้าอ้าย-
พระยามาตั้งอยู่ตำบลบ้านพร้าวณวัดพลับพลาไชย, เจ้ายี่พระยามาตั้งอยู่ณวัดไชยภูมิ,
จะเข้าทางตลาดเจ้าพรหม, ข้างต้นมาปะทะกันเข้าที่เชิงสะพานบ้านถ่าน, ทั้งสองพระองค์ทรง
พระแสงของ้าวต้องพระสอขาดพร้อมกันทั้งสองพระองค์, มุขมนตรีออกไปเฝ้า
เจ้าสามพระยา, ทูลอากรซึ่งพระเชษฐาธิราชขาดคอช้างทั้งสองพระองค์, แล้วเชิญ
เสด็จเข้ามาในพระนครครองราชสมบัติ, ทรงพระนามว่าสมเด็จพระบรมราชาธิราชเจ้า,
จึงมีพระราชดำรัสให้ขุนพระศพเจ้าอ้ายพระยา, เจ้ายี่พระยาไปถวายพระเพลิง, ที่ถวาย
พระเพลิงนั้นให้สถาปนาพระมหาธาตุแลวิหารเป็นพระอารามแล้ว, ให้นามชื่อวัดราช-
บุรณ, ที่เจ้าอ้ายพระยา, เจ้ายี่พระยาชนช้างกันถึงที่วงคตนั้น, ให้ก่อพระเจดีย์สอง
พระองค์ไว้ที่เชิงสะพานบ้านถ่าน. ฯลฯ

๑ ศักราช ๗๘๓ ปีมืดสุริยคติ, สมเด็จพระบรมราชาธิราชเจ้าเสด็จไปหาเมืองนครหลวงได้, จึงให้พระราชบุตรอยู่ครองเมือง, พระนครอินทเจ้าครองราชสมบัติเมืองพระนครหลวง, ท่านจึงให้เอาพระยาแก้วพระยาไทย, แลครอบครัวกับทั้งรูปพระโครูปสิ่งหัตถ์ทั้งปวงมาด้วย, ครั้นถึงพระนครศรีอยุธยาจึงให้เอารูปสัตว์ทั้งปวงไปบูชาไว้ณวัดพระศรีรัตนมหาธาตุบ้าง, ไปไว้วัดพระศรีสรรเพชญ์บ้าง ะ

๑ ศักราช ๗๘๖ ปีมังกรศก, สมเด็จพระบรมราชาธิราชเจ้าสร้างวัดมเหยงคณ์, สมเด็จพระรามนครผู้เป็นพระราชกุมาร, เสด็จไปเมืองพระพิษณุโลก, ครั้นนั้นเห็นพระเนตรพระพทธอินทราชตกออกเป็นโลหิต. ะ

๑ ศักราช ๗๘๘ ปีมะเมียธิศก, ครั้นนั้นเกิดเพลิงไหม้ พระราชมเทียรสถาน. ะ

๑ ศักราช ๗๘๘ ปีมะแมศก, ครั้นนั้นเกิดเพลิงไหม้พระที่นั่งตรีมุข. ะ

๑ ศักราช ๗๘๐ ปีวอกสัมฤทธิศก, สมเด็จพระบรมราชาธิราชเจ้าเสด็จไปหาเมืองเชียงใหม่, แลเข้าปล้นเมืองมิได้, กอทรงประชวรที่พลหลวงเสด็จกลับคืน, ะ

ถามด้วยเรื่องปริวิเคาน์ซิล

๑ ด้วยข้าพเจ้าได้อ่านหนังสือราชกิจจานุเบกษาเล่มที่หนึ่งแผ่นที่ ๑๕, ลงวันอาทิตย์เดือนเก้าขึ้นสิบเอ็ดค่ำ มีข่าวว่าด้วยปริวิเคาน์ซิลประชุมถือน้ำ, แล้วพระบาทสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินสยามได้พระราชทานตราตั้ง, แล้วมีพระบรมราชโองการในที่ประชุม, กล่าวถึงการซึ่งจะเป็นประโยชน์, ที่ได้ตั้งปริวิเคาน์ซิล, แลทรงยินดีขอบพระทัยที่ท่านทั้งหลายได้รับเป็นที่ปริวิเคาน์ซิล, ครั้นทรงอ่านส畢คจบแล้วจึงท่านเจ้าพระยาภูธราภัยผู้ว่าที่สมหนายก, อ่านคำส畢คเป็นคำทูลตอบแทนท่านปริวิเคาน์ซิลทั้งหลาย. ซึ่งได้ลงเช่นชื่อไว้ในท้ายหนังสือเขตต์พร้อมกันทั้ง ๔๘ คนนั้น, ข้าพเจ้าได้อ่านตรวจดูเรื่องความในคำส畢ค, แลได้ตรวจดูชื่อเจ้าแลขุนนาง, ซึ่งรับเป็นที่ปริวิเคาน์ซิล, มีทั้งผู้ใหญ่ผู้น้อยเป็นคนสำคัญในราชการ, ซึ่งข้าพเจ้าได้เคยรู้จักไปมาเป็นอันมากนั้น, ข้าพเจ้ามีความยินดีเป็นอันมาก, ที่ได้เห็นเมืองสยามมีความเจริญขึ้น, การเปลี่ยนธรรมเนียมใหม่, แลยอมให้เจ้าแลขุนนางมีอำนาจปกครองได้ทุกสิ่งทุกอย่าง, ตามที่ตนคิดเห็นเป็นการดีมีประโยชน์แก่บ้านเมือง, และท่านปริวิเคาน์ซิลทั้งหลายก็ได้สวัสด

ถวายทุกคน, แต่คำสาบานนั้นท่านจะสาบานว่าอย่างไรข้าพเจ้ายังไม่ทราบชัด, เพราะ
 ยังไม่มีคำสาบาลลงพิมพ์ในราชกิจจานุเบกษา. อนึ่งในคำเอเดเรตส์ของพวกเคนันซิล
 ทั้งหลาย, ซึ่งท่านเจ้าพระยาภูธราภัยได้อ่านถวายนั้น, ก็ได้เห็นเป็นแน่ที่ท่านทั้งหลาย
 ซึ่งรับเป็นที่ปรีวีเคนันซิลได้ปรานีปรานอมพร้อมเพรียงกัน, ช่วยกันท่านบำรุงสมเด็จ
 พระเจ้าแผ่นดินสยามให้มีความเจริญยิ่งขึ้น, ไม่มีความรังเกียจแก่กันแลกันว่าวาคานน้อย
 วาคนามากก็ดี, อายุน้อยอายุมากก็ดี, ที่ได้มาเป็นปรีวีเคนันซิลลอร์ดแล้ว, ถ้าผู้ใดหนึ่ง
 คิดการซึ่งเป็นความดีความเจริญ, ก็ไม่มีความอิจฉารังเกียจแก่กันดั่งนี้, ก็เป็นที่หมาย
 อย่างหนึ่งว่า, ท่านเคนันซิลทั้งปวง, คงจะรักษาความสามัคคีพร้อมเพรียงกัน, ช่วย
 กันคิดราชการท่านบำรุงแผ่นดินสยาม, ให้มีความเจริญเหมือนคำในเอเดเรตส์กล่าวไว้,
 ว่าปรีวีเคนันซิลทั้งหลายจะตั้งความสุจริตกตัญญูกะตะเวที, ต่อพระบาทสมเด็จพระ
 พระเจ้าแผ่นดินสยาม, ตลอดพระบรมราชโอรสที่จะสืบราชอิศริยยศต่อไป, ให้ต่อติด
 เนื่องไปดั่งเช่นโปรดพระราชทานพรแก่พวกปรีวีเคนันซิลทุกประการนั้น, ก็เป็นที่หมาย
 อีกอย่างหนึ่ง, ด้วยว่ากรุงสยามคงจะมีความเจริญต่อไปได้, เพราะการที่จะสืบราช-
 อิศริยยศต่อติดเนื่องกัน, แต่ข้าพเจ้ายังมีความสงสัยอยู่ว่า, ในพวกซึ่งท่านรับเป็นที่
 ปรีวีเคนันซิลนั้น, เหนนามท่านเสนาบดียังขาดอีกหลายท่าน, มีชื่อในปรีวีเคนันซิล, แต่
 ท่านเจ้าพระยาภูธราภัยที่สมหนายก, ๑ ท่านเจ้าพระยาภาณุวงษมหาโกษาธิบดีที่พระคลัง, ๑,
 แต่ท่านเสนาบดี นอกนั้นไม่มีชื่อในปรีวีเคนันซิลจะเป็นด้วยเหตุอันใด, ข้าพเจ้ายังไม่ทราบ,
 ฤาในหลวงจะไม่เชิญให้ท่านเป็นปรีวีเคนันซิล, เพราะท่านชราแลบ่วัยอยู่ข้างดอกกระมัง,
 ฤาในหลวงได้เชิญท่านแล้ว, ท่านจะไม่รับด้วยความขัดข้องด้วยเหตุใดเหตุหนึ่ง, ฤาท่าน
 จะไม่หยากอวตสติบัญญัติก็ยังไม่รู้แน่, แต่ถ้าในหลวงได้เชิญแล้วท่านไม่รับก็ผิดไป,
 ฤาคำสาบาลจะเร็วแรงเป็นอย่างไร, ท่านกลัวจะรับกรไปไม่ตลอด, ท่านจึงไม่อาจรับ,
 ข้าพเจ้าหยากจะทราบให้ชัด, ขอท่านผู้อ่านที่ได้รู้การเรื่องนี้ชัดเจนแล้ว, ได้ช่วยอธิบาย
 ให้ข้าพเจ้าทราบชัดด้วย, ขอท่านเจ้าของหนังสือพิมพ์ตรุโนวาท, จงได้ลงพิมพ์
 หนังสือนี้, จะได้ให้ท่านผู้อ่านอธิบายความให้ชัดเจนด้วย, แจ้งความมา ณ วันอังคาร
 เดือนเก้าแรมห้าค่ำ ะ

ผู้อ่านทั้ง

๑ ข้าพเจ้าขอแจ้งความมายังท่านทั้งหลายได้ทราบ, ถ้าท่านผู้หนึ่งผู้ใดได้ทราบความนี้แล้ว, มีความปรารถนาจะชี้แจงให้กับผู้ที่มีความสงสัยนั้นแล้ว, ขอท่านได้จดหมายส่งมาให้ข้าพเจ้าจะได้ลงไปในหนังสือศรโนวาท, ที่จะออกต่อไปในฉบับหลัง ะ

เมืองอังกฤษ

๑ สมเด็จพระนางเจ้าวิกตอเรีย, เสด็จออกมารับเอเดร็ดของพระสังฆราชอาชบิชอปของฟกันตบรี, ถวายพรในการวิวาห์พระเจ้าลูกเธอค็อกออฟเดนเบอรัต สมเด็จพระนางเจ้าวิกตอเรียเสด็จออกมารับคิมเคซัน, พวกพระสังฆราชที่ห้องชาวณวังวินชอ, กับพระเจ้าลูกเธอองค์หญิงเลกปวินเซมเบเดรวิช, พระสังฆราชจึงถวายเอเดเตรคกับพระนางเจ้าวิกตอเรียแล้วจึงทรงสมีคตอบเอเดเตรคว่า, เรามีความชอบใจท่านเป็นอย่างมาก, โดยเอเดเตรคของท่านนั้น, เห็นว่าเป็นการซื้อตัวรักใคร่, ที่ได้กล่าวถึงการซึ่งเกิดเป็นการเจริญในบรมวงษของเรา, แลท่านได้ให้พรให้บรมวงษานุวงษของเราให้มีความสุขสวัสดิ์ยืนยาวด้วยนั้น, เราได้ใจว่าการวิวาห์ราชโอรสของเรา, กับด้วยพระวาระธิดาของสมเด็จพระเจ้าโฮมเปเรอกรรกรวคเชียนั้น, ทางพระราชไมตรีในระหว่างสองพระมหากษัตริย์, ซึ่งถือคฤชตเตียนคงจะต่อติดแน่นขนัดแข็งแรง, มีความเจริญได้นาน อนึ่งการที่ได้ทำสงครามที่โคลด์โคคในทวีปอาฟริกา, ต้องรบกันกับพวกอาซันตี, แลความอยู่เย็นเป็นสุขในราชการของเรา, ตลอดพระราชอาณาเขตรนั้น, เป็นการซึ่งเราชอบใจเข้าส่วนยินดีด้วยท่านเป็นอย่างมาก, แลด้วยตัวท่านเราพอใจด้วยความกรุณาของพระผู้เป็นเจ้า, ซึ่งมีเหตุเกิดขึ้นในการเข้าพำนักที่เมืองบังกะล่า, ทำให้สับแยกของเราที่อยู่ในอินเดียเป็นอันตรายมาก, บัดนี้การเข้าพำนักกลับดีหมดแล้ว อนึ่งการที่เรามีความสุขสบายโดยมากนั้น, คือได้เห็นเป็นพยานว่า, การอาจสามารถของพวกเกรอียี่แมนต์พระทั้งหลายของเซตออฟฟิงแลนด์, คือพวกโปรเตสแตนต์, ได้แก่ความจริงของพระคฤชโต, แพร่หลายไปทั้งในกรุงนี้, แลเมืองต่างประเทศ ช่วยให้คนที่มีความหลงในที่ชั่วได้ความลำบากแลกลับใจให้ดีขึ้น, แลสั่งสอนคนโง่นั้น, การสามารถเหล่านี้, เรามีใจจำคุกกว่าคงจะ

ช่วยท่านพร้อมด้วยคฤหัสถ์ทั้งหลายที่มีความซื่อสัตย์, ให้ความนี้สำเร็จไปได้, อนึ่งท่านคงไวใจเราว่า, คงจะมีความปรารถนาห้ามการซื้อขายทาสกันที่ในเมืองอาฟฟริกา, ซึ่งเป็นเมืองโปรเตกตอเรตของเรา, และบำรุงคฤษตาศนาอันจริงแท้, ให้เจริญในพวกในสมัยของเรทั้งหลาย, เรามีความขอบใจอีกที่ได้ยินว่าในเร็วๆ นี้, การที่เปลี่ยนแลกค็อกพูนนิฟอมมิตี, คงจะดีขึ้น, สมควรที่จะใช้ทั่วไปในวัดต่างๆ ครั้นทรงสืบทอดแล้วสมเด็จพระนางเจ้ากวินวิกตอร์เรย์ก็เสด็จขึ้น,

ภาษีอากรที่เก็บได้ในระหว่างกอดอกเตอร์สามเดือนหลังนั้น, จนถึงเดือนยุนวันที่ ๓๐ ได้เก็บเงินได้คือเงินได้วันนั้น ๑๗,๖๗๒,๕๒๓ ปอนด์, น้อยกับบีกลายน์, ซึ่งเดือนต่อเดือนคงกัน ๘๕๓๘ ปอนด์ อนึ่งเงินภาษีอากรปีนั้น, คือเงินที่ชาตนั้น, คือค่าธรรมเนียมภาษีเข้าออก ๒๘๗,๐๐๐ ปอนด์, อิงค่าแท็กซี่, คือภาษีเก็บจากที่ท่าเรือของคนที่ค้าขาย, ได้เท่าไรมีเท่าไรเท่าไร, คอเวอร์นแมนขอชั๊กเฮนนั้น ๘๗,๐๐๐ ปอนด์ ภาษีเบียร์ ๗๖๐,๕๘๓ ปอนด์, แต่เงินที่เก็บได้มากเกินกว่าบีกลายน์, คือเฮกไซซ์ภาษีที่ใช้ในเมืองเหล้ายาเป็นต้น ๔๓,๐๐๐ ปอนด์, สแตมค่าตราคอเวอร์นแมนขึ้น ๖๘,๐๐๐ ปอนด์ ภาษีที่ดิน, ภาษีเรือนขึ้น ๕๓,๐๐๐ ปอนด์, ไปคอกอฟฟิซที่รับที่ส่งหนังสือ ๑๗๐,๐๐๐ ปอนด์, ค่าตีแลคราฟขึ้น ๒๐๐,๐๐๐ ปอนด์ ค่าที่แผ่นดินหลวง ๓,๐๐๐ ปอนด์ รวมภาษีอากรปีนั้น, นับวันที่ ๓๐ เดือนยุน, เป็นเงิน ๗๗,๓๒๗,๐๖๔ ปอนด์ มากกว่าบีกลายน์ ๘๕๗,๓๓๓ ปอนด์,

ที่กรุงลอนดอน, ได้ขีัยศเตอร์จตบาญขีัยเกิดบาญขีัยตายรายวันนั้น, เมื่อวิกก่อนนั้นคนเกิด ๒,๒๒๘ คน, ตาย ๑,๒๓๖ คน, คนเกิดมากกว่าคนตายห้าคน, ตามอวเรชคนตาย ๑๖๗ คน, ต่ำกว่าตามธรรมเนียม, คนตายนั้นเป็นทศพิกม์หนึ่ง, เป็นทศ ๔๒, เป็นใช้ชื่อสการเลตพีเออร์ ๓๔, เป็นดิงเทเวีย ๕, เป็นโรคไอแห้ง ๒๕, เป็นใช้ต่างๆ ๒๓, ตายเฮอริบลงท้อง ๖๘, มากกว่าสามวิกก่อนนั้นอวเรช ๗ คน, คือใน ๓ วิกก่อนนั้น, วิกที่หนึ่ง ๒๒, วิกที่สอง ๓๘, วิกที่สาม ๕๖, เด็กตายต่ำกว่าชวบหนึ่งตาย ๕๕, ตายด้วยตกม้ารถที่กลางถนน ๕ โปรดที่เมืองลอนดอนในวิกนี้ ๕๗ ตีกวี ๔ นาที, ต่ำกว่าปีหลังๆ, ซึ่งเดือนต่อเดือนตรงกัน, ในว่าง ๕๐ ปีมาแล้ว, ๓ ตีกวี ๖ นาที

ข่าวมาแต่เมืองจีน

ที่เมืองเลียงโผมีข่าวเมื่อวันที่ ๑๒ เดือนขุโล, ว่ามีตึกคือขุนนางผู้ใหญ่คนหนึ่ง, ชื่อเซียงอิหฺลามาจากเมืองหลวง, จะลงเมืองเลียงโผวันนี้, จะไปเมืองฟอโมศาต่อไป, การสงครามจีนกับยี่ปุ่นนั้นคงจะต้องรบกันเป็นแน่. ที่เมืองเลียงโผต้องถูกเกณฑ์ทหาร ๒๐๐๐, ที่ยี่ปุ่นขึ้นไฮก่าดังจัดแจงรักษากันแข็งแรง

อนึ่งมีข่าวว่ากงสุลยี่ปุ่นที่เมืองฮ่องกง ได้จ้างคนยุโรป ๘ คนให้ไปรับราชการ ในยี่ปุ่นที่เกาะฟอโมศา.

เรื่องคนที่ทำรถไฟคือยศขัติวิไลชั้น บทที่ ๒

๑ เจ้ายศมีอายุได้ยี่สิบปีแล้ว, เขาก็ยังทำการจ้างอยู่อย่างเดิม, ครั้นเขามิเวลาดว่างการงานบ้าง, จึงทำเกือกสำหรับคนชดถ่านหินใส่, ขายให้พวกที่ชดถ่านเหล่านั้น, ได้เงินเพิ่มเติมกับเงินค่าจ้างทำการนั้นประสมไว้, เจ้ายศเก็บประสมไว้ดังนี้, เพราะเขาชอบใจรักใคร่สัตว์คนหนึ่งชื่อฟาเนเฮนเดอชั้น. สัตว์คนนั้นมีรูปร่างประกอบด้วยกิริยาอาณาไศรยอันดี, เจ้ายศประสมเงินไว้นั้นหวังจะได้แต่งงานสัตว์นั้น, แล้วเจ้ายศก็ได้แต่งงานกับสัตว์นั้น, รับเอาสัตว์นั้นเป็นภรรยา, จึงภรรยาไปอาไศรยอยู่เรือนท่อมเล็ก ๆ ใกล้เมืองนุกาเซน, ทั้งสามภรรยาก็อยู่ด้วยกันด้วยความภาคฯ. ะ

๒ อยู่มานางฟาเนเฮนเดอชั้นตั้งครรภ์. ครั้นถ้วนไตรมาสแล้วนางนั้นก็คลอดบุตรออกคนหนึ่ง, ยศมีได้ให้นามบุตรนั้นชื่อโรเบิต, เป็นนามบิดาเขา, ซึ่งยศกับทั้งบุตรภรรยาอยู่เป็นสุขสบายเช่นนั้น, ก็ยังได้ความทกลำบากอยู่บ้าง ณเวลาวันหนึ่ง ยศไปทำการที่บ่อถ่าน, เรือนยศไฟติดลุกขึ้นที่ปล่องเกือบไหม้เรือนหมด, หญิงชายชาวบ้านใกล้เคียงเป็นอันมาก, ก็พากันตื่นตกใจวิ่งมาช่วยเอาน้ำรดดับไฟ, รตนามากเหลือเกินสิ่งของ, ๆ ยศก็เปียกเสียไปหมด, สิ่งของในเรือนยศนั้นไม่สู้มีมาก, มีนาฬิกาเรือนหนึ่งซึ่งเป็นของอย่างดี, นาฬิกานั้นเต็มไปด้วยขี้เถ้าแต่นาก็มิได้เดือดไป, ครั้นยศเห็นนาฬิกาเป็นดังนั้น, ยศก็มีความเสียใจไม่รู้ว่าทำอย่างไร, เมื่อจะเอานาฬิกาไปให้นายช่างเขาแก้แล้ว, ก็ไม่มีเงินจะให้เป็นบำเหน็จเขา ยศก็คิดว่าเราจะแก้เอา

เองลงดู, ยอดจึงเปิดจกัณหาพิลาออกเช็ดตัวให้หมดซีเท่าแล่นนั้นแล้ว, ก็เอาใส่เข้า
อีกอย่างเดิม, นาฬิกาก็เดินปรกติเหมือนแต่ก่อน, เพราะเหตุนี้ชื่อของยอดก็เลื่องก
ไปว่า, ยอดเป็นนายช่างแก้นาฬิกาเสียให้เป็นดีได้, คนทั้งปวงก็ได้เอานาฬิกามาจ้าง
ให้ยอดแก้ต่อไป, เพราะความเลื่องกนี้, ยอดก็ได้เลื่อนที่ขึ้นอีกตำแหน่งหนึ่ง, ได้ว่า
การดูแลบ่อถ่านหินใหญ่, เมื่อยอดได้เลื่อนที่ก็อยู่เป็นสุขสำราญ, ยอดได้อยู่กินกับ
ภรรยาประมาณได้สามปี, ก็เกิดมรณโภชขึ้นคือภรรยาถึงแก่กรรมตาย, ยอดก็เกิดความ
ทุกข์เศร้าโศกเสียใจเพราะภรรยาตายเสีย, แล้วก็ออกจากที่ตำแหน่งนั้น, แล้วจึง
เอาบุตรกำพร้าไปฝากไว้กับบิดามารดาของตัว, เอาเสื้อกางเกงแลสิ่งของบ้างเล็กน้อย
ยัดใส่ย่ามศพายบ่าเดินไปยังเมืองชกอดแลน, เป็นลูกจ้างอยู่ที่เมืองนั้นได้ปีหนึ่ง, ยอด
ก็ยังไม่วายความทุกข์โศกคิดถึงภรรยา, ยอดจ้างได้เงินเก็บประสมไว้ได้ ๑๕๐ เหรียญ,
ก็กลับมาบ้านเยี่ยมบุตรกำพร้าแลบิดามารดา, ครั้นถึงบ้านแล้วก็มิอินตรายขึ้น, คือบิดา
ยอดเกิดโรคในจักษุ, ๆ ยอดทั้งสองข้างทำการต่อไปไม่ได้, ต้องยืมเงินของคนอื่นมาใช้
สรวอยเป็นนี้เขาอยู่, ยอดต้องออกเงินใช้นี้แทนบิดามารดา, แลออกเงินเช่าเรือนให้
บิดามารดาอาศัย, เลี้ยงบิดามารดา, กับบุตรกำพร้า, ะ

๑ ขณะนั้นเมืองอังกฤษเกิดศึกสงครามวุ่นวาย, มีความลำบากคับแค้นยิ่งนัก,
ทั้งสรวยสาอากรก็เก็บเอาเหลือเกิน พวกราษฎรก็ได้ความเดือดร้อนมาก, แล้วก็
เกณฑ์พวกพลไพร่ไปรบฆ่าศึก, เจ้ายอดก็ถูกเกณฑ์ไปรบฆ่าศึกด้วย, เมื่อผู้ใดถูกเกณฑ์
แล้วไปไม่ได้, ผู้นั้นต้องจ้างคนแทนตัวเสียเงินมาก, มีหลายคนได้หนีไปอยู่เมืองอเมริกา,
คนบ้านใกล้เคียงกับยอดนั้น, เขาก็พากันหนีไปอยู่เมืองอเมริกา, ควรยอดจะไป
ด้วยเขา, ยอดก็ตั้งใจว่าจะไปด้วยเขาม้าง, ครั้นถึงวันที่จะลงเรือไปแล้ว, ยอดก็
ขาดเงินไม่มีเงินจะให้ค่าโดยสารเรือเขา, ก็หาได้ไปไม่, ยอดจึงคิดว่าพึงถึงโรเบิร์ตผู้บ
นั้น, ด้วยหยากจะให้โรเบิร์ตหนึ่งสือมากกว่าบิตาอีก เมื่อยอดมีเวลาว่างการบ้าน
เล็กน้อย, ก็ส่ำทำทำเกือกขายบ้าง, รับจ้างแก้นาฬิกาบ้าง, เงินนั้นจะได้ให้กับคร
ผู้ท่อนหนึ่งสือโรเบิร์ต, ะ

คนคนหนึ่งข้อยัง

นิทานเรื่องแลเพื่อนของเขา

๑ ยืนยันได้ทำเรือนหลังหนึ่ง, ผู้หนึ่งผู้ใดซึ่งได้เห็นเรือนนั้นเข้า, จึงพูดไปต่าง ๆ กัน, คนหนึ่งพูดขึ้นว่า, “ดูข้างนาเรือนเป็นอะไรเข้าได้” อีกคนหนึ่งพูดว่า, “ดูข้างในเรือนนั้นเป็นอะไรได้” คนที่สามพูดว่า, “ดูห้องในเรือนเป็นอะไรเข้าได้, เด็กออกจุมมะหฺรุ, จะกลับตัวก็ไม่ภอ” แล้วเจ้ายังจึงตอบว่า, “ถึงห้องเด็กเหมือนดังนั้นก็จริง, ข้าพเจ้าชอบแต่เพื่อนที่จริงข้อสัจต่อกัน, จะได้นั่งภอเหมาะในท้องของข้าพเจ้า” ะ

เรื่องมิสเตอร์โอดแซงแลยังบ่าวของเขา

๑ วันหนึ่งมิสเตอร์โอดแซงร้องเรียกยังบ่าวของเขามาแล้ว, จึงใช้ให้ไปดื่มน้ำที่อ่างน้ำใหญ่ว่ามีคนมากฤาน้อย, ยังบาวนั้นจึงไปดื่มน้ำนั้นเห็นมีคนเป็นอันมาก, แต่ที่ประตูที่เข้าไปในที่อ่างน้ำใหญ่นั้น, มีหินอยู่กั้นหนึ่ง, ใครเขาไปก็สะดุดหินนั้นเป็นหลายคน, แต่ว่ามีคนอยู่อีกคนหนึ่ง, เดิรเข้าไปจึงสะดุดหินนั้นเข้า, แล้วเขาจึงยกหินนั้นไปวางไว้เสียที่อื่นพ้นจากที่นั้น, คราวหลังต่อไปก็ไม่มีใครสะดุดอีกเลย, ครั้นยังบ่าวเห็นดังนั้นแล้ว, จึงกลับไปบอกกับนายของเขาว่า, “มี” “คน” ที่ที่อ่างน้ำใหญ่, “คนเดียว” มิสเตอร์โอดแซงก็ดีใจ, (ด้วยธรรมเนียมเวลาที่จะไปดื่มน้ำที่อ่างน้ำใหญ่, ถ้าไม่มีคนฤาคนไปน้อยนั้นเป็นกาวติ, ไม่จอกแจกอีกกระตัก) แล้วจึงแต่งตัวไป, ครั้นถึงที่นั้นเข้าแล้ว, จึงได้เห็นคนอยู่ในที่นั้นเป็นอันมาก, จึงโกรธยังบ่าวแล้วจึงถามว่า, “ทำไมจึงบอกกับข้าว่ามีคน ๆ เดียว, นี่คนเป็นกองมาแต่ไหนเล่า” ยังบ่าวจึงตอบว่า, “เมื่อข้าพเจ้ามาข้าพเจ้าเห็นก้อนหินตั้งอยู่ที่ประตู, ใครไปก็สะดุดมากก็สะดุด, ไม่เห็นมีใครยกหินนั้นไปเลย, แล้วมามีคน ๆ หนึ่งเดิรเข้า ไปสะดุดหินนั้นเข้า, แล้วยกหินนั้นไปไว้เสียที่อื่น, ไม่มีใครได้สะดุดอีกต่อไปดังนี้, ข้าพเจ้าจึงได้นับว่า, คนที่ยกหินนั้นไปเสียที่อื่นนั้นเป็น “คน” คนเดียว นอกนั้นมิใช่คน, ข้าพเจ้าเห็นดังนี้ จึงได้บอกกับท่านโดยความจริงของข้าพเจ้านั้น ะ

ว่าด้วยโคลงสุภาสิต

สุกรูทอม	ห่อหุ้ม	เหนนวน
งอมรูท่อน	คนสงวน	อยู่เฝ้า
ผลทุเรียน	ที่ในสวน	สายสดแล้วพ้อ
เพียรรักษา	เย็นเข้า	คำหนึ่งระวังโคม

โคลงประหลาด

๑ บัดนี้จะว่าด้วยอักษรประหลาด, ซึ่งคนผู้มักปราชแต่ก่อน, ได้คิดจัดเรียบเรียง ตกแต่งไว้, คืออักษรอย่างหนึ่ง ชื่อว่าไทนับสาม, เมื่อจะอ่านนั้นต้องนับแต่ตัวต้นไป ทีละสามตัว, แล้วจดไว้แล้วนับต่อไปทีละ ๓ ตัวจดตัวที่สามไว้, จนหมดบันทึกถ้วน ทุกตัว, จึงจะรู้ความแจ่มชัดว่าเขาจะเขียนว่าอย่างไร. นักปราชแต่ก่อนเขาได้คิดขึ้น, แล้วแต่งเป็นโคลงไว้เป็นแบบอย่าง, ข้าพเจ้าคิดเห็นว่าอักษรอย่างนี้, เป็นสติปัญญา ของนักปราชเขาแต่งไว้, เพื่อจะให้คนทั้งปวงผู้แสวงหาปัญญา, จะได้เป็นที่ถูกต้องตรง ในการที่จะเล่าเรียนวิชาการต่าง ๆ, ด้วยเป็นที่ชักนำสติปัญญาคนที่เล่าเรียน, คือ จะให้มีมานะในการที่จะเล่าเรียน, เพราะอักษรนี้เขาได้ดัดแปลงยกย้ายให้อ่านได้โดย ยาก, ถ้าสิ่งใดที่เป็นที่เห็นได้ง่าย สิ่งนั้นก็หาได้เกิดความเพียรไม่, ข้าพเจ้าเห็นควร - ท่านทั้งหลายผู้มีปัญญาจะรู้ได้เป็นแบบอย่าง, ข้าพเจ้าจึงได้ชักนำมาลงในนี้, เพื่อ จะให้มีประโยชน์แก่คนทั้งปวง, จะได้รู้ในวิชาอักษรต่าง ๆ, ซึ่งนักปราชแต่ก่อนท่าน ได้คิดไว้, แล้วทำเป็นแบบอย่างไว้ดังนี้,

เอชเยอสุเตงเอดสาธรรงส์ รนมอคำอุทพรพัรค์รตพพจ

ปโไกตทกยณันเบบัลลัตค เล้เรินปยเนรปัอันนงเراءทิเสงหม

๑ อักษรโคลงนี้เรียกชื่อว่าไทนับ ๓, คืออ่านต้องนับโดยลำดับไปทีละสามตัว, จดตัวที่สามไว้แล้วนับต่อไปจนครบในบันทึกที่หนึ่ง, แล้วจึงเลื่อนมานับบันทึกที่สองที่สาม ที่สี่ต่อไปดังบันทึกต้น, ข้าพเจ้าได้อธิบายในการที่จะอ่านมานี้, ถ้าท่านผู้หนึ่งผู้ใดอ่าน ยังไม่เข้าใจนัก, จงดูในคำโคลงอธิบายไว้เนื้ออยู่.

เนื้อความโคลง

ขอแกล้งแสดงสรวลร่าย

สรวลร่าย

มอญศพจนคำพลัด

พรวกพรวัง

ไทนับดับทุกฉบับ

โดยเลศ

เป็นบันเทิงเริงร้อง

ร่ำเหล่นเป็นเชชม

๑ อักษรไทยประหลาด, ซึ่งนักปราชได้ยักย้ายเรียบเรียงไว้นั้น, ไซ้จะมีแต่
เท่านั้นหามิได้, ยังมีอีกเป็นอันมาก, มีไทหลงแลฤษีแปลงสารเป็นต้น, ต่อไป
ข้าพเจ้าจึงเอามาลงในดุริยประณีตให้ท่านทั้งปวงทราบ. ะ

การเลหลัง

ข้าพเจ้าผู้ขอท่ายหนังสือ ขอแจ้งความให้ทราบทั่วกัน ด้วย ณ วันพระ
กลางเดือนขึ้นสิบห้าค่ำทุก ๆ เดือน จะมีการเลหลังที่ถนนบำรุงเมือง พันบั้งเวียนไปข้าง
คลองตลาดห้องที่สอง คือข้าพเจ้าต้องรับของนายห้างพ่อค้า ที่มีสินค้าค้างอยู่บ้าง แล
ท่านผู้ใดมีสิ่งของที่ไม่ชอบใจจะใช้แล้ว จะเอามาฝากขายก็ได้ ถ้าแลท่านผู้ใดหยาก
จะใคร่ซื้อของที่ถูกกว่าขายตามธรรมเนียม แล้วขอเชิญท่านมาเวลา ๔ โมงเช้าเทอดู ะ

ข้าพเจ้านายรุ่งเป็นผู้จะขายเลหลัง

การอาวาท์มงคล

๑ วันจันทร์เดือนเก้าขึ้นเก้าค่ำ, นายขันบตรพระยาราไชยมหัยสวรยาธิบดี, ปรีวีเคนซ์ชิดแลเคนซ์ชิดร้อฟเสตศ, ม.ม.ต.จ. ได้แต่งการอาวาท์มงคลกับอำพันบตรพระยาศรีสุนทรโฆหารญาณปรีชา, ที่บ้านพระยาศรีสุนทร.

๑ วันจันทร์เดือนเก้าแรมสี่ค่ำ, พระองค์เจ้าจรัญในพระบวรราชวัง, ได้แต่งการอาวาท์มงคลกับหม่อมเจ้าหญิงสัณนาในพระเจ้าบรมวงษเธอ, กรมพระเทเวศร์วัชรินทร ปรีวีเคนซ์ชิดป.จ., ได้แต่งการที่วังพระองค์เจ้าจรัญ. ะ

๑ วันพฤหัสบดีเดือนเก้าแรมเจ็ดค่ำ, พระไพรัชภาคภักดี ต.จ., บุตรท่านเจ้าพระยาภาณุวงษมหาโกษาธิบดี, ปรีวีเคนซ์ชิด ป.จ., ได้แต่งการอาวาท์มงคลกับหับทิม, บตรพระยาราชสุภาวดีปรีวีเคนซ์ชิด, ม.ส.ม. แลเคนซ์ชิดร้อฟเสตศ ท.จ.ว., ที่พาน้ำบ้านท่านเจ้าพระยาภาณุวงษ.

ว่าด้วยเรือเบนของแข็งโตนเรือพิททัยมรณุทธิ

๑ เมื่อ ณ วันเสาร์เดือนเก้าแรมสี่ค่ำเพลาประมาณเที่ยงแล้ว เรือเบนของแข็งแล่นขึ้นไปจะกลดบ, ครั้นขึ้นไปถึงที่ระหว่างสาตต่างประเทศกับพระคลังสินค้า, ที่เรือพิททัยมรณุทธิจอดอยู่ที่นั่นเรือเบนของแข็งนั้น, หัวเรือจึงเหวเข้าไปข้างแพที่จอดอยู่ริมแม่น้ำ เหนจะเป็นเพราะน้ำเชี่ยวจึงเหวไป, คนที่ถือท้ายในเรือนั้นจึงชักท้ายแก้กลับ, เมื่อชักไปแล้วนั้นได้ทราบว่ายสาตหัวเรือเบนของแข็งจึงเหวเข้าไปข้างเรือพิททัยมรณุทธิ, ครั้นเรือเข้าไปดงนั้นกับต้นในเรือนั้นจึงสั่งให้หยุดจักร, แล้วจึงทอดสมอก็กเมื่อหยุดจักรทอดสมอดงนั้นแล้ว, แต่เรือนั้นยังชนอยู่จึงได้ โตนข้างเรือพิททัยมรณุทธิข้างขวา, เรือโตนที่แขวนอยู่ที่นี่ก็แตกกระจาย แล้วโตนตัวเรือพิททัยม, เหลกบูเข้าไปด้วย ครั้นเป็นดงนั้นผู้บังคับบัญชาการเรือนั้น, จึงให้ยัดเรือเบนของแข็งไว้แล้ว, เขาคิดได้ว่ากล้วจะเสียด้วยมีสินค้าในเรือนั้นมาก จึงได้ปล่อยให้ออกไปก็การที่เหลกบูเข้าไบนั้น, ข้าพเจ้าได้ยินเขาว่ากันต่าง, ๗ บางคนผู้ว่าทำในเมืองนี้ไม่ได้, ต้องเอาออกไปทำที่ดังโคโปรถึงจะได้ว่าเหลกในนี้ไม่มีตีบ้าง, แต่ข้าพเจ้าคิดว่าถึงจะทำในนี้ก็ได้, ด้วยว่าถึงเหลกจะไม่ตีจริง, ถ้าผู้ทำเข้ารับประทานได้แล้ว, ก็เหนจะได้ดีเป็นแน่ไม่ต้องสงสัยเลย, ะ

หนังสือศรโนวาท

ขอแจ้งความมาให้ทราบทั่วกัน, ด้วยข้าพเจ้าได้ยินได้ฟังการตามทรีทเทินของ ข้าพเจ้าบ้างเล็กน้อย, ที่ในเมืองประเทศที่เป็นลิวีไลเซชัน, แลสามส่วนลิวีไลเซชัน ครึ่งส่วนลิวีไลเซชัน, เขาย่อมมีหนังสือพิมพ์เมืองหนึ่งหลาย ๆ ฉบับ, ท่านทั้งหลาย จะพึงสงสัยว่า, เขาจะมีมากได้ด้วยเหตุไร, ขอท่านจงได้เข้าใจในความเรื่องนี้เถิด, เพราะคนที่รับหนังสือนี้มากกว่าในพื้นที่เมืองเราทั้งหลายเท่าหลายส่วน, เพราะคนในประเทศนั้น ๆ, เขาได้มีความรักในการหนังสือนี้มาก, เพราะเขาได้มีโรงสอนหนังสือ. คนจึงได้รู้หนังสือมาก, แต่หนังสือพิมพ์ในกรุงเทพ ฯ นี้, มีคนซื้อแต่ท่านที่เป็นผู้ดี, คนที่เป็นพลเรือนก็ไม่ใคร่จะซื้อ, เพราะเขาอ่านไม่ออกบ้าง, บางคนที่ไม่ก่อใจจะรู้ อะไรก็ไม่ใคร่จะชอบ, ถ้าในกรุงเทพ ฯ เราทุกวันนี้, ได้ตั้งโรงสอนหนังสือขึ้นแล้ว, ก็จะมีคนต่อแผ่นดินเป็นอันมาก, แต่หนังสือที่ข้าพเจ้าได้ทำอยู่ทุกวันนี้, ถ้าจะคิดทั้งรับ แลเย็บเล่มเล่มนั้นได้ ๑๓๐ ฉบับเศษเท่านั้น, ถ้าจะคิดทั้งค่ากระดาษค่าจ้าง, สำหรับ เอกสเปนที่ใช้สอยในการโรงพิมพ์นั้น, ข้าพเจ้าก็ไม่มีกำไรเลย, ที่ข้าพเจ้ามีความ เห็นใจเห็น้อยทุกวันนี้, เพราะข้าพเจ้ามีความปรารถนาจะให้กรุงสยามมีความรุ่งเรืองเจริญ ขึ้นถ่ายเดียว, เป็นความจริงดังนี้, ก็หนังสือศรโนวาทที่ได้ออกอยู่ทุกวันนี้, ก็ค่อย เรียบร้อยลงบ้างเล็กน้อย, เพราะด้วยท่านทั้งปวงผู้ปรารถนาจะให้กรุงสยามมีความเจริญ, ได้ช่วยสงเคราะห์เกื้อหนุนในการนี้ ๆ จึงได้เรียบร้อยลงได้บ้าง, ถ้าข้าพเจ้าไม่มีท่านผู้ใด เกื้อหนุนเป็นแต่กำลังแลสติปัญญาข้าพเจ้าผู้เดียว, การนี้ก็มิอาจเรียบร้อยได้, ข้าพเจ้ามีความขอบใจในท่านทั้งหลาย, ผู้ซึ่งช่วยท่านบำรุงในการนี้เป็นอันมาก, ขอท่าน ทั้งปวงผู้ซึ่งได้ช่วยท่านบำรุงในการนี้, จงมีความเจริญในตระกูลวงศ์ของท่านสืบกาล นานเทอญ. ฯ

เรื่องคนที่ทำรถไฟคือยอชต์วิลสัน บทที่ ๓

๑ เมื่อกาลบัดนี้ทุกวันนี้, ศฤศตศักราช ๑๘๗๓ มีทุก ๆ นครซึ่งเป็นเมือง ใหญ่เมืองหลวงทั่วโลก, ก็มีทางรถไฟเป็นอันมาก, ทางรถไฟนั้นไปไกล ๆ หลายพันเส้น หลายพันไมล์, เว้นเสียแต่เมืองจีนแลเมืองสยามยังหาไม่มีทางรถไฟไม่, เมืองจีนนั้น

ชอบอย่างโบราณ, แลเขาถือว่ามีบิดาผู้มีมารดาบูยาตายายกลัวรถไฟจะหนีไปเสียหมด. เมืองสยามนี้เขาเป็นเมืองเล็กน้อย, จึงยังหาได้คิดทำขึ้นไม่, เพราะฉะนั้นเมืองทั้งสองนั้นจึงไม่มีทางรถไฟเหมือนนครอื่น ๆ ทั้งปวง, แม้จะมีผู้ถามว่าทางรถไฟนั้น, แต่แรกเดิมเกิดขึ้นที่ไหน, ตอบว่าเกิดขึ้นที่บ่อถ่านหิน ณ เมืองอังกฤษ, นานประมาณได้สัก ๗๐ ปี ๘๐ ปีมาแล้ว, ที่บ่อถ่านหินนั้นครั้นเขาเอาถ่านหินขึ้นจากบ่อแล้ว, เขาก็เอาถ่านหินทุกกองในเกวียน, เชื้อด้วยม้าไปถึงท่าริมแม่น้ำ, จะได้ขายส่งไปตามเมืองที่เป็นเขตรแดนอังกฤษ, แลทางเกวียนนั้นไม่ราบเสมอเป็นลุ่ม ๆ ดอน ๆ ไป, เกวียนก็ขึ้นตกได้แต่ทีละน้อย ๆ มีคนหนึ่งคิดขึ้น, จึงเอาไม้สองอันเจาะทำเป็นรางแล้ว, ก็เอากองเกวียนนั้นวางในรางให้มันหมุนเดิรไป, เมื่อเขาทำดังนั้นแล้วก็เห็นดีวิเศษกว่าแต่ก่อนมาก, ก็แต่ไม้รางนั้นมักสึกเสียไปเร็วนักไม่ถาวร, ภายหลังมาเขาจึงเอาเหล็กตีทาบตรึงเข้ากับไม้เนื้ออีก, ผู้ที่ทำทางรถไฟให้ดีขึ้นนั้นชื่อมิตเตอูทราม, ทางนั้นเรียกนามว่าทรามเว, ตามชื่อของผู้นั้นจนตราบเท่าทุกวันนี้, มีคนหนึ่งเป็นนายคลองได้เห็นทางเขาทำไว้ดังนั้น, ก็เห็นว่าทางนั้นภายหลังมาจะเป็นอันตรายขัดขวางอยู่, แก่พวกที่เป็นนายคลองเป็นแท้, แต่เกวียนที่เดิรในทางนั้นต้องลากด้วยม้า, ยังไม่มีผู้ใดคิดทำเกวียนแลรถที่จะให้เดินได้เอง ฤๅเดิรด้วยไฟขึ้นเลย. มีคนหนึ่งชื่อวิลเลียมเมอดอก, คิดขึ้นได้ทำเป็นแบบอย่าง, เขาคิดเห็นว่าจะให้รถเดิรเองได้, แล้วจึงทำแบบอย่างเล็ก ๆ อันหนึ่ง, ใช้ด้วยไฟตะเกียงลองดู นี่ไม่สู้มีประโยชน์มาก, แต่เป็นเหตุจะให้แบบอย่างอันนั้น, แล้วจะได้คิดอ่านทำต่อไปอีก. มีคนหนึ่งเป็นกัปตันชื่อโตรวีตีกเป็นขุนทดแร่ดีบุก, ได้จับคิดจะทำรถเดิรด้วยไฟ, แลเดิรด้วยไอน้ำขึ้น, เขาหวังว่าจะให้รถนั้นเดิรไปในทางไหน ๆ ก็ได้, ไม่ต้องทำทางเลย, รถนั้นมีกงจักรล้ออันแปลกประหลาดอยู่หน่อย ๆ, เมื่อเขาทำรถนั้นสำเร็จแล้ว, เขาก็ใส่ไฟใช้จักรไปยังเมืองลอนดอน, จะให้คนทั้งปวงชมดูฝีมือทำ, ทางที่จะไปเมืองลอนดอนนั้น, เป็นทางหลวงมีประตูหลายชั้นอยู่ห่างไกลกัน, เมื่อคนเดินไปมาแล้ว, คนที่รักษาทวารก็คอยเก็บเอาเงินทุกคน ๆ, จึงปล่อยให้มา, ครั้นรถนั้นกำลังแล่นในทางก็เร็วขึ้นนัก นายทวารเห็นรถแล่นมา จะออกไปเปิดทวารก็ไม่ทัน, แลคนที่ขึ้นรถนั้นจะรอให้รถหยุดก็ไม่ได้, รถก็แล่นไปโดน

ประตู, ๆ ก็เปิดออกเอง. คนที่ขี้นรถบัสบอกว่า, เราจะต้องเสียเงินให้กับท่านสักเท่าไร. นายประตูก็ตกใจกลัวยิ่งนัก, จึงร้องบอกว่าไม่เป็นไร, ที่ตรงตัวท่านนั้นไม่ต้องเสียเงินเลย, เชิญท่านไปเถิด. เมื่อรถถึงเมืองลอนดอนแล้ว, คนเป็นอันมากทั้งหญิงทั้งชายก็เอื้อมมือไปจับรถบัส, แลคนที่มาตเหล่านั้นเรียกขานกันว่าราชสีห์ไฟ, มีคนที่เปนนักปราชญ์คนหนึ่ง, ชื่อเชอฮาเฟอเรตเว. ครั้นเขาเห็นรถนั้นแล้ว, จึงเปล่งวาจาออกมาว่าคนที่มาประชุมกันว่า, เราได้วางใจไว้เป็นแน่, กาลภายหลังกว่าจะเกิดมีราชสีห์ไฟ, อย่างนั้นเดี๋ยวไปตลอดเมืองอังกฤษทั่วทุกตำบล, เมื่อกับต้นนั้นได้สำแดงราชสีห์ไฟนั้น, ก็เห็นว่ายังใช้ไม่ได้, ด้วยทางเป็นลุ่ม ๆ ดอน ๆ ไม่เสมอกันไป, ก็ยังเป็นเหตุที่จะให้คนอื่นคิดต่อไปอีก, ราชสีห์ไฟเกิดขึ้นนั้นในคริสต์ศักราช ๑๘๐๓ ปี.

มีคนหนึ่งเป็นนายบ่อถ่านหินอยู่ ณ เมืองนุกาเซน, คิดเห็นว่าถ้าจะทำรถเข็นนี้ให้ได้ดี ๆ, ก็จะใช้ได้เป็นประโยชน์มาก, เขาจึงทำรถเป็นตัวอย่างคล้ายกับราชสีห์ไฟนั้น ครั้นทำเสร็จแล้วเขาเอาไฟใส่ลงรถ, รถนั้นก็แตกทำลายเสียไป, แล้วก็ได้ทำขึ้นใหม่ลองดูอีกเล่มหนึ่ง, จึงใส่ไฟใช้จักรแล่นไปตามทางรางไม้สนั้นได้โดยสะดวก, แต่แล่นช้าไปหน่อย ๆ, เหล่าคนที่ทำการในบ่อถ่านนั้นไม่ชอบใจ, ซึ่งเทียบด้วยม้าดีกว่า, เจ้าของรถนั้นจึงยกเอารถออกจากข้างทางนั้นเก็บไว้เสีย, พวกหญิงชายชาวบ้านเขาพากันติเตียนว่า, นายบ่อคนนี้เสียจริตไปแล้ว, มีเงินทองเสียเปล่า ๆ หากมีปัญญาไม่, คนหนึ่งชื่อมิกเคอแบล็กเกต, เขาหวังใจอยู่ว่าจะทำได้, เขาจึงทำลองดูอีกเล่มหนึ่ง, ให้รถนั้นแล่นในทางรางไม้สนั้น, รถนั้นก็แล่นไปถึงบ้านยอคชิตีวิลสันนั้น, แต่ยอคหาได้อยู่ที่บ้านไม่, ไปทำการอยู่ที่บ่อถ่านใกล้บ้านประมาณ ๒๕๐ เส้น, เขาตั้งชื่อรถนั้นว่าแบล็กเบนเล, ครั้นยอคได้ยินข่าวว่ารถนั้นมาถึงบ้านของตัว, ก็พยายามจะไปชม. ยอคจึงไปดูเมื่อยอคตนนั้น, เขาได้พินิจโดยละเอียดสิ้นเชิง, เขาก็จำได้เข้าใจแล้วก็กลับมาบ้าน, เขานึกในใจว่าสิ่งใดในที่ไหน ๆ มันยังขัดข้องไม่สะดวกอยู่นั้น, เขาก็อาจทำให้ดียิ่งขึ้นได้หมดทุกสิ่ง. วันหนึ่งยอคได้ยินข่าวหญิงชายชาวบ้านเขาพากันว่า, จะแล่นรถไฟลงสู่ที่เมืองลิส, เมื่อถึงวันกำหนดที่จะแล่นรถนั้น. ยอคก็ไปดูได้เห็นรถนั้นแล่นโม่งละ ๑๒๐ เส้น, ผู้ที่ทำงานนั้นเขาเห็นว่าดีอยู่แล้ว, ครั้นภายหลังก

มาเล่นรถนั้นลงตุ๊กตีก รถนั้นก็แตกทำลายไปเสีย, ถึงรถเบนเช่นนั้นไปยอศก็ยังไม่คิด
ทอดยในกาที่จะทำรถต่อไปนั้น. ฝ่ายยอศนั้นหายากจะใคร่ทำรถนั้นลงตุ๊กตีกครั้งหนึ่ง,
แต่ยังขัดสนเงินอยู่. คนหนึ่งชื่อลอตเรเวนเว็ดเป็นผู้ใหญ่อยู่ในบ้านนั้น, เขารักใคร่ไว้
ใจยอศ, เขาเป็นผู้จ่ายเงินให้ยอศ, แล้วยอศจัดแจงจ้างช่างทำเครื่องมือพร้อมเสร็จ.
ยอศก็ลงมือทำรถไฟนั้น, รถครบสิบเดือนรถนั้นก็สำเร็จ, รถนั้นก็ดียิ่งกว่าคนอื่น ๆ, ที่
ทำมาแต่ก่อน ๆ นั้น, แล่นได้โม่งละ ๒๔๐ เค้น, แลชกรวดอื่นอีกแปดเล่ม, มันทุก
ถ่านหินมีน้ำหนักประมาณ ๔๕๐ หาบทุกเล่ม ๆ, รถไฟนั้นยอศให้นามว่าพัปปิงเบลเด,
แต่ว่ารถนั้นทำยังไม่สู้งามดี, ซึ่งรถไฟเดียวนั้น, เขาก็ทำตามแบบอย่างรถไฟของ
ยอศนั้นต่อ ๆ มา. ฝ่ายยอศนั้นยังไม่สนใจวายความคิดด้วยรถไฟ, จะคิดทำให้ดียิ่งขึ้นไป
อีก, ครั้นมีเวลาว่างแล้วยอศก็อุ่ส่ำหัดคิดตฤกตรองไป, จะทำอย่างไรหนอจึงจะทำรถให้
ดีวิเศษยิ่งขึ้นได้. โรเบิตผู้บุตรนั้นก็ช่วยคิดด้วย, บุตรกับบิดาก็คิดเห็นว่า, ยังจะมีกำลัง
บีตบั้งอยู่ในรถพัปปิงเบลเดนั้นเป็นแน่, คนเราจะคิดทำ, ส่ำแดงออกให้กระจำงปรากฏขึ้น
จงได้. โรเบิตมีใจคิดร่อนรถที่จะทำรถให้ดียิ่งขึ้น, ต่อไปนั้นมากกว่าบิดา ๆ เห็นว่าโรเบิต
เป็นเด็กดีฉลาด, จึงให้ไปเรียนหนังสือต่อไป, เข้าโรงสกูลใหญ่ ณ เมืองเฮดินเบิร์ก, เขา
เรียนหนังสือทั้งเรียนคิดเลขอย่างดี, อยู่ที่นี่ประมาณได้หกเดือน, แล้วก็ลาครูออก
จากโรงสกูล, ครูก็มีความรักใคร่, ด้วยเห็นว่าโรเบิตเป็นเด็กดี, เอาใจใส่อุ่ส่ำหัดเรียนเลข
เรียนหนังสือดีนัก, ครูก็ป้อนบำเหน็จรางวัลให้โรเบิต, แล้วโรเบิตก็กลับมาบ้าน. ะ

๑ ขอแจ้งความมาให้ทราบ, ด้วยข้าพเจ้าเห็นกอนสติดีวชน, ซึ่งหมอบริตเต
ได้แปลเป็นคำไท, ลงพิมพ์ไว้ในจดหมายเหตุชื่อบางกอกกรีกอเดอ, ข้าพเจ้าเห็นว่า
ของดีมีคุณมีประโยชน์, ด้วยท่านทั้งปวงจะได้รู้ความในข้อกฎหมายซึ่งเขาได้ตั้งไว้ถูกต้อง
ตามยุดติธรรมทุกประการ, ของชนชาวอเมริกัน, แดกกอนสติดีวชนนี้จะว่ามาในที่นี้ให้
หมดทีเดียวก็ยุดยาวนัก, ภายหลังจึงจะเอาลงพิมพ์ต่อไปอีก. ความเดิม, ถ้าท่านผู้ใด
อ่านจบดังนี้แล้ว, จงได้เข้าใจเกิดว่าเป็นคำเขาได้อธิบายไว้,

กระษัตริย์เมืองยูไนติสเตต

คนที่หัวข้อนี้อาจจะถามว่า, เมืองยูไนติสเตตมีกระษัตริย์, ได้ยินข่าวเป็นปรวปรวว่า, ไม่มีกระษัตริย์แต่เปรสิเดนตี่, ที่ผู้ราษฎรจัดเลือกตั้งขึ้นไว้, ให้เป็นเจ้าเมืองสืบ, เมื่อครบแล้วก็จัดเลือกใหม่, ที่ทำใจต้งนั้นก็ถูกบ้างผิดบ้าง, แต่เมืองยูไนติสเตตไม่มีกระษัตริย์จริงมีแต่กอนสตีติวชันคือกฎหมายอย่างหนึ่งขึ้น, ๆ เป็นแบบอย่างสำหรับจะให้เจ้าเมืองรักษาตัวและรักษาเมืองตามกฎหมายนั้น, เมื่อตั้งขึ้นเป็นเจ้าเมือง, ต้องสาบาลตัวว่าจะรักษาทกอนสตีติวชันให้ถึถ่วงตามสติปัญญา, แลกำลังอันครบบริบูรณ์ของตัว, แลหัวเมืองยูไนติสเตตก็ได้สาบาลตัวไว้เป็นใจความว่า, บทกอนสตีติวชันตั้งไว้ต่างกระษัตริย์, ถ้าเม้นเปรสิเดนตี่จะหักทำลายกอนสตีติวชันเมื่อใด, ก็คงจะเป็นโทษใหญ่เมื่อนั้น, ถ้าหัวเมืองใด ๆ เอาใจออกหาก, จากกอนสตีติวชันนั้น, ก็ได้จัดชื่อว่าเป็นขบถ, ผู้ราษฎรหัวเมืองทั้งปวงนั้น, เป็นผู้จัดเลือกตั้งบทกอนสตีติวชัน, ขึ้นเป็นใหญ่แทนกระษัตริย์, แลราษฎรทั้งปวงได้เลือกคนตั้งเป็นเปรสิเดนตี่, สำหรับจะป้องกันรักษาทกอนสตีติวชันให้มั่นคง ะ

กอนสตีติวชัน

๑ ข้าพเจ้าทั้งหลาย, คือผู้ราษฎรแห่งเมืองยูไนติสเตต, เพื่อประสงค์จะได้กระทำให้เมืองของเรา, เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันแต่ก่อน, แลให้ตั้งมั่นคงอยู่ในยตติธรรม, แลให้ความสุขในบ้านเมืองเราเจริญขึ้น, แลจัดแจงการเพื่อจะได้ป้องกันเมืองเราไว้ทุกเมืองเป็นอันหนึ่งเดียวกัน, แลเพื่อจะได้บำรุงซึ่งความสุขทุก ๆ หัวเมือง, แลรักษาซึ่งความเจริญแห่งลิเบอติ (คือความเป็นอิสรแก่ตัว) สำหรับตัวข้าพเจ้าทั้งหลาย, แลลดหลั่นเหลนของข้าพเจ้าทั้งหลาย, เราจึงได้ตั้งบทกอนสตีติวชันไว้, ให้มั่นคงสำหรับเมืองยูไนติสเตตเมืองอเมริกา. ะ

๑ ข้อ ๑ แต่บัดนี้อำนาจสำหรับเมือง, ที่บทกอนสตีติวชันนี้จะยอมให้ตั้งขึ้น, ก็คงจะให้อยู่ในคอนเกรส, (คือที่ท่านผู้ว่าราชการทั้งหลายแห่งเมืองยูไนติสเตตประชุมกัน,) แลคอนเกรสนี้จะแบ่งออกเป็นสองจำพวก, คือพวกดีเนตจำพวกหนึ่ง, แลรีปริเซนเตติฟจำพวกหนึ่ง, ะ

ส่วนที่ ๒

๑ ข้อ ๑ พวกวีปรีเซนเตติฟนั้น, จะเป็นที่ราษฎรในหัวเมืองทั้งปวงได้ตั้งไว้ครบสิบแล้ว, ตั้งทันททุก ๆ ปี, แลผู้สำหรับเลือกตั้งวีปรีเซนเตติฟนั้น, คือพวกราษฎรที่หัวเมืองทั้งปวงนั้นมีลักษณะ, ภาควิชาที่จะให้เขาเข้าในการเลือกขุนนางจำพวกใหญ่, สำหรับที่ว่าการราชการในหัวเมืองทุกหัวเมืองนั่นเอง, ะ

ข้อ ๒ ห้ามมิให้ผู้ใดคนหนึ่ง, เป็นวีปรีเซนเตติฟที่อายุไม่ถึง ๒๕ ปีแล้ว, แลที่ไม่ได้เป็นชาวยุโรปในดินแดนที่ตน ๗ ปี, แลที่ไม่ได้เป็นชาวประเทศหัวเมืองอันนั้น, เมื่อเขาเลือกตัวตั้งไว้นั้น, ะ

ข้อ ๓ ทุกหัวเมืองทั้งปวง, จะให้มีพวกวีปรีเซนเตติฟ, แลจะให้เกบภาษา, สำหรับใช้ในการเมืองในดินแดนนั้น, มากน้อยตามคนที่มากแลน้อยเท่าใด, ในทุกหัวเมืองนั้น, ครั้นเมื่อจะใคร่รู้ว่าหัวเมืองใด ๆ, ควรที่จะตั้งวีปรีเซนเตติฟขึ้นกี่คน, แลจะต้องเกบภาษาสำหรับใช้ในการเมืองในดินแดนมากน้อยเท่าใดจึงจะควร, ก็ต้องนับพวกผู้ชายทั่วไปทั้งเมือง, ตั้งแต่อายุ ๒๑ ปีขึ้นไป, กับคนทั้งปวงที่เป็นผู้รับใช้ในระหว่างหลายปี, เว้นแต่ชาวป่าทั้งหลายที่ไม่ได้ต้องเสียค่าส่วยแลอากรนั้น, แต่ชายทั้งปวงนอกนั้น, (คือพวกทาสทั้งหลาย) แบ่งออกเป็นห้าส่วน, ที่นับเข้าในสามส่วน, ที่ไม่ได้นับนั้นสองส่วน, การที่นับผู้ชายทั้งหลายนั้น, ต้องให้แล้วในระหว่างสามปี, ตั้งแต่คอนเกรสแห่งเมืองในดินแดน, เมื่อจะประชุมกันหนแรกนั้น, การนับคนนั้นเมื่อครบ ๑๐ ปีแล้วได้นับทีหนึ่ง, เป็นการนับต่อ ๆ ไป, ตามอย่างเมืองในดินแดน, จะมีกฎหมายให้ทำแต่ผู้ชายนั้น, นับได้ ๓๐๐๐๐ คน, นั้นแลจะยอมให้มีวีปรีเซนเตติฟคนหนึ่ง, เมื่อแรกยังมีได้ต้องจัดให้หัวเมืองนิวแรมเซเวียร์มีวีปรีเซนเตติฟสามคน, แลหัวเมืองแมสซาชูเซตส์มี ๘ คน, แลเมืองโรดไอแลนด์โปรวิเดนซ์แพลนเตชันนั้นมีคนหนึ่ง, แลเมืองคอนเนกติกัตมีห้าคน, แลเมืองนิวโยกมีหกคน, แลเมืองนิวเซอซมีสี่คน, แลเมืองเพนซิลเวเนียมีเก้าคน, แลเมืองเดลาแวร์มีคนหนึ่ง, แลเมืองเมแดนส์มีหกคน, แลเมืองชินเนบีมัสสิบคน, แลเมืองนอแกลโรไลนามีห้าคน, แลเมืองซอเซียมมีสามคน. ะ

ข้อ ๔ เมื่อคนชาติในจำพวกวีปรีเซนเตติฟ, ที่หัวเมืองใด ๆ ฝ่ายเจ้าเมืองในดินแดน, ต้องส่งให้เมืองนั้นเลือกคน, ตั้งขึ้นเป็นวีปรีเซนเตติฟแทนคนที่ขาดนั้น. ะ

ข้อ ๕ พวกกรีปรีเซนเตติฟนั้น, จะต้องเลือกมาจากในจำพวกของตนคนหนึ่ง, ตั้งไว้สำหรับเป็นคนใหญ่, ว่ากล่าวในข้อราชการ, แลจะได้เลือกตั้งเจ้าพนักงานอื่นต่าง ๆ, ที่จะต้องการในที่ประชุมกันนั้น, ฝ่ายพวกกรีปรีเซนเตติฟนั้น, แต่พวกเดียวได้มีอำนาจ, ที่จะฟ้องหากว่าโทษแก่คน, คนใดคนหนึ่งที่เป็นผู้ว่าราชการในเมืองหลวงได้. ะ
เรื่องนี้จะคงจะมีต่อไป.

การสงครามในเกาะฟลอโมซา เขียนในเมืองอาโมย

วันที่ ๑ เดือนออกเกศต์ คฤศตศักราช ๑๘๘๔

ด้วยได้ไปกับเรือสองวัน, ข้าพเจ้าได้ถึงอาโมย, แลเรือกันโบตซึ่งได้คอยข้าพเจ้านั้น, ก็ได้ออกไปรับแอดมิราลคนหนึ่งซึ่งจะไปด้วยเรา, เรือกันโบตนั้นจะมาถึงในสองวันสามวัน, ข้าพเจ้าอยากจะออกโดยเร็ว, เพราะถนนในเมืองอาโมยนั้นไม่สู้สะดวกเลย, แต่พวกข้าพเจ้าอยู่ที่ห้องก็อองซีไบซามันโต ๆ โดยสบาย, ข้าพเจ้าได้ยินแต่ที่เราไว้ใจได้ว่า, ฝ่ายยี่บุ่นไม่ยอมจะออกจากฟลอโมซานั้น, เว้นไว้แต่เงินที่ใช้สอยในการทหารที่ไปตีเมืองฟลอโมซา. ฝ่ายจีนก็ต้องใช้ให้หมด, พวกยี่บุ่นจึงยอมออกเสีย, ฝ่ายจีนหัวเราะในการที่ใช้เงิน, แลมีหนังสือแจ้งความแก่ฝ่ายยี่บุ่นว่า, ให้ฝ่ายยี่บุ่นออกจากเกาะฟลอโมซาในกำหนด ๓๐๐ วัน คิดตั้งแต่วันที่ ๒๑ เดือนยูนเป็นอันขาด. ะ

๑ ฝ่ายยี่บุ่นทำถนนตั้งแต่เมืองเลียงเกียว, ซึ่งอยู่ในเกาะฟลอโมซา, ตามตรงไปจนถึงชายทะเลตะวันออก, แลได้ตั้งค่ายอยู่ชายทะเลตะวันตก, ขึ้นไปเหนือจนถึงถนนใหม่. การเป็นอย่างนี้แล้วคงจะมีสงครามกับฝ่ายจีน, แลฝ่ายจีนก็ได้เตรียมไว้, แล้วได้ยินว่าฝ่ายจีนได้เหมาให้ทำสายเตเลกราฟทะเล, ตั้งแต่เมืองไตวันฟูในเกาะฟลอโมซา, จนถึงเมืองอาโมยเป็นราคา ๘๐๐๐๐๐, เหรียญ, ความนี้เป็นจริงก็ไม่จริงก็ไม่ทราบเป็นแน่, แต่ฝ่ายจีนเตรียมทหารที่เกาะฟลอโมซาเป็นอันมากทุกเมืองทุกตำบล, จะมีทหารเผ่าอยู่เสมอ, แลในเมืองไตวันฟูมีทหารหมื่นหนึ่งแล้ว, แลทหารกองดียิ่งจั้ง, ซึ่งได้หัดไว้ชำนาญก็จะเข้าไปในเกาะฟลอโมซาสักเจ็ดพันคนแปดพันคนแลจะมีทหารห้าพันฤาหกพัน, จะมาแต่เมืองกานตอน, แลห้าพันหกพันจะมาแต่เมืองจ้งเจาฟู, ทหารเมืองจ้งเจาฟูนั้นเขาจะส่งมาโดยเร็ว ๆ, ได้ข้อบั้นใหญ่แลได้ทำบ้อมที่เมืองอาโมยแข็งแรง, ะ

จดหมายเหตุมาแต่เมืองฟูเจ้า

ทหารหลายพันได้ลงเรือที่เมืองฟูเจ้า, แลเมืองอาโมยส่งไปที่เกาะฟอโมซา, ท่านฟูโตกลับจากเมืองเหนือวันที่ ๒๐ เดือนยี่, ด้วยเหตุสงครามเมืองฟอโมซานั้น, ภาษีเล่ากินแลภาษีอื่น ๆ แขงแรง, ต้องคิดเอากับราษฎรโดยแน่.

จดหมายเหตุที่เกาะฟอโมซา, เห็นว่ามีสงครามกัน, ฝ่ายยี่บุ่นไม่ยอมจะออกจากที่ซึ่งเขาได้ตีไว้แล้ว, เขาพากันว่าทหารยี่บุ่นมีโรคเจ็บเป็นอันมาก.

มองเซียววีแซด, ซึ่งได้ตามท่านเซนปาวเซนกอมมิดิโน, พระเจ้าแผ่นดินจีน, ในที่จะทำการสงครามเกาะฟอโมซา, กลับมาที่เมืองฟูเจ้าแล้ว.

มรณกรรม

๑ ฌวันฮังการเดือนเก้าแรมห้าค่ำ ๑๒๓๖, ตรงกับวันที่ ๑ เดือนเชบเตมเบอร် คฤศตศักราช. ๑๘๓๕ หม่อมเจ้าชายในพระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้ากฤดาภินิหาร ท. จ., ว. ม ม. นั้นสิ้นชีพิตักษัย. หม่อมเจ้าชายนั้นสมภพเมื่อวันอาทิตย์เดือนเจดแรม ค่ำหนึ่ง, ปีจอฉศก ๑๒๓๖, เวลาแปดทุ่มกับ ๑๐ นาที, ตรงกับวันที่ ๓๑ เดือนเม คฤศตศักราช ๑๘๗๔, แลหม่อมเจ้าชายนี้ยังไม่ได้เข้าไปเฝ้าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว, ด้วยยังไม่ครบสามเดือน, ครั้นฌวันฮังการเดือนเก้าขึ้น ๓๓ ค่ำ ปีจอฉศกศักราช ๑๒๓๖ ตรงกับวันที่ ๒๕ เดือน อคศัตศักราช ๑๘๗๔, บัวยเป็นลำรอกแล้วทรงทับมาได้ แปดวันอาการชดหนักลง, ครั้นถึงฌวันฮังการเดือนเก้าแรมห้าค่ำปีจอฉศก, ศักราช ๑๒๓๖ เวลาเที่ยงกับสามนาทีก่อน, สิ้นชีพิตักษัย, แลหม่อมเจ้าชายนี้อายุได้สามเดือนกับ สี่วัน, ะ

จดหมายเหตุมาแต่เมืองอาโมย

เรือรบยี่บุ่นสามลำ, ได้ปล่อยจากเมืองอาโมยเวลาเย็นวานนี้เย็นเนอราลยานเดอร์, ซึ่งได้โดยสารเรือชื่อเกรตลิบบลิคตั้งแต่เมืองยี่บุ่นไปเมืองฮ่องกง, ตั้งแต่เมืองฮ่องกง, เยเนอราลเลอชานเดอร์ โดยสารเรือชื่อออกวางต้งถึงเมืองอาโมย, มารแชลคือผู้คุม กองสุลยุในทิศเศ, กับจอฟฟีเซอร์แลทหารเรือรบยี่บุ่นในทิศเศยันติด, ได้ไปเกาะตัวจะให้

อยู่จนในวันพรุ่งนี้, ต้องชำระความในกงสุลยูนิติกเตส, เพื่อนกันเป็นประกันไว้เงิน
เป็นอันมาก, ให้เขาปล่อยเสียจนเวลาชำระความ, ด้วยเหตุอะไรก็ยังไม่ทราบเลย,
เยเนอราลยานเดอร์ ก็ไม่ยอมอำนาจกงสุลยูนิติกเตส, เขาว่าเขาเป็นออฟฟิเชอร์ดี
โปลมาติด, คือหลวงของคอเวอร์แมนดีย์บู่น

๑ ฝ่ายยี่บุ่นได้ซ่อมแซมเฮนยีน, เรือเตรนสโปรตคือเรือลำเดียว, ชุนนางฝ่าย
ยี่บุ่นก็ได้ตรวจดูที่เมืองฮาโมยโดยละเอียด, ก็เห็นอยู่ว่าเมืองฮาโมยต้องรักษามั่นคงกัน
โดยแข็งแรง, เพราะว่าถ้าเกิดสงครามแล้ว, เมืองฮาโมยนั้นเป็นที่อยู่เข้าสู่น้ำโดยสะดวก.
แต่ฝ่ายที่ได้เมืองนั้น, สำหรับที่จะทำการสงคราม, ในเกาะฟอโมซาเป็นที่สะดวกฝ่ายหนึ่ง
ฝ่ายใด, ฝ่ายจีนเห็นเหมือนจะแข็งแรง, ฝ่ายยี่บุ่นก็เสียตาย, ด้วยว่าเมืองจีนมีเงินมาก
กว่าฝ่ายยี่บุ่น, แลเงินทองในแบบที่เขาเชื่อให้กันนั้นมากกว่าฝ่ายยี่บุ่นสักสิบเท่า, แลการ
สงครามในเดี๋ยวนี้, ถ้าฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดมีเงินมากคงจะได้ไชยชนะ, ถ้าเมืองใดไม่มีเงิน,
แลเขาจะเชื่อให้ยืมเงินความเขื่อนนั้นก็เสียไป, เมืองนั้นก็คิดการอะไรได้, ฝ่ายยี่บุ่นจะ
คิดการสงครามกับเมืองจีนนั้น, เปรียบเหมือนโง่ควาย, เมืองยี่บุ่นก็มีน้ำใจเรวร้อน, อยาก
จะถือตัวเสมอกับเมืองอื่น ๆ, เกิดบ้าไป, ด้วยเมืองยี่บุ่นไปตีเกาะฟอโมนั้น, ก็เห็นแน่
ว่าเป็นบ้าไปแล้ว, เมืองยี่บุ่นคิดการเรวร้อนดังนี้, แต่ไม่ได้ตฤกตรองว่าชาติหนึ่ง ชาติใด,
จะเป็นชาติในวันเดียวกันไม่ได้, ถ้าฝ่ายยี่บุ่นได้รักษาการในบ้านในเมืองของตัวก็จะดี,
ซึ่งจะไปเกี่ยวข้องการคนอื่น, เมืองยี่บุ่นควรจะต้องจัดแจงบ้านเมืองของตัวให้เรียบร้อยก่อน,
ที่จะไปทำกอลอนีจัดแจงในบ้านเมืองคนอื่น, เมืองยี่บุ่นควรจะต้องจัดแจงพวกโซมไร, ซึ่ง
ใช้กระตือรือร้นคิดกระบด, ให้เรียบร้อยกว่าที่จะไปจัดให้พวกคนบ้าซึ่งอยู่ในอำนาจ
เมืองไมตรีกันให้เป็นสวี่ไฉย, ฝ่ายยี่บุ่นเถียงว่า, ฝ่ายจีนไม่ควรจะมีอำนาจในเกาะ
ฟอโมซาตลอดไป, แต่การนี้ไม่ต้องเถียง, เปรียบเหมือนเกาะออกเตรเลีย, แลเกาะ
นิวซีแลนด์, แลคนเดิมเกาะออกเตรเลีย, แลคนมาโฮริคในเกาะนิวซีแลนด์, จะเถียงว่า
ไม่ใช่อยู่ในอำนาจอังกฤษได้ฤ, ถ้าเมืองฝรังเศสฤาเมืองเยอรมันมาตีคนเหล่านั้น, ด้วยเหตุ
ว่าเขาได้ทำผิดธรรมเนียม, ดูหมิ่นตฤกการที่ทำอย่างนี้, ก็ไม่เกิดสงครามกับเมืองอังกฤษ
ด้วยฤ, ๆ จะเถียงว่าคนอื่นเดียซึ่งอยู่ในบ้า, เมืองยูนิติกเตสก็ไม่อยู่ในอำนาจ

อยู่ในทิศเตศฎา, การที่ฝ่ายนี้บ่นคิดทำอย่างนี้, เป็นการอวดตัวเป็นอันมาก, ควรจะให้ลงความอวดนั้นเสีย, ควรจะแพ้ในการสงครามเป็นแน่แล้ว, เป็นความอหังการวิสัย, ฝ่ายนี้บ่นก็ไม่ได้เห็นความผิดของตัวในการนี้, แลเลิกทหารกลับไปเสีย, ถึงฝีมือทั้งสองฝ่ายเสมอกัน, จะสู้ฝ่ายจีนในเรื่องเงินก็ไม่ได้, แลเงินเป็นของสำคัญนักในการศึก, ได้ฤกษ์กันว่าเรือรบฝ่ายนี้ลำหนึ่ง, ได้ไปสระเวตตรวจพลในฝ่ายตัวนอกเกาะฟอโมซา, ถูกไล่ใครกจะเสียบ้างถูกละทิ้งก็เดี๋ยวก็ไม่ทราบเป็นแน่ ะ

พระราชพงษาวดารไท

๑ แผ่นดินพระบรมไตรยโลกยนาถเจ้า. ะ

๑ ศักราช ๗๙๖ ปีชานฉอดศก, สมเด็จพระบรมราชาธิราชเจ้าเสด็จสวรรคต, อยู่ในราชสมบัติ ๑๖ ปี, สมเด็จพระรามเศรษฐีเป็นพระราชกุมารขึ้นครองราชสมบัติ, ทรงพระนามชื่อพระบรมไตรยโลกยนาถ, ยกวังทำเป็นวัดพระศรีสรรเพชญ์, เสด็จลงไปตั้งพระนิเวศประทับอยู่ริมน้ำ, จึงให้สร้างพระที่นั่งเบญจรัตนมหาปราสาทองค์หนึ่ง สร้างพระที่นั่งสรรเพชญ์ปราสาทองค์หนึ่ง, แล้วพระราชทานชื่อขุนนางตำแหน่งศักดิ์นา, ให้เอาทหารเป็นสมุหพระกลาโหม, เอาตำแหน่งพลเรือนเป็นสมุหนายก, เอาขุนเมืองเป็นพระนครบาลกรมเมือง, เอาขุนวังเป็นพระอรรคมหาจักรี, เอาขุนนาเป็นพระเกษตรา, เอาขุนคลังเป็นโกษาธิบดี, ถือศักดิ์นาหมื่นหนึ่ง, แลที่ถวายพระเพลิงสมเด็จพระเจ้ารามธิบดี, ที่หนึ่งซึ่งพระองค์ทรงสร้างทรงนั้น, ให้สถาปนาพระมหาธาตุ, แลพระวิหารเป็นพระอาราม, แล้วให้นามชื่อวัดพระราม. ะ

๑ ศักราช ๘๐๒ ปีวอกโทศก, ครั้นนั้นคนออกทรพิกมตายมากนัก. ะ

๑ ศักราช ๘๐๓ ปีวภาตวิศก, แต่งทัพไปเอาเมืองมลากา.

๑ ศักราช ๘๐๔ ปีจอจัตวาศก, แต่งทัพไปเอาเมืองศีลพณิน, ครั้นนั้นเสด็จหนุนทัพขึ้นไป, ตั้งทัพหลวงตำบลบ้านโดน. ะ

๑ ศักราช ๘๐๕ ปีกนเบญจศก, เข้าเปิดออกแพ่งเป็นทนานละ ๘๐๐ เปย, เปยเพองละแปดร้อยเปย, เกวียนหนึ่งเป็นเงินสามชั่งกับสิบบาท. ะ

๑ ศักราช ๘๐๖ ปีชวดฉศก, ให้บำรุงพระพุทธศาสนาบริบูรณ์, แลหล่อรูปพระโพธิสัตว์ ๕๕๐ พระชาติ. ๖

๑ ศักราช ๘๐๗ ปีชานอัฐศก, เล่นการมโหรีศพดลของพระแลพระราชทานสมณชีพราหมณ, แลวรรณิกทั้งปวง. ครั้นนั้นพระยาขะเลียงคิดกระบด, ภาควัวทั้งปวงไปแต่มหाराช. ๖

๑ ศักราช ๘๐๘ ปีเถาะนพศก, พระยาขะเลียงนำมหाराชมาเอาเมืองพระพิศณุโลกย, เข้าปล้นเมืองเปนสามารถมิได้, จึงยกทัพไปเอาเมืองกำแพงเพชร, เข้าปล้นเมืองถึงเจดวันมิได้. สมเด็จพระบรมไตรยโลกยนาถเจ้า, แลสมเด็จพระอินทราชา, เสด็จขึ้นไปช่วยเมืองกำแพงเพชรทัน, แลสมเด็จพระอินทราชาอิราจเจ้า, ตีทัพพระยาเกียรติแตก. ทัพท่านมาปะทะทัพหมื่นนครไคชนช้างด้วยหมื่นนคร, แลฆ่าศึกลาวทั้งสี่ช้าง, เข้ารุมเอาช้างพระที่นั่งช้างเดียว. ครั้นนั้นพระอินทราชาเจ้าต้องปืน ณ พระภักตร, ทัพมหाराชนั้นเลิกลดดับคืนไป. ๖

๑ ศักราช ๘๑๐ ปีมีโรงสัมฤทธิศก, สมเด็จพระบรมไตรยโลกยนาถเจ้า, สร้างพระวิหารวัดจุฬามณี, ๖

๑ ศักราช ๘๑๑ ปีมีเสงเชกศก, สมเด็จพระบรมไตรยโลกยนาถเจ้า, พวงผนวช ณ วัดจุฬามณีได้แปดเดือน, แล้วลาผนวช. ๖

๑ ศักราช ๘๑๓ ปีมีแมตริศก, ครั้นนั้นมหาท้าวบุญชิงเมืองเชียงใหม่มกัณฑ์ท้าวลูก. ๖

๑ ศักราช ๘๑๕ ปีระกาเบญจศก, สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวไคช้างเผือก. ๖

๑ ศักราช ๘๑๖ ปีจอฉศก, สมภพพระราชโอรสท่าน.

๑ ศักราช ๘๑๗ ปีชวดอัฐศก, เสด็จไปเมืองขะเลียง.

๑ ศักราช ๘๑๘ ปีเถาะเชกศก, แรกตั้งเมืองนครไท.

๑ ศักราช ๘๒๒ ปีมีโรงโทศก, พระสัหราชเดโชถึงแก่กรรม. ๖

๑ ศักราช ๘๒๔ มเมียจัตวาศก, พระยาล้านช้างถึงแก่กรรม, พระราชทานให้อภิเษกพระยายายชา, เปนพระยาล้านช้าง. ๖

การสรรเสริญ

๑ ข้าพเจ้าได้อ่านหนังสือตรุโนวาท, เล่มที่หนึ่งหน้า ๘๕, ลง ณ วันอังคาร เดือนเก้าแรมห้าค่ำ, มีข่าวถามด้วยเรื่องปรีวีเคาน์ซิลนั้น, ข้าพเจ้ามีความยินดี ด้วยท่านผู้ถามในเรื่องปรีวีเคาน์ซิลเป็นอันมาก, นั้น เพราะความสว่างความเจริญเกิดขึ้นในกรุงสยาม, ที่จะเป้นหนทางของคนหนุ่มต่อไป, แลความสว่างนั้นมีอยู่ ๓ อย่าง อย่างหนึ่งความดีความชั่วของท่านผู้มีอำนาจเกิดขึ้นแล้ว, มีผู้เข็ดขามาลงในตรุโนวาท, ก็เป้นความสว่างอย่างหนึ่ง, เพราะผู้ที่มีความสงสัยในการลัทธินั้น, ท่านผู้รู้ก็จะได้ชี้แจงมาให้ทราบ, อีกอย่างหนึ่งเป้นการดำแดงความเจริญในแผ่นดิน, ด้วยความเข้มแข็งกตัญญูที่ไม่เป้นยุติธรรมนั้นน้อยลง, ปากคนจึงไม่เป้นปากหอยปากปู, จึงได้มีผู้อยากจะรู้ความให้ละเอียด, จึงได้มีคำถามในตรุโนวาท, ก็เป้นความสว่างอย่างหนึ่ง, ๆ สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว, ไม่ได้ถือในการที่ผิดแต่การที่ถูก, เป้นที่วางใจแห่งเจ้าแลขุนนางแลราษฎรที่เป้นคนสุจริต, เพราะต่อไปข้างหน้าจะไม่มีความกตัญญูเข้มแข็งในการที่ผิดยุติธรรมนั้น, ก็เป้นการสว่างอย่างหนึ่ง, แลการเจริญที่จะบังเกิดขึ้นนั้น, ก็ต้องอาไศรยหนังสือพิมพ์ออกข่าวดีแลร้าย, เพราะธรรมเนียมไทยยังไม่มีใครอาจติเตียน, แลสรรเสริญในหนังสือพิมพ์นั้นได้, การต่อไปข้างหน้าขอท่านผู้มีสติปัญญา, จงยกให้ท่านผู้ที่หยากจะทราบในเรื่องปรีวีเคาน์ซิลให้เดิรนำ, ถ้าท่านได้ทราบความดีแลชั่วในแผ่นดินเป้นอย่างไรแล้ว, ก็ขอเชิญท่านเดิรตามหลังต่อไป, การเจริญก็จะเกิดในแผ่นดินของสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวสิ้นกาลนาน, ขอผู้ซึ่งสิ่งซึ่งเป้นใหญ่เป้นประจักษ์ในสากลโลก, จงช่วยอภิบาลบำรุงรักษาแต่พระบาทสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินสยาม, จนตลอดพระบรมราชาธิราช, ที่จะสืบราชอิศริยยศต่อเนื่องไปภายหน้านั้น, ให้มีความเจริญความสว่างไปในกรุงสยามสิ้นกาลนานเทอญ. ะ

ผู้รักษาความสว่าง

ราคาเข้าที่ไทยซื้อขายที่ โรงสีไฟ

เข้าเปลือก, ถึง ๔๐ ทนาน, นาสวนเกวียนละ ๔๐ บาท. นาน้ำเกวียนละ ๓๗ บาทสองสลึง. นามืองเกวียนละ ๓๒ บาท.

เข้าสารถึง ๒๐ ทนาน. นาสวนเกวียนละ ๖๐ บาทเศษ.

เข้ากล้อง, นานักหามละเหรียญ ๕๕ เซนทั้งภาษี. นามือเมืองหามเหรียญ ๕ เซนทั้งภาษี.

ถ้าไม่ได้เสียภาษีหักออกเสีย ๑๑ เซน

การเลหลัง

ข้าพเจ้าผู้ซื้อทนายหนังสือ ขอแจ้งความให้ทราบทั่วกัน ด้วย ณ วันพระกลางเดือนขึ้นสิบห้าค่ำทุก ๆ เดือน จะมีการเลหลังที่ถนนบำรุงเมืองพันบึงเวียนไปข้างคลองตลาดห้องที่สอง คือข้าพเจ้าต้องรับของนายห้างพ่อค้า ที่มีสินค้าค้างอยู่บ้าง แลท่านผู้ใดมีสิ่งของที่ไม่ชอบใจจะใช้แล้วจะเอามาฝากขายก็ได้ ถ้าแลท่านผู้ใดอยากจะได้ใคร่ซื้อของที่ถูกกว่าขายตามธรรมเนียม แล้วขอเชิญท่านมาเวลา ๕ โมงเช้าเทอญ ะ

ข้าพเจ้านายรุ่งเป็นผู้จะขายเลหลัง

๑ ศักราช ๒๒๖ ปีวอกฉก, ทรงพระกรุณาให้เล่นการมโหรีสพ, นลของพระศรีรัตนมหาธาตุ ๑๕ วัน ะ

๑ ศักราช ๒๒๗ ปีจออัฐศก, พระบรมราชาผู้เป็นพระราชโอรสทรงผนวช. ะ

๑ ศักราช ๒๒๘ ปีกุนยพศก, สมเด็จพระราชโอรสเจ้าหลานนพ, พระราชทานอภิเษกพระบรมราชาราชบุตรไว้ในที่พระมหาอุปราช ะ

๑ ศักราช ๒๓๐ ปีชวดสัมฤทธิศก, สมเด็จพระบรมราชาธิราชเจ้าไปวังข้าง, ตำบลสัมฤทธิภิรมณ. ะ

๑ ศักราช ๒๓๑ ปีฉลูเชกศก, พระมหाराชทำวูลูกถึงแก่พิราไลย, ะ

๑ ศักราช ๒๓๒ ปีชานโทศก, สมเด็จพระบรมราชาธิราชเจ้า, เสด็จยกทัพไปตีเมืองทวาย, แลเมื่อเมืองทวายจะเสียนั้น, เกิดอุบาทว์เป็นหลายประการ. โคตกลูกตัวหนึ่งเป็นแปดท้าว, ไก่ฟักฟองตกลูกตัวหนึ่งเป็นสี่ท้าว, ไก่ฟักฟองคู่ขนตกลูกเป็นหกตัว หนึ่งเข้าสารงอกเป็นใบขึ้นในนั้น, สมเด็จพระบรมไตรยโลกยนาถเจ้าเสด็จสวรรคต, อยู่ในราชสมบัติ ๓๘ ปี ะ

๑ ศักราช ๒๓๔ ปีมโรงจัตวาศก, แรกให้ก่อกำแพงเมืองพิไชย. ะ

โคลงสุภาสิตต่าง ๆ

ยกพระธรรม	เทียบถ้อย	อธิบาย
ข้าพระสูตร	บรรยาย	แยกด้วย
พดพระวิไณย	กระจาย	แจกสิก ขานา
ใส่พระบรมัตถ์	ม้วย	โมกขเมื่อเมืองพรหมณ์

อย่าสังกัต	กฤตซึ่ง	ตามฉบับ
พระอำมณน	ที่ประทับ	ถูกฟ้อง
อย่าให้สูญ	บังคับ	คำขอ
พระอัยการ	ประจានต้อง	แต่ล้วนควรจำ

ให้ขำนานู	นอกหน้า	ในสนาม
พระอำมสาทร	สืบตาม	กักก้อง
อย่าให้คลาด	ขาดความ	ขวางบท บาทแฮ
กระบิลข้อ	ขัดข้อง	คิดวิตความ

หุงเงินแกมทอง	แก้ว	แกมพิน
แต่นองหนักเสียง	ยีน	อยู่ช้า
หุงกลองแกมกลอย	กลืน	กลีบคล่อง คอแฮ
น้องน้อยนงเคียง	หน้า	หนึ่งนำคำหวาน

นกน้อยสองหัว	จ้อ	เจรจา
หญิงผิวสองข้าง	คา	คู่เคล้ำ
เบิ่งมางสองน่า	หนา	หนังติด ตึงแฮ
จับปลาสองมือ	เจ้า	จับปล้าทำไฉน

ยอครูต่อหน้า	น้อม	นับถือ
ยอซ้ำแล้วอีก	ๆ	รับชม
ยอมิตรไม่เสีย	คือ	ควรวัย จนนพ
ยอเมียลับหลัง	บ่ม	เลิศแล้วระวาม

โคลงรามเกียรติ์

กุมภันท์เพชชาวุธเข้า
 ลิงใส่ลงในครก
 กำแหงทณมานชก
 ไฉนยตธา

รวมยก
 ไฉนจ่า
 ชิงสาก ได้นำ
 ยักขรายตายเตียน

บาญชียัตน์ไม้ทูลเกล้าถวาย

๑ จำนวนต้นไม้พระบรมวงษานุวงษ, ข้าราชการผู้ใหญ่ผู้น้อยทูลเกล้าถวาย, ปลุกที่สวนสราญรมย์, แต่ณวันสกร เดือนแปด บุรพาสายแรมห้าค่ำ, ถึงณวันเดือนเก้า แรมสิบค่ำ บ้างออกศกในสามเดือนมีแจ้งในนี้ ะ

พระบรมวงษเชอกรมพระปวเรศวริยาลงกรณ์, ถวายต้นไม้สูงสองคืบ ๔ ต้น, พระวินัยธรรมหนอยั่วตบทางตอแหลม, เป็นถานานุกรมในพระมณฑลเทศาภิบาล, ได้ถวาย จำปาแขกสูงสองคืบหนึ่งต้น ๑, จำปาเหลืองสูงสามคืบต้น ๑, บุนนาคสูงห้าศอกต้น ๑ ต้น กระดังงาจีนสูงห้าศอกต้น ๑, ต้นมะกรูดสูงสามศอกต้น ๑ ต้นชะบาขาวสูงสองศอกต้น ๑ ต้นเข็มญี่ปุ่นสูงสองศอก ๒ ต้น, ต้นจันทน์สูงหกศอกต้น ๑, ต้นหมากสูงสี่ศอกต้น ๑, ต้นตดถึงบึงสูงหกศอก ๒, ต้น, รวมเป็น ๑๓ ต้น.

สมเด็จพระบรมวงษเชอ, เจ้าฟ้ามหามาลากรมพระบำราบปรปักษ์, ถวายต้นไม้สูงห้าศอกต้น ๑, ต้นประยงสูงสี่ศอกคืบ ๔ ต้น, ต้นแก้วสูงห้าศอก ๓ ต้น ต้นกระดังงาจีนสูงสี่ศอกต้น ๑, ต้นนมแมวสูงสามศอก ๒ ต้น, จำปาแขกสูงสองศอก ๒ ต้น, ต้นก้านิกาสูงสี่ศอก ๒ ต้น, ต้นผักแพวแดงสูงสองศอกคืบ ๑, ต้นสมอหนึ่งสูงสองศอกต้น ๑, รวมเป็น ๑๖ ต้น

พระบรมวงษเชอกรมพระทศวชิรเวศน์, ถวายต้นมโหรีสูงสี่ศอกต้น ๑, ต้นกะถินสูงสามศอก ๔ ต้น, ต้นกฤษณาสูงสองศอกหนึ่ง ๑๒, ต้น ต้นแก้วประยงชาเป็นไม้พุ่ม ๑๒ ต้น, รวมเป็น ๒๙ ต้น

พระบรมวงษเชอกรมหลวงวรศักดิ์พิศาล, ถวายต้นรสคุณ ๒ ต้น, ต้นคัตเค้าสูงสามศอกต้น ๑, ต้นพญาใบสูงสามศอกต้น ๑, ต้นประยงสูงสองศอกต้น ๑, ต้นกระดังงาจีนสูงสองศอกต้น ๑, ต้นฝ้ายดอกสูงสามศอกต้น ๑ รวมเป็น ๗ ต้น

พระเจ้าราชวรวงษเชอกรมหมื่นภูวไนยธาดา, ถวายต้นมโหรีสูงสองศอกต้น ๑ ต้นยี่หุบสูงสามศอกต้น ๑, ต้นพุทผลสูงสองศอกคืบต้น ๑, ต้นขมิ้นสูงสามศอกต้น ๑, ต้นมณฑาสูงสามศอกต้น ๑, รวมเป็น ๕ ต้น,

ข่าวที่ออฟฟิศทหาร

ณวันเดือนเก้าขึ้นสิบสี่ค่ำ, กับต้นอันทหารยามถ้าเตียน, จับเอาตัวอำแดงจุ ใจทย, อำแดงบัวจำเลยมาส่ง, โจทยหาว่าอำแดงบัวตบต้อย, มีบาดแผลฟกบวม ต่างคนต่างอายัดกัน.

ณวันเดือนเก้า แรมค่ำหนึ่ง, ชายันทิมขามสี่กั๊กบ้านพระยาสี่, จับเอาตัวอำแดง พลับใจทย, อำแดงกล่อมจำเลยมาส่ง โจทยหาว่าอำแดงกล่อม, เอาแหวนเพชรของ อำแดงพลับไป, เพชรห้าเม็ดราคาสามชั่ง, ถามรับกันตามโจทยหา.

อำแดงทรัพย์ร้องให้นายเบ้า, นายมั่ง, นายโชน, นายเพ็ช, ทหารยามจับตัว อำแดงบุญมาส่ง, โจทยหาว่าอำแดงบุญกับพวกอำแดงบุญ, ตบตีอำแดงทรัพย์กับพวก อำแดงทรัพย์.

ณวันเดือนเก้า แรมหกค่ำ, หลวงอมรศักดิ์ดาวย, เอาตัวนายคอนใจทย, นาย แหยมจำเลยมาส่ง, โจทยหาว่านายแหยมพ้นนายคอนมีแผลงแวง, ตัดสินให้ทำขวัน เจ็ดตำลึง

ณวันเดือนเก้า แรมสิบสามค่ำ, นายอ้าเอาเรื่องราวมายื่นณออฟฟิศ, กล่าวโทษ นายแดง นายดี, ว่านายแดงจำขื่อนายอ้าแต่ฝ่ายเดียว, ตัดสินเขียนนายแดงนายดี, คนจะตามสืบที่, ความเปนแล้วแก้กัน.

แจ้งความ

๑ ข้างเจ้ามีความยินดีเป็นอันมาก, ด้วยได้อ่านหนังสือราชกิจจานุเบกษา, แจ้งความว่าท่านเคาน์ซิลลอร์ออฟสเตต, แลท่านปรีวีเคาน์ซิล, ได้กระทำสัตย์สาบานถวาย, แต่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในครั้งนี้ ข้างเจ้าเห็นว่าเป็นการที่จำเริญแก่บ้านเมือง, ทั่วไปในพระราชอาณาเขตของพระเจ้าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว, และความ จำเริญแลการยุติธรรมจำเริญขึ้นตามการที่ควรนั้น แต่ท่านผู้ที่มีอำนาจในการซึ่งจะ พิจารณาคดีราษฎร, มีอยู่เป็นอันมาก, คือลูกขุนณศาลหลวง, แลตระลาการซึ่งได้พิจารณา ความทุก ๆ กระบวนนั้น, บางท่านก็มีสันดานอันซื่อสัตย์สุจริตตั้งอยู่ในยุติธรรม, ก็บังคับ

บัญชาความของราษฎรโดยพระธรรมศาสน์ราชศาสน์, บางท่านที่มีใจโลภหลง, มิได้กลัวพระราชอาญาจักรแลพุทธจักร, ก็แสวงหาผลประโยชน์ใส่ตัวโดยโจรหาร, ละทิ้งการยุติธรรมเสียหวังเกี่ยวแก่บาปไม่, ตัดสินคดีเหินแก่หน้าแลอาณัติ, เข้าด้วยฝ่ายโจทพฝ่ายจำเลย, เพราะยังไม่มีธรรมเนียมกระทำสัตย์สาบานถวาย, เหมือนท่านเคาน์ซิลลอ-ออฟฟิศเตศ, แลท่านปรีวีเคาน์ซิลทั้งปวงไม่, ประการหนึ่งสัปโยกสยาม จำพวกที่เป็นคนหยาบช้าสำหาวหาบุญญามีได้, ไม่เห็นคุณแลโทษ, ก็คบกันภากันสูบฝิ่นเป็นพวก ๆ ถ้าไม่มีเงินจะซื้อฝิ่นสูบแล้ว, ก็เที่ยวกระทำโจรกรรมต่าง ๆ, บางพวกก็เที่ยวฉกชิงวิ่งราวตามถนนหนทาง, บางจำพวกก็คิดตัดข้อมือของเบา, ปล้นสดมภ์แต่ชาวบ้านชาวเรือ, ชาวโรงขาวร้านทำการทุจริตต่าง ๆ, แสวงหาช่องแต่จะได้เงินมาซื้อฝิ่นสูบเท่านั้น, จะได้คิดประกอบการค้าขายถูกรับจ้างหากินอย่างอื่น ๆ หามีได้, ข้าพเจ้าเห็นว่าคนที่สูบฝิ่นติดแล้วก็ย่อมมีความเพียร เรียนวิชาอยู่สองอย่าง คือวิชาวิ่งราวอย่างหนึ่ง แต่สติปสาทรวิชาการอย่างอื่น ๆ, ไม่เห็นหนจำพวกนี้, จะร่ำเรียนสิ่งใดสิ่งหนึ่งเลย ย่อมกระทำแต่การที่จะให้เป็นเสี้ยนหนามหลักตอในแผ่นดิน, จะได้เป็นการจำเริญแก่แผ่นดินนั้นหามีได้ ถ้าไม่มีผู้กดขี่ห้ามปรามเสียให้สงบลงแล้ว, คนช้ยาเหล่านี้คงจะเบียดเบียนทำร้าย, มิให้ราษฎรทำมาหากินโดยความสุจริตได้เลย.

หนังสือตรุโนวาท

๑ ขอแจ้งความให้ทราบทั่วกัน, ด้วยการซึ่งข้าพเจ้าได้ทำหนังสือตรุโนวาทในวิกก่อนนั้น, ข้าพเจ้ามีความลำบากเป็นอันมาก, ด้วยสระปริงในเครื่องพิมพ์นั้นหักถึงหกท่อน, ข้าพเจ้าได้คิดว่าจะเอาตัวอักษรพิมพ์, ไปจ้างณะโรงพิมพ์อื่นให้เขาตีก็เห็นว่าจะเป็นการลำบากเสียเวลาไป, ข้าพเจ้าจึงได้ให้พยางค์ไปภอจะได้ออกมิให้เสียเวลา, แล้วข้าพเจ้าคิดจะเอาตัวสระปริงส่งไปทำที่เมืองสิงคโปร์, ก็คิดเห็นว่าการกว่าจะสำเร็จก็จะช้าเวลาไปหลายวิก, ข้าพเจ้าจึงได้เอาตัวสระปริงไปวานหลวงพินิจจักรภณัทให้ช่วยต่อภอจะได้ทำการนี้ไปได้, มิให้เสียเวลาเปล่า, (แลข้าพเจ้าได้มีความขอบใจหลวงพินิจจักรภณัทเป็นอันมาก, เพราะได้รับช่วยเหลืออุดหนุนแรงแรงจะให้เป็นการ

เจริญ.) ขอตานทั้งปวงจงได้เห็นความลำบากของข้าพเจ้าเถิด, ขอตานทั้งปวงอย่าเฝ้าแต่ยืนว่าหนังสือออกไม่ทันบ้างผิดบ้าง, การซึ่งเปนดังนี้เพราะด้วยมีความขัดข้อง, จึงได้เข้าไปบ้างผิดไปบ้าง, ด้วยเปนการยังไม่เรียบร้อย, ขอตานทั้งปวงจงอย่าได้มีความเสียใจเลยการซึ่งข้าพเจ้าได้คิดทำนั้น, ข้าพเจ้าคิดจะทำให้เป็นการดีเป็นการเจริญขึ้นให้จงได้. ะ

๑ หนังสือตรุโนวาทนั้น, ที่จำน่าไว้ว่าหนังสือตรุโนวาทนั้นจะได้เข้ากันทุกทีนั้นก็หาไม่ได้, ควรที่ทานทั้งปวงจะอ่านให้ทราบความให้ตลอด, ด้วยบางทีเป็นคำที่ได้ยินมา ยังไม่แน่นอนข้าพเจ้ามีอาจจะเอาจงบอกเปนแน่ได้ไม่, ข้าพเจ้าก็จะต้องเอาจงลงในคำแจ้งความนี้ให้ทราบ, ะ

คำคนพูดกัน

๑ ด้วยข้าพเจ้าได้ทราบความมาว่า, มีคนสองคนเกิดวิวาทกันขึ้นแล้ว, เขาเหล็กมีคมฟันกันตายด้วยกันทั้งสองคน, ความชอนเกิดชนที่บางข้อ, แต่เนื้อความนั้นจะเป็นแน่ๆ ไม่แน่ก็ไม่ทราบถนัด, เปนแต่ได้ยินคำผู้มีชื่อพูดกัน ะ

ข่าวต่างประเทศ

สิ่งซึ่งสำคัญในเมืองยุโรป, คือการพวกลิบบัลิกแดพวกคอนกาลอด ฝ่ายลิบบัลิกรบชนะบ้างแพบ้าง, ความรบไม่เหนจะสิ้นเลย, กาดันสมิทเยอรมันนายหนึ่งไปอยู่กับลิบบัลิกเป็นคนเกบข่าวบอกถึงหนังสือพิมพ์, พวกกอนการ์โลดจับได้เอาไปฆ่าเสีย, เจ้านายเยอรมันหลายคนเห็นว่าไม่เป็นการดีโดยเลย, ว่าถ้าความยังเป็นเหมือนในบัดนี้, การเมืองเยอรมนีแลเมืองอื่นซึ่งมีอำนาจมากจะเขาเป็นอิสระ, ยกทัพไปรบเมืองสเปน แต่ยังไม่รู้ฝ่ายเฮมเปรอแลมินิสเตอร์, เมืองเยอรมนีจะทำอย่างไร, ยังไม่มีข่าวทางราชการ

ที่เมืองซุรชเรลคเมืองหลวงเบลเคิลมิคอนเครต, คือการชุมนุมข้าหลวงต่างๆ ประเทศ, ชุมนุมปรึกษากันในข้อที่จะแก้เพิ่มเติมกฎหมายต่างประเทศ, เพื่อจะได้

ให้ความทนเวทนาในโลกนี้น้อยลง, แต่ปฏิเสธกันเป็นการลับไม่ได้ลงพิมพ์เลย, จะปฏิเสธข้อใดบอกไม่ได้, มีผู้ว่าจะปฏิเสธกันด้วยเรื่องเมืองสะพานพนธ์ ๑, เมื่อแรกคิดการนี้, ผู้ที่ได้คิดได้เชิญข้าหลวงไทไปด้วย, แต่ด้วยเป็นการคิดในทันที, ไม่ทันที่จะให้จัดข้าหลวงไทออกไป, คงจะไม่ทันปฏิเสธ,

ที่เมืองฝรั่งเศส, พวกที่อยากจะได้, เคเวนต์เตอร์ข้าบอร์ค, เป็นเจ้า ได้จับฉลากกันในที่ลับเปิด, ผู้ไม่เหน็ดด้วยมากกว่าตัว, แล้วผู้รักค่างโอรสเฮอร์มเปโรโนโปลิอัน, ให้จับฉลากในข้อที่เห็นใจคนเรื่องเฮอร์มเปโร, คนชอบน้อยคนไม่ชอบมาก, แล้วได้จับฉลากกัน, ดูใจคนว่าหยากจะให้ลับลิกอยู่ตลอด ๗ ปีๆอย่างใด, จับฉลากแล้วได้การว่าไม่หยากจะให้อยู่ถึง ๗ ปี, แยกกันเป็นหลายพวกไม่มีพวกหนึ่งพวกใดมีอำนาจพอที่จะจัดการได้, แล้วมาชาดมาร์กมาฮอน, ซึ่งเป็นเปรดิเตนต์ มีคำสืบทว่า, ด้วยว่าท่านแฮคแชมสได้มอบให้ข้าพเจ้าเป็นเปรดิเตนต์ ๗ ปี, ข้าพเจ้าจะอยู่ ๗ ปี, ข้าพเจ้าจะอยู่ ๗ ปีจึงจะจัดใหม่ได้, แต่ที่จะพูดเรื่องจัดใหม่ในคราวนี้, ข้าพเจ้าไม่ยอม,

ที่เมืองลอนดอนในที่ปารลิเมนต์, ท่านไปรมินิคเตอร์มีคำสืบทว่า, ด้วยการที่คิดจะปฏิเสธอย่างค้ำมาก, แลจวนเวลาที่ควรจะเลิกปารลิเมนต์ ท่านเห็นว่าถ้าจะปฏิเสธในข้อที่คิดนั้น, ต้องอยู่ข้าจะได่เลิกตามเวลาไม่ได้, ควรจะรอการไว้ก่อน, ให้เลิกตามธรรมเนียมเถิด, ถ้าชุมนุมกันอีกจะได้ปฏิเสธความที่คิดนั้น

เมืองฝรั่งเศส, เสนาบดีที่เป็นใหม่ในคราวนั้น, มีข่าวว่าพวกโปณปาตไม่ได้เข้าด้วยเลยสักคนหนึ่ง, อนึ่งตั้งแต่คอเวอร์นแมนต์ฝรั่งเศส, เป็นธรรมเนียมบ้านเมืองเป็นลับลิก, ตั้งแต่วันที่ ๕ เดือนเสปเตมเบอร์, คฤศตศักราช ๑๘๗๐ ตรงกับปีมะเมียโทศก ๑๒๓๒ ตำแหน่งที่มีนิคเตอร์เสนาบดี, ได้เปลี่ยนตัวคนช่วยดังนี้, ที่ไวส์เปรดิเตนต์ออฟฟิเคาน์ซิด ๕ คน, เสนาบดีว่าการต่างประเทศ ๕ คน, เสนาบดีว่าการพลเรือน (อินดิเรีย) ๑๕ คน, เสนาบดีว่าการสงคราม, (วอร์) ๖ คน, เสนาบดีว่าการทหารฝ่ายเรือ, แลกลอดนีหัวเมืองขึ้น (มรีนแลกลอดนี) ๕ คน, เสนาบดีว่าการความรักษายุติธรรม, (จัคตีว) ๕ คน, เสนาบดีว่าการคลัง, (ฟิแนนซ์) ๖ คน, เสนาบดีว่าการศาสนา

แลส่งสอน, (บับลิตินขตรัคขัน) ๕ คน, เสนาบดีว่าการโยธา, (บับลิตเวริก) ๘ คน, เสนาบดีว่าการสวนไร่นาแลการ ดินค้ำ, (อาติวคันตุ เซอร์) ๘ คน รวม ๖๖ คนด้วยกัน, แลมีผู้ถามว่า, โดยเหตุที่ เปลี่ยนแปลงบ่อย ๆ ดังนี้, เสนาบดีรักษาตำแหน่งที่นั้นจะ ทำนุบำรุงบ้านเมืองได้ด้วยอย่างไร, เมื่อเสนาบดีนั่ง ณ ออฟฟิศแล้ว, แต่เวลาจะตรวจ การในออฟฟิศก็ไม่พอ, ภูจะตรวจในออฟฟิศแล้ว, เรียบเรียงตำแหน่งการที่ในออฟฟิศแล้ว, ก็ภอต้องไล่ออกจากที่ดังนี้, เหตุไรบ้านเมืองจึงจะได้ดำรงคงอยู่ได้, ะ

เรื่องคนที่ทรลไฟคือยอชติวิลขัน บทที่ ๓

๑ ถึงเมืองแมนเจตเตอ, กับเมืองลิวเวอปลุได้ไกลกันทางประมาณ ๑๒๐๐ ไมล์, ที่เมืองแมนเจตเตอนั้นมีโรงจักรปั่นผ้าอย่างทอผ้าอย่างมากมายโรง, เมืองลิวเวอปลุ เป็นท่ากำปั่นจอดปั่นทุกฝ่ายเข้ามา, ขึ้นที่เมืองลิวเวอปลุแล้วขนลงจากกำปั่นลำเลียง ส่งไปยังเมืองเจตเตอ, เพื่อจะได้ปั่นผ้าทอผ้าเมื่อทอเป็นผ้าแล้วต้องได้เร็วลำเลียง ส่งไปยัง, เมืองลิวเวอปลุอีกจะได้ปั่นทอลงกำปั่นแล่นไปขายตามเมืองอื่น ๆ เมืองทั้งสองนั้นจำเพาะมีคลองอยู่คลองเดียวเรือลำเลียงปั่นทุกสินค้า, ขึ้นต้องยึดเย็บตบเย็บตบ กันคับแคบยิ่งนัก, จะขึ้นล่องไปมาก็ลำบากเมืองทั้งสองนั้นก็บริบูรณ์ด้วยสินค้า, จน คับคั่งกองไว้เต็มทางทั้งสองเมือง, ๆ ลิวเวอปลุมีฝายอยู่เต็มทางแลเมืองแมนเจตเตอมี ฝายอยู่เต็มทาง, คอยที่จะส่งไปยังเมืองลิวเวอปลุ ทางเมืองลิวเวอปลุ, ก็คอยที่จะส่งฝาย ไปยังเมืองแมนเจตเตอไม่มีช่องแฉทางอื่นที่จะปั่นทุกสินค้าไปมาได้เลย, มีแต่เขาปั่นทุก เกวียนเทียมด้วยม้าขนส่งไปก็ลำบากยิ่งนัก, ฝายนายคลองนั้นเล่า, ก็มีความยินดี แต่จะเก็บเอาเงินตามเรือขึ้นล่อง, ให้ได้เงินมาก ๆ ฝายเดียว, หาได้คิดที่จะจัดแจงคลอง นั้นให้กว้างขวางโตใหญ่ขึ้นไม่, นายห้างทั้งสองเมืองจึงประชุมปรึกษากันว่า, เรา จะคิดทำอะไรขึ้นจึงจะดี, ครั้นปรึกษาแล้วเขาก็เห็นชอบ พร้อมใจกันว่าจะทำทางสัก สักทางหนึ่งวางรางไม้ตลอดทางไป, จะให้รถนั้นเดินไปอย่างไรยังไม่ตกลงกัน, บางคน คิดเห็นว่าจะให้รถไฟเดินในทางนั้นดี บางคนคิดเห็นว่าจะให้รถม้าเดินในทางนั้นดี, แก่งแย่งกันอยู่เช่นนั้น, คนหนึ่งชื่อมิสเตอร์เยมเป็นคนมั่งคั่งบริบูรณ์อยู่, จึงเปล่งวาจา

ออกว่าจะขอรับเป็นนางงานวัดทางนั้น, แล้วเขาก็จัดแจงเครื่องวัด, แล้วคนพร้อมเสร็จลงมือจับการวัดทางนั้น, แต่ชาวนาไม่เหินชอบด้วย, ไม่ยอมให้ทำทางนั้น, จึงออกมาทางกันควยควมวกสองง่ามแลคววตเป็นอาวของชาวนา ถึงออกมาได้ดีได้ทางคนที่เดินวัดทางจะมีให้เดินวัดต่อไปได้, ฝ่ายมิกเตอร์เยมนั้นมิได้มีใจพรันพริงห้อย, เหนเบนแน่ว่าการสืบไปเมื่อน้ำ, ชาวนาทั้งปวงก็คงจะยอมให้ทำทางนั้นโดยสะดวก, แล้วเขาก็ให้ไปเชิญนายห้างทั้งสองเมืองนั้นมาประชุมปฤชากันคิดอ่านในการที่จะทำทางนั้นเนื่องๆ แต่มิกเตอร์เยมนั้นจะใคร่ให้รถไฟแล่นในทางรางไม้นั้นนายห้างทั้งปวงยังไม่เหินพร้อมด้วย มิกเตอร์เยมก็ตั้งนั่งอยู่, ครั้นนั้นมิกเตอร์เยมได้ยินข่าว, ว่าคนหนึ่งมีนามชื่อยอศตวิมลขึ้นอยู่ที่ป้อถ่านหิน, ๆ นั้นอยู่ใกล้กับเมืองแมนเจตเตอร์มากเขาได้คิดทำรถไฟแล่นแปลกปลาคนัก, มิกเตอร์เยมจึงไปยังบ้านยอศตวิมล, ณะเวลาวันนั้นยอศตหาอยู่ที่บ้านไม่มีได้ภบปะยอศ, เหนแต่รถไฟพับฟิง-เบนเดอยู่ที่บ้านมิกเตอร์เยมก็ไปชมตุนั้น, เหนรณนั้นแล้วชอบใจยิ่งนัก, จึงกล่าวว่ไม่ช้าไม่นานรณนี้จะเปเหตุเป็นตัวอย่าง. ให้ผลัดเปลี่ยนในการที่จะเดินทางทั้งสัน, แล้วเขาก็กลับไปบ้านของตนเขามีใจผูกพันยังคิดเหว่ารถไฟพับฟิงเบนเด นั้นอยู่ทกวันๆ อยู่มาวันหนึ่งเขาจึงภบตรรายทั้งสองคน, ไปบ้านยอศอีกครั้งหนึ่ง. ภบยอศกำลังให้รถไฟแล่นในทางอยู่, บุตรทั้งสองของมิกเตอร์เยมได้เหรตแล่นก็ตกใจกลัวนัก, ยอศจึงเชิญคนทั้งสามคนพอลูกถนนขนรตแล่นไป, ยอศจึงข้แรงดำแดงเครื่องจักรทั้งหมดให้มิกเตอร์เยมดู, มิกเตอร์เยมได้รู้ได้เหเครื่องจักรรณนั้น, แล้วก็สรรเสริญว่ยอศนั้นฉลาดมีสติปัญญาดียิ่งนักไม่ช้าไม่นานยอศจะมีชื่อเสียงเลื่องๆ ไปมากกว่ามิกเตอร์วัดผู้คิดขึ้นใช้ยาน้ำแต่เดิมนั้น, ทั้งสามคนพอลูกก็ลงจากรถลายอศกลับมาบ้านของตัว, บัดนั้นมิกเตอร์เยมก็มีใจกล่าวจึงกล่าวว่, ทางที่ทำใหม่นั้นจะทำไปแต่เมืองลิวเวอร์พูลจนถึงเมืองแมนเจตเตอร์, ควรจะใช้รถไฟด้วยไฟ, แต่ยังมีที่ขัดขวางอยู่สองสถานๆ หนึ่งนั้นกำปนีซึ่งจะทำทางด้วยกันนั้น, ยังไม่เหินพร้อมด้วยมิกเตอร์เยม, อีกสถานหนึ่งกำปนีนั้นได้ไปทูลปาดแมนต็คอท่านเสนาบดี, ขอให้มีหนังสือท่้องตราอนุญาตจะยอมให้ทำทางนั้น, ท่านเสนาบดีก็หายอมไม่, เพราะฉนั้นการที่จะทำทางนั้นก็จำต้องสงบเบียงงตัวไว้ก่อน,

พระราชพงษาวดารไท

- ๑ แผ่นดินสมเด็จพระรามาธิบดี ๖
- ๑ ศักราช ๘๓๕ บีมเสงเบญจศก, สมเด็จพระบรมราชาธิราชเจ้า, ขึ้นครองราชสมบัติ, ทรงพระนามว่าสมเด็จพระรามาธิบดี ๖
- ๑ ศักราช ๘๓๖ บีมเม็ยฉศก, ประดิษฐานพระอัฐิธาตุสมเด็จพระบรมไตรยโลกนาถเจ้า, ในพระมหาสุถูป ๖
- ๑ ศักราช ๘๓๘ ปีวอกอัฐศก, ท่านประพุดติการเบญจเพศ, พระองค์ให้เล่นการตีกด้าบรพ, ๖
- ๑ ศักราช ๘๓๘ ปีรگانพศก, ให้ทำการปถมกรรม,
- ๑ ศักราช ๘๔๑ ปีกุกุญเษกศก, แรกสร้างพระวิหารวัดพระศรีสรรเพช, สมเด็จพระรามาธิบดีแรกหล่อพระศรีสรรเพช, ในวันอาทิตย์เดือนหกขึ้นแปดค่ำ ๖
- ๑ ศักราช ๘๔๕ ปีเถาะเบญจศก, วันศุกร์เดือนแปดขึ้นสิบเอ็ดค่ำ, หลงพระพทเจ้าพระศรีสรรเพช, คณภาพระพทปฏิมากรเจ้านั้น, แต่พระบาทถึงยอดพระศรีมัสงได้ถึง ๘ วา, พระภักตรนั้นยาวได้ ๔ ศอก, โดยกว้างได้สามศอก, พระอุระกว้างได้สิบเอ็ดศอก, แลทองหล่อพระพทปฏิมากรเจ้าหนักห้าหมื่นสามพันซั่ง, ทองคำหุ้มหนักสองร้อยแปดสิบหกซั่ง, ข้างหน้านั้นทองเนื้อเจดน้ำสองขา, ข้างหลังทองเนื้อหกน้ำสองขา
- ๑ ศักราช ๘๖๐ บีมเม็ยสัมฤทธิศก, สมเด็จพระรามาธิบดี, แรกให้ทำตำราพิไชยสงคราม, แลแรกทำสารบัญชียพระวราชพิธีทุกเมือง ขณะนั้นคลองลำโรงที่จะไปคลองคีตะจวเข้, คลองทฬนางที่จะไปปากน้ำเจ้าพระยาต้น, เรือใหญ่จะเดินไปมากก็ขัดสน จึงให้ขำรขุดได้รูปเทพารักษ์สององค์, หล่อด้วยทองสัมฤทธิ, จากฤกษ์องค์หนึ่งชื่อพระยาแสนตา, องค์ชื่อบาทสังขกร. ในที่วรมคลองลำโรงกับคลองทฬนางต่อกัน, จึงให้พลีกรรมบวงสรวง, แล้วรีบออกมาปลุกศาล, เชิญขึ้นประดิษฐานไว้, ณ เมืองพระประแดง. ๖

๑ ศักราช ๘๖๖ ปีชวดตถศก, ครุณันนาเบียงขวางตั้งเจ้าพระยาปราบแตกออกไป, อนึ่งในเดือนเจดนั้น, คนทอดบาศสนเทห์, ครุณันให้ข้าขนนางเสียมมาก, ะ

๑ ศักราช ๘๖๗ ปีฉลูศก, นาน้อยเข้าตายผอมมากสิ้น, อนึ่งแผ่นดินไหว, แลเกิดอุบาทวหลายประการ, ะ

๑ ศักราช ๘๖๘ ปีชานอัฐศก, เข้าแพงเป็นสามทนานต่อเพ็ญ, เบี้ยแปดร้อยต่อเพ็ญ, เกวียนหนึ่งเป็นเงินชั่งหนึ่งกับเก้าบาทสี่สึง, ครุณันประดิษฐานสมเด็จพระเจ้าลูกเธอพระอาทิตย์วงษ์ไว้ในที่มหาอุปราช, ให้ขึ้นไปครองเมืองพระพิศณุโลกย์, ะ

๑ แผ่นดินสมเด็จพระบรมราชาหน่อพุทธางกูร ะ

๑ ศักราช ๘๗๑ ปีมะเสงเชกศก, ในเวลารাত্রีกาศเห็นอากาศนิมิตเป็นอินทน์, แต่ทิศเหนือมาทิศพายัพ, มีพรวนศรีขาว, อยู่มา ณ วันอาทิตย์เดือนสิบสองขึ้นแปดค่ำ, สมเด็จพระรามาธิบดีเสด็จสวรรคต, อยู่ในราชสมบัติ ๕๐ ปี, สมเด็จพระอาทิตย์วงษ์เจ้าขึ้นครองราชสมบัติ, ทรงพระนามชื่อสมเด็จพระบรมราชาหน่อพุทธางกูร, ะ

๑ แผ่นดินพระวิสุทธิราชกุมาร ะ

๑ ศักราช ๘๗๕ ปีระกาเบญจศก, สมเด็จพระบรมราชาเสด็จสวรรคต, อยู่ในราชสมบัติ ๕ ปี, สมเด็จพระวิสุทธิราชกุมาร, ได้ครองราชสมบัติ, ะ

๑ แผ่นดินพระไชยราชาธิราชเจ้า, ะ

๑ ศักราช ๘๗๖ ปีจอฉก, สมเด็จพระวิสุทธิราชกุมารเสด็จสวรรคต, แล้วสมเด็จพระไชยราชาธิราชเจ้า, ได้เสวยราชสมบัติ ะ

๑ ศักราช ๘๘๐ ปีชานอัฐศก, แรกให้พุนดินวัดขะเชิง, ถึงเดือนสิบเอ็ดเสด็จออกไปเชิงไตรเชิงตราน, ถึงเดือนสี่ขึ้นเก้าค่ำเวลาประมาณยามหนึ่ง, เกิดลมพายุพัดหนัก, ตอเรืออ้อมแก้วแสนเมืองม้านันหัก, เรือไกรแก้วนั้นแตก, อนึ่งเสด็จมาแต่เมืองกำแพงเพชรนั้น, พระยานารายณ์เป็นขบถ, ให้กุมเอาพระยานารายณ์ฆ่าเสียในเมืองกำแพงเพชร ะ

๑ ศักราช ๘๘๗ ปีระกาสัปตศก, ณ วันพฤหัสบดีเดือนเจดชนสี่คำ, สมเด็จพระ-
ไชยราชาธิราชเจ้าเสด็จไปเชียงใหม่, ให้พระยาพระพิษณุโลกยกเป็นแม่ทัพ, ยกพลออก
ตั้งทัพไชยตำบลบางบาล ะ

๑ วันเสาร์เดือนเจดชนสิบสี่คำ, จึงยกทัพหลวงจากที่ทัพไชยไปถึงเมือง
กำแพงเพชร. ะ

๑ วันอาทิตย์เดือนเจดชนสิบสี่คำ, ยกทัพไปตั้งเมืองเชียงทอง, แล้วยกไป
ถึงเมืองเชียงใหม่. ะ

๑ ครั้นวันอาทิตย์เดือนเก้าชนสิบสี่คำ, เสด็จยกพยุห์บาตราทัพหลวง, กลับ
คืนยังพระนครศรีอยุธยา. ะ

๑ อยู่มาวันพุธเดือนสามชนสี่คำ, เกิดเพลิงไหม้ในพระนคร, แต่ท่ากลาโหม
ลงไปถึงพระราชวังท้ายห่อตลาดยอด, ลมหอบเอาลูกเพลิงไปตกที่ตลาดแกง, ไหม้ลาม
ลงไปป่าตองโรงความชะไกรย, สามวันจึงดับ, มีบาญชัยเรือนศาลากฎิวิหารไหม้
แสนห้าสิบ, ะ

๑ ศักราช ๘๘๘ ปีจออัฐศก, ณ วันอาทิตย์เดือนยี่ชนสิบเอ็ดคำ, สมเด็จพระ-
ไชยราชาธิราชเจ้า, เสด็จยกพยุห์บาตราทัพไปเมืองเชียงใหม่, ดำรัสให้พระยา
พระพิษณุโลกยก, ถือพลสองหมื่นเป็นกองนำ, เสด็จยกพยุห์แสนยารวอนแรมไป
โดยระยะทาง, สิบสองเวรถึงเมืองกำแพงเพชร, เสด็จประทับแรมอยู่สิบห้าวัน. ะ

๑ ครั้น ณ วันพฤหัสบดีเดือนสามชนหกคำ, เสด็จตั้งทัพไชย. ถึง ณ วันเสาร์
เดือนสามชนแปดคำ, จึงยกทัพหลวงเสด็จจากที่นั้น. ะ

๑ ครั้น ณ วันอังคารเดือนสี่ชนสามคำ, ได้เมืองลำพูนไชย. ถึง ณ วันจันทร์
เดือนสี่ชนเก้าคำ, ได้เมืองเชียงใหม่, ณ วันศุกร์ เดือนสี่ชนสิบสามคำ, บังเกิดอุปาทว
นิมิตร, เหนือโลหิตตกอยู่ ณ ประตูบ้านแลเรือนชนทั้งปวง, ในเมืองนอกเมืองทุกตำบล. ะ

๑ ครั้น ณ วันจันทร์เดือนสี่แรมสิบคำ, เสด็จยกพยุห์บาตราทัพหลวงจากเมือง
เชียงใหม่, จะมายังพระนครศรีอยุธยา.

นิทานเรื่องนายรักกับนายเรื่อง ปุณณวิสัยนากัน

ภอเป็นที่ประดับปัญญาเตือนใจ ของครุโณวาทให้คิดที่ชอบ

๑ ในทีนี้จะสำแดงด้วยเรื่องนิยาย, สหายสองคนสนทนากันภอเป็นที่เตือนใจให้คิด, ผู้เป็นบัณฑิตยได้อ่านได้ฟังแล้ว, อย่าเผลอกินแหนง, ว่าข้าพเจ้าแกล้งเสียดสีศาสนา, ท่านผู้มีปัญญาจงตรองดูก่อน, จะกล่าวข้อให้เห่นเป็นคำนิยาย, ภอเป็นที่ชวนใจให้อ่านฟังเล่นต่าง ๆ, เป็นแบบอย่างชั้น ๆ, ท่านทั้งหลายจงคอยฟัง. ะ

๑ ยังมีนายรักคนหนึ่ง, ตั้งบ้านเรือนสังกัดชั้นกรรมใด, ในราชการมิได้ปรากฏ, มีเพื่อนคนหนึ่งชื่อนายเรื่อง, เป็นอบาตกรักษาศิลโอบสถ, ในสำนักนั้นธรรมยตติกา, แต่นายรักนั้นถือโอบารณ, รักษาดีให้ท่านฟังเทศน์ ในสำนักนั้นมหานิกาย. อยู่มาโอบสถวันหนึ่ง, นายรักถามนายเรื่องว่าเราได้ยินเขาเรียกพุทธศาสน์อย่างหนึ่ง, ราชศาสน์อย่าง ๑, โหราศาสน์อย่าง ๑, แพทยศาสน์อย่าง ๑, ไสยศาสน์อย่าง ๑, เหล่านี้จะว่าด้วยเรื่องอะไร, ท่านรักก็เข้าใจๆหาไม่, นายเรื่องจึงว่าเราก็เข้าใจจักอยู่บ้าง. นายรักจึงซักถามนายเรื่องว่า, พุทธศาสน์นี้จะว่าด้วยเรื่องอย่างไร. นายเรื่องจึงว่าพุทธศาสน์นี้, ว่าด้วยคำภีร์อาทิกรรม, คำภีร์ปาจิตติย, แลคำภีร์มหาวรรคจุฬวรรค, คำภีร์บริวารเหล่านี้เป็นวินยสิกขาบทกฎหมาย, บังคับสำหรับพระสงฆ์. นายรักจึงถามต่อไปว่า, ราชศาสน์นี้จะว่าด้วยเรื่องไร. ะ

๑ นายเรื่องจึงว่าราชศาสน์นี้, ว่าด้วยคำภีร์พระธรรมศาสน์, ลักษณะอินทภากรมคักดิ์, ลักษณะพระธรรมนุบนานแผนกาพระราชบัญญัติเพิ่ม, แลพระราชกำหนดบทพระอัยการ, กฎมณเฑียรบาลเหล่านี้, เป็นกฎหมายบังคับสำหรับข้าราชการแลราษฎร, นายรักจึงถามต่อไปอีกว่า, ก็โหราศาสน์, จะว่าด้วยเรื่องอย่างไร. นายเรื่องจึงว่าโหราศาสน์นี้, ว่าด้วยเรื่องประณิตินิมหานาติ, มัธยมสมณคอินทภาษ-บาทจันท, คำภีร์อัสติทตารัมภสุริยาตร, พรหมชาติมัทนัทศ, คำภีร์พยากรณ์จันทา-ทิมาศ, ดิบบสองวาศรีคำภีร์ปุม, ผูกดวงขตาเทวดาเสวยอายุ, แลรู้ไปในดาวพระเคราะห์ทั้งเก้า, ดาวฤกษ์ ๒๗ ดวง, แลรู้กำหนดสุริยนันทวันเถลิงศกสงกรานต์, แลวันโลกา-พิเนาศอธึกมาศอธึกจวาร, เข้าใจในคุณหารชำนานฤเลข, รู้ไปในโลกยอื่น ๆ ดังนี้, จึงเรียกว่าโหราศาสน์. นายรักก็ถามต่อไปว่า, แพทยศาสน์นี้จะว่าด้วยเรื่องอย่างไร. ะ

๑ นายเรื่องก็บอกว่าแพทยสาคนั้น, ว่าด้วยเรื่องโรค, นิทานคำกั๊วชวดาน, คำกั๊วประถมจินดา, คำกั๊วระโยยสันตา, คำกั๊วพรหมณปโรหิต, คำกั๊วโยยสาดี, คำกั๊วสรวพคุณ, คำกั๊วมุจฉาบั๊กขันธ, คำกั๊วธาดบัฏจก, ประกอบยารักษาโรค, แลรู้ในสรวพคุณพฤษา, เปนยาแก้พิษไข้ต่าง ๆ, แลเข้าใจในบัตถิธาด, อาโปธาด, เตโชธาด, วาโยธาดทั้งสี่, แต่สิ่งใดสิ่งหนึ่ง, จะปรกตติฎาพิการ, ก็ประกอบโอสถรักษา, แลรู้ใช้จะเป็นไปตามฤดูตามฤดูแปดฤาฤดูจรมาร, ย่อมรู้เหตุสมุฏฐานที่เกิดแห่งโรคทั้งปวง, อนึ่งรู้คำกั๊วแผนนวดกรวดเส้น, แก้มหาสมตม ๘ จำพวก, ลมอัมพุก, ลมอัฐฐพุก, ลมบาทาติก, ลมมหาสนุก, ลมชีวหาสมต, ลมพุทยักษ, ลมราทยักษ, ลมบาทยักษเหล่านี้, เขาก็เรียกว่าแพทยสาคนั้นเหมือนกัน. นายรักจึงถามนายเรื่องว่า, ไสยสาคนั้นจะว่าด้วยความอย่างไร. ะ

๑ นายเรื่องจึงว่าไสยสาคนั้น, สอนด้วยเรื่องโพธิยนิบาตรวางร้ายต่าง ๆ, เปนอุบาทวบันดาน, เทวดาอเพทหากให้เหินเป็นอัปมงคล, ต้องทำสัตพลีพระสังกรรม, อ่านมนต์คาถาบาชาจึงจะหาย, อนึ่งกาลบาทวศรีแดงประคไฟเทียบกลมโตเท่าผล-มพร้าวเท่า, อสนีบาทว, เปนไฟผ่าผ่าเผาให้ไหม้ลูกหลานขึ้น, อุกาบาทว, ศรีแดงช่วงขาวสามสอกสี่สอก, คีตะเท่าผลข้มโอ, ทางแดงตั้งแสงคบเพลิง, คาถาบาทว, ศรีแดงแสงดวงพระอาทิตย์, เมื่อเกือบใกล้จะอัญชดงครัตว์, ตกกลงกลางบ้านชานเรือน, ก็ถือกันว่าวางร้ายอัปมงคล. อนึ่งจึงจกทักสุนัขเหวเหวชนเรือน, แมลงมุดีอกหนูกกหนูกัดผ้า, แร้งจับหลังคาหันหน้าไปตามทิศ, งูเลื้อยผ่านหน้านกกาบอกขาว, จึงจกตกนกตายลงมาแต่อากาศ, เห็ดงอกเตาไฟต้นไม้เปลี่ยนผล, น้ำในตุ่มเดือดเดือดในมือเข้า, ผีพูดให้ร้องขึงกลองดังเอง, ชาวอติงต้องกระทบกัน, ดังท่งสนเหล่านี้, เขาก็ถือว่าเป็นอุบาทวจนไรไม่ดี. อย่างหนึ่งผั่งจับหลังคาตกหมาสองหัว แมวห้าหมาหกนกแตกเคาะ, นกทิ้งทูตนกท่งไก่เถื่อนบินเข้าอาไศรวเรือนใด เรือนนั้นจะเกิดฉิบหาย, ต้องพลีกรรมทำบัตบุชาจึงจะกลับเกิดลาภต่าง ๆ อย่างหนึ่งอยู่ดี ๆ แผ่นดินแยก, สายน้ำเป็นเล็ดอากาศเป็นควัน, ท้องฟ้าแดงเป็นศรีเลือด อากาศเป็นเปลวเพลิง, เรียกทมเพลิงทมเกด, ดังธรณีเหตุให้เหินเป็นกาลอุบาทว, พระพุทธรูปประธารดมน้ำเนตรไหล, เกิดลมพายุใหญ่พัดผิวดิน, ผ่นตกห่าใหญ่ใช้เทศกาลเหล่านี้เขาก็คือว่า

เป็นนิมิตร, เทวดาสังหรณ์บอกเหตุลงอาทวร้าย, มีหลายประการเหลือที่เราจะพูดให้หมดตำราได้, ท่านอยากจะเข้าใจลงไปดูในเรื่องอิทธิโยโอบาต, แลในตำรวพ-ไชยสงคราม, ก็จะได้รู้ความอาทวอาพททุกประการ. ะ

๑ นายรึกจึงว่าถ้ากระนั้นวันอื่นเราจึงจะไปค้นดู, แล้วจึงถามต่อไปว่า, จันทรสุริยคติโดยยสันฐานมรณญาณไตรยมุมมหาสุบิน, ที่ว่าไว้ในคำภีร์สารสงเคราะห์นั้น, จะมีเนื้อความเป็นไฉน, เรื่องเหล่านี้จะเป็นไสยศาสตร์ด้วยฤาไม่, นายรึกจึงว่า จันทรสุริยทิปนี้, ว่าด้วยพระจันทรเทพบุตร, สุริยเทพบุตร, ดำเนินรุดไปรอบเขายคุนทร, สรรวทิปทั้ง ๔ ด้าน, ตามศุภกษัตรข้างขึ้นกาลมัฆข้างแรม, โดยมีทียมวิถิ, แลอินโตวิถิ, แลพาหิรวิถิแลมีกำหนดเมตราศรีพระราหูคอยจับพระอาทิตย์เป็นสุริย. จับพระจันทรเป็นจันทรยปราดา, โดยธรรมดาว่าเป็นเวรกันคนนั้น. ะ

๑ โลกยสันฐานนี้ว่าด้วยปรเทศที่แผ่นดิน, แลว่าด้วยเขาพระสุเมรุสงกวางยาวหนาวาโยชนตามกำหนดไว้, บอกใช้ตอกคว้านวัด, ส่วนมัจิมบระษัแต่ก่อน ๆ, มรณญาณว่าด้วยนิมิตรเหตุแห่งบุตคตสันกรรมจะใกล้กาล, บังเกิดญาณให้เหนให้ไฉน, ให้ได้กลิ่นให้ไฉนต่าง ๆ, เป็นलगวิปลาตีให้รู้เหตุ. ไตรยมุมว่าด้วยแรกตั้งแผ่นดิน, พรหมลงมากินวันดิน, แลสำแดงด้วยบุญจะมีทานที่แม่น้ำทั้งห้า, อันไหลออกมาจากปากสัตว์มีราชสีห์เป็นต้น, สำแดงแม่น้ำสีทันดรสระอินดาห, แลสำแดงเขาพระสิเนรุราชอันตั้งอยู่เหนือยอดเขาตริภุญ, มีเขาสุทิสัน, เขาการวิก, เขาอิสินทร, เขายคุนทร, เขาเนมินทร, เขาจินตคก, เขาอัสสกัน, เป็นบริวารแวดล้อมเขาพระสุเมรุทั้งเจ็ดชั้น, มีแม่น้ำสีทันดรคนตามระหว่างเขาเป็นลำดับไป, แลมีต้นไม้นารีผลลูกไม้เป็นต้น, พวกเทพยดาธรรมาเกบไปชมเล่น, ถึงเจดวันถึงอนเ้าไป, แลก็เกิดผลออกใหม่กล่าวไวน่าเป็นอัศจรรย์ แลสำแดงด้วยพวาทวดาในชั้นจาตุมหาราช, ยอดเขาไกรลาศมีเวรายันตวิมาน, จนถึงที่สุดชั้นคามาหาพรหมณแลกล่าวด้วยสันฐานหน้ามนุษย์ในอศรกาโรทวีป, แลอมรโคยาน์ทวีป, บุษปะวิเทห์ทวีป, ชมภูทวีปด้วยกันทั้งสี่, มีสำแดงต้นทว้าประจำชมพูทวีปเป็นต้น. ะ

๑ ลักษณะมหาสุบินในคำภีร์สารสงเคราะห์นั้น, ว่าด้วยนิมิตรแผ่นดินเหตุดีแลร้าย, สำแดงลักษณะสุบิน ๔ ประการ, ผันด้วยจิตรนิรณให้ฟังไป, ประการหนึ่งผันด้วยธาตุ

กำเริบไม่ปรกติ, ประการหนึ่งผันด้วยเทวดาสังสรรค์ให้รู้เหตุ, ประการหนึ่งผันด้วยเทวดาสงกศ, สร้างมาแต่หนหลังในผลประการหนึ่ง, กำหนดตัวแล้วจึงทลายตามลักษณะที่บรรยายในเรื่องนั้น, ตำราเหล่านี้, เขาก็ว่าเป็นตำราไสยสาคนทั้งนั้น. ะ

๑ นายรักจึงถามนายเรื่องว่าตำราเหล่านี้, ท่านก็ว่าเป็นคำภีร์ไสยสาคนทั้งนั้น, ก็เรื่องที่เรียนภาวนานั่งบำเพ็ญ, เหน็บปฏิบัติขบถหอย, แลทลายเหตุต่าง ๆ มีของหาย เป็นต้นบอกมนต์คาถาล่องหนหายตัว, อาพัตถกรรมพรหมพันแทงไม่เข้า, เรียนพระปริต & พระยุคละ ๖ แลเรียนอันดับเรียนสันโดฐ, แลเรียนจันทกาลาสुरยกาลาทางอะนาปราค, มหาประสารเมฆนัมมชฌายมทิจิตร, เรียนพุทธนิมิตเรียนสกุเรียนอนุโลมมหาลง, เสกน้ำมันต์ธริสารโองการต่าง ๆ, แลปลุกตัวภาวนาคาถากันตาย, มีคาถามังนารมั่งชีวิตงอนัตตา, แลคาถาสักกัตวาเสกยา, แลคาถาคุณนทิสวิไชโย, จนถึงอายุแปดหมื่นปี, เหล่านี้จะเป้นคำภีร์ไสยสาคนด้วยฤๅไม, นายเรื่องจึงว่า, ตำราวิธีเหล่านี้เขาว่าเป็นไสยสาคนทั้งนั้น, พวกสำนักเรามาแต่เตียนนัก, นายรักจึงว่าเรื่องนี้, เราหมายว่าเป็นของพระพุทธ, ไม่รู้เลยว่าเป็นของไสย, ต่อท่านบอกให้เราจึงได้รู้ด้วยตนเอง. ะ

๑ นายเรื่องจึงถามว่า, ท่านอธิบายอาจารย์วัดโน้น, ท่านสอนให้เสกคาถาแน่นหัดตามภาวนาอย่างนี้ฤๅ. นายรักก็บอกว่า, ท่านสอนให้แน่นหัดตามดั่งนี้และ, นายเรื่องก็ถามว่า, สอนให้แน่นหัดตามนี้มีคุณอย่างไร, นายรักจึงบอกว่่านั่งหัดตามเหตุดวงศรีต่าง ๆ, เหน็บว่างแฉะเห่นรูปอื่น ๆ เราดู ๆ ก็ดีเหน็บความสบายมันคล้าย ๆ กับจะหลับ. ะ

การเลหลัง

ข้าพเจ้าผู้ขอที่ทลายหนังสือนี้ ขอแจ้งความให้ทราบทั่วกัน ด้วย ณ วันพระกลางเดือนขึ้นสิบห้าค่ำทุก ๆ เดือน จะมีการเลหลังที่ถนนบำรุงเมืองพินัยเวียนไปข้างคลองตลาดห้องที่สอง คือข้าพเจ้าต้องรับของนายห้างพ่อค้า ที่มีสินค้าค้างอยู่บ้าง แลท่านผู้ใดมีสิ่งของที่ไม่ชอบใจจะใช้แล้วจะเอามาฝากขายก็ได้ ถ้าแลท่านผู้ใดอยากจะได้ใคร่ซื้อของที่ถูกกว่าขายตามธรรมเนียม แล้วขอเชิญท่านมาเวลา ๔ โมงเช้าเทอญ ะ

ข้าพเจ้านายรุ่งผู้จะขายเลหลัง

การศานาบาย ณ กรุงเตาเพ					
	วัน ถึง	อะระ	คืน	ชื่อกับคืน	เจ้าของ
๔ รืออั้งกอกทออยู่ การณเมษัน	๓ ร ๑๕, ๙	ไป	๓๕๒	อิฐเวนมัม	คระเวน
เตไถล	๓ พ ๑๕, ๙	ไป ๓ เตา	๔๔๗	พระคตัมเมษา	ห้องกอง
เองไมเชซา	๕ พ ๓, ๘	ไป	๔๔๔		คระเวน
อีโร	๔ ร ๖, ๘	ไปเตากรุ่ง	๑๗๘	กรุด	ตุ๊กโปไร
อินเคโมเด	๔ ร ๖, ๘	ไปเตากร่ง	๑๗๔	เจก	ตุ๊กโปไร
ควินออฟองกลัน	๓ ร ๕, ๘	ไป ๓ เตา	๔๔๒	พุทธเชเลฟชัน	ตุ๊กโปไร
รุกรณ	๑ พ ๑๐, ๖	ไป	๔๐๐	คอมชน	ตงขลา
เทศนกราราย	๓ ร ๕, ๙	ไป ๓ เตา	๓๓๔	มารัดชน	ตุ๊กโปไร

การพระราชพิธีเฉลิมพระชนม์พรรษา

๑ ณ วันเสาร์เดือนเก้าขึ้นเก้าค่ำปีจอฉศก, เปนวันตั้งการเฉลิมพระชันษาของ สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว, ในพระที่นั่งอัมรินทร์วินิจฉัย, บนพระที่นั่งเสวตรฉัตร, ตั้งพระฉลอง พระองค์ใกล้ทองยี่สิบสององค์, พระยืนทองคำองค์หนึ่ง, พระเต้าสีลาพระมหาสังฆ พระครอบ, เติมน้ำพระพุทธรูป, ตั้งไว้บนพระที่นั่งเสวตรฉัตร, ที่พระที่นั่งบุศบกมาลา, ตั้งพระมหาพิชัยมงกุฎ, กับเครื่องราชกกุธภัณฑ์ที่พระแท่นถม, ตั้งพระมหาจุลจอมเกล้า, มีการทองคำใหญ่ร้อยประดับด้วยดอกไม้งดงาม, ตั้งเครื่องทรงนมัสการ, มีเทียนใหญ่ยาว ตั้งสองเล่มมีกระโجمครอบ, เครื่องทรงนมัสการ, เครื่องห้าโต๊ะพานเชิงเทียนทองลงยา ราชวดี, รอบพระที่นั่งอัมรินทร์ชั้นใน, ตั้งโต๊ะวางระย้าแก้ว, เชิงเทียนแก้วทอง จดประทีปเป็นถ้องแถว, บนเพดานห้อยระย้าดอกไม้งดงามวิเศษต่าง ๆ, เปลี่ยนทุกวัน, ในพระที่นั่งนั้นพระเจ้าราชวรวงษ์เธอ, กรมหมื่นเจริญผลปรีวีเณร์ชิต ท.จ.ว. ท่านเป็น ผู้แต่งแลจัดการ, ในพระที่นั่งอัมรินทร์วินิจฉัย. พระที่นั่งราชฤดี, ตั้งโต๊ะเงินจุดโคม ตั้งตะเกียงเรียงเรียบ, พระมหาสงครามคนเก่า, เป็นผู้แต่งพระที่นั่งราชฤดี, หอพระโรง หลังขวางหน้าพระที่นั่งอัมรินทร์วินิจฉัย, ตั้งซุ้มมีโต๊ะเงินตั้งซุ้มผูกด้วยดอกไม้งดงาม, หลวงกัน- พยุบาทเป็นผู้แต่ง, พระที่นั่งตติยาภิรมย์, แขนงโคมระย้าตามไฟด้วยน้ำมันปิดตอเสียม, ห้อยพวงดอกไม้งดงาม. หม่อมเจ้าปรีดาเป็นผู้แต่ง, นำประตุนวอนตั้งซุ้มผูกด้วยใบไม้สด ดอกไม้งดงาม, หลวงเทพาภรณ์เป็นผู้แต่ง, หอสังฆาสน์ศาลแขนงโคมผูกใบไม้, เรียงด้วยแก้ว ปทีปเป็นถ้องแถว. พระอุดมการบดีเป็นผู้แต่ง, หว่างโรงอาลักษณ์ตั้งซุ้มประดับด้วยใบไม้ ดอกไม้งดงาม, แขนงระย้าติดโคมเป็นถ้องแถว, แสงเพลิงจับกับศรีแก้วงามสะอาดดี, ของ พระเจ้าน้องยาเธอพระองค์เจ้ากมลาลศเลศสร, พระทวารเทวยาบาลตั้งซุ้มใหญ่สามช่อง, ผูกใบไม้ดอกไม้งดงาม, แขนงโคมห้อยพวงดอกไม้งดงาม, ของพระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าทิวติศวลลภเป็นผู้แต่ง. หออาลักษณ์ติดตะเกียงผาผนัง, แขนงโคมตาม ช่องหน้าต่างประตู, มีซุ้มเครื่องดอกไม้งดงาม. พระยาศรีสุนทรโวหารผู้แต่ง. ที่หว่างห้อง

อาลักษณ์ตั้งขุมเครื่องแกงแกมดอกไม้สด, ของพระเจ้าราชวรวงษเธอกรมหมื่น
 อักษรสาสน์โสภณปรีวีโคณัชิต ท.จ.ว. เป็นผู้แต่ง, กับพระยาศรีสุนทรโวหารเป็นผู้แต่ง
 ด้วย. พระทวารเทเวศรักษา, ตั้งขุมใหญ่ผูกด้วยใบไม้ดอกไม้สด, พระวงษเธอ
 พระองค์เจ้าประดิษฐวรการเป็นผู้แต่ง, ทิมตาบกรมวัง, แขนงโคมตั้งประทับด้วยแก้ว,
 มีการเล่นเป่าปี่หลายคน, พระยาอนรักษาราชมณเฑียรปรีวีโคณัชิต ท.จ. ผู้แต่ง, ทิมตาบ
 ตำรวจหน้า, แขนงโคมติดกระຈดตั้งโต๊ะจีน ติดประทับตามฝาผนัง, พระมหามนตรี
 ปรีวีโคณัชิต, เจ้ากรมปลัดกรมพระตำรวมกับนี้แต่ง. ในประตูปิมาณไชยศรี, ขุมใหญ่
 เครื่องแกง, ติดโคมแขวนระย้าดอกไม้นั่ง, ของในกรมพระราชวังบวรสถานมงคล.
 เสางผูกใบไม้ติดดอกไม้สด, พระยาอภัยรณฤทธิ์ปรีวีโคณัชิตแลคานัชิตลธอภสเสด
 เป็นผู้แต่ง, มีกนิพาทย์ฝรั่งเล่นอยู่ที่นั่น. ประตูพระที่นั่งสมมุติเทวราชอุบัตย, ตั้งขุมผูก
 ใบไม้ติดดอกไม้นั่งโคมติดตะเกียง, ของพระบรมวงษเธอกรมหลวงวรวงศ์กิตติพิศาลเป็น
 ผู้แต่ง. ขุมทำด้วยเครื่องแก้วดูพรายแพ้วงามนัก, ของพระยาเวียงในนฤบาลเป็นผู้แต่ง,
 ประตูข้างพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาทด้านเหนือด้านตะวันออก, ตั้งขุมเครื่องดอกไม้สด,
 ของพระเจ้าน้องยาเธอพระองค์เจ้าคัคณางยศลปรีวีโคณัชิต ท.จ. เป็นผู้แต่ง, ขุมด้าน
 ตะวันออกข้างเหนือออกกำแพงแก้ว, พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท, ประดับด้วยของแกง
 แกมดอกไม้สด, ของพระบรมวงษเธอพระองค์เจ้าหัตถินทรทรงแต่ง. โรงทองแขวนโคม
 ห้อยพวงดอกไม้, ตั้งโต๊ะจีนสามโต๊ะ, ของเจ้าหมื่นศรีสุทรพเพชภักดีปรีวีโคณัชิตเป็น
 ผู้แต่ง, โรงกระสาปน์แขวนโคมจุดประทีปรายด้านหน้า, พระปรีชาดการปรีวีโคณัชิต
 เป็นผู้แต่ง. ขลาพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท, ตั้งโต๊ะจีนสองแถว, บนพระที่นั่งสุวโมข,
 แขนงโคมห้อยพวงระย้าตั้งโต๊ะจีน, มีละคอนในหว่างคตพินชลา, ของพระไชยสุนทร
 เป็นผู้แต่ง. นำประตูสี่สุนทร, มีขุมใหญ่ตั้งผูกด้วยใบไม้สดดอกไม้สด, ของพระเจ้า-
 น้องยาเธอพระองค์เจ้าทองกองก้อนใหญ่ทรงแต่ง. ที่ตำหนักสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ
 เจ้าฟ้าภาณุรังษีสว่างวงศ์, แขนงโคมระย้าแก้ว, เรียงประทับแก้วเป็นลวดหลั่น, ธงจาว
 จัตสันงามสะอาดแปลกประหลาดกว่าที่ได้เห็นมา, ทานทรงตั้งฉลอมพระเดชพระคุณถวาย
 สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว. ที่ประตูศรีสุนทรแต่งเป็นขุมใบไม้สด, แขนงโคมดูสะอาดตา,

พระวรวงษเธอพระองค์เจ้าชิตเธอพงษ์เป็นผู้แต่ง, ที่พระตำหนักแพแต่งโคมไฟประดับทั่วในที่ทั้งปวง, และมีละคอนโรงใหญ่พระอินทรเทพปรีวีเคาน์ซิล ม.ม. เป็นผู้แต่ง. โรงทหารนอกประตูสองชั้น, แขนวโคมติดประทีปที่ผนังสองข้างทาง, สว่างด้วยแสงประทีปโรงข้างสี่โรงแขนวโคมติดประทีปตามฝา, พระยาราชวังเมืองกับพระกำแพงเป็นผู้แต่ง. หอรัชฎาภรณ์พิพัฒน์, แขนวโคมน้ำมันมิดตลอดเลย, แขนวพวงดอกไม้ต่าง ๆ วางถ้อยประทีปสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ, เจ้าฟ้ามหามาดากรมพระนารายณ์บรมกษ, สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอเจ้าฟ้าจาตุรนต์รัศมี, ท่านทั้งสองพระองค์เป็นผู้แต่ง. ชุมนำประติวิเศษไชยศรีชั้นใน, ทำด้วยเครื่องแท่งแขนวโคมติดประทีป, พระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระเทววัชรินทร์ท่านเป็นผู้ทำ จวนกลางบ้อมรอบพระบรมมหาราชวัง, แขนวโคมเรียงประทีป, พระพิเศษสงคราม, พระรามพิไชยกัมปะนีเป็นผู้แต่ง. โรงทหารหลังวัดพระศรีรัตนศาสดารามด้านตะวันตก, ลูกโปไม้สด, ติดผลไม้สด, ดอกไม้สด, ฝานั่งติดประทีปเป็นแถว, หลั่นชั้นลดตโปรงสะอาดดี, ของพระยาภาณุกรวรวงษ์ปรีวีเคาน์ซิลแลเคาน์ซิลลอร์ดออฟสเตต, ท.จ.ว.ภ.ช.,ภ.ม. เป็นผู้แต่งในโรงทหาร, พลับพลาเปลื้องเครื่องด้านตะวันตก, วัดพระศรีรัตนศาสดารามแขนวโคมตั้งโต๊ะจีน, ของหม่อมเจ้าจันทเป็นผู้แต่ง. เวลาทุ่มหนึ่งสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว, เสด็จออกพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย, ทรงฟังธรรมเทศนา, พระพิมลธรรมถวายนเทศนาวันสูตร, ครั้นพระธรรมเทศนาจบแล้ว, ทรงถวายไทยธรรมภอสมควรแล้วเสด็จพระราชดำเนินออกมาประทับ, ณ พระที่นั่งราชฤดี ทรงฟังศักระวาทพระมหาสงคามคนเก่า. เวลาสองทุ่มเสด็จเสด็จขึ้น. เวลาสี่ทุ่มเสด็จเสด็จทรงพระราชยาออกไปประทับเกย, นำโรงคงเคียดทรงทอดพระเนตรมิวเซียม, ซึ่งได้หาของต่าง ๆ อย่างเก่ามาตั้ง, แล้วโปรดให้มีก็าดไปเปะเชิญพระบรมวงษานุวงษ, ข้าทูลออกทูลพระบาทใหญ่ผู้น้อยฝ่ายทหารพลเรือน, ขุนนางเจ้าภานายอากร, กองเสนาทูลเกล้าทูลกระหม่อมถวายไปทั้งชายหญิงทั้งชายมาพร้อมกันในที่ประชุม, ภากันเข้าไปถวายคำนับ, พระอุปสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทั้งสี่พระองค์, บางท่านก็ไปชมเครื่องราชกกุธภัณฑ์, สรรพสิ่งที่ดีควรไม่ได้เห็นก็ได้เห็นในคราวนี้, ของอย่างดีอย่างวิเศษ, บางคนพูดว่าได้ยินแต่ว่าเครื่องต้น, ฟังได้เห็นคราวนี้, ของอย่างดีไม่รู้จักไม่อาจจะทักมี

อยู่ต่อไป, บางท่านก็พูดว่าสมบัติของหลวงนั้น, มากมายอย่างนี้ที่เดียวเหลือที่จะพรรณา, พระเดชพระคุณให้เข้ามาดูคราวนี้เป็นที่สุด, ครั้นเสด็จพระราชดำเนินไปในโรงประชุม, คนทั้งปวงก็น้อมเกล้าถวายคำนับ, ครั้นทรงทอดพระเนตรแล้ว, ก็เสด็จพระราชดำเนิน มาประทับหน้าโรงประชุม, ทรงทอดพระเนตรออกไม้ไฟ, ของสมเด็จพระบรมวงษเธอ, เจ้าฟ้ามหาลาภกรมพระบำราบปรปักษ์, ดีห้าท่มเสด็จขึ้น, ๖ ราชฎ, ย้านขุนนาง, วังเจ้า, วัด, แขวงโคมแต่งชุมทุกบ้านทุกเรือน, บ้านพระยาอินทราธิบดีสีหราชรองเมือง ปรีวีเศรษนิล, มีหุ่นเงินประชันกับเสภา, บ้านหลวงสวัสดิมีเสภา, พระ, เจ้า, ขุนนาง, ราชฎ, ภากันถวายพระคิลพระพร' ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวถ้วนทั่วทุกคน. ะ

การตุมิวเซียม

๑ ณวันจันทร์เดือนสิบขึ้นสิบเอ็ดค่ำ, ได้ทราบว่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว, ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ตั้งให้ท้าวอินทสุริยา, ขึ้นไปในพระบวรราชวัง, รับพระองค์ เจ้าหญิงซึ่งอยู่ในพระบวรราชวังลงมา, ทอดพระเนตรมิวเซียม, ซึ่งประดับไว้ในโรงหลัง วัดพระศรีรัตนศาสดาราม, แต่พระองค์เจ้าที่ได้มาทอดพระเนตรนั้นคือ, พระองค์เจ้า-ดวงประภาศุย์, ๑ พระองค์เจ้าสุทธาสวรรค์บุก, ๑ พระองค์เจ้าวชิ, ๑ พระองค์เจ้า-จำเริญ, ๑ พระองค์เจ้าวงจันทร์, ๑ พระองค์เจ้าถนอม, ๑ พระองค์เจ้าวรภักทร, ๑ พระองค์เจ้าวิไลยทรงกัลยา, ๑ พระองค์เจ้าเนติโคม, ๑ พระองค์เจ้าประโดมโลกย, ๑ พระองค์เจ้าโสกล่าง, ๑ พระองค์เจ้าพิมพสอนสร้อย, ๑ พระองค์เจ้าสำอังกองค์, ๑ พระองค์เจ้าปถมพิศมัย, ๑ พระองค์เจ้าชายวระวิลาศน์, ๑ พระองค์เจ้าชายกาญจโน-ภาสวัคมี ๑ เจ้าจอมมารดาเอนซึ่งเป็นพระชนนีในกรมพระราชวังบวร, ๑ รวม ๑๗ ครั้นชมทั่วแล้วก็กลับไปยังพระบวรราชวัง. ะ

บานูชิตันไม้ที่หูลเกล้าถวาย

๑ พระเจ้าน้องยาเธอพระองค์เจ้าคัคณางยุคล, ถวายต้นพิกุนสูงสี่ตอกต้น ๑, ต้นลำไยสูงตอกสี่ ๒ ต้น, ต้นตั้งอวสูงห้าตอกต้น ๑, รวมเป็น ๔ ต้น, ะ

- ๑ พระเจ้าน้องยาเธอพระองค์เจ้าสุขสวัสดิ์, ถวายต้นบุษราคัมสูงห้าศอก
ต้น ๑, ๖
- ๑ พระเจ้าน้องยาเธอพระองค์เจ้าทวิถวัลยลาภ, ถวายต้นโคกสูงสี่ศอกต้น ๑, ๖
- ๑ พระเจ้าน้องยาเธอพระองค์เจ้าทองกองก้อนใหญ่, ถวายต้นจำปีสูงสามศอก
ต้น ๑, ๖
- ๑ พระเจ้าน้องยาเธอพระองค์เจ้าทองแถมถวัลยวงษ์, ถวายต้นกฤษณาสูง
เจ็ดศอกต้น, ต้นเสาวรสผลดก ๑ รวมเป็น ๒ ต้น.
- ๑ พระเจ้าน้องยาเธอพระองค์เจ้ากาพยกนกรัตน์, ถวายต้นขมิ้นโสมสูงสาม-
ศอกต้น ๑, ๖
- ๑ พระเจ้าน้องยาเธอพระองค์เจ้าเทวัญไทยวงษ์, ถวายต้นนมแมวสูงสอง-
ศอกคืบต้น ๑, ๖
- ๑ พระบวรวงษ์เธอพระองค์เจ้าจรรณรัตน์, ถวายต้นบุหงาสูงสิบนิ้วต้น ๑,
ต้นจำปีสูงสองศอก ๒ ต้น, ต้นสนสูงศอกหนึ่งต้น ๑, ต้นเขียวแก้วสูงศอกหนึ่ง ๓ ต้น,
หมากลิ้ง ๓๐ ต้น, ต้นนมแมวสูงศอกคืบต้น ๑, รวม ๓๘, ๖
- ๑ พระวงษ์เธอพระองค์เจ้าสิงหนารัตนารัตนฤทธิ, ถวายต้นประยงสูงสามศอก
๗ ต้น, ต้นฝักร่วงสูงสองศอก ๒ ต้น, ต้นหว้าเล็กสูงสองศอก ๒ ต้น, ต้นขมิ้นจีนสูงสองศอก-
คืบ ๒ ต้น, ต้นลำเล้าสูงสองศอกต้น ๑, ต้นกรเวกสูงสองศอกต้น ๑ รวมเป็น ๑๖ ต้น, ๖
- ๑ หม่อมเจ้าปรีดา, ถวายต้นฝอยผ่าสูงสองศอก ๔ ต้น, ต้นฝักร่วงสูงสองศอก-
คืบ ๖ ต้น, ต้นกรเวกสูงสามศอกต้น ๑, ต้นจำปาเหลืองสูงแปดศอกต้น ๑, ต้นแก้วสูง
สองศอกคืบต้น ๑, ต้นทองสูงศอกหนึ่งต้น ๑, ต้นหนาดสูงศอกหนึ่งต้น ๑ รวมเป็น
๑๕ ต้น, ๖
- ๑ หม่อมเจ้าภาณุมาศ, ถวายต้นพิกุลสูงสี่ศอกต้น ๑, ต้นจำปาแซกสูงศอก-
คืบ ๒ ต้น, ต้นลำเล้าสูงสองศอกต้น ๑, รวมเป็น ๔ ต้น, ๖

๑ หม่อมเจ้านิลวรรณ, ในพระเจ้าวรวงษ์เธอกรมหมื่นฮาดลยลักษณสมบัติ, ถวายต้นจำปาแขกสูงสองศอกคืบต้น ๑, จำปาเหลืองสูงสองศอก ๒ ต้น, ต้นจำปี้สูงสองศอก ต้น ๑, ต้นจำปี้สูงหกศอกต้น ๑, ต้นปรยงจีนสูงสองศอกคืบ ๒ ต้น, ต้นลำเล้าสูงสองศอกคืบ ๒ ต้น, ต้นแก้วสูงสองศอกคืบ ๒ ต้น, ต้นหางนกยูงสูงสามศอกคืบ ๒ ต้น, เขมยี่บันสูงสามศอกคืบ ๒ ต้น, ต้นปรยงใหญ่สูงสามศอกต้น, ๑ ต้นนมแมวสูงสองศอกคืบ ๒ ต้น, ต้นกระดังงาจีนสูงสองศอกหนึ่งต้น ๑, กระดังงาจีนสูงหกศอกต้น ๑, รวมเป็น ๒๐ ต้น. ๖๖

๑ ขอทูลถวายแก้สมเด็จพะปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ, พระเจ้าแผ่นดินสยาม, บัดนี้ข้าพระพุทธเจ้าเป็นผู้ว่าการแทนคอเวอร์นแมนต์, ของสมเด็จพระนางเจ้าราชินีในกรุงสยาม, ข้าพระพุทธเจ้าจึงขอถวายพระพร, ในการที่เฉลิมพระชนม์พรรษา, ให้เป็นไชยมงคล, พระองค์ทรงพระปัญญารอบรู้, แลพระองค์ได้ทรงเสด็จประภาสไปทอดพระเนตรในเมืองอื่น ๆ, แลทรงพระดำริห์ไคร่ครวนในการธรรมเนียมที่ประเทศเมืองนั้น ๆ, แลในการที่ทรงผลิตเปลี่ยนธรรมเนียมในประเทศสยาม, พระองค์ได้ทรงปรารถนาจะดำริห์การโดยสัจโดยธรรมให้เป็นยุติธรรมเพราะนี้, ข้าพระพุทธเจ้าก็หวังใจว่าในประเทศสยามนี้, จะมีลาภพักการแก่ราษฎรมากยิ่งขึ้น ๆ ขึ้นไป, พระนามแลพระเกียรติยศของพระองค์จะเลื่องกุกกระฉ่อนสืบไปในเบื้องหน้า, ขอให้พระองค์ท่านพระราชสมบัติสืบไปในเบื้องหน้าสืบกาลเทอญ. ๖๖

หนังสือครูโณวาท

๑ ขอแจ้งการในโรงพิมพ์ให้ท่านทั้งปวงทราบทั่วกัน, ด้วยการเฉลิมพระชนม์พรรษา, ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวครั้งนี้, ข้าพเจ้าได้จัดไว้พร้อมแล้ว, แต่คนเรียงพิมพ์นั้นเรียงไม่ทัน, ได้เรียงไว้แต่คำแอตเรตสของหลวง, แลข้าราชการ, แลท่านผู้แทนคอเวอร์นแมนต์ต่างประเทศไว้พร้อมเสร็จ, แต่ข้าพเจ้าจะเอาลงมาในวิกนี้, ก็เห็นว่าท่านทั้งปวงจะไม่ทราบในการที่แอตเรตสนั้น, วิกนี้ข้าพเจ้าจึงจะว่ามาให้เลียบ. ๖๖

พระราชพงษาวดารไทย

๑ แผ่นดินพระยอดฟ้า, แลขุนวรวงษาธิราช ฯลฯ

๑ ศักราช ๘๘๘ ปีกุญนพศก, สมเด็จพระไชยราชาธิราชเจ้าเสด็จสวรรคต ณ มัชฌิมวิถีประเทศ, มุขมนตรีเชิญพระศพเข้าพระนครศรีอยุธยา. สมเด็จพระไชยราชาธิราชเจ้า, อยู่ในราชสมบัติไทยสวรรยสิบสี่พรรษา, มีพระราชโอรสสองพระองค์, แดพระราชโอรสผู้พี่ทรงพระนามยอดฟ้า, พระชนม์ได้สิบเอ็ดพรรษา, พระราชโอรสผู้น้องทรงพระนามว่าพระศรีศิลป์, พระชนม์ได้ห้าพรรษา ครั้นถวายพระเพลิงพระไชยราชาเสร็จแล้ว. ฝ่ายพระเพ็ชรราชา, ซึ่งเป็นเชื้อพระวงศ์พระไชยราชานั่น, จึงดำริหว่า, ครั้นกูจะอยู่ในซาราวาคบนี้, เหนไทยจะบังเกิดมีเป็นมั่งคั่ง, ไม่เห็นสิ่งใดที่จะเป็นที่พึ่งได้, เหนแต่พระพุทศาสนา, แลผ้ากาสาหวัด, อันเป็นของไชยแห่งพระอรหรรต, จะเป็นที่พักกันพ้นไทยอุบถอันตราย. ครั้นดำริห์แล้วก็ออกไปอุปสมบท, เป็นภิกษุภาวอยู่ ณ วัดราชประดิษฐฐาน. ฝ่ายสมณพราหมณาจารย์, มุขมนตรีกระวีราชนักปราชราชบัณฑิตยโหรราชครู, สโมสรพร้อมกันประชุมเชิญพระยอดฟ้า, พระชนม์ได้สิบเอ็ดพรรษาเสด็จมานิภพถว้ยราชประเพณี, สืบศรีสุริยวงศ์ต่อไป. แลนางพระยาแม่อยู่หัวศรีสุดาจันทร์. ผู้เป็นสมเด็จพระชนนี, ช่วยทำนุบำรุงปกครองราชการแผ่นดิน, ในบัดนั้นแผ่นดินไหว.

๑ ศักราช ๘๘๐ ปีชวดสัมฤทธิศก, ณวันเสาร์เดือนห้าขึ้นห้าค่ำ, สมเด็จพระยอดฟ้าเสด็จออกท้องสนาม, พร้อมด้วยหมู่ขุนอำมาตยมนตรี, ฝ่ายพระบาทยุคลเป็นอันมาก, ดำรัสสั่งให้เอาช้างต้นพระฉัททันต์บำรุงงากัน, บังเกิดทจวติณมิตรราช้างพระยาไพนันหักเป็นสามท่อน, ครั้นเวลาค่ำช้างต้นพระฉัททันต์ให้ล่องเป็นเสียงคนร้องไห้ ประการหนึ่งประตูไพชยนต์ร้อยเป็นอุบาท, ครั้นอยู่มานางพระยาพระแม่อยู่หัวศรีสุดาจันทร์, เสด็จไปประภาษเล่น ณ พระที่นั่งพิมานรัตยาหอพระข้างหน้า, ทอดพระเนตรเห็นพันบุตรศรีเทพผู้เฒ่าห่อพระ, ก็มีความเล่นหารักไคร่พันบุตรศรีเทพ, จึงสั่งสาวใช้ให้เอาเมี่ยงหมากห่อผ้าเช็ดหน้า, ไปพระราชทานพันบุตรศรีเทพ. ๗ รับแล้วก็รู้พระอัธยาศัยไคร่, นางพระยามีพระไทยยินดีรักไคร่, พันบุตรศรีเทพจึงเอาดอกจำปา

ส่งให้สาวใช้, ให้เขาไปถวายแก่นางพระยา, ๆ ก็ยังมีความกำหนดในพันบุตรศรีเทพ
 เป็นอันมาก, จึงมีพระเสาวนีสั่งพระยาราชภักดีว่า, พันบุตรศรีเทพเป็นข้าหลวงเดิม,
 ให้เอามาเป็นที่ขุนชินราช รักษาหอพระข้างใน, ให้เปลี่ยนขุนชินราชออกไปเป็น
 พันบุตรศรีเทพ, รักษาหอพระข้างนอก, ครั้นพันบุตรศรีเทพเป็นขุนชินราช, เข้าไปอยู่รักษา
 หอพระข้างในแล้ว, นางพระยาก็ลอบลักสมัคสังวาศกับด้วยขุนชินราชมานาน, แล้ว
 ดำริที่จะเอาราชสมบัติให้สิทธิ์แก่ขุนชินราช, จึงตรัสสั่งพระยาราชภักดี, ให้ขุนชินราช
 เป็นขุนวรวงษาธิราช, ให้ปลุกจวนอยู่ริมศาลาสนามบุญชัย, ให้พิจารณาเลขสมสังกัต
 พรหม, หวังจะให้กำลังมากขึ้น, แล้วให้เตียงที่เป็นราชอาศน์, ไปตั้งไว้ข้างหน้าสำหรับ
 ขุนวรวงษาธิราชหนึ่ง, เพื่อให้ขุนนางทั้งปวงอ่อนน้อมยำเกรง, แล้วนางพระยาสั่งให้
 ปลุกจวนให้ขุนวรวงษาธิราชว่าราชการ, ณ ประตุนิรมิตันหมั่น, อยู่มาพระยามหาเสนา,
 ภพพระยาราชภักดี, จึงพูดว่าเมื่อแผ่นดินเป็นทรยศอย่างนี้, เราจะคิดเป็นประการใด,
 ครั้นรุ่งขึ้นนางพระยารู้ว่า, พระยามหาเสนาพูดกันกับพระยาราชภักดี, จึงสั่งให้พระยา
 มหาเสนาเข้ามาเฝ้าที่ประตุนิ, ครั้นเวลาค่ำพระยามหาเสนากลับออกไป, มีผู้มาแทง
 พระมหาเสนาล้มลง, เมื่อใกล้จะสิ้นใจพระยามหาเสนาจึงว่า, เมื่อเราเป็นตงนแล้ว,
 ผู้อยู่ภายหลังจะเป็นประการใดเล่า ขณะนั้นนางพระยาแม่อยู่หัวศรีสุตาจันทรมีครรภ์ด้วย
 ขุนวรวงษา, จึงมีพระเสาวนิตรัสปลุกษาศด้วยหมุ่มขมนตรียังบอกว่า, พระยอดฟ้าโอรส
 เรายังเยาว์นักสลดจนแต่จะเล่น, จะว่าราชการแผ่นดินเห็นเหลือสติปัญญาหนัก, อนึ่ง
 หัวเมืองฝ่ายเหนือเล่าก็ยังมิเป็นปกติ, จะไวใจแก่ราชการมิได้, เราคิดจะให้ขุนวรวงษา
 ธิราชว่าราชการแผ่นดิน, กว่าพระราชบุตรเราจะจำเริญไฉนจะเห็นเป็นประการใด, ท้าว
 พระยามขมนตรียุ้พระอักษณาไศรยก็ทูลว่า, ซึ่งสวัสดิโปรดมานี้ควรอยู่แล้ว, นางพระยาก็
 มีพระเสาวนิตรัสสั่งให้ปลัดวังไปเอาราชยานแลเครื่องสูง, แตรสังข์กับขัตติยวงษออกไป
 รับขุนวรวงษาธิราช, เข้ามาในพระราชนิเวศมณเฑียรสถาน, แล้วตั้งพระราชพิธีราชา
 ภิเศก, ยกขุนวรวงษาธิราชขึ้นเป็นเจ้าพิภพกรุงเทพทวารวดีศรีอยุธยาจึงเอนายจัน
 น์ยังขุนวรวงษาธิราช, บ้านอยู่มหาโลกยเป็นมหาอุปราช, แล้วขุนวรวงษาธิราชผู้เป็น
 เจ้าแผ่นดิน, ตรัสปลุกษาแก่นางพระยาว่า, บัดนี้ข้าราชการผู้ใหญ่ผู้น้อยรักเราบ้าง

ซึ่งเราบ้าง, หัวเมืองเหนือทั้งปวงก็ยังคงกระดังกระเดื่องอยู่, เราจำจะให้หาลงมาลัดเปลี่ยนเสียใหม่, จึงจะจงรักภักดีต่อเรา. นางพระยาก็เห็นด้วย, ครั้นรุ่งขึ้นเสด็จออกขุนนางสั่งสมุหนายก, ให้มีตราขึ้นไปหาเมืองเหนือทั้งเจ็ดหัวเมืองลงมา. ะ

๑ ครั้นศักราช ๘๘๑ มีฉลอเทศ, ณ วันอาทิตย์เดือนแปดขึ้นห้าค่ำ, ขุนวรวงษา-ธิราชเจ้าแผ่นดิน, คิดกันกับแม่อยู่หัวศรีสุดาจันทร์, ให้เอาพระยอดฟ้าไปประหารชีวิตเสีย ณ วัดโคกพระยา. แต่พระศรีศิลป์น้องชายพระชนม์ได้เจ็ดพรรษานั้นเลี้ยงไว้, สมเด็จพระยอดฟ้าอยู่ในราชสมบัติได้สองปีกับหกเดือน. ฝ่ายขุนพิเรนทรเทพเชื้อพระวงศ์, กับขุนอินทรเทพ, หมื่นราชเสน่หา, หลวงศรียศบ้านลานตากฟ้า. สิ้นใจกันเข้าไปในที่ลับ, แล้วปรึกษากันว่า, เมื่อแผ่นดินเป็นทรยศดังนี้เราจะละไว้ดูไม่ควร, จำจะกุมเอาตัวขุนวรวงษาธิราชประหารชีวิตเสีย. ขุนอินทรเทพ, หมื่นราชเสน่หา, หลวงศรียศ, จึงว่าถ้าเราทำได้สำเร็จแล้ว, จะเหนื้ไต่เต้าที่จะปกครองราชรัฐสืบต่อไป. ขุนพิเรนทรเทพ, จึงว่า, เหน้แต่พระทัยนราชที่บวชอยู่นั้น, จะเป็นเจ้าแผ่นดินได้. ขุนพิเรนทรเทพ, หมื่นราชเสน่หา, หลวงศรียศจึงว่า, ถ้านั้นเราจำจะไปเฝ้าพระทัยนราชาปรึกษาให้เชอรู้, จะได้ทำด้วยกัน. แลขุนพิเรนทรเทพ, ขุนอินทรเทพ, หมื่นราชเสน่หา, หลวงศรียศ, ก็พากันไปยังวัดราชประดิษฐฐาน, เข้าไปเฝ้าพระทัยนราชานมัสการ, จึงแจ้งความว่าทุกวันนี้แผ่นดินเป็นทรยศ, ข้าพบาทเจ้าทั้งสี่คนคิดจะจับขุนวรวงษาธิราชฆ่าเสีย, แล้วจะเชิญพระองค์ลามนวชนครองศิริราชสมบัติ, จะเห็นประการใดพระทัยนราชก็เห็นด้วย. ฝ่ายขุนอินทรเทพ, หมื่นราชเสน่หา, หลวงศรียศ, จึงว่าเราคิดการทั้งปวงนี้เป็นการใหญ่หลวงนัก, จำจะไปอธิฐานเสี่ยงเทียนเฉพาะพระภักตรที่พระปฐมภักเจ้า. ขอเอาพระพุทธรูปเป็นที่พำนักให้ประจักษ์แจ้งว่า, พระทัยนราชาประกอบด้วยบุญบารมี, จะเป็นที่สาสนูปถัมภกปกครองอาณาประชาราษฎร์ได้ฤกษ์ได้ประการใดจะได้แจ้ง. พระทัยนราชก็เห็นชอบด้วย. ขุนพิเรนทรเทพจึงว่า, เราคิดการใหญ่หลวงถึงเพียงนี้, หนึ่งก็ได้เตรียมการพร้อมแล้ว, ถ้าเสี่ยงเทียนมีสมดังเจตนาจะมีเสียไชยสวัสดิมงคลไปฤฯ, ถ้าไม่เสี่ยงเทียนตจะไม่ทำฤฯประการใด, ว่าแล้วต่างคนต่างก็ไป, ครั้นค่ำลงวันนั้น ฝ่ายขุนอินทรเทพ, หมื่นราชเสน่หา, หลวงศรียศ, พระทัยน

ราชาก็ชวนกันพันเทียนสองเล่ม, หนึ่งหนักเท่ากัน, ด้ายได้เทียนนั้นนับเท่ากัน, เล่ม
 เทียนสั้นยาวเสมอกัน, แล้วก็ภาวนาไปอุโบสถวัดป่าแก้ว ฝ่ายพระเถียรราชากวาบถวาย
 นมัสการพระพุทธปฏิมากรเจ้า, โดยเบญจางคประดิษฐ์, แล้วจึงกระทำให้เสี่ยงวีสัจ
 อธิฐานว่า, ปางเมื่อสมเด็จพระบรมไตรโลกยนาถเจ้า, เสด็จยังเที่ยวสถิตยโปรดสัตว
 อย่าย่อมยังโลกยอันมีความวิมิตในสันดาน, ให้บริสุทธิ์สิ้นสงไสยด้วยพระญาณสัมพัญญ.
 ครั้นพระพุทธองค์เสด็จเข้าสู่พระมหาปรินิพพานแล้ว, ก็ยังทรงพระมหากรุณาประดิษฐาน
 พระเจดีย์ทั้งห้า, คือพระปฏิมากร, พระมหาโพธิ, พระสถูป, พระชินธาตุ, พระไตรย
 ปิฎกไว้สนองต่างพระองค์, เปนที่พึ่งแก่สัตว์ในโลกยอันเกิดมาภายหลัง, เปนความสัจ
 แห่งข้าพระพุทธเจ้าฉันนี้, ประการหนึ่งข้าพระพุทธเจ้าคิดจะใคร่ได้ราชสมบัติครั้งนี้, ด้วย
 โลภกิจตรจะใคร่เป็นใหญ่จะได้จัดการกิจนาถิก, ให้สถิตยอยู่ในยุติธรรมจะได้เป็นที่พึ่ง
 พำนักในนิกรราชบรรพตัตวให้มีสุขสมบุรณ, ตามโบราณราชประเพณี, เปนความสัจ
 แห่งข้าพระพุทธเจ้าฉันนี้ถ้วนเคารพสอง, แลยังมีความสงไสยอยู่จะสมลุดังมโนรคแล้ว
 ฤฯ, ฤฯ มิละสมประการใดมิได้แจ้ง, ข้าพระพุทธเจ้าขอพระบวรคุณานุภาพพระมหาเจดีย์
 ฐานเจ้าทั้งห้า, มีพุทธปฏิมากรเจ้าเป็นอาทิ, อันพระพุทธองค์ทรงประดิษฐานไว้ต่าง
 พระองค์, แลวีสัจยาศิฐานทั้งสองสัจแห่งข้าพระพุทธเจ้า, จงเป็นที่พำนักตัดความ
 สงไสย, ข้าพระพุทธเจ้าจะกระทำสัจเสี่ยงเทียนของข้าพระองค์เล่มหนึ่ง, ของขุน
 ขวรวงษาธิราชเล่มหนึ่ง, ถ้าข้าพระองค์จะสมลุดังมโนรคความปรารถนา, ด้วยบุญญา
 ธิการโบราณ, แลบัดยบันกรม, ควรจะได้มหาเสวตรฉัตรสกลรัชสาธิปไตยจะได้รั้งบั
 ทรยศยศเชฏฐเป็นจลาจล, แห่งสมณพราหมณาเสนาบดี, โพร่ฟ้าประชากรราษฎรได้
 ความเดือดร้อน, แลได้เป็นมหาอรรคธานาทายก, อุปถัมภกพระบวรพุทธศาสนา, ใน
 วารวาชัยสวรยศสืบไป, ขอให้เทียนขุนวรวงษาธิราชดับก่อน, ถ้ามีสมลุดังมโนรคความ
 ปรารถนาแล้ว, ขอให้เทียนข้าพระองค์ดับก่อน, ขอพระบวรคุณานุภาพแลความสัจทั้งสอง
 แห่งข้าพเจ้า, จงมาตัดความสงไสยให้ปรากฏตามเสี่ยงวีสัจยาศิฐาน, อันข้าพระพุทธเจ้า
 อุทิศเทียรสองเล่มนี้, เปนพุทธสารบูชาแลเสี่ยงกระทำด้วยสัตยาเคารพนเทอญ, ครั้น
 อธิฐานแล้ว, ก็จุดเทียรทั้งสองเล่มนั้นเข้า ฝ่ายขุนพิเรนทรเทพไปถึงเหนเทียรขุน

วรวงษาธิราช, ยาวกว่าเทียรพระเทียนราชาภิเษก, จึงว่าห้ามมิให้ทำดีขึ้นทำเล่า, ก็คายชานหมากดิบทิ้งไป, จะได้ตั้งใจทั้งเอาเอาเทียรชุนวรวงษาธิราชนั้นห้ามมิได้, เป็นสถณิมิตรเหตุกตทั้งไปต้องเทียรชุนวรวงษาธิราชดับลง คนทั้งห้าก็บังเกิดโสมนัสยินดียิ่งนัก. ขณะนั้นมีพระสงฆ์องค์หนึ่งครองไตรยจีวรครบ, ถือบาตรบัตเต็วเข้าไปในพระอุโบสถให้พรว่า, ท่านทั้งห้าจะได้สำเร็จมโนเรศความปรารถนาเป็นแท้, ทั้งห้าคนก็นมัสการรับพร, พระสงฆ์นั้นก็ดับออกมาแล้วก็หายไป, ต่างคนก็ต่างกลับมาอยู่ที่อยู่, ครั้นประมาณสิบห้าวัน, กรมการเมืองลพบุรีบอกลงมาว่า, ข้างพลายสูงทกสอกสนว, หูทางสรรพตังลักษณะติดโหลง, สมหมายกกราบทูลตรัสว่า, พรุ่งนี้เราจะไปจับ, อยู่อีกสองวันเราจะไป, แล้วสั่งให้มิดราชขึ้นไปว่า, ให้กรมการจับเสียเถิด. ครั้นอยู่มาประมาณเจ็ดวันโหลงชักปีกกเถื่อนเข้ามาทางวัดแม่นางปลื้ม, เข้าพระเนียบวัดช้าง, สมหมายกกราบทูล, ตรัสว่าพรุ่งนี้เราจะไปจับ ครั้นเวลาค่ำขุนพิเรนทรเทพจึงสั่งหมื่นราชเสน่หานอกราชการ, ให้ออกไปคอยทำร้ายมหาอุปราชอยู่ที่ท่าเสือ, สั่งแล้วภอพระยาพิไชย, พระยาสุวรรณคโลกยลงมาถึง ขุนพิเรนทรเทพจึงให้ไปบอกโดยความลับ พระยาพิไชย, พระยาสุวรรณคโลกยก็ดีใจ, จึงไปชุมนุมอยู่ที่คลองบางปลาหมอ, กับด้วยขุนพิเรนทรเทพ, หลวงศรียศ, หมื่นราชเสน่หานอกราชการซึ่งเรือคนจะล่า, พลพายมีลาตราวุธครบมือ. ฝ่ายหมื่นราชเสน่หานอกราชการ, ถือบินไปแอบคอยอยู่ท่าอากาศดูหนึ่งทนายเลือก, ครั้นเห็นมหาอุปราชซึ่งจะไปพระเนียบ หมื่นราชเสน่หา ก็ยิงธนูมหาอุปราชตกข้างตาย ครั้นเข้าตู่ชุนวรวงษาธิราชกับแม่อยู่หัวศรีสุตาจันทร์, แลราชบุตรซึ่งเกิดด้วยกันนั้น, ทั้งพระศรีศัลยก็ลงเรือพระที่นั่งลำเดียวกัน, มาตรงคลองสระบัว, ขุนอินทรเทพก็ตามประจํามา ะ

๑ ฝ่ายขุนพิเรนทรเทพ, พระยาพิไชย, พระยาสุวรรณคโลกย, หลวงศรียศ, หมื่นราชเสน่หาในราชการ, ครั้นเห็นเรือพระที่นั่งขึ้นมา, พร้อมกับออกสกัด ชุนวรวงษาธิราชวิ่งไปว่า, เรือใครตรงเข้ามา, ขุนพิเรนทรเทพจึงตอบไปว่า, กูจะมาเอาชีวิตตัวเองทั้งสอง. ฝ่ายขุนอินทรเทพให้พายเรือกระหนาบเรือพระที่นั่งขึ้นมาแล้ว, ช่วยกันกลัดมรับจับชุนวรวงษาธิราช, กับแม่อยู่หัวเจ้าศรีสุตาจันทร์, แลบุตรซึ่งเกิดด้วยกัน

นั้นชำเสีย. แล้วให้เอาศพไปเสียบประจานไว้ณวัดร้าง, แต่พระศรีศิลป์นั้นเอาไว้. ขุนวรวงษาธิราชอยู่ในราชสมบัติห้าเดือน, ขุนพิเรนทรเทพ, ขุนอินทรเทพ, กับขุนนางทั้งปวง, กลับเข้ามาเฝ้าพระวรวงษ์ ะ

เรื่องคนที่ทำรถไฟคือยอชชติวิไลชั้น บทที่ ๕

๑ เดือนวันเราเหนรถไฟ, แลทางทำด้วยเหล็กนั้นราบเสมอ, เปนทางสำหรับให้รถนั้นเดิน, แรกเดิมได้คิดตฤกตรองทำทางนั้นยากลำบากนัก, แล้วก็ก่อสร้างเพียรคิดทำทางนั้นว่าไปได้หลายปีจึงสำเร็จ, เมื่อยอชชติวิไลชั้นยังกำลังก่อสร้างคิดทำทางนั้นอยู่, เขาก็เห็นว่ารถไฟนั้นจะแล่นในทางรถต่างต่างเดิรนั้น, แล่นไม่ได้ด้วยทางรถต่าง ๆ เดิรนั้น เปนทางลุ่ม ๆ ดอน ๆ, เปนการขัดข้องอยู่, เปนเหตุจะให้กำลังรถไฟอ่อนลงแล่นช้าไป, แลแล่นขึ้นไปทีโคกนูนสูงนั้นก็ไม่ได้, ต้องทำทางให้ราบเสมอไปจึงจะแล่นได้มีกำลังเร็ว, ยอชชได้คิดตฤกตรองที่จะทำทาง, แลทำรถไฟโดยเลื่อยดสันเชิง, เมื่อคิดเห็นที่วิเศษอย่างไรแล้ว, เขาก็ก่อสร้างทำต่อไปจะให้รถแลทางนั้นดีทวียิ่งขึ้นไป, เมื่อเวลานั้น ยอชชเป็นคนจนขัดสนเงินทองไม่มียศถานานศักดิ์, ท่านเสนาบดีผู้ใหญ่ในเมืองอังกุชก็ยังไม่รู้จัก ยอชชก็มีใจกลัวก่อสร้างทำทางนั้นมิได้ทอดยเลย, เมื่อยอชชกำลังคิดทำทางนั้น, มีคนหนึ่งชื่อมิกเตอร์บิค, อยู่ ณ เมืองดาลิงเตนเป็นคนมั่งมี, ถ่านหินของเขามีอยู่มาก อยากจะมันทุกถ่านหินไปจากเมืองดาลิงเตน, จะเอาไปยังเมืองชะตอกเตน, จะได้มันทุกกำมันไปขายณเมืองอื่น ๆ. เขาจะใคร่คิดทำทางรถไฟ, เขาได้ตั้งพวกกำนันไว้สำหรับให้ทำทางนั้น, พวกกำนันก็ได้จับลงมือเดิรวัดทางไปนั้น, ฝ่ายชาวนาที่ทำนาอยู่ริมทางนั้น, ก็กลัวว่าทางรถไฟนั้นจะแล่นผ่านาของตัวเสียไป. ส่วนขุนนางที่มีบ้านดอนมากสำหรับไว้เลี้ยงสุนัขจิ้งจอก, แล้วเขาภานุขันธ์บ้านไปหลายตัว, แล้วปล่อยสุนัขบ้านให้มันไล่กัดสุนัขจิ้งจอกเล่นเขาได้ยินข่าวว่าจะทำทางรถไฟ, เขาก็กลัวสุนัขจิ้งจอกนั้น, ได้ยินเสียงรถไฟแล่นมาแล้ว, มันตกใจตื่นจะหนีไปเสียหมดขุนนางเหล่านั้น, มิได้คิดอ่านเห็นแก่การซึ่งจะเป็นประโยชน์ไม่, คิดเห็นแต่การเล่นสนุกอย่างเดียว. มิกเตอร์บิคนั้นมีที่ขัดขวางอยู่, ยังไม่มีช่องโอกาสที่จะทำทางนั้นลงได้, จำต้องสงบนิ่งอยู่ แต่ใจเขายังร้อนรนชวนหาหาช่องโอกาส, จะทูลขอทำมรรควารรถต่อท่านเสนาบดีให้จง

ได้, อยู่มามิตเตอบิตได้ช่องโอกาสแล้ว, เขาจึงไปทูลขอหนังสือทั้งตราจากท่านเสนาบดี, ฎีกอนุญาตยอมให้หนังสือทั้งตรา, แลยอมให้ทำมรรคาวางรางไม้สำหรับรถเทียมม้าได้ สมดังใจหวัง, เขาก็ได้ลงในจดหมายเหตุ, แจ้งความในการที่จะทำทางนั้น. มีคนหนึ่งเป็นคนยากจนไม่มียศถานานศักดิ์, อยู่ ณ บ่อถ่านหิน, เขาได้อ่านหนังสือจดหมายเหตุทราบเนื้อความนั้นแล้ว, ก็ตั้งแต่วาฬังคิดถึงการนั้น, จะนั่งฎีกาจะนอนก็มีใจผูกพันคิดถึงการนั้นอยู่ร่ำไป, ฎีกาขึ้นชั้นเวลาเช้า, ไม่อาจที่จะปรามปรามห้ามความคิดนั้นไว้ได้ แล้วเขาก็คิดเห็นว่า, พระเจ้าได้โปรดให้เขามีการใหญ่โตทำณโลกโดยนี้, เมื่อเราจะใคร่ทำการนั้นแล้ว, จำเราจะต้องไปหาท่านผู้ที่เป็นเจ้าของการ, เราจึงจะได้ทำการนั้น. วันหนึ่งเป็นเวลาราตรี, คนนั้นกับมิตทายจึงพากันไปยังบ้านมิตเตอบิตคนเมืองดาลิงเตน, ขึ้นไปบนเรือนเคาะประตูตามธรรมเนียม. มิตเตอบิตก็เปิดประตูรับเชิญทั้งสองคนนั้นเข้าไป ณ เรือน, มิตเตอบิตจึงปราศรัยได้ถามคนทั้งสอง. ฎีกา จึงแจ้งความว่าข้าพเจ้ามาแต่เมืองกิลลิงเว็ค, เป็นคนทำการขุดถ่านหิน, สองคนนั้นคนหนึ่งได้ส่งหนังสือฝากให้มิตเตอบิต, หนังสือฝากนั้นมาแต่คนหนึ่ง, ซึ่งอยู่ ณ เมืองนูกาเซน, ฝากคำนับมาถึงมิตเตอบิต ใจความว่า, ผู้ที่ถือหนังสือมานี้, เป็นคนมีบุญญาฉลาดยิ่งนัก, ถ้าท่านหยากจะได้คนเป็นเจ้าพนักงานในการทำทางรถไฟแลรถม้า, คนนี้เชี่ยวชาญชำนาญในการนี้, แลอีกคนหนึ่งนั้น, เป็นมิตทายกันกับผู้ที่ถือหนังสือมานี้, ชื่อยอคชตีวีลชัน เมื่อมิตเตอบิตได้พูดจาสนทนากับยอคเล็กน้อย, ก็เห็นว่ายอคมีบุญญาฉลาดชำนาญในการนั้นจริง, อาจเป็นเจ้าพนักงานทำทางนั้นได้เป็นแท้, เขาก็เข้าใจจะต้องการจ้างยอคเป็นเจ้าพนักงานทำการนั้น. ยอคจึงถามมิตเตอบิตว่า, ท่านคิดไว้ว่าจะทำทางอย่างไรเป็นทางรถไฟฎีกา, ฎีกา ทางรางสำหรับรถม้า, มิตเตอบิตตอบว่า, เราคิดไว้ว่าหยากจะทำทางรางสำหรับรถม้า. ยอคจึงว่า, รถไฟรถหนึ่งมีกำลังมากกว่าม้า ๕๐ ตัว, ถ้าท่านไม่เชื่อถ้อยคำข้าพเจ้ากล่าวณ, เชิญท่านไปดูรถไฟที่บ้านข้าพเจ้าเถิด, รถไฟนั้นข้าพเจ้าได้จัดแจงทำไว้สำเร็จแล้ว, คือรถพบบึงเบนเลนนี้. ฎีกา

๑ ฝ่ายมิตเตอบิตได้ยินถ้อยคำยอคกล่าวดังนั้น, จึงให้ยอคพากลับไปบ้านยอค, ชมรถพบบึงเบนเลนเมื่อเขาได้เห็นรถนั้นแล้ว, ก็มีความยินดีชอบใจนัก, เขาก็ว่าจำเดิม

แต่เดิมนั้นไปเราจะทำทางรถไฟ, เราจะจ้างยอศให้ไปเป็นเจ้าของงานทำทางรถนนั้น. ยอศก็มีความยินดีเต็มใจรับไปเป็นเจ้าของงานทำทางรถนนั้น, ยอศกับโรเบิร์ตบุตร, แลมิดทนาย ทั้งสามคนด้วยกัน, ก็ลงมือจัดการวัดทางนั้นต่อไปอีก, ยอศตื่นแต่เช้า ๆ ทุกวัน ๆ, ภาบุตรแลมิดทนายนั้นออกไปทำทางรถนนั้น, จนถึงเวลาพลบค่ำ, จึงเลิกกลับมาอยู่ที่ภักอาไศรย, ๑ คนทั้งหลายทั้งผู้ใหญ่ทั้งเด็ก, ได้เห็นยอศทำทางรถนนั้น, เขาก็ชอบใจนัก, เมื่อเวลาเขาเลิกการกลับมาแล้ว, เขาก็ไปพูดจาสนทนากับยอศอยู่เนือง ๆ ณ เวลาวันหนึ่งยอศกับโรเบิร์ตแลมิดทนายนั้น, จึงพากันไปรับประทานอาหารที่โฮเตล, เมื่อรับประทานแล้ว, ยอศจึงพูดว่าเราไว้วางใจว่าสืบไปเมื่อนำ, จะมีทางรถไฟไปทั่วตลอดทุก ๆ หัวเมือง, ซึ่งเป็นเขตแดนเมืองอังกฤษ, คนทั้งหลายจะได้ขึ้นขึ้นรถนั้นไป, เมื่อขึ้นขึ้นรถนั้นจะต้องเสียเงินค่าจ้างบ้าง, ก็จะถูกราคากว่าคนที่มิได้ขึ้นรถเดินไปด้วยทั่วนั้นอีก, แล้วจึงพากันไปทำทางรถนนั้นต่อไป. อยู่มายอศก็บังเกิดความทุกข์ลำบากขึ้น, เพราะโรเบิร์ตบุตรนั้น, อุตสาหะทำการแข่งแรงมากทุกวัน ๆ, ก็ป่วยเจ็บอ่อนกำลังไปไม่ใคร่จะหายเป็นปรกติเลย. ยอศจึงไปส่งบุตรลงกำนันโดยสวไปพยาบาลตัว, อยู่ ณ เมืองอเมริกาฝ่ายใต้, ตำบลนั้นมีลมอากาศดี, เป็นที่จะให้อยู่สบายหายป่วยเจ็บ. เมื่อโรเบิร์ตลงกำนันไปแล้ว, ยอศก็กลับไปทำทางรถไฟแต่ผู้เดียวจนสำเร็จ. ครั้นทางนั้นทำไปจากเมืองคาลิงเตนจนถึงเมืองชตอกเตนสำเร็จแล้ว, คนเป็นอันมากก็พากันมาดู, พุดจากกันด้วยทางนั้น, บางคนก็สรรเสริญว่าดียิ่งนัก, บางคนก็คิดอิจฉาที่คิดเห็นว่าทางนั้นไม่ดี, รถแล่นไปสักหน่อยหนึ่งก็จะแตกทำลายไป, ก็ทางนั้นยาวโดยกำหนด ๑๒๕๐ ไมล์, มีรถไฟที่แล่นในทางนั้นถึงสี่เล่ม, แลมีเครื่องจักรสำหรับที่จะได้ชักรถขึ้นบนที่สูงชันนั้นสองเครื่อง, ตั้งไว้ตามระยะทางอยู่ห่าง ๆ กัน, รถไฟนั้นมีกำลังรถจะ ๖ แรงม้า, แล่นได้ไมล์ละ ๒๕๐ ไมล์, คนทั้งปวงได้เห็นรถนั้นแล่นไป, ก็พากันคิดประหลาดอัศจรรย์ยิ่งนัก. ณ เวลาวันหนึ่งมีการแล่นรถเทียมม้า, กับรถไฟแข่งกันออกจากเมืองคาลิงเตนพร้อมกันไปยังเมืองชตอกเตน, รถไฟได้แล่นขึ้นนำประมาณเส้นหนึ่งถึงก่อนรถม้า, ในทงวันนั้นรถม้าไม่อาจแข่งสู้กับรถไฟเลย. คราวนั้นรถไฟแล่นทางนั้นก็ยังมิได้เรียบร้อยสำเร็จ, ยังแล่นช้าอยู่, เขาก็คิดทำไว้สำหรับบันทุกสิ่งของต่าง ๆ ฝ่ายเดียว,

ยังหาได้คิดทำรถสำหรับให้คนขี่โดยसानไม่, เมื่อคนทั้งหลายได้เห็นทางแตรถนั้นเป็นตัวอย่างแล้ว, เขาก็อู่สำหรับคิดทำทาง, แตรถไฟนั้นให้ดียิ่งขึ้นต่อ ๆ ไป, กิตติศัพท์รถไฟนั้นก็ได้เลื่องลือไปถึงเมืองอเมริกา. ชาวเมืองอเมริกาก็ได้ลงมือทำทางแตรถไฟบ้างเล็กน้อย, ทางแตรถไฟสำหรับให้คนขี่โดยसानแรกเดิร, ดำเร็จ ณ เมืองอเมริกัน, เมื่อคฤศตศักราช ๑๘๓๑ ปี, ะ

นิทานเรื่องนายรักกับนายเรือง ก่อน ๒

๑ นายเรืองจึงว่าฉันก็เหมือนกับวิชาหลอกเด็ก, ว่าตกแจะกินตับ, เด็กมันก็เลยหลบสบายไป, ถึงผู้เรียนนั่งหลบตา, ถ้าจะว่าก็คล้ายกันกับเด็กไม่รู้อะไร, ที่เห็นดวงศริต่าง ๆ อย่างนั้นก็จะทำอย่างไรได้, มันไปตกสบายที่ตรงใกล้จะหลบ, มันเข้าตำราศาสนาเสีย, นายรักหัวเราะแล้วก็ว่าชอบต่ออยู่, ฉันเรียนบทพุทธบ้างอรหันบ้าง, นั่งหลบตามันไปบ่นมา, หมดบัญญัติหมดภาวนามันถึงข้างหลบ, ลืมเลยสบายไปก็ได้บุญกัน. นายเรืองจึงว่าฉันก็เท่านั้นเอง, อย่างนี้ฤๅท่านว่าศาสนาพระพุทธ, ไปที่สุดกันเพียงหลบ, นายรักก็รับว่าเรียนหลบตามันและ, ท่านสอนว่าศาสนาพระพุทธ, นายเรืองจึงย้อนถามว่า, ในบัญญัติของท่านจะเห็นอย่างไร, นายรักก็บอกว่าเราฟังมีบัญญัติด้วยตนเอง, นายเรืองจึงซักนายรักว่ารู้อย่างไร นายรักก็บอกว่ารู้อย่างท่านกล่าวอุปมาวิชาหลอกเด็ก, เราคิดก็เห็นว่าใช้ไม่ได้จริง, มันตกลงข้างหนึ่งเงงใจหลบ, หลอกกันเล่นทั้งนั้น, นายเรืองจึงว่าอย่าเปรียบท่านเลยที่ท่านหลอก, ที่ท่านบอกท่านก็หมายถึงศาสนาพระพุทธ, เพราะไม่มีความคิดเชื่อครเชื่ออาจารย์, จะสงสัยก็ไม่ได้จะได้ถามอาจารย์ก็โกรธ, ลูกศิษย์ตกลงกลัวไม่กล้าจะคิด, ความโง่มันก็ติดสำหรับตัวมา, จะว่าแกหลอกก็ไม่ได้, ในใจแกก็เชื่อเขามาด้วยกัน. ะ

๑ นายรักจึงว่าเรื่องพุทธศาสนาทุกวันนี้, เราหมายว่าจริงจึงไม่ได้คิด, ได้รู้แต่เรื่องศาสนาพราหมณ, พวกวัดเราเขาว่าเป็นไสยศาสตร์, เรื่องนี้ท่านเข้าใจบ้างฤๅไม่, นายเรืองจึงว่าเราก็เข้าใจได้ฟังเขาพูดอยู่บ้าง, นายรักซักนายเรืองว่า, ท่านเข้าใจอย่างไรจึงเล่าให้เราฟังสักหน่อย, นายเรืองจึงว่า, ศาสนาพราหมณเขาสงอย่างต่างชาติกัน, จะผิดถูกนั้นเป็นแต่คำเขาว่า, พราหมณพวกหนึ่งถือพระอินศรว่าเปนสยัมภู,

สถิตอยู่ยอดเขาไตรลาค, ทรงประสาธดาบสรวพกัสถิธิ, เป็นอิศรภาพอยู่ในโลกย, พระนเรศเป็นเทวโอรศ, พระนารายณ์เป็นน้อง, ประทมหลับอยู่บนแท่น, เหนือหลังพระยานาค, ในกระเคียรตือทเล, สำหรับเฝ้าติดตามมาลาญสัตว์มาป, แบ่งภาคยขึ้นเป็นปางต่าง ๆ, พราหมณพวกนั้นนับถือบูชา, รูปอิศริศวรรนเรศนารายณ์, แล้วแยกออกไปหลายตระกูล, มีตระกูลรามราชตระกูลสนาสิริ, ตระกูลบาเป็นต้น, แต่นับถือพิธีต่าง ๆ มีพิธียกโคม, พิธีลอยประทีป, พิธีสัตว์สทาน, พิธีตรุษ, พิธีโล้ชิงช้า, ที่มีมาในประเทศสยามนี้เป็นต้น, พราหมณพวกหนึ่งถือเท้าวรภักตราชตามหาพรหมณ, ว่าเป็นผู้สร้างโลกย, บันดานให้เกิดลูกหลานหว่านเครือเชื่อมหาพรหมณ, พราหมณพวกนั้นนับถือพรหมณ, เพียรทำอัตตกิดถนถนต่าง ๆ บูชาญ่างกิลศดอยมาป, แล้วแยกออกไปหลายตระกูล, พวกหนึ่งถือตัวว่าเกิดแต่เศียนพรหมณ, พวกหนึ่งถือว่าเกิดแต่กายพรหมณ, พวกหนึ่งถือว่าเกิดแต่ท้าวพรหมณ, ที่นับถือต่าง ๆ ดังนี้, เรายกเห็นว่าเป็นไสยสาคน์จริงเหมือนคำเขาว่า, นายรึกจึงว่าถ้านั้น, สาคนาโถมันกาโรวีแลพวกดิกขนาวันนับถือยโฮว, ว่าเป็นผู้สร้างโลกยแลแผ่นฟ้า, สาคนามหัมมัตนับถือข้าหล้าอยู่บนสวรค, ความนับถือเหล่านั้น, ก็เห็นจะเป็นไสยสาคน์ด้วย, นายเรืองจึงว่าเป็นที่เดียวไม่ต้องสงสัยเลยอาไร. ะ

๑ นายรึกก็ถามต่อไปว่า, ลัทธิที่พวกไท่นับถือกันก็มีอยู่มากกว่ามาก, ที่นับถือต้นไม้ใหญ่ไม่ตัดกลัวตาย, เห็นศาลเจ้าเข้าก็ไหว้ให้สินให้พร, สวดกรณิจนถึงบุญนเรตติ, ที่ผู้หญิงบุญญาเขลา, คนเฒ่า ๆ แก่ ๆ จำนวนไม่ว่าจะได้สวดไปก็ไม่เป็น, มั่นว่าชั่วๆ, อยู่ดีกินดีที่ชายไกลโหด, บางทีคนไปป่า, แม่เมตตาให้สินให้พรแก่เจ้าทุ่งเจ้าป่าเจ้าตง, ขอให้ตนไปดีมาดี, ถ้าแม้นมีลูกหลานไปด้วย, ก็ขอให้ช่วยคุ้มครองรักษา, แต่จะได้เห็นรูปเจ้าทุ่งเจ้าท่าเจ้าป่าเจ้าตง, ว่าเป็นคนฤาเป็นสัตว์ก็ไม่เห็น, พุดเล่นเก้อไปอย่างนั้นเอง, บางคนรู้คาถาว่าให้แผ่นดินช่วย ว่านางพระธรณีเจ้าเอื้ออยู่ฤายัง, สังฆาตังโลกังวิห, แล้วกลั่นใจหยิบเอาดินที่ท้าวเหยียบ, ขึ้นวางบนกลางกระหม่อม, เขาว่านางพระธรณีรักษาหาอันตรายมิได้, บางทีเห็นขนอนไม้ลอยมา, และตนพฤษาใหญ่ ๆ, ก็บนบานต้นไม้ใหญ่ขอนไม้ลอยมา, ให้ช่วยทุกช่วยไทยหาใช้

หายเจ็บ, ขอหอยกับอกได้ให้หอยก็ถูก, นบิณีสักสิทธิ์ต่าง ๆ หนึ่งเป็นใช้บัตย์บันตายกัน เป็นอันมาก, เกิดโรคคงราก็ว่าพระยายมราชใช้ให้ผีมาจับตัว, ตั้งศาลเพ็ญตาหาเข้า พอกกระบอกน้ำ, ทำเข้าขนมจีนน้ำยาภาวนาแผ่กุศลให้แก่พวกปีศาจ, ดูกัณ, พวกหมอ คนก็ไม่รับรักษา, เขากลัวพวกท่ำนันจะโกรธ, มันจะหักคอหมอ, เราเห็นเขาตั้งศาล ทุกบ้านทุกช่อง, เหมือนกับตรุษจีนแจกเขาให้ไว้เจ้า, หนึ่งจะตั้งบ้านปลุกเรื่อน, ก็ต้อง เส้นวัดตกกแดน, ทำบัตริสามมูมเส้นกุ่มเจ้าที่แดกรุงภาติ, เมื่อไทเขาทำกันอย่างนั้น, จะเป็นคนที่ถูกคนบ้า, จะเป็นตำราไสยสาคน์ๆ ไม่นายเรื่องจึงว่าคนที่เขาถือพุทธศาสนา, เขาก็ว่าเป็นตำราไสยสาคน์, แต่คำที่ว่าคนดีถูกคนบ้า, ชื่อนี้เราว่าไม่ได้ตามใจ ท่านเทศน์. ะ เรื่องนี้ยังมีอีกต่อไป

ความฝัน

๑ ข้าพเจ้าฝันไปว่าเติรเข้าไปในบ้านแห่งหนึ่งใหญ่โต, มีเรื่อนอันงาม, ข้าพเจ้าเข้าไปบนเรื่อน, เจ้าของเรื่อนก็เติรออกมาจากห้องภบข้าพเจ้า, จึงถามว่า มาทำไม, ข้าพเจ้าจึงตอบว่า, เหนเรื่อนท่านงามก็แฉะเข้ามาชมบัญญัติท่าน, ที่ทำเรื่อน งามนัก, คนนั้นจึงขอต่อไปว่าเจ้ามอคงเห็นยังไม่ตลอด, ในห้องนอนของข้าพเจ้ากว่านั้น, แล้วก็ภาข้าพเจ้าเติรเข้าไปในห้อง, เหนตำราต่าง ๆ วางอยู่เป็นอันมาก, ข้าพเจ้าจึงถามว่าสมุดตำราอะไรของท่านมากที่สุด, คนนั้นจึงบอกว่าสมุดตำราพิไชยสงครามบ้าง, ตำราอื่น ๆ บ้าง, ข้าพเจ้าจึงถามว่าท่านก็เอนแม่ทัพด้วยฤๆ, คนนั้นก็โกรธ, บอกว่า เองยังเด็กไม่รู้จักอะไร, เมื่อครั้งนั้นได้ไปทัพสู้รบฆ่าศึกเป็นอันมาก, จนได้มีความสุขสบาย, มีบ้านช่องใหญ่โตเบาฤๆ, ข้าพเจ้าจึงถามว่าเมื่อท่านไปรบนั้นวางทัพเป็นอย่างไร, เขาบอกว่าตั้งเป็นกระบวนคานา, ข้าพเจ้าจึงถามว่าท่านตั้งเป็นนาคานานั้น, เขาทางไป ข้างฆ่าศึกฤๆ, เขาก็โกรธว่าเองมันยังเด็กนัก, ไม่รู้จักกระบวนศึกสงคราม, แล้วก็ภา ข้าพเจ้าเติรไปดูที่อื่น ๆ ต่อไป, จึงเห็นที่หนึ่งสี่เข้าศึก, ข้าพเจ้าจึงหยิบหนังสือขึ้นอ่าน ดู, เหนเป็นบาญชัยทั้งนั้น, จึงถามว่าท่านทำการอย่างไรก็ยังถึงกันอยู่, ห้องหนึ่งเป็น ตำราพิไชยสงคราม, ห้องหนึ่งเป็นบาญชัย, ก็การบาญชัยนั้นสำหรับพ่อค้า, ๆ จะเป็น แม่ทัพอย่างไรได้, เขาจึงตอบว่าเองให้รู้จักไว้บ้าง, เมื่อหนุ่ม ๆ มีกำลังมาก ๆ ก็ทำการ

ทพศิก, เมื่อแก่แล้วจึงคิดทำการพ่อค้าหาเงินไว้ใช้ต่อไป, ข้าพเจ้าก็ค่านับเขาว่าถูกแล้ว, เขาจึงส่งต่อไปว่าอยากจะรู้จักถามอีกจะช่วยสอนให้, ข้าพเจ้าจึงถามว่า, บ้านเรือนของท่านใหญ่โตมีเงินทองเป็นอันมาก, เดียวนี้ท่านยังทำการสิ่งไรบ้าง, เขาจึงตอบว่ายังค้าขายอยู่ตามเดิม, ข้าพเจ้าจึงตอบว่าก็มั่งมีมากแล้ว, เหตุใดจึงโลภไม่หยุดบ้างเลย, เขาจึงตอบว่าควรทำก็เร่งทำเสีย, ข้าพเจ้าจึงตอบว่าถ้าทำหนักก็คิดหนักอย่างนี้, อายุจะมีสั้นๆ เพราะเป็นกังวลรำไป, ถ้าบริบูรณ์อยู่ดังนี้แล้ว, หยุดทำการเสียบ้างของเก่ากินจนตายก็ไม่หมด, อายุจะมียืนยาวไว้ดูการต่างๆ เล่นบ้างจะมีดีๆ, เขาก็ยังมีหันตอบทอดทักใจตื่นขึ้น. ะ

ก็ข้าพเจ้าฝันไปครั้นนี้, ท่านผู้ใดที่มีปัญญาอันฉลาด, รู้การนักปราชทางโทร, ได้ทำนายให้ข้าพเจ้าด้วย.

โคลงสุภาสุติรามเกรียติ

มัตถิลกับหลักกลิ้ง	กลางแปลง
กรใส่ทรบมันทแยง	คว่างคว่าง
วายุบุตรหลุดลอดแรง	เรรวรด
ผจญภัยหักคอช้าง	ซึบม้วยหมดความ
มัตถิลเหานุ่นเกล้า	ปกปุย
พระยายักษ์เหินหยกหยุย	เยยมย้ม
จับหอกแกว่งคว้นดุย	เปลวปลาม
เพลิงวับจับจตุจัม	หม่นไหม้ไฟโพลง
ลูกกลมด้นแล่นล้าว	ฉวัดเฉวียน
จุดทุกมขมณเทียร	ใหญ่น้อย
เรือนคลั่งนอกในเตียน	ตลอดโล่งตานา
อีกตำหนักใหญ่น้อย	หมดไหม้ไฟเผา

การเลหลัง

ข้าพเจ้าผู้ซื้อทนายหนังสือ ขอแจ้งความให้ทราบทั่วกัน ด้วยณวันพระกลาง
เดือนขึ้นสิบห้าค่ำทุก ๆ เดือน จะมีการเลหลังที่ถนนบำรุงเมืองพื้นม้งเวียนไปข้างคลอง
ตลอดท้องที่สอง คือข้าพเจ้าต้องรับของนายห้างพ่อค้า ที่มีสินค้าค้างอยู่บ้าง แลท่าน
ผู้ใดมีสิ่งของที่ไม่ชอบใจจะใช้แล้วจะเอามาฝากขายก็ได้ ถ้าท่านผู้ใดหยากจะใคร่ซื้อของ
ที่ถูกกว่าขายตามธรรมเนียม แล้วขอเชิญท่านมาเวลา ๕ โมงเช้าเทอญ. ะ

ข้าพเจ้านายรุ่งเป็นผู้จะขายเลหลัง

การเฉลิมพระชนม์พรรษาในวันที่ ๓

๑ วันอาทิตย์เดือนสิบขึ้นสิบค่ำเวลาเช้าโมงเศษ, พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว, เสด็จออกพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัยมหัยสวรรคาลัย ทรงจุดเทียนเครื่องนมัสการ. หม่อมเจ้าพระอรุณนิภาดาภรณ์, ถวายธรรมเทศนามงคลสูตร. ครั้นจบแล้วก็ทรงถวายไทยธรรม. พระสงฆ์ถวายอดิเรกแลถวายพระพรลา, เวลาเช้าห้าโมงเศษเสด็จขึ้น. ะ

๑ เวลาห้าทุ่มเศษพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว, เสด็จออกพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัยมหัยสวรรคาลัย, ทรงถวายผ้าไตรแลย่ามหลายสิ่ง, แต่พระสงฆ์ซึ่งได้สวดพระพุทธมนต์ ๖๐ รูป, มีพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระปวเรศสวริยาสงครามเป็นประธาน. แล้วเสด็จทรงจุดเทียนเครื่องนมัสการ. พระสงฆ์สวดพระพุทธมนต์, แล้วเสด็จมาประทับทรงตรัสกับกรมพระราชวังบวร, แลพระบรมวงษานุวงษผู้ใหญ่ที่ข้างท้องพระโรงด้านตะวันตก. แล้วเสด็จกลับมาประทับตรัสกับพระเจ้าน้อยยาเธอ. ที่เฝ้าพร้อมกันอยู่ที่ข้างท้องพระโรงด้านตะวันออก. ครั้นพระสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์จบแล้ว, มีรับสั่งให้พระเจ้าน้อยยาเธอที่ยังทรงพระเยาว, ไปถวายเทียนพระ ๖๐ เล่ม, แล้วทรงพระดำเนินไปทัก. พระสงฆ์ถวายยถาสัพพีแลถวายอดิเรกเสร็จแล้วถวายพระพรลากลับ, แล้วเสด็จพระราชดำเนินออกทางพระทวารเทเวศ, ไปประทับที่เก๋งวรราชศัพท์าภิรมย์, ตรัสกับสมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์, ผู้สำเร็จราชการแผ่นดิน, ประทับอยู่จนสี่ทุ่มเศษ, แล้วจึงเสด็จทรงพระที่นั่งราชยาน, ไปออกทางประตูประทับท่าราชวรดิศ, ทรงเรือพระที่นั่งมิกนิกลำใหญ่เสด็จทางชลมารก, ทอดพระเนตรบ้าน, เรือน, ดึก, แอ, อาราม, เรือรบ, เรือลูกค้าตามลำน้ำซึ่งได้ตกแต่ง, ตั้งประทีปผูกข่มตั้งโต๊ะเครื่องการบูชา, บางแห่งก็มีการฉลองมโหรีแลพิณพาทย์, แลละคอนแลดอกไม้เพลิง, ฉลองพระเดชพระคุณในการซึ่งเฉลิมพระชนม์พรรษา, ทั้งสองฟากลำน้ำ. เสด็จล่องลงไปถึงโรงสีไฟทางวัดเชอ, แล้วรับสั่งให้กลับเรือพระที่นั่งทวนขึ้นตามลำน้ำ, ทอดพระเนตรขึ้นไปถึงปากคลองบางลำภู, แล้วรับสั่งให้กลับเรือพระที่นั่ง, ล่องลงมาประทับท่าราช-

วรดิศ, เสด็จพระราชดำเนินขึ้นจากเรือพระที่นั่ง, ทรงพระราชยานเสด็จกลับขึ้นสู่พระบรมมหาราชวัง, เสด็จประทับเกยหน้าพระที่นั่งใหม่, เวลาสองยามเสด็จเสด็จขึ้น. ๖

๑ ณวันจันทร์เดือนสิบขึ้นสิบเขตค่ำเวลาเช้า ๒ โมง, ทหารปืนใหญ่ยิงสลุตที่ท้องสนามไชย นำพระที่นั่งสุทไธสวรรย ๒๑ นัด, ครั้นทหารบกยิงสลุตทวน ๒๑ นัดแล้ว, เรือครเนแชนก็ยิงสลุตอีก ๒๑ นัด, แล้วเรือพิชัยมรณยุทธยิงสลุตอีก ๒๑ นัด, รวมทั้งบกแลเรือ ๖๓ นัด, เวลาสี่โมงเศษ, พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว, เสด็จออกพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัยมหัยสวรรยพิमान, ทรงจุดเทียนเครื่องนมัสการ, พระบรมวงษเอกกรมพระปวเรศสวริยาตงกรณ์ก็ถวายศีล ครั้นทรงศีลแล้ว, เสด็จพระราชดำเนินออกพระทวารทองพระโรงด้านตะวันออก, เสด็จประทับพระที่นั่งราชฤดี, ทรงผลิตพระภูษาขาว, ได้พระฤกษ์เสด็จขึ้นสู่พระแท่นพระกระยาसन. พระยาราชโกษาไชยหัตถาราช. ขีพื่อพราหมณ์ก็เป่ามหาสังฆทักขิณาวัตตวราวัต, เจ้าพนักงานก็ประโคมแตรสังขริยวงคนตรี. พระบรมวงษเอกกรมพระปวเรศสวริยาตงกรณ์, ก็ถวายน้ำพระพุทธมนต์ด้วยพระเต้าสิดา, พระสงฆ์ทั้งปวงก็สวดถวายไชยมงคล. ๖

๑ ครั้นสงเสร็จแล้วเสด็จประทับพระที่นั่งราชฤดี, ทรงผลิตพระภูษาทงฉดองพระองค์เดิมยศทหาร, แล้วเสด็จขึ้นทรงประเคน, ครั้นพระสงฆ์รับพระราชทานฉันแล้ว, ทรงถวายไทยธรรมแด่พระสงฆ์ ๖๐ รูป, ครั้นทรงถวายแล้วจึงทรงพระเต้าสิดาในทง. พระสงฆ์ถวายยถาสัพพีแล้วสวดถวายไชยมงคลแลถวายอติเรก, แล้วถวายพระพรลากลับ. เวลาเช้าห้าโมงเศษเสด็จขึ้น, พระบรมวงษานวงษ, ข้าทูลองทูลีพระบาทผู้ใหญ่ผู้น้อย, พร้อมกันจุดเทียนทองนมัสการ, พระที่นั่งเสวตรัตนตรแลพระพทธรูปฉดองพระองค์, ครั้นบูชาแล้วก็กลับออกมาสวมเสื้อเยระบบ, ไปคอยเฝ้าที่พระที่นั่งอนันตสมาคมพร้อมกัน, ครั้นเวลาเที่ยงพวกทหารปืนใหญ่บกเรือก็ยิงสลุตเหมือนดังทบออกมาข้างต้นนั้น. พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวก็เสด็จออกพระที่นั่งอนันตสมาคม, แล้วเสด็จขึ้นประทับบนพระที่นั่งโอรน. พระบรมวงษานวงษแลท่านเสนาบดีข้าทูลองทูลีพระบาท, ก็น้อมเกล้าฯ ถวายบังคมพร้อมกัน, จึงมีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ, ให้กงสุลต่างประเทศซึ่งเข้ารักษาทางพระราชไมตรี, แลขุนนางจีนเจ้าภาษีนายอากรเข้ามาในที่เฝ้า

พร้อมกัน, จึงพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระเทววงศ์วรินทร์, ซึ่งได้รับแทนพระบรมวงษานุวงศ์ทั้งปวง, ก็อ่านคำแสดเรตสถวายพระพรว่า, ข้าพระพุทธเจ้าพระบรมราชวงษานุวงศ์ผู้ใหญ่ผู้น้อย, บันดาลได้มาประชุมพร้อมกันในที่เฝ้าทูลละอองธุลีพระบาท, ณ เวลามาหามงคลพิธีพระบรมราชสมภพครั้งนี้, มีความยินดีต่อพระเดชพระคุณพระบรมราชกฤดาภิเษการ, ด้วยในเวลากาลทุกวันนี้, ได้ทรงพระเมตตากรุณาชุบเลี้ยง, พระบรมราชวงษานุวงศ์ผู้ใหญ่ผู้น้อยด้วยกัน, โดยไม่มีความรังเกียจพระไทย, แลทรงอนุเคราะห์ไม่เป็นที่ยับยั้งได้ทุกขโศรณันต์, เพราะเหตุการอย่างหนึ่งอย่างใด, เป็นความดีความเย็นแก่ข้าพระพุทธเจ้าพระบรมราชวงษานุวงศ์ทั้งปวง, ข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลายมีความยินดี, ขอถวายพรไชยมงคลให้ทรงพระเจริญเกษมสุขสถาพร, ดำรงศักราชสมบัติโดยผาสุกสวัสดิ์นิราชไทย, อนึ่งขอทวยเทพนิกรซึ่งทรงมหេศวศักดิ์ตาเดช, ประเวศในพระบรมมหาเสวตฉัตร, แลบรมราชรัตนบัลลังก์ในพระบรมราชนิเวศสถาน, จงช่วยอภิบาลบำรุงรัก, พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวให้ทรงเกษมสุขพ้นจากอุบัตถ์ต่าง ๆ, ให้ทรงประพฤติในทางอรรธจริยา, การซึ่งเป็นประโยชน์ใหญ่ผู้น้อยแก่เสนามาตยราชภูตสมณพราหมณาจารย์, ซึ่งทรงประพฤติการที่เสมอเรียบร้อยโดยยตติธรรมมิได้เป็นไปโดยฉันทาคติ, ความรักแลความโกรธเป็นต้น, ให้ประชุมชนทั้งปวงนิยมยินดีเป็นที่ร่วมเย็นทั่วไป, ขอให้พระเกียรติคุณวิบุลยศ, ภิญโญยิ่งอย่ารู้ทรม, พระเดชานุภาพแผ่ไพศาลทั่วภัพัตถ, ดำรงศักราชมีสุขทุกฤชาขุณยยาวอยู่ต้นกาลนานเทอญ, ะ

๑ ครั้นทรงอ่านจบพระบรมวงษานุวงศ์ทั้งปวง, ก็น้อมเกล้าถวายบังคมพร้อมกัน, จึงท่านเจ้าพระยาธรรมมาธิกรณ์ ผู้รับแทนข้าทูลละอองธุลีพระบาทผู้ใหญ่ผู้น้อยทั้งปวง, ก็อ่านคำแสดเรตสถวายพระพรว่า, ข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลาย, ผู้ได้รับราชการตามตำแหน่งผู้ใหญ่ผู้น้อย, ฝ่ายทหาร ฝ่ายพลเรือน, ซึ่งได้มา, ชุมนุมพร้อมในที่เฝ้าทูลละอองธุลีพระบาท, ณ เวลานั้น, คล้ายกับเวลาดีพระบรมราชสมภพแต่เดิมนั้น, มีความยินดีต่อพระบรมราชกฤดาภิเษการ, ที่ได้ทรงประพฤติการท่านบำรุงข้าทูลละอองธุลีพระบาทผู้ใหญ่ผู้น้อย, แลสมณพราหมณาจารย์ราชภูตทั้งปวง, ให้ยู่ร่วมเย็นเป็นสุข, โดยควรแก่ตระกูลยศบันดาศักดิ์, แลทรงวิจารณ์ในราชกิจนั้น ๆ, ให้เล็ดกรรมนิยมกตัญ

ซึ่งกันและกัน, แลทรงตั้งแต่งที่ปฤษฐการาชการแผ่นดินขึ้นได้ช่วยทำนุบำรุงให้ควรเป็นไป, เรียบร้อยถูกต้องโดยยุติธรรม, เป็นที่นิยมยินดีแก่ข้าพระพุทธเจ้าทั้งปวง, ข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลาย, พร้อมใจกันถวายไชยมงคล, ให้ทรงเจริญพระชนมายุ, ยิ่งยืนนานโดยศุขสวัสดิ, ดำรงอยู่ในรัตนวโรหิตไทยสวริยเสวยตรนิตร, เกษมสันต์ดำรงนิราศพันโกยันตรวย, จงอย่ารู้เสื่อมคลายด้วยพระบรมราชฤทธิ์บุญฤทธิ์, แลพระปรีชาญาณสามารถรอบรู้ในราชกิจน้อยใหญ่, หม่อมวิราชธิดาภรโหล่วรายภายในภายนอก จงพ่ายแพ้แต่อำนาจพระบารมี, สรรพโรคภัยพิบัติอย่าได้ย่ำยีเบียดเบียนพระบรมสันดาน, ขอให้พระเกียรติคุณวิบุลยเดชเดชาานุภาพแผ่ไพศาล, ขจรจบทั่วทุกทิศเทวนิดล, สกลสัตว์โกษย, ขอเดชะ ะ

๑ ครั้นจบแล้วข้าราชการผู้ใหญ่ผู้น้อยทั้งปวง, ก็น้อมเกล้าถวายบังคมพร้อมกัน, จึงกงสุลอเมริกันผู้แทนกงสุลต่างประเทศทั้งปวง, ก็อ่านคำแสดเรตสถวายพรโดยภาษาอังกฤษ ครั้นอ่านจบแล้วกงสุลทั้งปวง, ก็เรียงกันเข้าไปถวายไชยมงคลทุก ๆ ชาติ ครั้นถ้วนทุกคนแล้ว, พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจึงทรงสมีชตอบคำแสดเรตสว่า, ท่านพระบรมวงษานุวงษ, ท่านเสนาบดีข้าราชการผู้ใหญ่ผู้น้อย, แลท่านผู้แทนคอเวอร์นแมนต์ต่างประเทศ, ได้มาประชุมพร้อมกันให้พร, ในวันเกิดข้าพเจ้านี้, ข้าพเจ้ามีความยินดีขอบใจท่านทั้งหลายเป็นอันมาก, แลข้าพเจ้ามีความชื่นชมยินดี, ด้วยได้เห็นท่านเสนาบดีซึ่งได้ช่วยทำนุบำรุงแผ่นดินมา, แลท่านซึ่งได้รับตำแหน่งที่ปฤษฐการาชการ, ซึ่งได้ตั้งขึ้นใหม่ในชั้นทั้งสองพวก, คือที่ปฤษฐการาชการแผ่นดิน, แลปรีวีเคาน์ซิล, ก็ในเวลาอันท่านที่ได้เป็นเคาน์ซิลลอร์ทั้งหลาย, ก็ได้มาประชุมพร้อมกันในที่นี้ด้วย, ข้าพเจ้าได้เห็นท่านทั้งหลายในเวลาอันนี้, ก็เป็นที่ชื่นชมมาก, เพราะได้ใจว่าท่านทั้งหลายจะช่วยคิดราชการทำนุบำรุงในตัวข้าพเจ้า, แลท่านทำนุบำรุงแผ่นดินให้มีความเจริญด้วย, เติมสติปัญญาความคิดเต็มอำนาจ, ให้ราษฎรอยู่เย็นเป็นสุขได้, แลจะรักษาการซึ่งได้เปลี่ยนแปลงแต่ได้ตั้งขึ้นไว้, คือการที่เลิกธรรมเนียมหมอบคลาน, เปลี่ยนเป็นธรรมเนียมยืน เติว, แลตั้งเคาน์ซิลลอร์ออฟสเตต, แลปรีวีเคาน์ซิลสำหรับช่วยคิดราชการทำนุบำรุงแผ่นดินนี้, คงจะไม่เลิกถอนเสื่อมทรมไป, ก็การสิ่งไรซึ่งได้ปฤษฐาไว้ในเคาน์ซิลว่าจะ

จัดการนั้น, เป็นการใหญ่ ๆ หลายอย่าง, แต่เห็นว่าจะเป็นกรณีมีคุณแก่ราษฎรมาก, การซึ่งตั้งศาลไปชำระความกรมพระนครบาลนั้น, ท่านผู้ซึ่งได้รับการไป, ก็เห็นว่าตั้งใจทำการนั้นโดยซื่อสัตย์สุจริต, ให้ความสำเร็จไปได้เป็นอันมาก, เป็นตัวอย่างซึ่งจะให้เห็นว่า การซึ่งจะจัดต่อไปข้างหน้านั้น, ท่านทั้งปวงคงจะให้สำเร็จได้ทุกประการ, คือการที่จะจัดศาลชำระความให้แล้วได้โดยเร็ว, แลให้ถูกต้องยุติธรรม, แลจะแก้คดีหมายเก่าบ้าง, เพิ่มเติมใหม่บ้างที่ละเรื่อง, ๆ ไปกว่าจะแล้วทั้งสิ้น, การนี้ก็เป็นการใหญ่ ๆ ะ

๑. อนึ่งการซึ่งจะลดกระเสียวรายลูกทาส, แลการซึ่งจะห้ามไม่ให้ขายตัวคนต่อไปข้างหน้า, ซึ่งได้ถูกษากันอยู่นั้น, ก็จนจะสำเร็จไปได้แลการอื่นอีก, คือการซึ่งจะเลิกเบี้ย, แลการตัวเลขซึ่งจะผ่อนให้เสมอกันนั้น, การเหล่านี้ก็เป็นการสำคัญ, ซึ่งจะจัดให้สำเร็จไปโดยเร็วนี้ไม่ได้ แต่ข้าพเจ้าก็ยังไวใจอยู่ว่าการที่ได้คิดได้ถูกษากันเหล่านี้, คงจะไม่สูญเสียเปล่า, จะได้สำเร็จไปตามเวลาซึ่งควร, จะได้สำเร็จไปได้เป็นลำดับไป, ขอท่านทั้งปวงจงช่วยกันตั้งใจจัดจัดการซึ่งได้เห็นว่า เป็นดีแล้วนี้, ให้สำเร็จไปจะได้เป็นความสุขทั่วกัน, แลเป็นชื่อเสียงไปภายหน้า. ะ

๑. อนึ่งท่านทั้งหลายซึ่งเป็นผู้แทนคอเวอร์นเมนต์ต่างประเทศได้มาพร้อมกันในเวลานี้, ข้าพเจ้ามีความยินดีขอบใจท่านทั้งหลายเป็นอันมาก, สำคัญใจว่าคอเวอร์นเมนต์ต่างประเทศ, ซึ่งเป็นทางพระราชไมตรี, ได้มีความชื่นชมยินดีรักใคร่ในทางพระราชไมตรีเป็นอันมาก, แลไวใจว่าคอเวอร์นเมนต์ต่างประเทศ, คงจะมีความยินดีด้วยเมืองสยามนี้, ซึ่งเป็นเมืองจะตั้งตัวใหม่, ให้ได้จัดการทำนุบำรุงบ้านเมืองให้เต็มตามกำลังแลอำนาจ, ท่านกงสุลซึ่งเป็นผู้แทนอยู่ในกรุงนี้, คงจะรักษาทางพระราชไมตรี, ให้เรียบร้อยยืนยาวสืบไป, ซึ่งท่านทั้งปวงได้มาประชุมพร้อมกันให้พรข้าพเจ้า, ในเวลาวันนี้นั้น, แลได้ช่วยจุตโคมไฟต่าง ๆ นั้น, ข้าพเจ้าขอบใจมาก, ขอให้สิ่งซึ่งเป็นใหญ่เป็นประธานในสถลโกดย, จงอนุเคราะห์รักษาท่านทั้งหลาย, ให้มีความสุขความเจริญทุกประการเทอญ. ะ

๑ ครั้นทรงสืบซำบแล้ว. พระบรมวงษานุวงษข้าราชการผู้ใหญ่ผู้น้อย, แด
 กงสุตต่างประเทศ, แดขุนนางจีนเจ้าภานายอากรทั้งปวง, ซึ่งอยู่ในที่เฝ้ากันอ้อมเกล้า
 ถวายบังคมพร้อมกัน, แล้วพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวก็เสด็จขึ้น. เวลาทุ่มเศษเสด็จ
 ออกพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย, ทรงจุดเทียนมหามงคล. หม่อมเจ้าพระธรรมมุนีหิศาตา,
 ถวายพระธรรมเทศนามเทศาสูตร, ครั้นเทศนาจบแล้วก็ทรงถวายไทยธรรม, พระสงฆ์
 ถวายอดิเรกแด่ถวายพระพรลา. แล้วเสด็จพระราชดำเนินออกทางพระทวารเทเวศ, ขึ้น
 ทรงรถพระที่นั่งเสด็จออกทางประตูวิเศษไชยศรี, เสด็จพระราชดำเนินโดยทางสถลมารค,
 ทรงทอดพระเนตรการซึ่งข้าราชการ, แลราษฎรตามประทีปแลมุกข์มงคลของพระเดช-
 พระคุณ, ในการเฉลิมพระชนม์พรรษา, ครั้นทอดพระเนตรแล้ว, ก็เสด็จกลับเข้าสู่
 พระบรมมหาราชวัง, รถพระที่นั่งมาประทับเกยหน้าพระที่นั่งใหม่, เสด็จประทับบนรถ
 พระที่นั่ง, ทอดพระเนตรดูงานร่ำกวางขององว้างวัดบางโพ เสด็จมาทอดเกล้าถวาย, ประทับ
 อยู่จนเวลายามเศษเสด็จขึ้น, จึงมีพระราชโองการให้เชิญพระบรมวงษานุวงษ, ซึ่งทรง
 พระกรุณาโปรดเกล้าให้เชิญไว้, คือกรมพระราชวังบวรสถานมงคลหนึ่ง, พระเจ้า
 บรมวงษเชอกรมพระเทเวศวิจิตรปรีวีโคณัชิต น.ร.ป.จ. หนึ่ง, สมเด็จพระเจ้า
 บรมวงษเชอเจ้าฟ้ามหาดลกรมพระนารายณ์ประมักษ์ ปรีวีโคณัชิต น.ร.ป.จ.ม.ต.ม. หนึ่ง,
 พระเจ้าบรมวงษเชอกรมหลวงศักดาพิศาล ปรีวีโคณัชิต ป.จ. หนึ่ง, พระเจ้าบรมวงษเชอ
 กรมหมื่นอนันตการฤทธิ ปรีวีโคณัชิต จ.ม.ท.จ.ว หนึ่ง, พระเจ้าราชวรวงษเชอกรมหมื่น
 ภูในนฤเบนทรธิบาล จ.ม.ท.จ.ว หนึ่ง, พระเจ้าราชวรวงษเชอกรมหมื่นอักษรสาสน์
 โสภณ ปรีวีโคณัชิต จ.ม.ท.จ.ว. หนึ่ง, พระเจ้าราชวรวงษเชอกรมหมื่นเจริญผลภูลสวัสดิ์
 ปรีวีโคณัชิต จ.ม.ท.จ.ว. หนึ่ง, สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอเจ้าฟ้าจาดรณตรีศมีปรีวีโคณัชิต
 น.ร.ป.จ.จ.ช. หนึ่ง, สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอเจ้าฟ้าภาณุรังษีสว่างวงษ น.ร.ป.จ. หนึ่ง
 พระเจ้าน้องยาเธอพระองค์เจ้ากฤดาภินิหาร ปรีวีโคณัชิต ท.จ.ว.ม.ม. หนึ่ง, พระเจ้า
 น้องยาเธอพระองค์เจ้าคัคณางค์ยศ ปรีวีโคณัชิตท.จ. หนึ่ง พระเจ้าน้องยาเธอพระองค์เจ้า
 ศุขสวัสดิ์ ปรีวีโคณัชิต ท.จ. หนึ่ง, พระเจ้าน้องยาเธอพระองค์เจ้าทิวิธยดารา

ปรีวีเคาน์ซิล ท.จ. หนึ่ง, พระเจ้าน้องยาเธอพระองค์เจ้าทองกองก้อนใหญ่ ท.จ. หนึ่ง, พระเจ้าน้องยาเธอพระองค์เจ้าเกษมสันตโสภาคย์ ท.จ. หนึ่ง, พระเจ้าน้องยาเธอพระองค์เจ้ากลมลาดเลอสร ท.จ. หนึ่ง, พระเจ้าน้องยาเธอพระองค์เจ้าเกษมศรีสุโขทัย ท.จ. หนึ่ง, พระเจ้าน้องยาเธอพระองค์เจ้าศิริสิทธิธิราช ท.จ. หนึ่ง, พระเจ้าน้องยาเธอพระองค์เจ้าทองแถมถวัลย์วงศ์ ท.จ. หนึ่ง, พระเจ้าน้องยาเธอพระองค์เจ้าชุมพลสมโภช ท.จ. หนึ่ง, พระเจ้าน้องยาเธอพระองค์เจ้ากาพย์กนกรัตน์ ท.จ.ว.ม. หนึ่ง, พระเจ้าน้องยาเธอพระองค์เจ้านุชนาคมานพหนึ่ง, พระเจ้าบรมวงศ์เธอพระองค์เจ้าหัตถินทร์หนึ่ง, พระเจ้าบรมวงศ์เธอพระองค์เจ้านันทวรรณหนึ่ง, พระวงศ์เธอพระองค์เจ้าชิดเชื้องษ์ ท.จ. หนึ่ง, พระวงศ์เธอพระองค์เจ้าประดิษฐวรการ ท.จ. หนึ่ง, พระวงศ์เธอพระองค์เจ้าสิงหนาทราชตฤณทิ ปรีวีเคาน์ซิล ท.จ. หนึ่ง, พระวงศ์เธอพระองค์เจ้าประเสริฐศักดิ์ ท.จ. หนึ่ง, พระวงศ์เธอพระองค์เจ้าสายสนธิทวงษ์ปรีวีเคาน์ซิล ท.จ.ว.ม. หนึ่ง, หม่อมเจ้าปฤดา ต.จ. หนึ่ง, รวม ๓๑ องค์ เข้าไปนมเฝ้าถวายคำนับที่ละพระองค์ โดยลำดับ, ที่พระที่นั่งมุนีสฐานบรมอาสน์, ครั้นพร้อมกันแล้ว, จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้นั่งที่เกอซึ่งตั้งไว้, ทรงประทับตรัสอยู่ครู่หนึ่งก็เสด็จพระราชดำเนินไปประทับที่เสวย. พระบรมวงษานุวงศ์พร้อมกันตามเสด็จไปถึงโต๊ะที่ประชุม. พวกทหารแตรมหาดเล็ก, แด่พินพาทย์ก็ระโคมเปลี่ยนสับกันไป, ครั้นถึงเวลาที่ควร, กรมพระราชวังบวรจึงทรงขึ้นขึ้นสืบทอดถวายพระพร, ในการเฉลิมพระชนม์พรรษาในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว, ครั้นจบแล้วก็ยังเวียนพร้อมกัน, พวกทหารก็เป่าแตรสรรเสริญพระบารมี ครั้นแล้วพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว, ก็พระราชทานพรแก่กรมพระราชวังบวร, แลพระบรมวงษานุวงศ์ทั้งปวง, ครั้นแล้วก็เสด็จประทับเสวยในที่นั้น, ครั้นเสวยแล้วก็เสด็จขึ้นจากโต๊ะที่ประชุม, แล้วจึงพระราชทานข้อดอกไม้แก่พระบรมวงษานุวงศ์ทุก ๆ พระองค์, แล้วเสด็จประทับตรัสอยู่ในที่นั้นจนเวลาทำทัมเสดเสด็จขึ้น. พระบรมวงษานุวงศ์ทั้งปวง, ก็น้อมเกล้าถวายบังคมลากลับ ออกมา ะ

แจ้งความ

๑ ขอแจ้งความให้ทราบทั่วกัน, ด้วยหนังสือตรุโณวาทที่ ๑๒ หน้า ๑๑๘, ที่อธิบายวิธีต้นไม้ที่ทูลเกล้าถวาย, มานั้น ข้าพเจ้ามิได้บอกตัวใหญ่แลเรียงคำอธิบายไว้ไม่, ขอท่านจงได้ทราบเถิด, ว่าคำนั้นเป็นคำแสดเรตสของกงสุลอังกฤษได้ทูลเกล้าถวายในวันที่ได้เฝ้า, ที่พระที่นั่งอนันตสมาคม, ในการเฉลิมพระชนม์พรรษานั้น, ท่านผู้ใดมีความสงสัย, ด้วยไม่มีความบอกอธิบายในก่อน, ขอจงได้ทราบเทอญ. ะ

คำถามด้วยความสงสัย

๑ ข้าพเจ้าขอถามท่านเจ้าของโรงพิมพ์ตรุโณวาท, แต่บัดนี้ที่ท่านตั้งชุมตามประทีปในการเฉลิมพระชนม์พรรษารั้งนี้, ข้าพเจ้าเห็นมีพระนามแต่พระบรมวงษานุวงษ, แลชื่อข้าทูลลอองธุลีพระบาทหลายท่านหลายนาย, แต่พระเจ้าราชวรวงษเธอกรมหมื่นภูวไนยเบญทราธิบาล ท.จ.ว.จ.ม. กับหม่อมเจ้านิฉัตร, ได้แต่งที่แก่งวราชสถาปมัย, แลหม่อมเจ้าภาณุมาศกับหม่อมเจ้าทรงศักดิ์, ได้แต่ที่ประตูลนามราชกิจ, สองแห่งนั้นทำไมจึงไม่มีชื่อมาในหนังสือตรุโณวาท, ในวิกที่สืบสองด้วยเหตุประการใดข้าพเจ้าสงสัยนัก, ขอท่านเจ้าของโรงพิมพ์ตรุโณวาทตอบความมาให้ข้าพเจ้าทราบ ะ

หนังสือตรุโณวาท

๑ ณ วันจันทร์เดือนสิบขึ้นสิบเอ็ดค่ำ, ข้าพเจ้าได้รับหนังสือเชิญว่าท้าวที่บ้านท่านเจ้าพระยาภาณุวงษมหาโกษาธิบดี ม.ส.ม.,ป.จ., ซึ่งมีการฉลองพระเดชพระคุณ, ในการเฉลิมพระชนม์พรรษา, ได้เชิญเจ้านายขุนนาง, แลชาวต่างประเทศ, ทั้งหญิงชายประชุมในที่นั้น, เมื่อข้าพเจ้าได้ไปถึงนั้น, ข้าพเจ้าได้เห็นชุมพลเป็นรูปช้างสองช้าง, จับฝ้ายบนหลังชุมประดับด้วยประทีป, แสงเพลิงสว่างลงมาถึงกลางน้ำ, ดุหมดงดงามสดาดตายนั้, ครั้นข้าพเจ้าเข้าไปถึงที่ประชุม, ก็เข้าไปค่านับตามธรรมเนียมแล้วก็นั่งอยู่ในที่นั้น, ข้าพเจ้าได้ดูที่ประชุมนั้น, ท่านตกแต่งหมตจดสดาดตา, มีโคมกั้งติดฝาเป็นระยะ, มีกระฉากใหญ่ติดฝาจับแสงไฟฉายสว่างไปทั้งห้อง, ที่โศดานขาวสดาดห้อยพวงดอกไม้ร้อยเป็นพระเกี้ยว, ทำโดยเลียบงดงาม, ลวดลายคล้ายกับลงยาราชวดี, ด้วย

ตอกไม้ศรีหลายสิบอย่างสลักกันเป็นชั้น ๆ, แขนงกลางหว่างที่เล่นเต้นรำท้าว, แล้วข้าพเจ้าได้ดูหญิงชายว่าท้าวอยู่ในที่นั้น, จนเวลาสองยามเศษ; ท่านเจ้าพระยาภาณุวงศ์จึงให้เชิญคนที่มาประชุมนั้นไปที่ในห้องเลี้ยง, ครั้นเลี้ยงแล้วก็กลับมาอยู่ที่ประชุมเล่นไปอีก, แต่จะเลิกเวลาไรข้าพเจ้าหาทราบไม่, ข้าพเจ้าได้ลาท่านกลับมาเสียก่อน, เมื่อข้าพเจ้าได้อยู่ในที่นั้น, ข้าพเจ้าได้ถามคนซึ่งอยู่ในที่ประชุม, ว่าใครเป็นผู้เปิดบอน, เขาได้บอกกับข้าพเจ้าว่า, พระไทยรัชภาคย์ภักดี ๑, มิสเตอร์กอบกิจกุลเสนาบดี, ๑, มิสเตอร์เบตแมน, ๑, มิสเตอร์คาออสเตอร์, ๑, มิสเตอร์คาคอสเตอร์, ๑, มิสเตอร์แมกกี, ๑, มิสเตอร์เมอร์แอน, ๑, ชายสี่หญิงสี่, เป็นคนเปิดบอน. ๖

คนที่ได้เชิญไป ในที่ประชุม

๑ สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอเจ้าฟ้าจาดรนต์วัธมี, ๑ สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอเจ้าฟ้าภาณุรังษีสว่างวงศ์, ๑ พระเจ้าน้องยาเธอพระองค์เจ้ากฤดาภิไธย, ๑ พระเจ้าน้องยาเธอพระองค์เจ้าคัคณางค์, ๑ พระเจ้าน้องยาเธอพระองค์เจ้าสุขสวัสดิ์, ๑ พระเจ้าน้องยาเธอพระองค์เจ้าทวิวัฒยลังกา, ๑ พระเจ้าน้องยาเธอพระองค์เจ้าเกษมสันตโสภาคย์, ๑ พระเจ้าน้องยาเธอพระองค์เจ้ากาพย์กนกรัตน์, ๑ พระเจ้าน้องยาเธอพระองค์เจ้าเทวัญไทยวงศ์, ๑ พระองค์เจ้าสิงหนาท, ๑ พระองค์เจ้าสายสนธิทวงศ์, ๑ หม่อมเจ้าไพบูลย์, ๑ หม่อมเจ้ากลาง, ๑ เจ้าพระยาสุริยวงศ์ไวยวัฒน์พิพัฒน์ศักดิ์, ๑ พระยาราชสุภาวดี, ๑ พระยาภาณุกรวงศ์, ๑ พระยาสาปณ์กิจโกศล, ๑ พระยาเจริญราชไมตรี, ๑ พระยาเทพวรชน, ๑ พระยาศรีเสาวราช, ๑ พระยาพิพัฒน์โกษา, ๑ พระยามำเรอหิรัญ, ๑ พระยาอินทราธิบดีสีหราชรองเมือง, ๑ พระยาโชฎีกาเสนาบดี, ๑ พระยาพิไชยบริพัตร, ๑ พระยาอภัยรณฤทธิ์, ๑ พระยาเวียงในนฤบาล, ๑ พระยานนารถราชภักดี, ๑ พระยาสมุทรราช, ๑ เจ้าหมื่นเสมอใจราช, ๑ เจ้าหมื่นไวยวรนาถ, ๑ เจ้าหมื่นศรีสรรเพชญ์, ๑ นายจ่าขยัคคิต, ๑ พระสุนทรภักดี, ๑ พระอินทรเทพ, ๑ พระมหามนตรี, ๑ พระไพรัชภาคย์, ๑ พระปรีชาสงคราม, ๑ พระศรีธรรมศาสตร์, ๑ พระนรินทร์, ๑ พระชลธารวินิจฉัย, ๑ พระศรีสมบัติ, ๑ หลวงโกษานุการสวัสดิ์, ๑ หลวงมนตรีกรโกษา, ๑ หลวงรักษาสมบัติ ๑

หลวงรัตนายัต ๑ หลวงสวัสดิโกษา, ๑ วิจารณ์กิจ, ๑ หลวงพนิตจักพรรณ, ๑
หลวงวิสูตรโกษา, ๑ หลวงสุนทรโกษา, ๑ ขุนอักษรสมบัติเสมียรตรากรมท่า, ๑
พระวรพินทพลากร, ๑ หลวงยงค์นิสสรพลารักษ์, ๑ เจ้าหมื่นสรเดชวรณชิต, ๑ เจ้าหมื่น
สรภักย์สุทธินิการ, ๑ เจ้าหมื่นสรฤทธพฤตมิไกร, ๑ เจ้าหมื่นวิจิตรไชยศักดิ์ดารง, ๑
เจ้าหมื่นวิไชยยุทธเดชอักษนิข, ๑ หลวงสาตราธิกรฤทธิ, ๑ หลวงวิยาธิกรศักดิ์, ๑
หลวงสรจักรนุกิจ, ๑ หลวงสรสิตยานุกา, ๑ หลวงสลับสารตราวร, ๑ หลวง
สัถยวิจิตร, ๑ นายแฉะ, ๑ นายโตสุวงษ์, ๑ นายบิน, ๑ นายอิน, ๑ พระภานุสมบัติ
บริบูรณ์, ๑ หลวงพิศาลผลภานิช, ๑ พระภักดีพัฒนานาครณ์, ๑ หลวงจิตรจำนง, ๑
หลวงนาวาเกนิกร, ๑ หลวงพิพิทพันธ์พิจาร, ๑ หลวงอภัยวานิช, ๑ หลวงไมตรีวานิช, ๑
เจ้าสัวแสง, ๑ เจ้าสัวสี, ๑ รวม ๘๓ คน, ๖๖

๑ ขันยอรรยอกิจวิเชนอาละเมตา, ผู้ว่าการกงสุลโปรตุเกส ๑ มิศเตอนแมน
ผู้ว่าการแทนกงสุลเยเนอราลอังกฤษ, ๑ มิศเตอเฮคเว็คว่าการที่สอง, ๑ แฮ่มมเฮคเว็ค, ๑
มิศเตอเฟรนซ์ว่าการที่สาม, ๑ เยเนอราลเฮบตาปดยูปาตริกกงสุลอเมริกัน, ๑
แมนปาดริค, ๑ มิศเตอปาดริคบุตรกงสุล, ๑ มงซิเออการะเนียกอมมิชช็องเนองกงสุล
ฝรั่งเศส, ๑ มงซิเออเนคที่สอง, ๑ แฮ่มมเนค, ๑ มงซิเออโลโยที่สาม, ๑ แมมโลโย, ๑
มาดามตรังวิล, ๑ บารอนเฮอนาวอนเบอเคนกงสุลเยอรมัน, ๑ แฮ่มมเบอเคน, ๑
มิศเตอเฮาสแมนที่สอง, ๑ มิศเตอแฮนรีคล่าม, ๑ มิศเตอมาธิฐกงสุลออกเตเรีย, ๑
มิศเตอมาธิฐเสมียร, ๑ มิศเตอมูเลอผู้ว่าการกงสุลฮอลันดา, ๑ มิศเตอมูเลอเสมียร, ๑
มิศเตอกอบเบองกงสุลเดนมาร์ก, ๑ มิศเตอยุกอผู้ว่าการกงสุลอิตาลี, ๑ มิศเตอสิกเสมียร, ๑
มิศเตอเดมินอบเสมียร มิศเตอเวคมอนเสมียร, ๑ พระวิสูตรสาครดิฐเจ้าท่า, ๑
มิศบุศบุตรพระวิสูตร, ๑ ยอนบุศบุตรพระวิสูตร, ๑ มิศเตอเฮมนายโปลิค, ๑
มิศเตอฮาลบาสเตอ, ๑ หลวงอุปประเทศทวยหาร, ๑ มิศเตอกอกเตนายห้างเดเบ, ๑
แฮ่มมกอกเต, ๑ มิศเตอบณเสมียร, ๑ มิศเตอพอกนายห้างบอเนีย, ๑ มิศเตอกลัก
เสมียร, ๑ มิศเตอกอกเลอเสมียรห้างมาควน, ๑ มิศเตอดาเนียลวิลเชอ, ๑ แฮ่มมวิลเชอ, ๑
น้องหญิงแฮ่มมวิลเชอชื่อมิศตริคเตียน, ๑ มิศเตอเวนาเสมียร, ๑ มิศเตอรอเตอเสมียร, ๑
มิศเตอฮารเคลิก ๑ มิศเตอไลออน, ๑ แฮ่มมไลออน, ๑ มิศเตอเมกกดินฟี, ๑

มิตเตอเมกกดินนัง, ๑ มิตเตอเปตาชอนครตอนหนังสือในวัง, ๑ มิตเตออาระเปออินยเนียบ
 โรงสถาป, ๑ แหม่มอาระเปอ, ๑ กัปตันเบลแบด, ๑ แหม่มเบลแบด, ๑ มิตเตอกลป, ๑
 มิตเตอกรุนิค, ๑ แหม่มกรุนิค, ๑ หมอจันตะเล, ๑ แหม่มจันตะเล, ๑ หมอฮัตชินซัน, ๑
 หมอเกาแวน, ๑ มิตเตอเบคแมน, ๑ แหม่มเบคแมน, ๑ มิตเตอกอสตา, ๑ แหม่มกอสตา, ๑
 มิตเตอยเซน, ๑ แหม่มยเซน, ๑ กัปตันวอร์นหนึง, มิตเตอดุยสเวียหนึง, มิตเตอคิซหนึง,
 มิตเตอคิซหนึง, มิตเตอมูเลอเสมียร์ท้างหลวงอุประเทศหนึง, แหม่มมูเลอหนึง,
 หมอเฮาหนึง, แหม่มเฮาหนึง, หมอสมิทหนึง, แหม่มเมสมิทหนึง, มอชเอบบอดวิด
 นายท้างหนึง, มิตเตอชอเสมียร์ท้างบอดวิดหนึง, มิตเตอบคระหนึง, มิตเตอกอโตโรสาร
 ต่างประเทศหนึง, มิตเตนลอรินายท้างหนึง, แหม่มลอลหนึง, มอชเอบบอดวิด
 กัปตันออบกินหนึง, มิตติตันหนึง, มิตติตันชอนหนึง, หมอดินหนึง, แหม่มดินหนึง,
 หมอเมกดินหนึง, แหม่มเมกดินหนึง, มิตเตอปริตเลหนึง, กัปตันอิทหนึง, มิตเตออัปกา
 หนึง, รวม ๘๕ คน, เจ้าแสนนางข้าราชการ, แลชาวต่างประเทศที่ได้ไปในที่นั้น,
 รวมหมดด้วยกัน ๑๗๖ คน,

ขอลุลถวาย

๑ ข้าพระพุทธเจ้า, เจ้าของหนึงพิมพ์ครุโณวาทขอพระราชทาน, น้อมเกล้า-
 ถวายบังคมทูลถวายไชยมงคล, ในการเฉลิมพระชนม์พรรษาแต่พระบาทสมเด็จพระ
 พระเจ้าอยู่หัว, ซึ่งมีพระเดชพระคุณทรงพระกรุณาขบเลี้ยง, ข้าพระพุทธเจ้าให้มีศ,
 แลความสุขความเจริญ, แลได้ทรงเปลี่ยนแปลงธรรมเนียม, ซึ่งเป็นการกดขี่ซึ่งกันแลกัน
 ให้เลิกเสื่อมสูญไป, แลได้ทรงตั้งที่ปลุกขาราชการแผ่นดิน, คือเคาน์ซิลออฟสเตด,
 แลปรีวีเคาน์ซิล, คือที่ปลุกขาราชการในพระองค์ ไว้ให้ช่วยทำนุบำรุงทั้ง
 สมณพราหมณาจารย์แลราษฎร, ให้มีความสุขทั่วไปในพระราชอาณาจักรทั้งสิ้น.
 ขอพระผู้ซึ่งสิ่งซึ่งเป็นใหญ่เป็นประธานในสกลโลกย, จงช่วยอภิบาลรักษาแต่
 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว, ให้ทรงพระเจริญพระชนมายุยืนยาวไปสืบกาลนาน,
 ให้ประกอบไปด้วยพระปฤชาญาณบุญโยย้ง, พระบารมีแผ่ทั่วทิศานุทิศน้อยใหญ่, ทั้งหมู่
 อรินราชให้ท้างไกล, อย่าได้มาเบียดเบียน, ให้ขึ้นเคื่องพระราชฤไทยได้, แลทรง
 พระราชดำริทักกิจการสิ่งหนึ่งสิ่งใด, ขอให้สำเร็จดังพระราชประสงค์ทุกประการเทอญ. ะ

ตอบความสงสัย

๑ ข้าพเจ้าขอตอบความให้ท่านผู้ถามทราบด้วย, ที่ข้าพเจ้ามิได้ลงพิมพ์ไปในวิกก่อนนั้น, ด้วยผู้เรียงพิมพ์เขาเรียงตกไป, ข้าพเจ้าสำคัญว่าเราได้สอบทานถูกต้องกับฉบับต้นร่างแล้ว, ด้วยข้าพเจ้าได้เรียบเรียงไว้ถนัดครบทุกแห่ง, เมื่อเวลาข้าพเจ้าจะสอบทาน การของข้าพเจ้ามาก, จึงไม่ทันจะสอบทานให้ถี่ถ้วน, ที่ท่านมีหนังสือมาถามข้าพเจ้า, ๆ มีความยินดีเป็นอันมาก, ด้วยข้าพเจ้าได้ทราบว่, หนังสือศุภโรจนวาทที่ข้าพเจ้าบอกไปนั้นยังขาดอยู่หลายแห่ง, ข้าพเจ้าคิดว่าท่านผู้ที่ได้ทำการฉลองพระเดชพระคุณ, ที่ไม่มีชื่อมาในหนังสือศุภโรจนวาทคงจะมีความขัดเคืองข้าพเจ้า, ด้วยข้าพเจ้ามิได้บอกไปนั้น, ก็ดูเหมือนว่าข้าพเจ้ามีความโกรธเคืองท่านผู้ซึ่งได้แต่งการ, แกล้งยกชื่อท่านเสีย, ดูเหมือนท่านผู้นั้น ๆ ไม่ได้แต่งการฉลองพระเดชพระคุณเลย, ขอท่านผู้ซึ่งที่ข้าพเจ้ายังมิได้บอกไปนั้น, อย่างมีความโกรธขัดเคืองข้าพเจ้าเลย.

๑ ที่แก่งวรรณสาภิรมย์, ที่พระเจ้าราชวรวงษ์เธอกรมหมื่นภูวไนยถนอมทราธิบาล จ.ม.ท.จ.ว., กับหม่อมเจ้าณิลวรรณได้แต่นั้น, ได้แขวนโคมห้อยพวงดอกไม้, มีโตะจีนสองโตะตั้งซ้ายขวา, มีโตะรองโคมระย้าตั้งประจำเสา, โคมน้ำมันปิดตอเหลี่ยมเรียงเข้าแสงสว่าง, ทานซึ่งจัดวางดูเรียบร้อยงดงามดีสอาดตา, ที่ประตูสนามราชกิจ, ติดประตูที่ตามฝาเป็นชั้นช่อง, ติดตอคดงวห้อยพวงดอกไม้สด, ดึงงดงามสอาดตา, ของหม่อมเจ้าภาณุมาศ, กับหม่อมเจ้าทรงศักดิ์ได้แต่งฉลองพระเดชพระคุณ, ขอท่านผู้ปวงจงได้ทราบเทอญ.

ความมาให้ทราบ

๑ ขอแจ้งความมาให้ทราบทั่วกัน, การที่เฉลิมพระชนม์พรรษาครั้งนี้, ข้าพเจ้าได้บอกมาบ้าง, ยังมิได้บอกมาบ้างข้าพเจ้าจึงได้บอกมาในหนังสือนี้ คือแต่งแก่งราชานุราชาศน์, ตั้งโตะจีนโตะหนึ่งแขวนโคมแก้วตั้งประตูที่ปี่เรียงราย, พระสุริยภักดีเป็นผู้แต่ง, แก่งวรรณาวธนาวิเศษ, ตั้งโตะจีนสามโตะ, แขนงโคมห้อยพวงดอกไม้ประตูที่ปี่เรียงราย, ของพระพรหมบริรักษ์เป็นผู้แต่ง, แก่งวรเทพย์สถาน, ตั้งโตะจีนโตะหนึ่งแขวนโคมห้อยพวงดอกไม้, ตั้งโคมประตูที่ปี่เรียงรายบนหลังกำแพงแก้ว, เจ้าหมื่น

ทิพเสนาเจ้าหมื่นไชยพรสองคนเป็นผู้แต่ง, เก่งสำราญมุขมาตยา, ตั้งโต๊ะจีนแขวนโคมตามประทีป, โคมแก้วตั้งบนหลังกำแพงแก้ว, พระราชวรินทร์เป็นผู้แต่ง, หว่างห้องเครื่องกับโรงอาลักษณ์ตั้งซุ้มแขวนโคมแก้วติดประทีป, ของพระเจ้าราชวรวงษ์เธอกรมหมื่นอักษรสาส์นโสภณปรีวีโคณัชิต, จ.ม.ท.จ.ว. ท่านเป็นผู้แต่ง, ทิมดาบตำรวจน่าตั้งโต๊ะ ๓ โต๊ะติดประทีป, ติดกระจกตามฝาผนัง, แสงแก้วแสงไฟจับตุงามดี, พระมหาเทพปรีวีโคณัชิต, พระมหามนตรีปรีวีโคณัชิต ท.ช. เป็นผู้แต่ง, ตำรวจน่าที่ไม่ได้แต่งแก่งแลทิมดาบนั้น, เขาได้ฉลองพระเดชพระคุณ, ที่ต้นไม้ล้อมรอบแก่งคนละต้น

ข่าวต่างประเทศ

เมืองฝรั่งเศสพวกแอคแซมลี, ได้ชุมนุมกันปรึกษาเรื่องบาลเลขเงินใช้ตรอยในกรมบัลลิตเวด, (การโยธา) แลกรมรัควิราคัตว์, แลคอมเมอศคี (การเลือกสวนไร่นาแลการค้าขาย) แล้วได้ชุมนุมปรึกษากันด้วยเรื่องจะทำหนังสือสัญญาในเมืองญวน, อนึ่งมีคำถามขึ้นในที่ชุมนุมว่า, คอเวอร์แมนตักจะทำหนังสือสัญญาด้วยเรื่องน้ำตาลใหม่, จะแก้ไขหนังสือสัญญาซึ่งได้ทำไว้กับเมืองอังกฤษ, เมืองเบริเดียม, เมืองนิเทศแลนด์เมื่อปีคฤศตศักราช ๑๘๖๔ นั้นฤ, มิมีสเตอร์เสนาบดีจึงตอบว่า, การเรื่องนี้โคณัชิตฮอฟสเดตยังชุมนุมปรึกษากันที่จะทำกฎหมายในเรื่องนี้, ให้สมควรกับกฎหมายที่พออาตัมแซมเลได้ทำไว้, ก็กฎหมายที่ท่านเมื่อชุมนุมคราวหลัง, จึงจะส่งมาให้ฮอตแซมเลปรึกษา, ถ้าปรึกษากันแล้ว, จึงจะส่งไปให้เมืองต่างประเทศ, ซึ่งได้ทำหนังสือทางพระราชไมตรีทราบด้วย ะ

เมืองสเปนเคมิเนตโคณัชิตเสนาบดี, ที่ชุมนุมปรึกษาที่เมืองแมตริค, ปรึกษากันจะให้ส่งทหารไปยังเกาะคูบา, ๑๒๐๐๐ คน, อนึ่งคอเวอร์นแมนตักเมืองโปรตุกอล, ได้ส่งชาวสเปนซึ่งได้ลงชื่อเป็นทหาร, ที่ไปอาไครยอยู่เมืองโปรตุกอล ๔๗ คน, เพราะเหตุว่าคอเวอร์นแมนตักเรียกคนที่เป้นทหารทั้งแผ่นดิน, พวกกาฬิไดยังเจ้าวัควิกตอเรียตาย อนึ่งมีเหตุเกิดขึ้นด้วยรถไฟคนตายเป็นอันมาก, พวกกาฬิคกับพวกดิบปลักกำลังรบกันอยู่

เมืองอังกฤษที่ในเฮาสคอมมัน. มิคเตอร์กตเรนได้ยื่นเรื่องราวของคนเป็นอัน
มากกล่าวโทษว่า, ความเรื่องติดชิบอนนั้นยังชำระไม่เป็นยุติธรรมเต็มที่, เซอร์เฮน-
ด็อกฟักได้ยื่นเรื่องราว, มาจากเมืองบตอนเมตต์เนื้อความอย่างเดียวกัน, แล้วมิคเตอร์
รัตเชลเดอเรนได้ยื่นเรื่องราว, มาจากเมืองเซาแอมตัน, ขอให้ปล่อยยาเซอร์แฮมตอม,
ซึ่งเป็นผู้ฟ้องเรื่องติดชิบอนจากโทษ

เมืองยี่บุ่นมีผู้ร้ายช้ามิคเตอร์ฮาเบอร์, ผู้ว่าราชการแทนกงสุลเยอรมัน, ที่อะโกกะดี
ผู้ร้ายที่ชานนี้ชื่อว่าเป็นคนเบาเสียวจริตไม่สู้จะปรกติ. ในหนังสือพิมพ์ชื่อยี่บุ่นเฮรอนด์,
ได้ลงพิมพ์ว่าเมื่อวันที่ ๘ เดือนเสปเตมเบอร์ มีชายคนหนึ่งยี่บุ่นอายุประมาณ ๒๒ ปี,
มาจากเมืองวากิตะมากักอยู่ที่อะโกกะดี. คนนั้นได้เคยไปเที่ยวที่โรงพระน้ำชาอยู่เสมอ,
แล้วเขาได้กล่าวว่าตัวเขาจะไปเมืองยะโต, ซึ่งเป็นเมืองหลวงยี่บุ่นไปเรียนหนังสือแลวิชา
ให้แล้ว, เมื่อเวลาเขาอยู่ที่อะโกกะดินั้นฝันไปว่า, เขาได้เห็นกามีมาทำนายว่า,
พระเจ้าแผ่นดินเมืองยี่บุ่นจะมีเหตุอันตราย, แก่พระองค์ด้วยคนต่างประเทศ, คนหนุ่มที่
ฝันนั้นจึงได้คิดว่าเป็นพนักงานของเขา, ที่จะต่อสู้กับคนต่างประเทศ, ที่จะทำอันตราย
แก่พระเจ้าแผ่นดิน, ซึ่งกามีได้มาแจ้งความทำนายที่ในฝันของเขานั้น, แต่คนยี่บุ่นนั้น
ไม่รู้จัก, ว่าคนต่างประเทศผู้ใด, ที่จะทำอันตรายแก่พระเจ้าแผ่นดินยี่บุ่นนั้น, จึงได้เริ
เข้าไปที่ในวัดสวดอธิษฐานขอให้พระเจ้าช่วยชีวิตคนต่างประเทศ, ที่จะคิดทำอันตรายแก่
พระเจ้าแผ่นดินนั้นให้เป็นสำคัญ, ก็พอเถยเวลานั้น, มิคเตอร์ฮาเบอร์ได้เริไปทาง
ข้างวัดนั้น, เมื่อกำลังคนยี่บุ่นสวดอธิษฐานอยู่, แลเห็นมิคเตอร์ฮาเบอร์เริไป, คน
ยี่บุ่นนั้นนึกในใจว่า, คนต่างประเทศคนนี้, คงจะคิดทำอันตรายแก่พระเจ้าแผ่นดินเป็นแน่,
จึงเดินออกไปจากวัด, ตามหญิงที่อยู่ทีนั้นสองคนว่า, ได้เห็นคนต่างประเทศเริไปทางนี้
ๆเปล่า, หญิงสองคนนั้นจึงบอกว่า, ได้เห็นเดินไปทางนี้, คนยี่บุ่นนั้นจึงวิ่งตามมิคเตอร์
ฮาเบอร์ไปใกล้จะทัน, ก็เริร่วมหัวแบกคว่างเอามิคเตอร์ฮาเบอร์ๆ ก็ไม่ทันสังเกตว่า
อะไร, ก็เริไปตามทางโดยเร็ว คนยี่บุ่นนั้นก็ชักตามออกวิ่งเข้าไปพันเอามิคเตอร์
ฮาเบอร์ๆ ตกใจก็วิ่งหนีเข้าไปในบ้านแห่งหนึ่งมีส่วนในรั้วขึ้นไป, คนยี่บุ่นนั้นวิ่งมา
ทันเข้า, ก็เอาดาบสับฟันมิคเตอร์ฮาเบอร์จนขาดใจตาย, แล้วจึงสับเนื้อเป็นชิ้นๆ, แล้ว

จึงบอกคนทั้งปวงให้เขานำมารดศพที่ตัวได้ชำนั้. แล้วตัวก็เดินไปที่โรงน้ำชา, จึงได้กล่าวความให้คนทั้งปวงฟัง, ตามที่ตัวได้ฝันจนถึงได้ขำมิสเตอร์ฮาเบอร์, แล้วคนยี่ปุ่นคนนั้น, เข้าไปหาผู้ว่าราชการเมืองให้จับตัวไว้เสียเอง, มิสเตอร์ฮาเบอร์ตายด้วยคนเสียจริตมีอาวุดังนี้, ควรจะเป็นตัวอย่างให้เห็นว่า, การถืออาวุดเวิรตามทางนั้นเป็นการเบาบ้า, ควรคอเวอร์แมนต์เมืองยี่ปุ่นจะห้าม, อย่าให้ถืออาวุดเดินตามทางเลย, ศพมิสเตอร์ฮาเบอร์นั้นก็ได้อาไปไว้ในโรงหมอลให้ตรวจดู, กำหนดจะได้ฝังวันที่ ๑๒ เดือนเซบเตมเบอร์

นิทานว่าด้วยเรือกำปั่นขับแลเรือฉลอม

๑ ข้าพเจ้าได้ฟังนิทานเรื่องหนึ่งว่า, ในกาลวันหนึ่งนายบันได้เวิรไปเที่ยววิมแม่น้ำ, ครั้นแลเห็นเรือกำปั่นขับสองลำแล่นเคียงกันมาแต่ไกล, นายบันจึงเอาจล้องส่อง ๆ ดู, ก็ได้เห็นเรือฉลอมแล่นมากลางระหว่างเรือนั้นอีกลำหนึ่ง, ครั้นมาใกล้ที่นายบันยืนอยู่นั้น, ต่างก็จะจอดขาไปทั้งสมอลงพร้อมกัน, ก็เมื่อเขาทั้งสมอลงพร้อมกันแล้ว, คีตะเรือทั้งสองก็หันเบียดกันเข้า, บีบเรือฉลอมที่อยู่กลางนั้นแตกออกไป, นายบันเห็นดังนั้นจึงถามเพื่อนที่อยู่ด้วยกันว่า, กฎหมายสำหรับแม่น้ำไม่มีแลฤฯ, คนทั้งปวงก็มีได้ตอบประการใด, นายบันก็เดินกลับมาบ้าน, จึงมานอนหัวเราะอยู่ ะ

โคลงรามเกียรติ์

ทศเคียรเวียนวังร้อง

เปนโก ลาเฮย

เรียกหมู่มาตยาโย

ชีพร้อม

จุงกรมิ่งมณโฑ

ทั้งฮัก คีนา

ทรงรถทจวรอุ้ม

ถอกข้างทางฉนวน

อินทวิชิตสุดฤทธิรอัน

กายา

ภาสุวรรณกวรรณมา

จากห้อง

พิภพจากตริชดา

เวิรด่วน

ปวงหมู่สาวสนมร้อง

แซกหน้ามาตาม

กุมภกรรฐกุมมหอแก้ว

โมคคักดิ์

จุจันทรวดีอรรค

เวศเต้า

ทุกกรมสนมพนักร

งานเครื่อง

จนวังทั้งของเข้า

รับร้อนตามมา

พระสนมรมอบร้อน

เปลวเพลิง

วังเตลิดเปิดเปิง

เป้าพ้อง

ไปยังที่ชายเชิง

เขาสดนนานา

ต่างว่าต่างเรียกร้อง

ว่าร้องหากัน

ทศเคียวกำสรวทเคร้า

แสนคล้าย

ยังหยดสดันาบวร

พดพ่น

มเหสีพระกำนัน

นานา

ญาติวงศ์วงศ์พันซ์สิ้น

คาชลัอมแลสลดอน

จะว่าด้วยโคลงฤๅษีแปลงสาร

๑ บัดนี้จะว่าด้วยอักษรโคลงอย่างหนึ่ง, ชื่อว่าฤๅษีแปลงสาร, ด้วยเป็นของๆ คนแต่ก่อน, เขาได้คิดดัดแปลงตกแต่งขึ้นไว้, หวังจะให้เป็นการสนุกณ์, ของคนที่จะได้เล่าเรียนจะได้มีความเพียรคิดอ่าน, ให้ชำนาญในการเล่าเรียนแลเพียรให้ผลิตผลิต, เป็นการเจริญปัญญาขึ้นอีกอย่างหนึ่ง, แต่ในกาลบัดนี้นั้น, ข้าพเจ้ามิได้เห็นผู้หนึ่งผู้ใดคิดเขียนเล่นเลย, ข้าพเจ้าคิดเห็นว่า, อักษรโคลงนี้เป็นของดีประหลาด, ควรที่ท่านทั้งปวงจะรู้ไว้, ด้วยมีคุณมีประโยชน์, เป็นเครื่องสดับสติปัญญาผู้ที่มีความเพียรรอบรู้ในการวิชาต่างๆ ขึ้นได้อีกอย่างหนึ่ง, ข้าพเจ้าจึงได้เอามาลงพิมพ์ไว้ในนี้, ให้ท่านทั้งปวงทราบ ะ

อักษรฤๅษีแปลงสาร, ซึ่งคนแต่ก่อนเขาได้คิดดัดแปลงแก้ไขยกย้าย แล้ว
เรียบเรียงไว้เป็นคำโคลงดังนี้

อักษรวรรณษกณันต์	งดพเสพา
อริษีฤๅงลปแสดา	บสัไว้
ดณณยลปเนยพเนอลกรกา	ยลากบลัก
นสทท์เหลเบลั หั	นอ่านลัหเนปเมษช

๑ อักษรโคลงนี้, ถ้าจะอ่านต้องสังเกตผสมตัวอักษรเป็นคำๆ, แล้วตัว
ถอยหลังไปตามคำนั้นๆ, เหมือนคำว่า กอริษ ถ้าจะอ่านก็ต้องอ่านว่า อักษร, คือ
ก อ เป็น อ ก ฤษ เป็น ษ ร, เพราะกลับเอาตัวสกดมาไว้ข้างหน้า, ให้ท่านทั้งปวงคิดกลับอ่าน
ดังนี้ให้ตลอดทุกบันทึกที่เตือน. ะ

เนื้อความในโคลงฤๅษีแปลงสารนี้,	เป็นคำโคลงว่า,
อักษรลัษณณันต์	เพลงพาด
อริษีฤๅงลปแสดา	สับไว้
ผลัดเปลี่ยนเพยนกลอนการ	กลดยกลับ
สนเทห์เล่ห์ลับให้	อ่านเหล้นเป็นเกษม
ถ้าท่านผู้ใดอ่านไม่เข้าใจนัก,	จงเอาเนื้อความโคลงนี้
เทียบเคียงดูเตือน.	

ราคาข้าวเปลือกกรุงเทพ ฯ

๑ ใช้ถึง ๒๑ ทนาน.ตามซึ่งโรงสีจักรกลไฟใช้กันนั้น, เข้าเปลือกนาเมืองราคา
เกวียนละ ๒๖ บาท. เข้าเปลือกนาสวนที่หนึ่งเกวียนละ ๔๒ บาท เข้าเปลือกนาสวน
ที่ ๒ เกวียนละ ๓๘ บาท, เข้าเปลือกนากับที่หนึ่งเกวียนละ ๓๕ บาท, เข้าเปลือกนากับ
ที่ ๒ เกวียนละ ๓๓ บาท. เข้าเปลือกนากับที่สามเกวียนละ ๓๒ บาท, เข้าสารนาสวน
ที่หนึ่งเกวียนละ ๗๗ บาท, เข้าสารนาสวนที่ ๒ เกวียนละ ๗๕ บาท, งาเมตนาเมือง
เกวียนละ ๗๗ บาท, สองอย่างคือเข้าสารแดงใช้ถึง ๒๑

การเลหลัง

ข้าพเจ้าผู้มชอททหายหนังสือ ขอแจ้งความให้ทราบทั่วกัน ด้วยณวันพระ กลางเดือนขึ้นสิบห้าค่ำทุก ๆ เดือน จะมีการเลหลังที่ถนนบำรุงเมืองพ้นบึงเวียนไปข้าง คลองตลาดห้องที่สอง คือข้าพเจ้าต้องรับของนายห้างพ่อค้า ที่มีสินค้าค้างอยู่บ้าง แล ท่านผู้ใดมีสิ่งของที่ไม่ชอบใจจะใช้แล้วจะเอามาฝากขายก็ได้ ถ้าแต่ท่านผู้ใดหยากจะใคร่ ขอของที่ถูกกว่าขายตามธรรมเนียม แล้วขอเชิญท่านมาเวลา ๔ โมง เข้าเทอญ ะ

ข้าพเจ้านายรุ่งเป็นผู้จะขายเลหลัง

การพระราชพิธี เสด็จพระพุทธรูปมหาราช

๑ ณ วันอาทิตย์เดือนสิบแปดสงกรานต์เวลาทุ่มเศษ, พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จพระราชดำเนินมาประทับที่พระที่นั่งไพศาลทักษิณ, จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้นิมนต์พระสงฆ์ ๒๒ รูป, ซึ่งจะได้เข้ามาสวดพระพุทธรูปมหาราช, มีหม่อมเจ้าพระอรุณ-นิภาคุณากรณเป็นประธาน, ครั้นพระสงฆ์เข้าไปนั่งเรียบร้อยแล้ว, จึงเสด็จพระราชดำเนินมาทรงจุดเทียนนมัสการพระสยามเทวราชที่หน้าพระทวาร, แล้วเสด็จพระราชดำเนินไปประทับที่พระสงฆ์, ทรงพระราชทานผ้าไตรแพรวแด่หม่อมเจ้าพระสงฆ์วันทั้ง ๒๒ รูป, ครั้นพระสงฆ์รับพระราชทานผ้าไตรแล้วก็ออกมาครอง, ครั้นทรงถวายเสร็จแล้ว, เสด็จพระราชดำเนินมาประทับตรัสกับสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้ามหามาลา, กรมพระบารามประมักษ์, ที่พระบรมวงษาทั้งปวงเฝ้าพร้อมอยู่ ณ ที่นั้น, ครั้นพระสงฆ์ครองผ้าเสร็จแล้วก็เข้าไปนั่งตามที่, จึงเสด็จพระราชดำเนินทรงจุดเทียนเครื่องนมัสการ, หม่อมเจ้าพระอรุณนิภาคุณากรณก็ถวายศีล, ครั้นทรงศีลแล้วพระสงฆ์ก็สวดพระพุทธรูปมหาราช, แล้วทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ รมสั่งให้สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ, เจ้าฟ้ามหามาลา กรมพระบารามประมักษ์, พระยาราชโงมหัยสวริยาธิบดี, พระยาเจริญราชไมตรี, ไปเฝ้าทรงตรัสประกาศโปรดเกล้าฯ ที่พระที่นั่งประทับนั้น, ครั้นพระสงฆ์สวดพระพุทธรูปมหาราชจบแล้ว, จึงรมสั่งให้พรเจ้าน้องยาเธอที่ยังทรงพระเยาว์, ไปถวายเทียนแด่พระสงฆ์ทุก ๆ องค์, ครั้นพระสงฆ์รับพระราชทานเทียนแล้ว, ก็ถวายอดิเรกแด่ถวายพระพรลากลับออกมา, เสด็จประทับตรัสอยู่ที่นั่นจนเวลาห้าทุ่มเศษ, เสด็จขึ้นจากพระที่นั่งไพศาลทักษิณ, เสด็จขึ้นประทับเชอนเพชร, ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตำรวจซึ่งนอนประจำของ, จุดตอกไม้เพลิงบูชาเป็นเสร็จการในวันนั้น. ะ

๒ ณ วันจันทร์เดือนสิบแปดสงกรานต์เวลาเช้าสี่โมงเศษ, เสด็จพระราชดำเนินมาประทับที่พระที่นั่งไพศาลทักษิณ, ทรงจุดเทียนนมัสการ, พระสงฆ์ถวายพรพระ, แล้วเสด็จทรงประเคนพระสงฆ์, แล้วทรงประทับตรัสกับพระบรมวงษานุวงษซึ่งได้เข้าไปเฝ้า, ครั้นพระสงฆ์รับพระราชทานแล้ว, จึงเสด็จพระราชดำเนินไปประทับ, ทรงถวาย

เครื่องไทยธรรมแก่พระสงฆ์ ๒๒ รูป, ครั้นทรงถวายเสร็จเสด็จมาประทับทรงพระเต้า
 ลีโนทก, พระสงฆ์ถวายยถาสัพพี, แล้วเสด็จทรงจุดเทียนที่พระครอบ, ทรงยกไป
 พระราชทานหม่อมเจ้าพระอรุณนิพัคณาภรณ์ให้ทำน้ำพระพุทธมนต์, พระสงฆ์สวดถวาย
 ไชยมงคลจบแล้ว, ถวายอติเรกถวายพระพรจากล้นออกมา, เวลาบ่ายโมงเศษเสด็จขึ้น.
 เวลาบ่ายสองโมงเศษเจ้าพนักงานตั้งใบศรีแก้ว, ใบศรีทอง, ใบศรีเงิน. ขีพื่อพราหมณ์
 ก็เบิกแว่นไฟเวียนเทียนสมโภชพระพุทธชินชา, เจ้าพนักงานก็ประโคมแตงสังขดุริยดนตรี,
 ครั้นเวียนถว้นหำรอบ, ขีพื่อพราหมณ์ก็ดับไฟบอกวันจุลเจิมตามไสยเวทย์ เวลาบ่าย
 ๓ โมงเศษเป็นเสร็จ, เวลาทุ่มเศษเสด็จพระราชดำเนินประทับพระที่นั่งไพศาลทักษิณ,
 ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้หาพระยาราไชยมหัยสวริยาธิบดี, พระยาเจริญราชไมตรี
 มาเฝ้า, เสด็จประทับตรัสอยู่ที่นั่นจนเวลา ๒ ทุ่มเศษ, จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ
 ให้หมื่นตพระสงฆ์ซึ่งจะได้ถวายเทศน์, แล้วทรงจุดเทียนนมัสการ, พระธรรมวโรดม
 ก็ถวายเทศนามงคลวิเศษ, ครั้นเทศนาจบแล้วก็ทรงถวายไทยธรรมภอสมควร, พระสงฆ์
 ถวายอติเรกถวายพระพรลา, ทรงเสด็จประทับตรัสอยู่ที่นั่นจนเวลาห้าทุ่มเศษ,
 เสด็จพระราชดำเนินมาประทับที่พระที่นั่งดุสิตาภิรมย์, ทรงจุดดอกไม้เพลิง, เสด็จประทับ
 ทอดพระเนตรดอกไม้เพลิงต่าง ๆ, แล้วก็เสด็จขึ้น, ะ

ความเจริญในกรุงสยาม

๑ ด้วยข้าพเจ้าได้รับเชิญของท่านคอมานแดนต์, แลออกฟีเชอทหาหมหาดเลก
 รักษาพระองค์, ไป ณ ที่มีวเขียมซึ่งจัดการหาของประหลาดต่าง ๆ, มาเรียบเรียงวาง
 แต่งตั้งไว้ในที่โรงกงคเตีย, ที่หลังวัดพระศรีศาสดาราม, ะ

๑ เมื่อ ณ วันจันทร์เดือนสิบขึ้นเก้าค่ำ, ข้าพเจ้าได้เข้าไปในที่นั้น, ข้าพเจ้า
 ได้เที่ยวชมของซึ่งจัดสันต์ไว้นั้น, ได้เห็นของประหลาดงามดีต่าง ๆ ห้อยที่ ๑ จัดเป็น
 โต๊ะตู้วางเรียงรำดับ, มีเขากวางประหลาด ๒ เข, เปนของประหลาดหายากติดอยู่บน
 คีตะ, แต่คีตะนั้นหล่อด้วยทองเหลือง, มีเขาโคแดงต่าง ๆ วางบนหลังตู้, ถัดไปเป็น
 โต๊ะวางรูปสัตว์ต่าง ๆ ทำด้วยศิลา, ต่อไปมีโต๊ะตั้งพระแสงปืนแผดแลเป็นต่าง ๆ.

ล้วนอย่างวิเศษมีทั้งเก่าใหม่, บัณฑิตเหล็กสำหรับปืนสะในเคื้อ, แลลูกแตกสำหรับขว้างให้แตก, ซึ่งพระปรีชาถาการปรีวเฝ้าขันต ม.ม., ได้คิดทำขึ้นใหม่เป็นของวิเศษดี, พระแสงปืนพระทรงสวัสดิ, แลพระแสงปืนพระสุบินบันดาน, รูปเป็นรูปปืนใหญ่, ทรงส่งมาแต่ประเทศยุโรป, เป็นปืนดีไม่มีที่ไหน, เป็นของพระราชทานอย่างออกไปให้ทำเข้ามา, โต๊ะวางขาข้างบิดเป็นเกลียว, แกะรูปพระ ๒ องค์ติดอยู่กันนั้น, อีกงานหนึ่งเป็นงานช่างกิ่งใหญ่ปลายแตกเป็นห้ายอด, ถัดนั้นเป็นตู้มีตาบหัวมังกรงามนัก, มีศักราชจดในนั้นว่า ๑๗๖๐, แลมีงานช่างแกะเป็นรูปเทวรูปต่าง ๆ หลายปาง, ขวดแก้วแก้วรูปสัตว์ต่าง ๆ, มีหนังสือเผือกเอกชาวเมืองบริสุทธิงามยิ่งนัก, หีบจันทร์เล็กใหญ่แกะเป็นลวดลายต่าง ๆ อันวิจิตร, เป็นที่สำหรับเขียนหนังสือแลใส่เครื่องเย็บ, หีบงาประดับสลักกันทำงานยิ่งนัก, แลเขียนสัตว์อย่างหนึ่งเป็นของหายาก, ซึ่งภาษาอังกฤษเรียกว่า อิบโปปอตเตมค, แลเขางาต่าง ๆ, แลเครื่องราชอิศริยยศในกรุงสยามทุก ๆ อย่าง, สายสร้อยลูกศกตมูกข้างเผือกเครื่องพระตำราชหยก, แลเครื่องพระตำราชทองลงยา-ราชาวดี, แลเครื่องราชบริโศก, สำหรับสมเด็จพระนางเจ้าราชินีในกรุงสยาม, แผ่นพระปฏิปรีดิ์ด้วยมุกเป็นลวดลายอันวิจิตร, หยกยู่ได้มาแต่เมืองปัก, ภาชนะเครื่องยศสำหรับพระราชทานพระบรมวงษานุวงษ, แลท่านเสนาบดีแลข้าราชการซึ่งมีความชอบต่อแผ่นดิน, แลหีบเครื่องเขียนแลเครื่องทำแผนที่ต่าง ๆ, ภาชนะทอง, ภาชนะถมตะทอง, ภาชนะเงิน, ภาชนะหมากเครื่องคู่ทองคำ, เครื่องเบ่งศิลาทอง, กด้องสบกด้องสรวงต่าง ๆ, โต๊ะวางรูปผู้หญิงทำด้วยเงิน, สองข้างมีโคมวาง, มีรูปใหญ่วางข้างโต๊ะเป็นรูปผู้หญิงถือโคม, ถัดไปมีงานช่างใหญ่ตั้งเหมือนกันทั้งสองข้างประตู, ต่อไปมีโต๊ะตั้งกระถางฝรั่งมีต้นไม้ในกระถาง, ประดับด้วยผลโพประสาทมียอดใบผลกิ่งก้านประหลาด, แล้วไปด้วยผลโพ, ตูหมตจงดงามสะอาดตายิ่งนัก, ถัดมาโต๊ะตั้งเครื่องกลึงอย่างดีสำหรับเลก, แลเครื่องกลั่นตอกไม้, สีลาแม่เหล็กใหญ่ต่อไปโต๊ะตั้งศิระโซนประดับมุกแลมัตทองคณตมืองเป็นของประหลาด, แลกล้องรากไม้ไผ่ป่าใหญ่เป็นของหายาก, ถัดมาโต๊ะตั้งเครื่องกลไฟสำหรับปั่นยา, แลหีบมดยาสีลาลายงามคล้ายโมรา, หีบหอยต่าง ๆ, หลายอย่างหลายชนิด, อีกโต๊ะหนึ่งตั้งรูปหล่อด้วยทองเหลืองมีอยู่หลายอย่าง,

บันเตาะสังข, แตรวงอน, แตรฝรั่ง, อีกโตะหนึ่งวางขวดปักดอกไม้สัลาขาวแกะเป็น
 ลวดลายงามดีมาแต่ประเทศยุโรป, เป็นของสำหรับแต่งเรือน, ถัดมามีรูปหุ่นรวมลักษณะ
 ยักษ์ลิงนางครบทุกสิ่ง, อีกโตะหนึ่งมีเครื่องแก้ว, เป็นอ่างเป็นชามดะพรหลาดต่าง ๆ
 ที่ตู้ซึ่งวางกลางมีเครื่องถ้วยชามทองรูปเงินต่าง ๆ, มีดตอกมีดแทงใหญ่เล็กต่าง ๆ, แลตู้
 ใส่พระแสงต่าง ๆ, มีพระแสงองค์หนึ่งประดับเพชรประดับพลอยงามนัก, ข้าพเจ้า
 คิดเห็นว่าพระแสงองค์นี้, แต่ครั้งสมเด็จพระรามาธิบดีที่สามแผ่นดินพระนารายณ์, อีกตู้
 หนึ่งลั่นแล้วไปด้วยเครื่องทอง, ประดับพลอยศรีต่าง ๆ, ลั่นอย่างดีมาแต่เมืองปารีส,
 อีกตู้หนึ่งเครื่องทองประดับเพชรพลอยหลายอย่างต่าง ๆ สิ่ง, ลั่นมีราคาเป็นอันมาก,
 ที่ตรงกลางหว่างโตะตั้งหีบเพลงใหญ่, มีตะลະบัดแจกเงาแกะเป็นลายทรงเข้ามิล,
 ประดับพลอย, บาตรฝาประดับมุกยามหักทองขวาง, พัชรองต์มาแกะปักเป็นสามหลวง,
 แลเครื่องยศถมขัดสำหรับพระสังฆราชวางบนหลังหีบเพลงนั้น, ถัดมาตั้งพระรูป
 พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, จำหลักด้วยศิลาลาวอันบริสุทธิ์, มีอทำด้วย
 เขาโค, อีกตู้หนึ่งมีทองแดงเงินที่ใช้ซื้อขายในประเทศทั้งปวง, แลเงินโบราณ, แลเหรียญ
 ทองแดงทำเป็นรูปโกษาปาน, เมื่อเข้าเฝ้าพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๕, แลเหรียญทองคำ,
 เหรียญเงิน, เหรียญทองแดง, ทำเป็นรูปราชทูตในกรุงสยาม, ออกไปเจริญทาง
 พระราชไมตรี, ต่อพระเจ้าเอมบ็อรอนกรุงฝรั่งเศส, เงินตราบาทใหญ่หนักซ่งหนึ่ง,
 เงินกัณรูปต่าง ๆ หลายอย่างหลายภาษา, บั๊จเงินต่าง ๆ หลายสิบอย่าง, ทองกัณใหญ่
 มาแต่เมืองนครราชสีมา, แลทองกัณซึ่งเกิดในประเทศต่าง ๆ, แร่ต่าง ๆ, แร่ดิบ
 เป็นเงินซื้อกลืนมาแต่เมืองสงขลา, แร่เงินเนื้อมากมาแต่เมืองกาญจน์บุรี, แร่ทอง
 มาแต่เมืองกระบี่, แร่ดิบกัณเมืองนครศรีธรรมราช, นิลเมืองจันทบุรี, สิลาลหอยอย่างดี,
 เครื่องราชอิสริยยศเจ้าพม่า, รูปเพชรหลวงต่างประเทศ, อีกตู้หนึ่งใส่ถ้วยชามของเก่า
 ต่าง ๆ อย่างโบราณ, ถัดนั้นเป็นโตะสัลากลมวางหีบเพลงเล็ก, เป็นเครื่องไรดาน ๓ หีบ,
 มีแผ่นสัลาใหญ่รองโตะ, อีกสองโตะวางเครื่องแก้วอย่างดีต่าง ๆ ลั่นไปด้วยแก้ว,
 ที่ฝาผนังหลังซุ้มประตูทุก ๆ ช่อง, เขาเครื่องอาวูเดโลโดมอรน่าไม้บีนยาเกาทัศน์,
 แลณหลาวดาบสันดาบยาวหอกขัดทวนกฤษณังเสนอม, กระบองสั้นกระบองยาวกระบี่,

แสดงสำหรับแท้ทุก ๆ อย่าง, ที่หลังดูเป็นรูปเรือไชยเรือพระที่นั่งเรือกระบวนต่าง ๆ, นกแลมีเสื่อติดไว้หลายอย่างหลายพรรณ, แลของต่าง ๆ อีกเป็นอันมากเหลือที่จะพรรณา, สันความในท้องที่ ๑ แต่เท่านั้น, วิกน้ำข้าพเจ้าจึงจะว่าความในท้องที่ ๒ ท้องที่ ๓ ต่อไปอีก. ๖

บาณียัตน์ไม้ที่ทูลเกล้าถวาย

๑ สมเด็จพระยาบรมมหารัษฎ์วิวงษ์, ถวายต้นสายน้ำผึ้งสูงห้าศอกต้น ๑, เจ้าคุณหญิงพัน, ถวายต้นแก้วสูงศอกหนึ่ง ๔๓ ต้น, ต้นกรรณิกาสูงสิบสองนิ้ว ๑๐๐ ต้น รวม ๑๔๓ ต้นท้าวอินทสุริยาถวายต้นจำปาขาวสูงสามศอกต้น ๑, เจ้าพระยาวิวงษ์ไวยวัฒน์, ถวายต้นมเดื่อเทศสูงศอกคืบสองต้น, พระยาเทพวรชน, ถวายต้นขางน้ำสูงสามศอกสองต้น, พระวันทเสถนีถวายต้นสาละสูงสี่ศอกต้น ๑, หลวง-สุรินทโฆษ, ถวายต้นจำปูนสูงสามศอกต้น ๑, หลวงอาวุธยอินถวายต้นทุเรียนเทศสูงศอกคืบต้น ๑, ต้นกระเจตต์สูงสองศอกต้น ๑, นายวิสูตรมณเฑียรถวายต้นไม้ตัด ๓๖ กระถางเมืองกาญจน์ทิศ, ส่งไม้ตรง ๆ ๖๐ กอ, พระมหาสงครามคนเก่า, ถวายต้นข่อยสูงสองศอกต้น ๑, ต้นโมกสูงสองศอกต้น ๑, ต้นพิกุนสูงสี่ศอกต้น ๑, รวม ๑๐๗ ต้น, ๖

๑ เจ้าพระยาภูธราภัย, ถวายต้นสมอหนังสูงสองศอกคืบต้น ๑, ต้นแมงเม่าสูงห้าศอกสองต้น, ต้นก้นเกวราสูงสองศอกสี่ต้น, พระยามหาอำมาตยถวายต้นเสม็ดสูงศอกหนึ่งต้น ๑, ต้นพลับจันสูงสองศอกต้น ๑, ต้นพวงแก้วสูงสองศอกต้น ๑, เจ้าพรหมเทวานุเคราะห์ถวายต้นจำปาสูงสามศอกต้น ๑, ต้นจำปาสูงสิบสองนิ้วสองต้น, เาะเหลือง ๑๐ ต้น, พระยาจำแสนถวายต้นพระยาไกรสูงศอกหนึ่งต้น ๑, ต้นพระยามือเหล็กสูงศอกคืบต้นหนึ่ง, ต้นมลทาสสูงสามศอกต้น ๑, ต้นแก้วสูงสองศอกต้นหนึ่ง, พระราชเสนาถวายต้นกฤษณาสูงศอกหนึ่งสองต้น, หลวงเสนีพิทักษ์ถวายต้นบัวบกต้นหนึ่ง, ต้นกรรณิกาสูงสองศอกต้นหนึ่ง, ต้นอินทผาลาดต้นหนึ่ง, หลวงอนรรักษ์ภเบศถวายต้นจำปาสูงศอกหนึ่งสองต้น, หลวงสุริยามาตรถวายไม้ตัดสองกอ, หลวงศักดิ์เดโชถวายต้นบุษราคัมสูงห้าศอกต้นหนึ่ง, ต้นขมิ้นสูงสี่ศอกต้นหนึ่ง, หลวงอนริขพิทักษ์ถวายต้นขบขิ้นสูงสองศอกต้น ๑, กระดังงาจีนสูงสองศอกต้นหนึ่ง, ต้นมลิซ้อนกอหนึ่ง, ทางนกยูงสูง

สองสอกตัน ๑, เขมยี่ปุ่นสูงสองสอกตัน ๑, ขุนเพชรอินตราถวายตันข่มเขี้ยวหวานสูง
สองสอก & ตัน, ตันประยงสูงสอกคืบตัน, ตันมनावเทศสูงสามสอกตัน ๑, ตันเสมา-
ปรางสูงตามสอกคืบตัน ๑, ตันคิลิขาวตัน ๑, ตันรวงไวยสูงสอกหนึ่งตันหนึ่ง,
รวม ๑๕ ตัน, เจ้าพระยาภาณุวงษมหาโกษาธิบดี, ถวายตันโศคนสูงเก้ายสอกตันหนึ่ง,
พระยาพิพัฒน์โกษาถวายตันสุรามฤทธิสูงสามสอกตัน ๑, ตันพทชาติกษหนึ่ง,
ตันกระดังงาเงินสูงสามสอกตัน ๑, ตันข่มโสมสูงสองสอกคืบตันหนึ่ง, ข่มกรังดานสูง
สองสอกตันหนึ่ง, พระยาสมุทบรรณรักษ์ถวายตันหางนกยูงใหญ่สูงเจ็ดสอกตันหนึ่ง,
ตันมनावหวานสูงสอกหนึ่งตันหนึ่ง, ตันทวาล์สูงสอกคืบตันหนึ่ง, พระยาไภยรักษ์
ภักดีถวายตันมขามบ้อมสูงหกสอกตันหนึ่ง, พระวิสูตรวราภิตูถวายตันสนฉัตรสูงสอง
สอกตัน ๑, ตันสนไบแหลมสูงสี่สอกตันหนึ่ง, ไม้พระอัฐมส่งมาจากเมืองสิงคโปร์,
ไม้กระถาง ๕๓ ไม้หีบ ๗ หีบ, เมืองนครไชยศรีส่งตันตะโกตสูงห้าสอกตันหนึ่ง,
ตันช้อยดัดสูงห้าสอกสองตัน, ตันกระแจะสูงสิบสี่นิ้วสองตัน, ตันพยอมสูงสอกหนึ่งสองตัน,
ตันข่านาวสูงยี่สิบนิ้วสองตัน, รวม ๕๕ ตัน. ะ

ข่าวในแม่น้ำ

๑ ด้วยข้าพเจ้าได้ทราบข่าวมาเรื่องหนึ่งว่า, อำแดงจิวอยู่แพฟากกระดานสาม
ห้อง, จอดอยู่ใต้ปากคลองบางลำภู, ณวันพุ่มเดือนสิบขึ้นห้าค่ำ, เวลากลางวัน
ประมาณ ๘ ทุ่ม, มีผู้ร้ายลอบมาตัดปลอกแพอำแดงจิวขาด, แพก็ลอยลงลงไปโดนกำบัน
ตามลำน้ำ, แพพังทำลายยับเยินไปมาก, ลอยกระแทกลงไปจนถึงตำบลบางน้ำชล จึงชาว
บ้านเรือออกมาเฝ้าช่วย, รับอำแดงจิวกับบุตรเล็กไปไว้, จึงรอดจากความตายหากมน้ำ
ไม่, ครั้นแพเข้าฝั่งได้ก็เสียหักพังทำลายเป็นอันมาก, อำแดงจิวได้รับความลำบากเพราะ
ด้วยความประมาท, ท่านทั้งหลายที่อยู่แพทั้งปวงนั้น, อย่าได้มีความประมาทด้วย ะ

ข่าวมาทางสายเตเลกราฟ

๑ ที่กรุงลอนดอนเมื่อณวันที่ ๕ เดือนเซปเตมเบอร์, คอเวอร์นแมนต์อังกฤษ,
ได้ให้ทหารหลายร้อยแมนต์ไปที่เกาะลิดลี, เพราะคนที่อยู่ในเกาะนั้น, บังอาจล่วงกฎหมาย
มาก. ะ

๑ พวกออกเตรเดินทางผู้ได้ไปตรวจไปด, คือที่สุดของโลกนั้น, บัดนี้ได้ละทิ้งเมืองโตเกทอพลกลับมาเมืองนอเว, เขาได้ชี้ทะเลยิด, (คือรไปบนน้ำแข็ง,) เทียวตรวจไปบนเขาสูงแลตติต ๘๐ คิตรี. ะ

๑ ที่เมืองสะเปน, แชนแปลลา, แกมินเนตได้ออกเสียจากที่แล้ว, บัดนี้แสดงกาสดา, ได้เป็นหัวหน้าแลเป็นมินิเตอร์ฝ่ายอินตเรีย, บิดอกชานัน, ได้เป็นชาวคดังสำหรับจ่ายเงินการทพิศกทกอกอนิก, ซึ่งเป็นเมืองชั้นของเมืองสะเปนทั้งชั้น, ราชกรวสิ่งหนึ่งสิ่งใดซึ่งเกี่ยวข้องกับประเทศที่เป็นไมตรีอยู่กับเมืองสะเปนนั้น, ก็คงอยู่ตามเดิม, ไม่ได้เปลี่ยนแปลงสิ่งใด, พวกกาสิกได้ล้อมเมืองไปสะดา, ครั้นชาวเมืองได้สู้รบบ้องกันเป็นสามารภ, บัดนี้ได้ละไปจากที่ล้อมเสียแล้ว, ะ

๑ ที่กรุงลอนดอนเมื่อวันที่ ๖ เดือนเศปเตมเบอร์ ได้รับข่าวทะเลคราพมาว่า, พวกกาสิกกัดแต่เรีย, ได้ยิงเรือรบเยอรมัน ๆ ได้ยิงตอบแทน, ลูกปืนไปตกที่บนเมือง ๒๔ ลูก.

๑ เมื่อวันที่ ๑๐ เดือนเศปเตมเบอร์, ลาคเซอร์นาได้รับที่ตั้งเป็นแม่ทัพฝ่ายเหนือ, พวกกาสิกตั้งแต่ตั้งถอยทัพละเมืองไปสะตานัน, ให้มีใจครั้นคร้าม, ด้วยภายหลังก็ต้องเสียทัพที่ว่าแรกก่อนอีกครั้งหนึ่ง. ะ

๑ ที่กรุงลอนดอนวันที่ ๑ เดือนเศปเตมเบอร์ได้ข่าวทะเลคราพว่า, คอเวอร์นแมนต์เมืองรุคเซีย, ได้จัดแจงอาเมาแต่เรีย, เป็นที่เรือกำปั่นไปมาได้โดยสะดวก, เพราะได้ทำลายท่านบที่แกศแกน, ซึ่งใกล้กับเขานั้นเสีย. ะ

เรื่องคนที่ทำรถไฟคือยอชตีวิลสัน บทที่ ๖

๑ ซึ่งทำทางรถไฟแต่เมืองดาลิงเตน, ไปยังเมืองชะตอกเตนก็สำเร็จแล้ว, แต่ยังคงกำลังทำทางรถไฟที่จะไปจากเมืองลิวเวอปูลัน, ต้องสงบเงียบตึงไว้ก่อน, แล้วจึงจะลงมือทำการนั้นสืบต่อไปอีก, ในโลกนี้การค้าขายเป็นอธิบดี, มีอำนาจมากกว่าสิ่งทั้งปวง, กระษัตริย์หากกระษัตริย์, แลคนทั้งหลายก็นับถือว่าเป็นอธิบดี, เป็นใหญ่มีอำนาจมากถึงกระนั้น, ถ้าจะว่าโดยจริงแล้ว, การค้าขายนั้นเป็นอธิบดีมีอำนาจมากยิ่งขึ้นกว่า

กรรมัตรมหากรรมัตร์, การค้าขายนั้นเปรียบเทียบเหมือนเป็นมหากรรมัตร์ใหญ่ยิ่ง, ครอบครอง
 ตลอดโลกย, แต่ผู้ค้าขายนั้น, จะต้องประสงค์ทำสิ่งใดที่จะให้มีเจริญขึ้น, สิ่งนั้นต้องมี
 เจริญขึ้น, แต่เดิมนั้นได้ยินเขาว่ากำนันไฟข้ามมหาสมุทรไม่ได้, ซึ่งพวกนายห้างที่ค้าขาย
 นั้นว่าจะทำกำนันไฟข้ามมหาสมุทรให้จงได้, เดิมนั้นกำนันไฟก็ข้ามมหาสมุทรได้แล้วแล่น
 ไปรอบโลกย, อนึ่งแต่แรกเดิมนั้นได้ยินเขาว่าที่จะใช้บอกข่าวคราวด้วยสายเตล็ดเครฟนั้น
 ไม่ได้เลย, มีเสนาบดีคนหนึ่งได้เห็นเขาทำสายเตล็ดเครฟ, ก็หัวเราะเยาะเย้ยว่า, นี่เป็น
 ความคิดของคนเสียจริตทีเดียว, ก็กาลทุกวันนี้, ก็มีสายเตล็ดเครฟสำหรับใช้บอกข่าว
 คราว, แล่นไปรอบพิภพ, ดุจเขมขัดคาคบั้นเอย, อนึ่งชาวยุโรปทั้งปวงซึ่งได้เข้ามาทำ
 หนังสือสัญญา, ทางพระราชไมตรีกับเมืองสยาม, แลเมืองอื่น ๆ ที่อยู่ฝ่ายตะวันออก
 ตะวันตก, เป็นทางไมตรีต่อกัน, ไปมาค้าขายถึงกันได้โดยสะดวก, เป็นทองแผ่นเดียวกัน
 นั้น, ก็เพราะการค้าขาย, ข้าราชการแลเสนาบดีผู้ใหญ่ผู้น้อย, แลราษฎรทั้งปวงเห็น
 พร้อมกันว่า, จะทำทางรถไฟแต่เมืองลิวเวอปรูด, ไปยังเมืองแมนเชสเตอร์นั้นไม่ได้เลย
 ที่เดียว, แต่พวกนายห้างที่ค้าขายนั้น, เขาว่าจะทำทางนั้นขึ้นให้จงได้, ด้วยจะต้องการ
 ทางนั้น, เขาจึงปรึกษากันอีก, ว่าจะต้องยอมปะนีไว้จะทำทางรถไฟ, ครั้นปรึกษาดตกลง
 กันแล้ว, เขาจึงถามกันว่าจะให้ใครเป็นเจ้าของกิจการทำทางนั้น, มีสเตอร์เยมซึ่งได้กล่าว
 มาแล้วนั้น, เขาจึงตอบว่า, จงไปหาขอศขตวิจิตซ์มาเป็นเจ้าพนักงานเกิด, เราเห็นขอ
 ทำการดีอยู่, นายห้างทั้งปวงก็เห็นชอบด้วย, มีสเตอร์เยมจึงให้คนไปเชิญด้วยขอมา,
 คนใช้ก็ไปบ้านขอได้เห็นทางแลรถไฟ, ที่ขอได้ทำไว้แล้วนั้น, ขอบใจยิ่งนักจึงเชิญ
 ด้วยขอมาด้วย, เมื่อขอมาแล้ว, นายห้างทั้งปวงจึงว่า, เราจะต้องให้ขอเป็น
 เจ้าพนักงานทำทางรถไฟ, ขอศขตวิจิตซ์, ก็รับจะทำทางนั้นโดยความยินดี, แต่ขอคนนั้น
 มีการลำบากขัดข้องอยู่บ้าง, จะต้องเดินไปวัดทางนั้นเสียก่อน, แล้วจะต้องไปขอหนังสือ
 ท้องตรา, กับท่านเสนาบดีคือปาดี้แมนต์, ให้ท่านเสนาบดียอมอนุญาตทำทางนั้น, ขณะ
 ขอคงมือทำการวัดทางนั้น, ชาวนาแลขุนนางที่เป็นเจ้าของนาเจ้าของป่าก็โกรธ, ช่วย
 กันขับไล่ด้วยขอแลพวกอินชเนีย, เดิรวัดทางนั้นยากลำบากขัดข้องเพราะฉะนั้น, บางที่ต้อง
 คอยให้ชาวนาหลับ, ในเวลากลางคืนจึงได้เดิรวัดทางนั้น, เมื่อเดิรวัดแล้วจึงไปขอ

หนังสือห้องตรา, จากปาดี้แมนด์เสนาบดี ๆ ทั้งหลายไม่เหมาะสมด้วย, ก็ภากันขัดขวาง การนั้นไว้ไม่ให้ทำ, เสนาบดีบางคนก็ว่าจะยอมให้ทำทางนั้นไม่ได้, ด้วยเป็นการของคน ที่เสียจริตคิดขึ้น, ยอดชติวีลชนเป็นบ้าเสียจริตไปแล้ว, ไม่รู้จักคิดอ่านทำการอะไรไม่ได้ เลย, ท่านเสนาบดีจึงเรียกพวกอินชเนียบที่เปนใหญ่, มีอายุจำเริญล้วนมีฝีมือดี ๆ หลาย คนมาซักถามได้เลียงดู, ว่าทางแลรถไฟนั้นท่านทั้งปวงอาจทำได้ฤาไม่, พวกอินชเนียบ ตอบว่า, ข้าพเจ้าทั้งหลายไม่อาจทำได้, ด้วยมีเหตุหลายอย่าง, คือรถไฟนั้นจะแตก กระจายออกไปถูกคนทั้งหลายเข้าแล้ว, ก็จะต้องแก่ความตายสิ้น, แล้ววงจักรรถนั้นก็ จะหลุดปลิวไปเสียหาอยู่ไม่ได้, อนึ่งทางนั้นต้องข้ามบึงโคลนไป, บึงโคลนนั่นหล่มลึกนัก, ควายถูงม้าจะเดินข้ามก็ไม่ได้, บึงนั้นก็ยาวหลายเส้น, ไม่มีผู้ใดอาจสามารถจะคิดทำทาง ข้ามบึงนั้นได้เลย, เว้นเสียแต่คนที่เปนบ้าเสียจริตนั้นคนเดียว, อาจจะทำทางนั้นได้, ถึง พวกอินชเนียบกล่าวดังนั้น, ยอดชติวีลชนก็เสียใจคิดขอร้องในการนั้นเลย, มีคนหนึ่งในพวก เสนาบดี, เขาขอตัวว่าเขาเองเป็นคนมีปัญญาฉลาด, เขาจึงถามยอดชติวีลชน, ว่าแนะนำ ยอดชติวีลชน, ถ้าแม้รถไฟที่เขาจะทำนั้น, มีกำลังแล่นได้โม่งละห้าร้อยเส้น, เหมือน ดังว่าอย่างนั้นจริงใช้, จะมีโคตัวหนึ่งวิ่งผ่านน้ำรถจะข้ามทางนั้นไปจะเป็นอันตราย มิใช่หรือฤา, ยอดชติวีลชนตอบว่าจริงดังนั้น, เจ้าข้าชีวิตโรโคจะเป็นอันตรายโดยแท้, เสนาบดี คนนั้นก็นิ่งอยู่, ไม่อาจพูดกับยอดชติวีลชนต่อไปอีก, พวกปาดี้แมนด์นั้นก็ได้เชื่อถ้อยคำพยานของ ยอดชติ, แลมิได้ยอมให้หนังสือห้องตราซึ่งจะทำทางนั้น, นายห้างพวกกอมปะนีนั้น, ต้อง ไปเรียกอินชเนียบสองคนเปนญาติพี่น้องกัน, ซึ่งมีชื่อเสียงเลื่องๆ, คนทั้งหลายนับถือ, ให้มาเดินวัดทางนั้นอีกครั้งหนึ่ง, แล้วก็ทูลขอหนังสือห้องตราอีก, ในพวกปาดี้แมนด์นั้น, มี คนหนึ่งชื่อมิกเตอร์ชติเกชช, เขาเต็มใจจะให้ทำทางนั้นมาก, เมื่อพวกปาดี้แมนด์ว่ากล่าว คัดค้านกันทางประการใด ๆ แล้ว, เขาก็ว่ากล่าวได้ตอบคั่ง้าง, ให้เสนาบดีทั้งปวงเห็น ชอบยอมให้ทำทางนั้น, ครั้นเสนาบดีปรึกษาเห็นชอบพร้อมกันแล้ว, ก็ยอมให้หนังสือ ห้องตราทำทางนั้น, แต่พวกกอมปะนีนั้นต้องเสียเงินให้กับท่านเสนาบดีร้อยละหนึ่ง, ะ

แจ้งความ

๑ ขอแจ้งความให้ทราบ, ด้วยข้าพเจ้าได้รับหนังสือจดหมายฉบับหนึ่งว่า, ะ

๑ ขอแจ้งความมายังท่านผู้เป็นเอเดิเคอหนังสือตรุโนวาทได้ทราบ, ถ้าท่านมี
กระตาวางอยู่บ้าง, ขอได้ลงหนังสือของข้าพเจ้านี้ด้วย, ๗ ข้าพเจ้าได้อ่านหนังสือต่าง ๆ
พิเคราะห์ห์หลายอย่าง, เห็นว่าพงษาวดารจีนนั้นเป็นเรื่องราวียืดยาวมากกว่าหนังสือ
ทั้งปวงหมด, ข้าพเจ้าก็ชอบฟังเล่นบ้าง, แต่คิดว่าเป็นน่าอัศจรรย์, ที่ต้องเสียแก่ชาติ
ตาดาวด้วยเหตุใด, ในครั้งเลียดก๊กคนดีก็มีมากแล้บญูญามากหลายคน, คือกวนต้ง ๑,
ฮั่นเอ็ง ๑, โฮจิ้น ๑, เตียวหงี ๑, ชยบัจ ๑, ชนปิ่น ๑, หงฮงต ๑, คนเหล่านี้ก็เป็นแม่ทัพ,
แลมีสติปัญญาเป็นที่เสียงกักทั้งนั้น, ในเรื่องสามก๊กเล่าคนดีเป็นอันมาก, คือซงเม้ง ๑,
บ้งทอง ๑, โจโฉ ๑, โดชก ๑, เจียวอี้ ๑, มาซันปลายก็สุมาฮั ๑, คนเหล่านี้ก็มีสติปัญญา
ด้วยกันเป็นอันมาก, แลเรื่องจีนในเล่มเรื่องอื่นก็ยังมีอยู่, ล้วนแต่คนมีปัญญาแลกล้า
แรงทั้งนั้น, แต่หาเห็นรักษามันเมืองให้ปรกติเหมือนจีนทุกวันนี้ไม่, ก็ทุกวันนี้วงษชาติ
ได้เป็นเจ้า, ชื่อเสียงคนในเมืองจีน, ก็หาไม่มีสติปัญญาฤทธิเดชอำนาจเหมือนในพงษาวดาร
ที่กล่าวมาอย่างก่อนไม่เลย, แต่รักษามันเมืองเรียบร้อย, มิได้มีการรบพุ่งกันตั้งแต่ก่อน
นี้ด้วยเหตุใด, ข้าพเจ้าอ่านไปพิเคราะห์ห์, ก็นึกแต่ในใจว่าที่ท่านมีสติปัญญาแต่ก่อน
มากนั้น, จะมีความคิดแต่ที่จะทำกันเองรบกันเองเท่านั้น, จึงมิได้มีความรักษามันเมือง
ของตัว, ให้คงตระกูลตามชาติจีนของตัวอยู่ได้, ต้องให้ตามมาเป็นนายเปลี่ยนวิไล
ธรรมดา, ไว้หัวกลาคว้นทางหนตามเพศตาดังนี้ได้, ก็เป็นที่เศร้าใจควรจะคิดเป็นคติ
ไว้บ้าง, เหมือนอย่างสุภาสิตเขาว่า, ผัวเมียทะเลาะกันอย่าไปเล่าให้เพื่อนบ้านเขาฟัง, ก็
คิดดูเหมือนอย่างสุมาฮั, ก็มีสติปัญญาเป็นอันมาก, หาได้คิดบำรุงบ้านเมืองปราบปราม
ให้แผ่นดินเป็นสุขไม่, เป็นแต่จะคิดชิงดีกันในเมืองฆ่ากันในเมืองเท่านั้น, หาได้ระวังแล
ทำแบบที่จะจัดการบ้านเมืองไว้ให้กับคนอยู่ภายหลังไม่, เป็นแต่จะคิดฆ่าใจของแล
ช่วงชิงอำนาจกันเท่านั้น, ครั้นคนภายหลังต่อ ๆ มากี่หาปัญญาอย่างนั้นมาเป็นคติ
ทุก ๆ เรื่อง, จนเสียเมืองแก่ชาติตาดังนั้น, ก็น่าอัศจรรย์ไม่สมกับที่ชมว่ามีปัญญาเลย ะ

พระราชพงษาวดารไท

๖๕ แผ่นดินพระมหากักรพรรดิ ๖๕

๑ ฝ่ายขุนพิเรนทรเทพจึงให้หลวงราชินิกุลพระรักษามณเฑียร, แลเจ้าพนักงานทั้งปวง, เอาเรือพระที่นั่งไชยพระสุพรรณหงษ์, ไปยังวัดราชประดิษฐฐาน, อัญเชิญพระเทียรราชาให้โปรดตามนอช, แล้วเชิญเสด็จลงเรือพระที่นั่งไชยพระสุพรรณหงษ์, ลงกราบประทับด้วยเครื่องสูง, มยุระฉัตรพัชโปกงามมาด้วยเครื่องกางกั้น, แท้แทนเป็นชนิดแน่นโดยทางชลมารควิถี เสด็จถึงประทับบนฉนวนน้ำ, แล้วเชิญเสด็จเข้าสู่พระราชวัง, ครั้นได้มหามหาดูวารคุกกฤษไพไชยดฤช, จึงประชุมสมเด็จพระสังฆราช, พระราชาคณะคามวาสีอริยวาคี, มุขมัตยามานตริกระวีไทรราชครูหมู่พราหมณ์ประโรหิตาจารย์, ก็โอมอ่านอิศวรรเวศวิศณุนต์, พร้อมทั้งพุทธจักรอาณาจักร, มอบเครื่องเบญจกุกกัณท์, ถวายอภิเศกโกทกมรธาว่าปราบดาภิเศกฉวฉัยราชประเพณีสืบศรีสุริยวงษกระษัตริย์, ดำรงแผ่นดินภิภพมณฑลเสมาอาณาจักร, กรุงเทพทวารวดีศรีอยุธยามหาดิลกภพ นพรัตนราชธานีบุรีรมย์อุดมพระราชนิเวศมหาสถานสืบไป, ทรงพระนามสมเด็จพระมหากักรพรรดิราชาธิราชเจ้า, ฝ่ายขุนพิเรนทรเทพจึงภาเอาตัวพระศรีศิลป์, ไปถวายสมเด็จพระมหากักรพรรดิราชาธิราชเจ้า, ทรงพระกรุณาพลึงพระศรีศิลป์ไว้, ครั้นรุ่งขึ้นจึงเสด็จออก, หม่อมมุขมัตยามานตริทั้งปวงพร้อมแล้ว, ตรัสปลุกษาคความชอบขุนพิเรนทรเทพ, ขุนอินทรเทพ, หมื่นราชเสน่หา, หลวงศรีศบำนลานตากฟ้า, สี่คนนี้เป็นปถมคิด, แล้วพระหลวงขุนหมื่นหัวเมืองทั้งปวงเป็นผู้ช่วยราชการ, พระมหाराชครูทั้งสี่เชิญพระธรรมนุทหลวงมาปลุกษาคความชอบ, เอาบำเหน็จครั้งมหาเสนาบดี, รับพระอินทรราชเข้ามาแต่เมืองสุพรรณบุรีเข้าพระราชวังได้, เอามาเปรียบในบำเหน็จนั้น, พระราชทานลูกพระสนมองค์หนึ่ง, เจียดทองคำหนึ่ง, พานทองคำหนึ่ง, เต้าน้ำทองกระบี่กันหย่น, เสด็จงา, เสด็จกลับบัว, เอาคำปลุกษากราบบังคมทูล, ทรงพระกรุณา, คำว่าน้อยนัก, คนสี่คนนี้อาชีพจรแลโคตร, แลความชอบไว้ในแผ่นดิน, แล้วตรัสว่าขุนพิเรนทรเทพ, เหล่าบิดาเป็นพระราชพงษ์พระร่วง, มารดาใช้เป็นพระราชพงษ์แห่งสมเด็จพระไชยราชาธิราชเจ้า, ขุนพิเรนทรเทพเป็นปถมคิด, เขาเป็นสมเด็จพระมหา

ธรรมราชาธิราชเจ้า, ให้รับพระราชบัณฑูรครองเมืองพระพิศณุโลกย์, จึงตรัสเรียกสมเด็จพระเจ้าลูกเธอพระสวัสดิราช, ถวายพระนามชื่อพระวิสุทธิกษัตริย์, เป็นตำแหน่งพระอรรคมเหสีเมืองพระพิศณุโลกย์, เครื่องราชประโคมให้ตั้งตำแหน่งศักดิ์ฝ่ายทหารพลเรือน, เวชไชยพันดำ พันแดงคู่หนึ่ง, แลเครื่องราชกกุธภัณฑ์ให้สมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราชเจ้าส่งขึ้นไป. เหาขุนอินทรเทพเป็นเจ้าพระยาศรีธรรมโคกราช, พระราชทานลูกพระสนมองค์หนึ่ง, เจียดทองคู่หนึ่ง, เต้าน้ำทอง, กระจับปี่ทอง, เสด็จยังงา, เสด็จยังกลีบบัว เครื่องสูง, เหาหลวงศรียศเป็นเจ้าพระยามหาเสนาบดี. เหาหมื่นราชเสน่หาเป็นเจ้าพระยามหาเทพ, พระราชทานลูกสนม แลเครื่องสูงเครื่องทอง, เสด็จยังงา เสด็จยังกลีบบัว, เจ้าพระยามหาเสนาเจ้าพระยามหาเทพ, เหมือนกันกับเจ้าพระยาศรีธรรมโคกราช. หมื่นราชเสน่หานอกราชการ, ที่ยังมีหาอุปราชตักขันธ์ตายนั้น, บุนนาคเห็นใจให้เป็นพระยาภักดีนุสิต, เจียดทองซ้ายขวา, กระจับปี่ทอง, เต้าน้ำทอง, พระราชทานลูกสนมเป็นภรรยา, ฝ่ายพระยาพิไชย, พระยาสุวรรณคโลกยนั้น, พระราชทานโปรดให้เป็นเจ้าพระยาพิไชย, เจ้าพระยาสุวรรณคโลกย, พระราชทานเจียดทองซ้ายขวา, กระจับปี่ทอง, เต้าน้ำทอง, พระหลวงชนหมื่นนอกนั้น, พระราชทานบำเหน็จความชอบโดยอนุกรมลำดับแล้วสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว, ทรงพระดำริศแห่งชาบาลไว้ว่า, กระจับปี่พระองค์ใดได้ครองภิกษุภายน่า, อย่าให้กระทำการร้ายแก่ญาติพี่น้องพวกพ้องสมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราชเจ้า, แลเจ้าพระยาศรีธรรมโคกราช, เจ้าพระยามหาเสนา, เจ้าพระยามหาเทพ, ให้ไล่อิตถกในแผ่นดินเลย, ถ้ากระจับปี่พระองค์ใดมิได้กระทำความชั่วแห่งชาบาลไว้, อย่าให้กระจับปี่พระองค์นั้นคงอยู่ในเสวตรวัตร. ครั้นนั้นได้ช้างเผือกข้างหนึ่ง. ขณะเมื่อแผ่นดินพระนครครีอยุธยาเป็นทราย, ก็ปรากฏขึ้นไปถึงกรุงหงสาวดี, สมเด็จพระเจ้าหงสาวดีแจ้งประพฤษติเหตุไปว่า, สมเด็จพระไชยราชาธิราชเจ้าแผ่นดินพระนครครีอยุธยาสุวรรณคแล้ว, เสนาบดียกพระยอดฟ้าราชกุมารพระชนม์สิบเอ็ดขวบ, ขึ้นครองราชสมบัติ. แม่อยู่หัวศรีสุดาจันทมารดาพระยอดฟ้า, กระทำทุกจิตตามคิรีคสังวาคด้วยชนชินราช, ให้เข้าพระยอดฟ้าเสีย, ยกชนชินราชขึ้นถ่านภิกษุ, กรุงเทพทวารวดีครีอยุธยา, เสนาพดุมามาตยมีความพิโรธเคืองแค้น, คิดกันฆ่าชนชินราช, แลแม่อยู่หัวศรีสุดาจันทเสีย

แผ่นดินเป็นจลาจล. สมเด็จพระเจ้าหงสาวดีทรงพระราชดำริว่า, พระนครศรีอยุธยาเป็นดังนี้จริง, เห็นว่าหัวเมืองขอบขันฑสีมา, แลเสนาพศุตามาตยทั้งปวงกระด้างกระเดื่องมีปรกติ, ถ้ายกกองทัพออกไปโจมตีเอา, เหนจะได้พระนครศรีอยุธยาโดยง่าย, ทรงพระราชดำริแล้ว, ก็ตรัสให้จัดพลทหารรบสามหมื่น, ข้างเครื่องสามร้อย, ม้าสองพันเศษ, สมเด็จพระเจ้าหงสาวดีก็เสด็จยกกองทัพรับมาโดยทางด่านพระเจดีย์สามองค์, ตีเมืองกาญจน์บุรี, จับได้กรมการถามไถ่การว่า, พระนครเป็นจลาจลก็จริง, แต่บัดนี้พระเทียบราชาได้ครองราชสมบัติ, เสนาพศุตามาตย, แลหัวเมืองทั้งปวงเป็นปรกติพร้อมมูลอยู่แล้ว, สมเด็จพระเจ้าหงสาวดีตรัสว่า, ได้ล่วงเกินมาถึงนี้แล้ว, จะกลับเสียนี้ดูไม่มีเกียรติยศเลย, จำจะเข้าไปเหยียบให้ถึงขานเมือง, ถอเหนพระนครแล้วจะกลับ, ประการหนึ่งจะได้คุมมือทหารกรุงศรีอยุธยา, ผู้ใดจะออกมาจับทัพเราบ้าง, ตรัสแล้วก็ยกทัพไปตีเมืองสุพรรณบุรี, แล้วเดินตัดทุ่งเข้าท้ายป่าโมก, ข้ามพลเข้าไปตั้งค่ายหลวงตำบลลุมพลี. ะ

นิทานเรื่องนายรักกับนายเรือง ท่อน ๓

๑ นายรักจึงว่าที่ท่านพูดมาเราเข้าใจแล้ว, แต่ข้อนี้ก็สำคัญ, เขาปลุกเรือนใหม่ต้องให้หมอดู, มฤตยูราชูร ดูห้วงนาคทางนาค, มิให้ทวนเกลดแลขวางตัวนาค, ดมให้หลวงหลาวเหล็ก, เลือกเค้าม้าเหนือบ่าได้ไม่ปนกัน, ต้องหาคนแก้มาทำขวัญเสา, ตั้งเสาเอกเสาโทให้ร้อง, ยกเสาเอกฤษเสาคัดต่าง ๆ, ขุดหลุมใต้ทองเสาของขึ้นเรือน, มีแมวเป็นต้นเอาขึ้นเรือนก่อน, ดูฤกษ์ดูยามทำตามตำราโบราณ, ว่าจะอยู่เย็นเป็นสุขเกิดมุลพลเขา, อนึ่งคลอดบุตรออกมาต้องวงสายสิน, ปิดยันต์ตรีนิสิงเหสะหนามพทรา, ถ้าลักขี้ดไม่ออกเสกน้ำสเดาเก็น, ถ้าออกมาตายๆตายในท้อง, ต้องขนันกระหม่อมใส่หม้อบัตด้วยยันต์พทจักร, แลยันตราหัวเวสสุวรรณ, ขนันบ่วงถ่วงเสียไม่ให้มาได้, อนึ่งถ้าเด็กช่อนเขียนรูปหัวเวสสุวรรณวงยันต์ล้อมรอบ, แขนงไว้ให้รักษาเด็ก, ลงเลมลงตักวักนกระพันผีดาษ, เขียนรูปแม่ช้องช้องต่าง ๆ, ฟาดเข้าฟาดปลาหามึงหาขวัญ, อย่างหนึ่งทำการโกนจุกวันสุกดิบ, ให้หมอดูฤกษ์พามาที่หาวันธงไชยคู้วงเฉียงท่วงนอน, ราชูรมฤตยูลงมาห้ามฤกษ์, เลือกวันเข้าท่วงหนิควงลักร้าย, กาลอินทรีอิฐูปนาค, อัครนิโร

ทบทกกาลทัศน์, ทักกะทินทินสูญมฤตยูมขันธ์, อโยตามหากาลเหล่านี้, เขาก็ว่าร้าย ไม่เอา, เป็นอัมมกค, จะหาถูกเขาแต่ลักษณะดี, เลือกละแต่ที่ราชาโชค, แด อัมมฤตโยโชคไชยโชค, แดมหาไชยโชคสิทธิโชคแดมหาสิทธิโชค, เหล่านี้เป็นวิธิมงคล, ควรจะทำการให้ทันฤกษ์ขึ้นแลนาที, การที่ดูเวลาหาฤกษ์ขึ้นนั้นก็มากกว่ามาก, มีดูวันจมี วันลยวันฟูเป็นต้น, แล้วก็นิมิตพระสงฆ์สวดมนต์ทำมงคลข้างเอน, ถวายพรพระข้างเข้า ฉันทันทร, สวดขยันโตตัดจุกให้สิ้นให้พร, รดน้ำบนเบญจาทิอาบน้ำ, ทำบุญถวายอย่าง แลกบุงกระจาด, ใส่เข้าของภาชนะต่าง ๆ มีไตรสบงจีวรเป็นต้น, ต้องหาภิกษุมาสวดมนต์ ตัดจุก, ตัดเอาเองก็กลัวเด็กจะเป็นบ้า, ตั้งบูชาเทวดาทำบิตร ๘ ชั้น, แต่งไปศรีทำขวัญ จุกสมโภชเวียนเทียน, ประโคมแตรสังฆกังสดานบันเตาะเครื่องดนตรี, หาซื้อพราหมณ์ มารดน้ำทำกันต่าง ๆ, อย่างหนึ่งผู้ใหญ่ไปขอลูกสาวเรียกว่าเฒ่าแก่, ปลุกเข้าปลุกเรือน เรียกว่าปลุกทองโรง, แต่งงานบ่าวสาวหาหมอบุญ, คู่สมพงษ์สมชาตินาคนะ, คบเดือน วันทั้งสองข้างให้ต้องกัน, ยกขันหมากมีเฒ่าแก่มา, กองทุนกองสินสวดมนต์ลาต้นคำ ๆ, มีมิโหรีกล่อมหอด้วย, เขาทำกันหลายอย่างดังนี้, จะเป็นทีไเสียลาคนๆไม่, นายเรื่อง จึงว่าคำที่ท่านพูดจาวามาทัน, เขาก็ว่าเป็นไเสียลาคนทั้งนั้น. ะ

๑ นายรักจึงว่าเราไม่รู้เลยว่าเป็นไเสียลาคน, เราก็ได้ทำมาแล้วอย่างนี้ทั้งนั้น, ท่านรู้แล้วเห็นจะไม่ทำละดี, นายเรื่องจึงว่า, ถึงเราแล้วก็ต้องทำทั้งนี้, ไม่ทำไม่ได้ เขาถือโบราณมากกว่าเรา, ต้องทำตามเขาไปอย่างนั้นเอง, ความเรื่องนี้ท่านรู้แล้ว อย่าพูดถึงไป, คนทั้งหลายนั่งอยู่เหล่านี้เขาจะโกรธ, นายรักจึงว่าถ้าเช่นนั้น, คนเหล่านี้ ก็เลอะเทอะ, นายเรื่องขยับตาห้ามว่าอย่าพูดถึงไป, เขาจะปรับเอาว่าเป็นมฤจจาคิริ, พูดไปวาคาสองไฟเบ๊, นิ่งเสียราคาต่ำดังทอง. ะ

๑ นายรักทำพูดเสียงเบา ๆ ว่า, คำว่าสวัสดิรักษาสอนให้บำรุงราศรี, จะนอน กับสตรีให้นอนข้างขวา, เข้าว่าราศรีอยู่หน้า, กลางวันอยู่ที่ตัว, กลางคืนลงไปอยู่ที่เท้า, มันแปดตัวอย่างไร, รูปร่างมันอย่างไร, มันจึงเที่ยววิ่งไปอยู่ที่นั่นที่นั่น, ขอนเรากัน ๆ สงไเสียอยู่, ว่าให้หมอนอาบน้ำชำระตามที่ราศรีอยู่นั้น, จะเป็นสวัสดิมงคลลาภผลต่าง ๆ, อนึ่งวัน ๑๕ คำคำหนึ่งห้ามมิให้กินเนื้อสัตว์ปลาสด, แดห้ามมิให้กินน้ำเต้ามะพร้าว

นาระเก. แลสิ่งของต้องห้ามหลายอย่าง, ความว่าในสวัสดิรักษานั้นแล้ว, อนึ่งมิให้
ปลูกไม้ใหญ่แลต้นไม้ริมเรือน, ต้นมะกรูดมะยมกล้วยต้นไว้ในบ้าน, แลห้ามปราม
ปลูกต้นไม้หลายอย่าง, มีมะลกอเป็นต้นมิให้ปลูกเองกลัวอายุสั้น, อย่างหนึ่งห้ามมิให้
ลอบต๋นัมเฟื่อง, แลเถาถั่วเถาผักทองเป็นอาทิ, อนึ่งห้ามมิให้ร่วมประเวณีสตรีมีทอง,
ว่าเป็นประวาทิกฤตษุ์ห้ามอุปสมบท, แลห้ามมิให้ลวงในลานพระเจดีย์, เขตที่
พระอุโบสถ, ว่าเป็นคนชั้นอหะหรัมีปิก, บินไปเที่ยวไหน ๆ ก็ได้, วันพระห้ามมิให้
ตกปลาฆ่าสัตว์, แลสรวงเสพเมถุน, ให้เร่งทำบุญในวันพระ, พระอินทท่านให้
ท้าวจุฑาโลกบาลมาตรวจดู, ผู้ใดทำบาปท่านจดบาปขึ้นด้วยหนังสือ, ผู้ใดทำบุญ
ตักบาตรตรวจหน้า, ท่านก็จดบาปขึ้นด้วยแผ่นทอง, อยากรู้ได้จดแผ่นทองสุกหัดถือคิด,
อดเข้าได้ทบนันดาถาขักลูกประจำ, บักรัรม ๑๐๘ ก็ว่าได้บุญนักหนาทีเดียว, พวกหนึ่ง
เล่นลายแทงผุด, ขุนทรพิยัคติปฤษนา, ห้างงาแขวงหาบเป็นทอง, อย่างหนึ่งหัดทำ
แปลธาตุ, นักปราชญ์ปฤษนาว่าหนึ่งพระเจดีย์, สองพระศรีมหาโพธิ, สามโบสถ์,
สี่วิหาร, ห้าพระประธวร, หกสำเริง, ถ้าคิดได้ทำยาชีวิตเงินเป็นทองเข้าธาตุต่าง ๆ,
ชีวิตทองแดงเป็นนาก, แลคิดตามโสฬศวางบทลงไว้, ว่า ๒,๓,๔,๑, ผู้ใดคิดถึงเป็น
ทองธรรมดา, ชินกับทองแดงแอบแฝงกันไว้, ชับไล่เสียงไป ๑๐ ธัญเป็นทอง, วิถีเหล่านี้
เขาก็ทำกันอยู่ถมไป, แต่เราก็ไม่เหนเป็นแน่ได้, นายเรื่องจึงว่าเวลาก็เพนเสียแล้ว,
วันนี้เรารักษาอุโบสถจงคไว้, ไปกินเพนเสียก่อนแล้วจึงมาพูดจาหาฤกษ์ต่อไป, นายรัก
นายเรื่องแลพวกสัปรุชก็พากันไปกินเพน, ะ

นิทานนายบัน

๑ อยู่มาวันหนึ่งนายบันเติรออกมาจากบ้าน, ได้พบเพื่อนที่รู้จักกันคนหนึ่ง
เติรมา, นายบันก็ชวนมาสนทนากันอยู่ที่ประตูบ้าน, ด้วยเรื่องเรือสองลำที่กระทบกัน,
ภอหญิงชราคนหนึ่งเติรมา, จึงถามนายบันว่า, ท่านสนทนากันด้วยเรื่องอะไร, นายบัน
จึงบอกว่า, เราพูดกันด้วยเรื่องเรือสองลำ, ที่กระทบกันในแม่น้ำหลายวันมาแล้ว,

หญิงชราจึงตอบว่าเราได้ทราบเรื่องแล้ว, นายบั้นจึงว่า, เรือสองลำนี้จะประทุกสิ่งอันใด, หญิงชราจึงบอกว่า, เรือที่หาศรนำเงินแก่นั้นมันทุกพื้น, เรือที่หาศรเหล็กนั้นมันทุกเงิน, นายบั้นจึงถามว่า, ทำไมจึงได้โดนกัน, หญิงชราผู้นั้นจึงตอบว่า, เหนจะเป็นด้วยกับต้นจะวิวาทกัน, ฤๅอย่างไรข้าพเจ้าหาทราบไม่, นายบั้นจึงถามว่าท่านชื่อใด, หญิงผู้นั้นจึงตอบว่าเราชื่อยุดี. ะ

แจ้งความ

๑ การที่แต่งไฟซึ่งบอกก่อนนั้นยังขาดอีกแห่งหนึ่ง, ที่โรงนาพิกาใหญ่ขึ้น, จหมื่นจงขวา, จหมื่นจงซ้ายได้แต่ง, มีโคมเรียงรายตั้งแต่พื้นขึ้นไปตลอดยอด, มีแตรฝรั่งตีกันเบ้าสรวลเสีญพระบารมี, เมื่อเวลาเสด็จลงทำราชวรดิษ,

ราคาเข้าเปลือกกรุงเทพ ฯ

๑ ใช้ถึง ๔๑ ทนาน. ตามซึ่งโรงสีจักรกลไฟใช้กันนั้น, เข้าเปลือกนาเมือง ราคาเกวียนละ ๒๔ บาท, ๒ สลึง, เข้าเปลือกนาสวนอย่างเอกราคาเกวียนละ ๔๔ บาท, ๒ สลึง. เข้าเปลือกนาสวนที่หนึ่งราคาเกวียนละ ๔๒ บาท, เข้าเปลือกนาสวนที่สอง, ราคาเกวียนละ ๓๖ บาท, เข้าเปลือกนากับที่หนึ่งเกวียนละ ๓๔ บาท, เข้าเปลือกนากับที่สอง, ราคาเกวียนละ ๓๓ บาท, เข้าเปลือกนากับที่สาม ราคาเกวียนละ ๓๒ บาท. เข้าสารนาสวนที่หนึ่ง, ราคาเกวียนละ ๗๒ บาท, ๒ สลึง, เข้าสารนาสวนที่สอง, ราคาเกวียนละ ๖๘ บาท, เข้าสารนาสวนที่สาม, ราคาเกวียนละ ๖๓ บาท, ๒ สลึง, เข้าสารนาเมือง, ราคาเกวียนละ ๕๐ บาท, งาเมล็ดกรุ่งเก่า, ดพบุรี, อ่างทอง, แดเมืองเหนือทั้งหลาย, ราคาเกวียนละ ๖๘ บาท, งาเมล็ดเมืองสุพรรณบุรี, แดบางช้าง, ราคาเกวียนละ ๗๓ บาท, เข้าสารแดงาเมล็ดทั้งสองอย่างนี้ใช้ถึง ๒๑ ทนาน ะ

การเลหลัง

๑ ข้าพเจ้าผู้มีชื่อทนายหนังสือ ขอแจ้งความให้ทราบทั่วกัน ด้วยณวันพระ กลางเดือนขึ้นสิบห้าค่ำทุก ๆ เดือน จะมีการเลหลังที่ถนนบำรุงเมือง พันมั่งเวียนไปข้างคลองตลาดทั้งสอง คือข้าพเจ้าตั้งรับของนายห้างพ่อค้า ที่มีสินค้าค้างอยู่บ้าง แลท่านผู้ใดมีสิ่งของที่ไม่ชอบใจจะใช้แล้วจะเอามาฝากขายก็ได้ ถ้าแลท่านผู้ใดอยาก จะใคร่ซื้อของที่ถูกว่าขายตามธรรมเนียม แล้วขอเชิญท่านมาเวลา ๔ โมงเช้าเทอญ ะ

ข้าพเจ้านายรุ่งเป็นผู้จะขายเลหลัง

โคลงรามเกียรติ์

มารมาตยกลดเกลื่อนผ้า	บาทบงค
ตำรวจรักษาองค์	พรั่งพร้อม
เกณฑ์กันออกขบวนวง	ระวิงวาว
ท่าที่ทับดาบล้อม	รวดรวรายเนวียน

มโหรีเรื่องรอบรู้	ราชกิจ
บัตรสู่กรงโกษิต	ที่อ้าง
อ่านสาสน์อิสุริ	ศรภาพ
ใช้ท่านเชิญไปสรวาง	นิเวศใหม่ถวาย

บัตรองค์อำมเรศเจ้า	สร้องสรวรรค
เกณฑ์หมู่เทพยเทวัน	แท้ห้อม
มานฤมิตรสรรพ	นักเวศ
ทุกสิ่งสาระพรรณพร้อม	เสร็จแล้วคืนสถาน

ปางภพนิมิตรพ้อง	พิปริด
ตรัสเรียกพิเภกสถิตย	ที่ใกล้
ดำเนินสนับคิด	ปรารพท่านแฮ
คำพ่ายฝ่ายข่าวได้	ขณะนั้นจักไฉน
พิเภกเจษเดิสรู้,	ชตา
ทูลเทียบตามลักษณา	เรื่องร้าย
ทศกัฏฐเพื่อเวร	ทนโทษ
เคืองขับพิเภกย้าย	นิราษร้างเมืองมว
ราชาพิเภกเศร้า	แสนสลด
ไว้ที่แปรกัฏฐณัน	พึงพ้อง
ออกจากนครคัน	ไล่ลาไปแฮ
หมายมุ่งคันธมาศทอง	เถื่อนไม้ไพรพนม
นิลขันพรวคพวกพ้อง	ลึงดง
เที่ยวลาดตระเวนวง	เขตรค้อม
ภพพระยาพิเภกทรง	ถ้าสรดอย่นา
เรียกเหล่าลิงเลวลั้ม	ไล่เลี้ยวจับตัว

การถวาย ณ กรุงเทพฯ									
ชื่อเรือ เหนือ	ภาษา	วัน	เรืออะไร	คัน	ชื่อกับคัน	ชื่อเจ้าของเรือ	จาก	ถึง	ไป
ช่อเบบดไชคำ	วัดคันดา	๒ ร ๓,๐๐	ใบ ๓ เสา	๑๐๕๖	เอนเอวเอน	วันสระเตก	สิงคโปร์	สิงคโปร์	ไป
ช่อคันกา	ไท	๒ ร ๓,๐๐	ใบ ๒ เสา	๒๕๕	โกบพ	พระยาอาหาร	หองกอง	หองกอง	ไป
ช่อคันโรส	ฝรั่งเสศ	๒ ร ๓,๐๐	ใบ ๒ เสา	๖๐๒	ช่อคันแรก	เอนเอวเอน	เพนเคิล	เพนเคิล	ไป
หอยคันโน	วัดคันดา	๓ ร ๔,๐๐	ใบ ๒ เสา	๒๔๐	เอก	ทวนทก	สงขลา	สงขลา	ไป
เวอลัก	ไท	๔ ร ๕,๐๐	ใบ ๒ เสา	๒๕๐	ทวนเทศ	ช่อทวน	สิงคโปร์	สิงคโปร์	ไป
เอนวอย	ไท	๔ ร ๕,๐๐	ใบ ๒ เสา	๓๔๖	เรนมอด	เจ็ดวงษ์	สิงคโปร์	สิงคโปร์	ไป
หสนโกน	วัดคันดา	๔ ร ๕,๐๐	ใบ ๒ เสา	๒๕๐	ลิ้มไซค์	ทวนทก	สิงคโปร์	สิงคโปร์	ไป
คันคันเจ้าเรอ	ไท	๕ ร ๖,๐๐	ใบ ๓ เสา	๔๑๑	เอก	เจ็ดวงษ์	สิงคโปร์	สิงคโปร์	ไป
คันคันทวด	ไท	๕ ร ๖,๐๐	ใบ ๒ เสา	๒๐๐	เอก	เจ็ดวงษ์	สิงคโปร์	สิงคโปร์	ไป
คันคันทวด	อังกฤษ	๕ ร ๖,๐๐	ใบ ๒ เสา	๓๒๕	เอก	เจ็ดวงษ์	สิงคโปร์	สิงคโปร์	ไป
คันคันทวด	ไท	๕	ใบ ๒ เสา	๓๕๓	เอก	เจ็ดวงษ์	สิงคโปร์	สิงคโปร์	ไป
คันคันทวด	ฝรั่งเสศ	๖ ร ๗,๐๐	ใบ ๒ เสา	๓๕๓	เอก	เจ็ดวงษ์	สิงคโปร์	สิงคโปร์	ไป
คันคันทวด	เยอรมัน	๗ ร ๘,๐๐	ใบ ๒ เสา	๓๕๓	เอก	เจ็ดวงษ์	สิงคโปร์	สิงคโปร์	ไป
คันคันทวด	วัดคันดา	๘ ร ๙,๐๐	ใบ ๒ เสา	๓๕๓	เอก	เจ็ดวงษ์	สิงคโปร์	สิงคโปร์	ไป

การถวาย ณ กรุงเทพฯ

ช่อเรือออกไป	ไท	๗ ร ๘,๐๐	ใบ ๓ เสา	๖๓๕	ฟุคเคนบิง	เจ็ดวัน	สิงคโปร์	สิงคโปร์	ไป
ช่อเรือออกไป	ไท	๗ ร ๘,๐๐	ใบ ๓ เสา	๖๓๕	ฟุคเคนบิง	เจ็ดวัน	สิงคโปร์	สิงคโปร์	ไป

การพระราชพิธีถือน้ำแลพระราชพิธีสารท

๑ ณวันพุธเดือนสิบแรมสามค่ำ, เวลาสองทุ่มเสด็จพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว, เสด็จพระราชดำเนินออกทางประตูน้ำพระที่นั่งสมมุติเทวราชอุบัติ, เสด็จขึ้นเกยทรงพระราชยาน, ออกทางประตูพินาไนไชยศรี, มาประทับเกยวัดพระศรีรัตนศาสดาราม, แล้วเสด็จพระราชดำเนินไปประทับในพระอุโบสถ, ทรงจุดเทียนเครื่องนมัสการ, จึงพระเจ้านบรมวงษเธอ, กรมพระปวเรศวริยาลงกรณ์ก็ถวายศีล, ครั้นทรงศีลแล้ว, ก็เสด็จพระราชดำเนินไปประทับตรัสอยู่กับกรมพระปวเรศวริยาลงกรณ์, เจ้าพนักงานกรมพระอาลักษณ์ก็อ่านคำประกาศเรื่องรัตนพิมพวงษ, ครั้นทรงตรัสกับกรมพระปวเรศวริยาลงกรณ์แล้ว, เสด็จพระราชดำเนินมาประทับ, ตรัสกับพระเจ้านบรมวงษเธอ, เจ้าฟ้าทมาลากรมพระบารามประบัษ, ณ ที่บรมวงษานุวงษ์ เผ้าทูลของอุทิศพระบาทอยู่พร้อมกัน, ครั้นอาลักษณ์อ่านประกาศจบแล้ว, พระสงฆ์ ๓๘ รูปก็สวดพระพุทธมนต์, ฤๅเวลาขามเสกก็เสกขึ้นเข้าพระบรมมหาราชวัง, เป็นเสร็จการในวันนั้น, ะ

๑ ณวันศุกร์เดือนสิบแรมสิบสามค่ำ, เวลาเช้าสี่โมงเสด็จพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว, เสด็จวัดพระศรีรัตนศาสดาราม, ทรงประเคนพระสงฆ์, แล้วขี้อพรหมณ์ชูปพระแสงอ่านคำแช่งสาป, พระบรมวงษานุวงษ์แลท่านเสนาบดี, ขุนนางข้าราชการผู้ใหญ่ผู้น้อย, ได้รับพระราชทานน้ำพระพิพัฒน์สัตยา, โดยอย่างธรรมเนียมซึ่งมีมาทุก ๆ ปี, ครั้นรับราชทานน้ำพระพิพัฒน์สัตยาแล้ว, ก็มาถวายบังคมพระบรมอัฐิ, แล้วก็เป้นเสร็จการ, เวลาเย็นสวดมนต์ที่พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท, เป้นวันแรกตั้งพระราชพิธีสารท, โดยอย่างโบราณราชประเพณี, ะ

๑ ถ้าท่านผู้ใดจะใคร่ทราบชัดในการนี้, จงดูหนังสือราชกิจจานุเบกษาที่จะออกวันนั้นเทอญ, ะ

แจ้งความ

๑ ด้วยได้ทราบข่าวว่าทรงพระกรุณาโปรดให้ท่านเคาน์ซิลลอร์, พระยาภาษากรวณ
ท.จ.,ภ.ช.ภ.ม. ออกจากกรมมิตติตราการศาลรับสั่ง, ซึ่งข้าราชการกระทรวงกรม
พระนครบาล, ให้มารับราชการเป็นผู้ดูแลกำกับลูกขุนอาลักษณ์ราชบัณฑิตย, ซึ่ง
โปรดเกล้า ให้ขุมนุมกันตรวจสอบทานแก้ไขเพิ่มเติมพระราชกำหนดกฎหมาย, ลักษณะ
ตราการรับฟ้องแลอุทธร, ที่จะได้ใช้ในศาลซึ่งทรงพระราชดำริห์จะจัดธรรมเนียม
ขึ้นใหม่นั้น,

